

LXII

AUTOUR DE

MAGNEA

BIBLIOTHEQUE

DE MESSIEUX

X

A
47
278

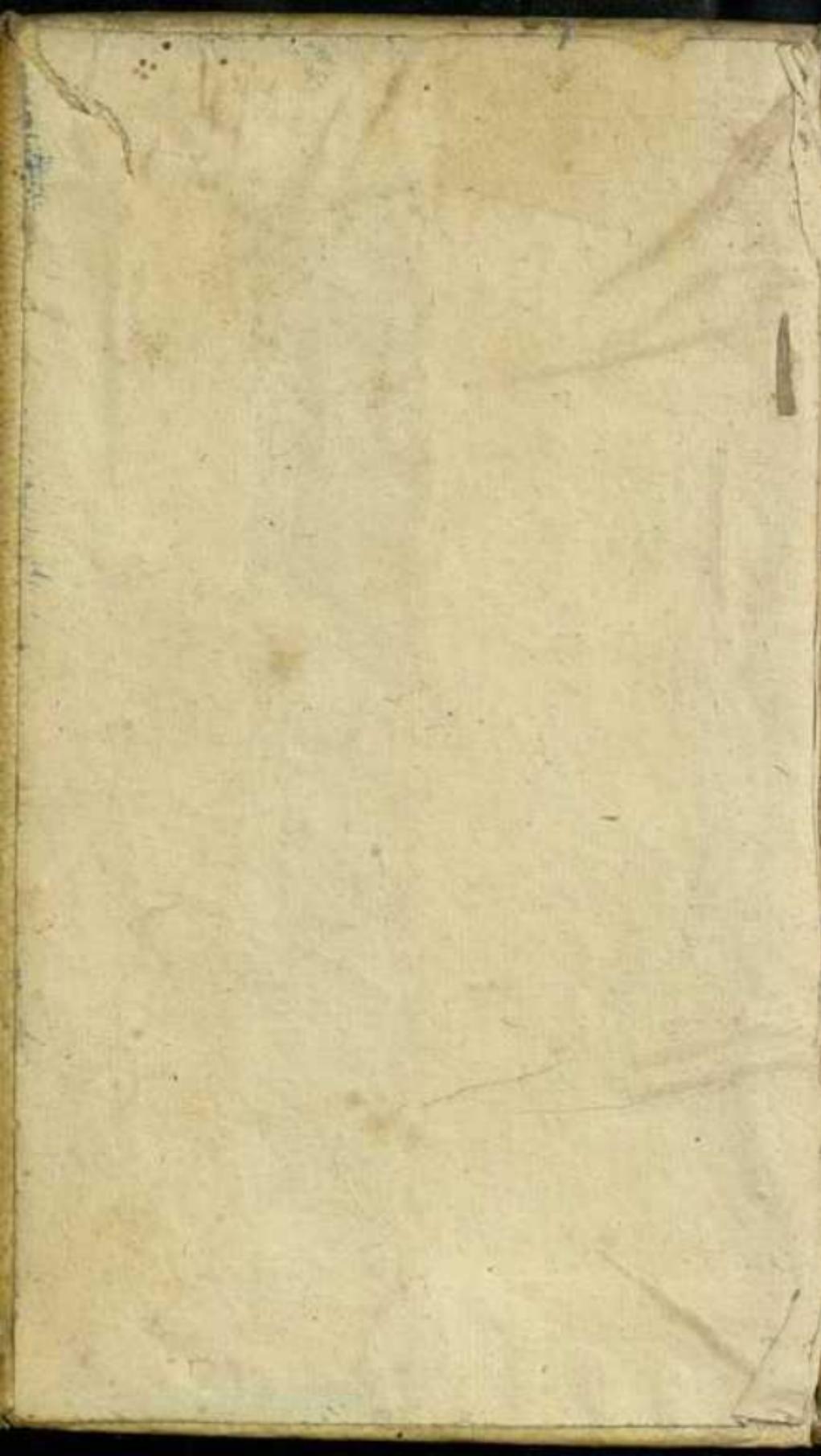
10-6.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

G.I. A 081Mam.

12
1-20

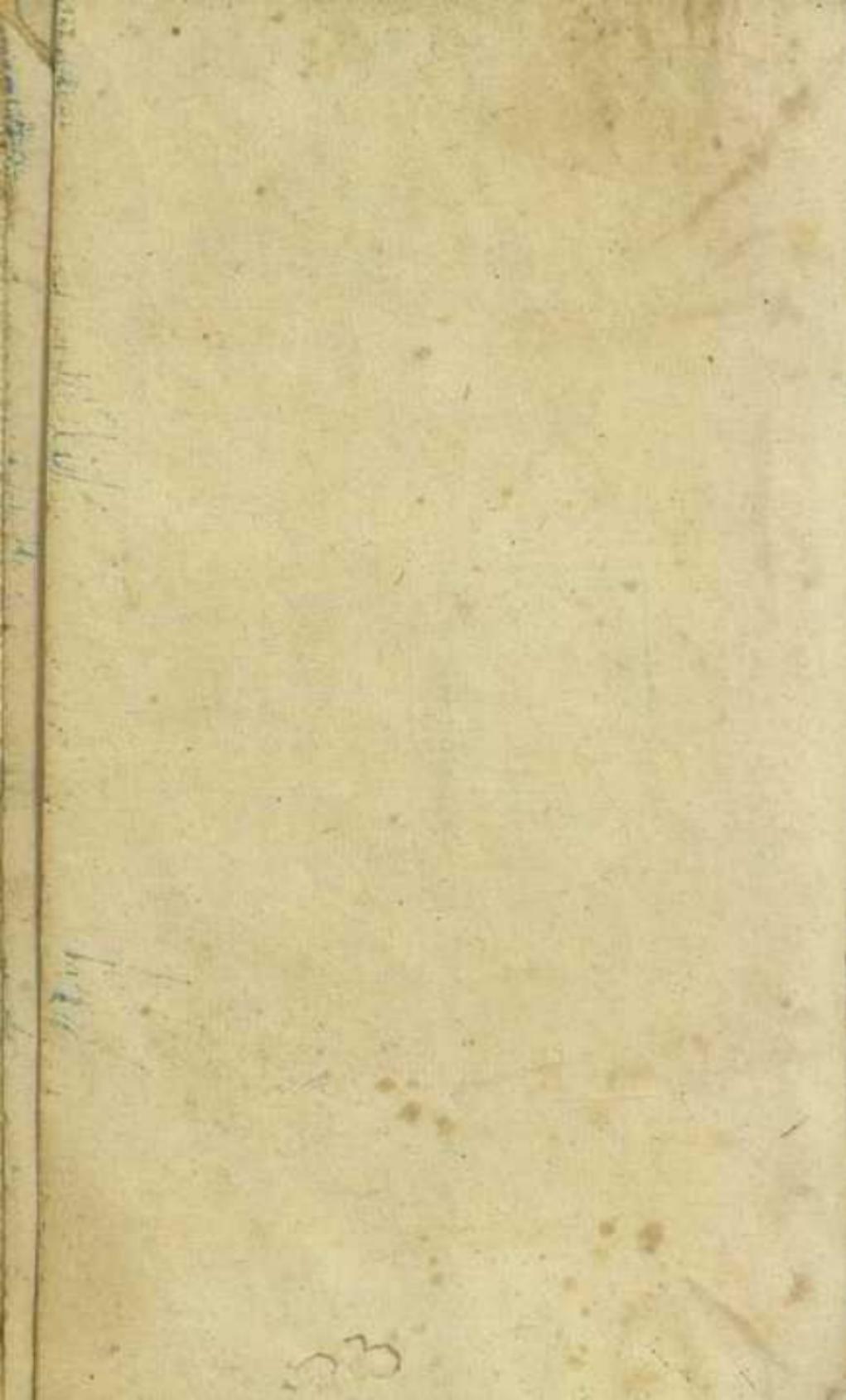
BIBLIOTECA MUNICIPAL Y REAL	
GRANADA	
Selar:	A
Edad:	47
Inscripcion:	378

G.I. A 081 Man.

12
—
1-20

BIBLIOTHEQUE MILITAIRE	
GRANADA	
Sale:	A
Editor:	47
Author:	278

53

FRANC. XAV. MANNHART

SOCIETATIS JESU SACERDOTIS

BIBLIOTHECA

DOMESTICA

BONARUM ARTIUM

AC ERUDITIONIS

STUDIOSORUM USUI

INSTRUCTA ET APERTA.

OPUS

SECULINOSTRISTUDIIS AC MORIBUS
ACCOMMODATUM.

TOMULUS XI.

DE RE ANTIQUARIA GRÆ-
CORUM, ROMANORUM, ET
GERMANORUM.

R
1325

CUM PRIVILEGIO CÆSAREO.

AUGUSTÆ VINDELICORUM,

SUMTIBUS MATTHÆI RIEGER, BIBLIOP
MDCLXII.

BRITONIÆ
DOMESTICA
MURM ARUM
DE EQUITIBUS
SANTOSSORUM USU
ATQVE ALIA
S. P. O.

SCENARIA
AC TEMPLA

IX. ВЛАДЕСТВО

ДО АЛЛАГИТИЯ ЗА
ТЕ МНОГОНОМЫЕ ПОЗ
ДО СЛОЖНОСТИ

222

LIBER XIV.
DE
RE ANTIQUARIA.

CAPUT II.

*ANTIQUITATES
GRÆCORUM.*

XLII.

Græcia, dum suis firma legibus, & priscis moribus stetit, super aliarum gentium famam geminis veluti aliis eluctata est, quarum prima fuit vastitas dominationis, quam terra marique in Asiam & Europam extendit, belli peritia, & regiminis politici præstantia: altera vero studium & cultus scientiarum artiumque omnis generis, quarum sine con-

BIBLIOTH. DOMEST. LIB. XIV. N° 2 tre-

troversia Mater & Magistra fuit, toto orbe literato hujus discipulum grato animo se profitente. Quamvis autem diversas nationes, Sicyonios, Argivos, Mycenenses, Corinthios, Thebanos, Megarenses, Cretenses, diversasque urbes fama celebres sinu suo complexa fuerit, duæ tamen e reliquis tam civitates quam Republicæ toto vertice eminuerunt, nimirum Athenæ, ac Lacedæmon seu Sparta. Harum ambarum finibus, & quasi muris continebatur, quidquid tota Græcia rerum præclare gestarum, sapientiæ, artij & scientiarum, aliorumve monumentorum habuit. Quapropter dum Antiquitates Græcorum in conspectum dare constitui, facile perspexi, e geminis his fontibus eas esse hauriendas, quoniam quidquid de istis duabus dixero, de tota Græcia dictum esse intelligetur. Athenæ, unde Respublica Atheniensium, civitas erat in regione, quæ Attica adpellatur, Achajam inter & Macedoniam sita, cuius fundamenta jecit Cecrops, ævo Mosis vivens: quamque Athenas dictam produnt a Minerva Dea, Sapientiæ Præside, cui nomen Athenæ Græci tribuerunt. De hac insigne elogium exstat gravissimi ac eloquentissimi Viri, Marci, Tullii, dum Romanos allocutus: *Adsumt, inquit, Athbe-*

Athenienses, unde humanitas omnis, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque in omnes terras distributa esse putantur. Alii Athenas Græciæ Museum & Gubernaculum nuncupant; paucissimis, id est, duobus verbis rem absolvit Thucydides, dum urbem hanc vocat *Græcia Græciam*. Lacedæmon originem suam debet Lacedæmoni, Jovis & Thaygetæ filio, qui eam in Oebalia seu Laconia Peloponensi provincia primus struxit, dicta postmodum Sparta a Sparto Phoronæ filio, qui summa cum potestate illam gubernavit. Toti huic provinciæ Græci nomen quoque *Hecatompolis* imposuere, utpote quæ centum urbes intra fines suos complectebatur, unde ortum est celebre illud sacrificium Hecatombæ, seu centum victimarum, dum unam pro cuiusvis urbis incolumente Diis suis immolarunt. Quemadmodum autem Athenienses sapientia & literis, ita Spartani magnanimitate, fortitudine, ac patientia reliquas nationes omnes longe superarunt. His singulare præconium adtribuit idem Tullius, quando ait: *Lacedæmonios toto terrarum orbe septingentos amplius annos unis moribus, & nunquam mutatis legibus vixisse.* Utriusque jam hujus Reipublicæ præsca monumenta

e Scriptoribus fidei minime sublestæ de-
promta, & a Poetarum fabulis, aliorum-
ve paratragædiationibus, quantum fieri
potuit, purgata producere fas esto.

§. I.

Regimen Atheniensium.

XLIII.

Non eadem regiminis forma semper Athenis viguit; sæpius hæc mutata fuit, donec solida compage firmata membra in unum corpus coaluerint. Theseus ab Argonautica expeditione notissimus, ubi rediit ac rerum potitus est circa annum Mundi 2707. quo magis fines reipublicæ amplificaret, eamque augeret incolis, omnes æquo jure in civitatem vocavit illa solemni formula: *Adeste omnis popule*, quæ a Theseo profecta, postmodum quoties convocare populum oportuit, atque ad concionem dicere, religiose adhibita fuit. Ne vero Respubli-
ca indiscretæ multitudinis accessione ob-
rueretur potius quam juvaretur, eam in ordinem redigit, ita ut primum patriciis, agricolis alterum, tertium opificibus locum adsignaret. Et quidem Patriciis re-
rum divinarum cognitionem ac magistra-
tuum

tuum dignitatem obtulit, ut tum sacra & ceremonias exponerent, tum jus dicerent, & quod æquum, pronunciarent: rus vero, prata, & vineas, & pecorum curam agricolis: artes denique mechanicas opificibus reliquit. Ut autem singuli Ordines isti sua prærogativa gauderent, rem non sine artificio aggressus est, ita ut Patricii existimatione, Agricolæ usu, numero Opifices anteire crederentur. Quum vero facile præsentiret Theseus, (erat enim ingenio sagacissimo) fore ut e tanta civium multitudine aliqui ad eam potentiam vel industria vel malis artibus sint perventuri, qua alios opprimere, ac patriam perdendæ libertatis periculo exponere possent, provido consilio ostracismi legem proposuit, qua exilio honesto multarentur cives, qui præter communem sortem seu opulentia seu populi favore freti reipublicæ formidandos se præbereant. Res hæc ita peragebatur. Convocata civium concione unusquisque nomen illius, quem ob caussam supra memoratam urbe pelli volebat, testæ inscripsit. (Unde Ostracismus dictus: nam ostracus Græcis testam significat) Tum primo Magistratus testarum numerum inibat, qui ad sex millia testarum ejusmodi ascendere debebat, ut pœnæ huic locus

esset : dein singulorum nominibus seorsum positis illi, qui totidem ut dixi testarum suffragiis damnatus erat, decennio urbe ac civitatis jure interdicebatur, ita tamen, ut suis frui redditibus ei liceret. Hac enim ratione Theseus immunita intra hujus temporis spatium opulentia & favore credidit futurum, ut & potentia & metus concideret. Sed quod in alios provide statuit, ipsemet minus caute imperio suo usus experiri tandem coactus est, primus ut fertur hac lege Athenis expulsus. Idem ut publico incolarum commercio provideret, teste Plutarcho (*a*) primus numum Athenis cudi fecit, cui bovem insculpsit vel ad perpetuam facti memoriam, quo taurum cunctis terribilem in Marathone oppido Atticæ non procul Athenis occidit, vel ut cives ad agriculturæ studium hoc symbolo adhortaretur. Inde mos obtinuit, ut in rebus pretio æstimandis valere decem aut centum bobus aliquid diceatur.

XLIV.

Erepto e vivis Theseo vix centum & aliquot anni abierunt, quum Codro, ultimo Atheniensium Rege, in castris hostium,

(*a*) In Theseo.

stium, quo mendici habitu penetraverat, trucidato deinceps Athenienses abdicato regio nomine Archontibus (de quibus infra) rempublicam regendam commiserere, qui decennio primum, dein singulos in annos Magistratum gesserunt. Sub his vicissitudinem aliquam passum est regimen, fere solis nominibus a priori diversum. Introducta nimirum Nobilitas civium, & a plebejis discriminata: ad hanc non patuit aditus præterquam illis, qui Majorum suorum ceras ostendere, eosque semper Athenis habitasse publico testimonio probare poterant. Atque hi *Indigence* vocabantur, erantque flos nobilitatis. Reliqui in tres ordines distribuebantur: primus erat Epatridarum, non secus ac Patriciorum Romæ: alter Geomororum seu Rusticorum, quibus a Republica certa portio glebæ sive agrorum, quam colerent, fuit adsignata: tertius Demiurgorum seu Mercatorum & opificum, commercio & artibus sustentandis occupatorum. Qui vero per honorum gradus, aut venerandam senectutem, vel per officia bene gesta altius supra reliquos eluctati sunt, Demogerones nuncupabantur, quasi Senatores, erantque apud plebem magnæ venerationi. Tenuit hæc facies reipublicæ per quingentos circiter

& viginti annos, quum quatuor variis generis hominum factionibus (Pedicorum, Diacrorum, Paralcorum, & Hettemoniorum) inger se divisi atque in partes distracti Athenienses, metuentesque ne soluta compage vasta moles reipublicæ omnino corrueret, communi consilio summam rerum administrandam Soloni Philosopho, antiquæ sapientiæ Viro, detulerunt. Verum hic imperare maluit optimas leges ferendo, quam potestatem Rectoris supremi exercendo. Antequam vero manum scribendis legibus admovit, aliam regiminis formam induxit. Civitatem omnem æstimatione census in classes distribuit: in prima ii fuere, quibus quingentorum medimnorum erat census. Medimnum autem sive Medimnus secundum Suidam est *mensura aridorum*, ut *tritici vel bordei sex modios complectens*. & (b) universos frumento donavit, ita ut singulis sex modii tritici darentur, qui modus mensuræ medimnus istbeniensibus appellatur. Secundæ classi adscripsit illos, qui trecentis medimnis censi forent, equisque alendis essent pares. Nam horum singuli tempore belli unum equitem omni adparatu bellico ac commeatu instructum exercitui submittere debebant. In tertia

nu-

(b) *Nep. Attic. C. 2.*

numerabantur, qui equorum onere ademto centum & quinquaginta medimnis inito censu sunt æstimati: atque ex his fere classibus selecti ad Magistratus munera assumebantur. Inferioris census & notæ homines *Mercenarii* nuncupati sunt, qui licet Magistratibus exclusi fuerint, suffragii tamen jus ad eos creandos haberunt, & numum argenteum unum ærario publico pendere debebant. Hanc civilem institutionem, quam Solon Athenis invexit, Romæ Servius Tullus magnam partem imitatus esse creditur.

Ultimam veluti manum adhibuit Athenis non solum regendis, sed & ornandis post centum quinquaginta & tres annos Pericles, primus Oratorum Græcorum, idemque regnandi bellandiisque peritissimus. Videns enim, ut ait Plutarchus, (c) incompositam, studiisque minus liberalibus deditam turbam, ut fieri consuevit in amplis civitatibus, quum neque lucri expertem esse, neque mercedem otianti dare vellet, civibus auctor fuit, ut grandia molirentur opera, ad quæ absolvenda cum omnis generis artifices, tum longum tempus requireretur, eo consilio, ut non minus iis, qui alias intra ci-

(c) In Periele.

civitatis mœnia otio tempus fallerent, occasio præberetur e publica pecunia partem capiendi, quam illis, qui vel navigationi operam darent, aut ad urbium præsidia lecti essent, aut foris castra & signa militaria sequerentur. Nec minus fortiter executus est Pericles, quod sapienter suasit. Immensam materiæ copiam convehi jussit: lapides, ebur, ebenum, cupressos, lanam, linum, hyffsum, æs & aurum. Artifices quoque omni e vicina collegit: fabros, figulos, ærarios, lapicidas, infectores, aurifabros, sculptores eboris, pictores, phrygiones. Facto isthoc adparatu stupuit se ipsam civitas, videns tanto ardore progradientia in dies opera, quæ, inquit Plutarchus, „ Mole „ quidem superba, forma autem & ele- „ gantia imitationem omnem supera- „ bant, quum ipsi opifices certatim hoc „ agerent, ut artificio alter alterum vin- „ ceret: tamen celeritas maxime mira- „ culo fuit; quæ enim singuli putabant „ vix multis ætatibus absolutum iri, ea „ omnia eo tempore, quo Pericles in re- „ publica principatum tenuit, ad finem „ perducta sunt. „ Atque hac ratione factum est, ut non solum ex omni Græ- cia, sed etiam ex Asia & Europa Athenæ confluenter maximi quique viri, tum

ut

optimi regiminis formam , & artium ac disciplinarum ingentem cultum coram spe-
ctarent, tum etiam ut in patriam rever-
si, quæ viderant Athenis , sedulo imita-
rentur.

XLV.

Regimen Lacedæmoniorum.

Non minus Sparta , quam Athenæ , initio Regibus paruit, pro potestate rem-
publicam gubernantibus. Præ reliquis
innotuerunt Lacedæmon Conditor regni :
Menelaus, ob cuius raptam sponsam He-
lenam Trojanum bellum exarsit : & Po-
lydectes, Licurgi Legislatoris frater. Sub
his magna morum licentia , & libertas
quædam rustica dominabatur , nec ulla
civilis vitæ cultura, adeo ut ex omnibus
fere Græcis soli Spartani pessime morati
haberentur, nullo consuetudinis aut con-
versationis commercio , tanquam vinculo
humanæ societatis, seu inter se seu cum
exteris nationibus colligati. Lycurgus de
quo dixi , regio sanguine prognatus, &
Sophus insignis silvam hanc cæduam fe-
cit. Nam quum Polydecte fratre vita fun-
cto relicti filii tutor nominatus rempu-
blicam aliquamdiu administrasset , civita-
tem totamque regionem optimis institu-
tis,

tis, & saluberrimis legibus excolere cœpit. Rem arduam a Regimine ordinando aggressus est, omnibus juribus, consuetudinibus, & priscis vivendi moribus abrogatis. Inprimis nationem universam e civibus & servis compositam esse voluit, quorum tamen posteriores longe plures erant prioribus. Cives duplicis classis fuere: primam tenuerunt cives *nati*, scilicet ex patre & matre Spartana, & ex toro legitimo. Hos a publico, non privato magistro educatos esse oportuit, & quidem sub rigida a septimo ad decimum octavum usque annum disciplina. Tum trigesimo Viri palam declarabantur, poterantque iudiciis interesse, ac reipublicæ munia obire. Præterea corpore bene a natura formato præditos esse necessum erat. Quare infantes vix nati constitutis ad id censoribus exhiberi debebant, qui si graviore quodam corporis vitio laborare deprehenderentur, non procul a fluvio Taygeto in voraginem aqua plenam (Apothecam dixerunt) præcipitati mergebantur, tanquam naturæ excrementa, & nil nisi futura olim reipublicæ onera. Alteram classem constituerunt cives *adscititii*, antea servi vel exteri, qui tamen de republica vel rebus in bello fortiter gestis, vel pecunia premente neces-

sita-

sitate liberaliter subministrata bene meriti fuere. At servorum reliquorum, qui secundum reipublicæ ordinem conficiebant, conditio longe dispar fuit. Nam jugo continuo premebantur, ne numero excedentes rem communem quoquo modo turbare possent. Assuebant illos potissimum ex Heliottis ac Misseniis devictis, & in servitutem redactis. Cur autem tantus eorum numerus fuerit, caussa erat, & providum Lycurgi consilium: nimirum voluit, ut cives duntaxat in omni armorum genere, utpote reipublicæ nervo, sese quam diligentissime exercerent, ratus, patriæ defendendæ ampliandæque curam melius iis comitti, qui eam ut suam agnoscerent, quam exteris, qui ut alienam aspicerent. Quapropter cives a reliquis opificiis atque laboribus minus liberalibus perpetuo abstinere jussit: non tamen servis omnem libertatis spem erexitum ibat. Manumitti quandoque poterant vel domini beneficio, vel servi religioso erga dominum obsequio ac fide. Modus autem servos liberos declarandi hic erat: imponebant capiti eorum coronas tanquam signum libertatis & honoris, sicque coronatos circa templum duxere, ac in libertatem assertos proclamarunt. Atque hæc inter Lycurgi artes, qui-

quibus ad fortia quæque tentanda Spartanos animaret, una e præcipuis fuit, ut grandem libertatis ideam animis eorum alte imprimeret. Nec fefellit conatus. Nam vel solum libertatis nomen tanto fuerat in pretio, ut pro hac exilium, carcerem, vulnera, & mortem ipsam lumbenti animo subirent.

XLVI.

Ut vero tam vastum corpus e civibus & servis conflatum capit, quod membra regeret, expers non foret, Reges duos, vel potius Principes reipublicæ regio nomine insignitos creari voluit, quibus Seniores ex omni populo selecti a consiliis essent. Ordo hic velut arbiter fuit inter regiam potestatem, & vim multitudinis, ne aut hæc familiari contumacia, aut illi arrogante imperio commune bonum pessum darent. Ejusmodi Seniores octo & viginti in gravioribus reipublicæ negotiis duobus Regibus assedit Aristoteles prodidit. Quæ hi cum Regibus statuebant, ad multitudinem referri oportebat, cui tamen ab eorum placitis recedere nefas fuit, si non omnibus manifestam injuriam aut patriæ perniciem continerent. Addita nihilominus est huic paucorum administrationi, quæ græca vo-

ce Oligarchia dicitur, post plures annos
(nimirum centesimo post Lycurgi obi-
tum regnante Theopompo) Ephororum
potestas, tanquam frenum, quo Conci-
lli illius potentia in ferociam degenerans
intra limites coerceretur. Porro, ut or-
dine, ac celerius expedirentur negotia,
Lycurgus omnem multitudinem in sex
tribus divisit, quarum singulis Curionem
præfecit. Hic ubi opus erat, suos convo-
cavit, non in forum, ne ædificia, statuas,
honorum insignia contemplando a seriis
avocarentur animi, sed apertum in cam-
pum, quo magis essent attenti ad ea,
quæ proponerentur. Vocabantur autem
vel ad novam legem condendam, vel ad
judicium capitis exercendum, vel ad fæ-
dera pacis ineunda, aut ad creandum
Magistratum, ita ut suffragia non globu-
lorum jactu, sed viva & libera voce fer-
rentur, id quod in Magistratum electio-
ne hac ratione, ab aliarum gentium mo-
ribus aliena, peragebatur: Pauci e toto
concionis numero delecti exstructum ope-
re tumultuario conclave comitio proxi-
mum subierunt, in quo nec quemquam
videre, nec a quoquam videri poterant,
quamvis omnia, quæ foris agebantur, au-
dire liceret. Tum ubi primo alterove
loco Competitorum nomina sortito ex-

tracta fuerunt, quantus vocum adsensus ad singula nomina ortus esset, ac quanto quisque loco clamor major minorve ad ipsorum aures suisset perlatus, solicite attendebant, quin in tabella notabant, e qua postmodum in publicum missa intellegebatur, cui Competitorum plures voices suffragarentur.

XLVII.

Luxum & invidiam, duas reipublicæ pestes, ut ab ejusdem finibus procul arceret Lycurgus, persuasit multitudini, ut solum omne Laconicum æquis in singulos portionibus divideretur, ratus opertere civem civi ingenio & fortitudine, non lauitia & divitiis præstare. Quare universa terra in sortium novem & triginta millia abiit: in novem millia urbanus ager, paganus & municipalis in triplo & amplius majorem numerum: portio quælibet fuit, quæ viro frumenti medimnos septuaginta, fœminæ vero duodecim annuos ferret. Idem tentare circa res mobiles propositum sibi habuit Lycurgus, ut nullus alterum copia vel inopia etiam in his excederet. Sed invidiam veritus, quæ inde imminebat, (plures enim videbantur id ægre laturi) aliud iniit consilium nec minus salubre, atque

om-

omnem auri argentine usum e medio sustulit, ferreo numo substituto, quem minimum valere jussit, qui que ad rem nullam ob mollitiem cæteroqui utilis erat, utpote cusus ex ferro igne subacto, quod aceto extinctum fuit. Ita ditescendi simul ac furandi occasionem sublatam credidit. Pecunia hæc operis solvendis, ^{ac} rebus minimis coemendis serviebat: majora enim non pecunia, sed mercium compensatione comparari jussit. Ut autem publicæ paci consuleret, civibus omnem peregrinationem interdixit, ne scilicet reduces, ut fieri assolet, alienos mores urbi ac regioni secum importarent. Qui vero peregre Spartam delati fuerunt, si reipublicæ minus utiles viderentur, excludebantur, ne mutuo congressu novi sermones, & ex his nova judicia, atque e judiciis diversis voluntatum dissensiones orirentur, quæ bono communi solent esse perniciosissimæ.

XLVIII.

Leges Atheniensium.

Sed nunc leges ipsas utriusque reipublicæ profundius inspiciamus, quoniam istæ boni regiminis & norma, & veluti corporis custodia sunt omni exercitu fortior.

tior. De vetustissimis legibus nonnisi tres posteritati relicta sunt, quas Cecrops Attici regni Conditor tulisse fertur, ut Neptunum, a mulieribus, quæ suffragio suo Deum hunc Minervæ posthabuerunt, graviter offenditum placaret. Prima fuit, ne ulla unquam fæmina Senatum ingredetur: secunda, ne natæ ex illis proli maternum nomen unquam imponeretur: tertia ne quis eas ab Athenis Athenienses mulieres, sed solummodo a regione Atticas adpellare ausit, ac si Athenæ non imbellium fœminarum, sed fortium duntaxat ac sapientum virorum patria forent. Cecropem longo nongentorum & septuaginta ferme annorum intervallo insecurus est Draco quidam nomine, qui Atheniensibus leges scripsit, sed justo atrociore. Nam omnibus sceleribus æqualis poena statuta erat, ut etiam ii, qui otii convicti essent, aut olera in alieno prædio surripuissent, non minus quam paricidæ capite plecti juberentur. Quam obcaussam Demades dicere solebat, Dracōnem non atramento, sed sanguine leges suas exarasse: alii omnino credunt, ei propterea nomen Draconis, non ab homine sed a bellua derivatum, fuisse indicum. Harum legum reliquias aliquas (si tamen genuinæ sunt) apud Prateium

(d)

(d) invenire licet. Post breve tempus, quum intolerabilis esset legum istarum rigor, civium omnium voto & suffragio surrexit magnus ille Legislator Solon, Salaminius, qui leges Draconis omnes, iis exceptis quæ in homicidas latæ fuerunt, abrogavit, novasque sapientia tanti viri dignas, & jugo ferendo pares condidit. Munus hoc Soloni prædixisse vi-
sum est Apollinis oraculum Delphicum, quod haec de re consultum teste Plutarcho
(e) ita respondit :

*Ad puppim residens moderator dirige cursum,
Multus Athenarum populus tua signa sequetur.*

Juvat Solonis leges, quæ nonnisi sparsim apud Auctores leguntur, in tres classes colligere: unam quæ ad mores, alteram quæ ad poenas, tertiam quæ ad præmia pertinet. Circa mores sanxit 1. Ne quisquam exterorum civitate donetur, nisi opifices, qui cum tota domo seu familia Athenas sponte se contulissent, aut e solo natali perpetuo pulsi essent, ut omnis re-
ver-

(d) In Pandectis de veter. Jurisprud.

(e) In Solone.

vertendi vel abeundi via præcluderetur.
2. Coujugiis dotes detraxit, sponsamque
præter tres stolas (ita omne muliebris ve-
stimenti genus vocabant) & modici pre-
tii supellecilem affere quidquam vetuit;
neque enim venale volebat esse foedus
nuptiarum & conjugii societatem non
pretio, sed liberorum caussa, & amici-
tiæ gratia virum iuter & mulierem sta-
biliri. 3. Legandæ pecuniæ, cæterarum-
que rerum liberam facultatem civibus te-
stari volentibus permisit; quum prius pa-
trio instituto nulla bona, nullæ pecuniæ
extra familiæ fines egredi possent: præ-
tulit enim amicitiam sanguinis propin-
quitati, & gratiam necessitudini. Dili-
genter tamen cavit, ne malæ artes, &
subdolæ fraudes ejusmodi legatis ac te-
stamentis sese insinuarent. 4. Omne ge-
nus frugum extra fines Atticos evehi
prohibuit, præter mel & ceram, utpote
quibus abundabat regio. 5. Jus ven-
dendæ virginis vel sororis sustulit, nisi in
ipso stupro fuissent deprehensæ. 6. Ut
pupillis solicite provideret, vetuit eum,
qui res illorum curaret, eadem cum ma-
tre habitatione uti: neque huic officio
adhiberi passus est quempiam, ad quem
post obitum pupilli hujus bona transirent.
7. Filium liberavit ab onere subministran-
di

di subsidia alimentave patri, a quo non arte aliqua ad communis vitæ usum sufficeret institutus. 8. Ploratum & lamentationem in alieno funere prohibuit, indignum ratus cive Atheniensi, lugere alios, præterquam suos. 9. Ad rationem temporis accuratius habendam monuit Athenienses, ut in tota regione dies ad lunæ cursum dirigerent. Hæc de moribus.

Pœnas vero statuit in delicta, quæ sequuntur : 1. Si quis in sacro, aut in judicio contumeliam civi irrogasset, quinque drachmis multetur. 2. Qui toro non legitimo essent procreati, neu parentes alerent. nam, ut ajebat, qui meretricio non abstinet congressu, is perbelle demonstrat, se non liberorum procreationi, sed voluptati studere: itaque non habere, quod mercedem aut gratum animalium a liberis exspectet. 3. Mœchum in adulterio deprehensum impune necari voluit. 4. Qui alteri unum oculum eruit, eum ambobus privari debere statuit. 5. Qui vim ingenuæ virginis intulit, decem drachmis multator. 6. Quæ non posuisti, ne tollas : qui secus facit, capitale esto. 7. Principem si ebrius esset deprehensus, morte multari præcepit. Indignissimum enim facinus esse credidit, ut qui rem-

blicam universam gubernare deberet, se ipsum rationis expertem faciat. 8. Eum qui erta in civitate seditione neutram partium esset secutus, omni Magistratu, ejusque olim adipiscendi spe dejecit, malii civis esse dictitans, qui modo proprias rationes in tuto collocarit, nulla communis boni cura solicitudineve tangeretur.

Denique, ne præmiis bene meriti carerent, decrevit 1. Ut illi, qui in Iudis Isthmicis victores evalissent, centum drachmarum, qui in Olympicis, quingentorum præmium acciperent. 2. Liberos eorum, qui in prælio occubuisserint, publico ex æratio nutrientos esse erudiendosque, quo animati singuli fortiter ac strenue in bellis decertarent, & pro patria sanguinem fundere non dubitarent, etiam post fata filiis profuturum. Has jam leges (forte & alias, quas tempus subtraxit) a se latas Solon ligneis tabulis inscribi curavit, quas *Axones* adpellabant ab axe, circa quem verti poterant, ut commodius legerentur: Senatum vero populumque induxit, ut in foro ad Lapidem jurarent, (id est, per Jovem Lapidem, quod sanctissimum juramenti genus erat) se centum annis minimum has leges suas religiose servaturos esse, non ignarus, fore

re ut civitas longo usu adsueta, & emolumen-
tum inde capture, perpetuo deinceps tempore eas custodiret. Ut autem
sanctiores essent, aliorum Legislatorum
more, qui ad Numen aliquod leges suas
referre solebant, ipse Minervam istarum
Auctorem celebravit, cuius cultui summa
religione addictam Athenarum urbem
ac regionem probe noverat. Et sane
tam illustres tamque præclaræ Solonis le-
ges visæ sunt, ut non solum statuam ex
ære fusam Legislatori suo in foro posue-
rint Atheniensis, ac insigne monumen-
tum prope portas, ut Ælianus testatur,
(f) sed ne Romanos quidem puduerit,
post Reges exactos & proscriptas leges,
quæ prius ab ipso usque Romulo latae
fuerunt, Athenas mittere Legatos decem,
qui inclytas Solonis leges peterent ad
republicam suam stabiliendam, non jam
ligneis sed eburneis ibidem tabulis inscri-
bendas.

XLIX.

Leges Lacedæmoniorum.

Uti nationum diversa indoles, ita &
legum ratio diversa esse solet. Non enim

le-

(f) *Lib. 4. var. hist.*

leges quamvis optimæ omnibus quadrant, quemadmodum nec vestes singulis. Solon adultiorum mores excoluit, & quo minus evagari possent, hinc pœnarum metu, illinc præmiorum spe in officio continuit. At Lycurgus aliam viam ingressus duo maxime fundamenta suæ reipublicæ posuit, scilicet bonam prolium educationem, & vitam civium communem, ratus e morigera juventute bonos cives, & e bonis civibus optimam reipublicam esse surrecturam. Ut primum obtineret, sequentes statuit leges : 1. Ut natus infans quamprimum deferretur in publicum, quem *Feschem* dixere, locum, ibique tota corporis habitudo a Censoribus ad id constitutis a capite ad calcem usque cognosceretur. Si probarent, servabatur : si minus, ad Apothecam, de qua dictum est, translatus aquis submersus est, tanquam reipublicæ inutilis. 2. Ubi puer aliquantum adolevit, alterum virium ac roboris examen institui jussit ; atque si spes affulsit majoris profectus, ex novem millibus sortium, in quas urbanus ager divisus erat, unam eidem adscribi voluit, quo vitam futuris temporibus commode sustentaret. 3. Mulieres vino, non aqua pueros abluere jubebantur, ut magis robustos redderent. 4. Nula

la lotis fomenta, vel unguenta, nulla teneris crepundia adhiberi concessit. 5. A septimo anno in æqualium cœtu exerceri, & in literis duntaxat iis, quas necessitas poscebat, erudiri debebant: reliqua disciplina omnis tolerando injurias aeris, famem, sitim, verbera, &c. exigebatur; unde adagium illud *Spartana patientia*. 6. Pueros qui a præceptore se castigatos quererentur, bis castigari, parentesque qui id neglexissent, haberi præcepit infames. 7. Puberes non in forum, sed in agrum deduci mandavit, ut primos annos juveniles non in luxuria & mollitie, sed in duris ruri laboribus exigerent: nihil eos somni caussa substerre, sed in toris ex arundine constructis quietem capere, vitam sine pulmento degere, nec prius in urbem redire, quam viri facti essent, patiebatur. 8. Puellas non minus ac pueros curlu, palæstra, disco, jaculo exerceri decrevit, ut otio & mulieribus deliciis sublatis robustiores ad tolerandos partus fierent ipsæ, ac problem quoque robustam in lucem darent. 9. Juvenibus non amplius una veste toto anno uti permisit, ut parsimoniae adsuferent, suisque rebus discerent invigilare.

Ut autem hoc suum de liberorum proba educatione institutum pathetico quodam spectaculo magis commendaret Spartanis Lycurgus, duos catulos eadem matre natos domi suæ aliquamdiu educavit, ita ut unum mollius haberet, & cibo oblato nutriret, alterum vero durius exciperet, atque alimentum nonnisi venatione sibi comparare doceret. Tum die quadam populi concione advocata catulos in forum deduxit, illuc procul collocata carnium olla, quam unus catulorum e vestigio anhelavit: isthic lepore dimisso, quem protinus alter est infecutus. Nesciente adhuc turba, quid sibi vellet insolens factum, Lycurgus indicto silentio gravissimis verbis vim educationis exposuit simulque rationem docuit, cur e geminis catulis in diversam disciplinam datis hic edax, alter venator evaferit.

L.

Secundum, ut dixi, reipublicæ fundatum posuit Lycurgus in vita civium communi. Hunc in finem sanxit 1. Ut omne solum Laconicum æquas in partes divideretur, suaque civium cuiilibet assignaretur. 2. Ne vero Reges, seu Principes reipublicæ inferiores potentia sua op-

opprimerent, ac regimen monarchicum inducerent, aut cives illis contra fas obfisterent, suaque contumacia democratiam invehement, medium veluti parietem inter utrosque constituit Seniorum Ordinem, qui & priorum potestatem, si excederet, & posteriorum libertatem, si freni impatiens foret, temperaret. 3. Publicas epulas ita jussit institui, ut collatis symbolis divites promiscue ac inopes communi adhiberentur convivio, iisdemque vescerentur cibis. Caro tamen aliquando stetit sua Lycurgo symbola: nam hac lege potentiorum iras in se excitavit tantas, ut facto in ipsum impetu alter illi oculus baculo fuerit excuslus, quam ob rem cautum postea fuit, ne Spartiatæ amplius cum baculo convivium intrarent. 4. Gravissime prohibuit, ne quis juvenum cultius altero incederet: fœminas vero omni faciem fucandi usū interdixit. 5. Quemvis in paterna vestigia & artificia succedere voluit, atque in iis perseverare, ita ut coquus e quo, tibicen e tibicine, præco ex præcone gigneretur; qua ratione effecit, ut sua quisque conditione contentus viveret, nec ambitione turbas in republica excitaret. 6. Virgines sine dote nubere jussit, ut uxores non pecuniæ caussa, sed

vitæ socialis & mutui amoris ergo eligerentur : atque ita liberius viri coercent impotentes fœminas , quum nullo dotis freno tenerentur. 7. Maximum honorem non divitum , sed senum esse voluit : & reipſa nullibi terrarum , quam apud Spartanos , honoratiorem locum senectus habuit. Præter has leges alias quoque tulit : 1. Nullam Deorum imaginem in urbe proponi passus est , quod immortalibus mortales species tribuere nefas duceret. Ita Plutarchus. (g) 2. Ob perpetuam , quæ Spartanos occupatos tenuit , militiam viris plures uxores indulſit , ut nunquam deficeret numerosus exercitus. 3. Sophistas , Vates , seu quos *Circulatores* Celsus vocat , fraudum architectos , omnesque artes inutiles proscripsit , tanquam res ad boni regiminis robur infringendum natas factasque. 4. Noluit Spartam urbem circumdari muris , tum ut indicaret , civium pectus firmissimum esse murum , tum ne quis tyrannorum in ea nidum suum ponere posset. 5. Regibus potestatem bellorum , Magistratibus judicia , Senatui custodiam legum , populo autem quos vellet , magistratus creandi legendique facultatem ; verbo , cuivis ordini , quod e communi bono esset , ad-

tri-

(g) In Lycurgo.

tribuit. Denique quum probe intelligeret, multa in his legibus suis, novoque instituto post mores antea tam solutos servatu dura visum iri, duplii artificio usus est, ut eo firmiores redderet. Primum quidem, Apollinem Delphicum earrundem auctorem finxit, cunctaque quæ statuisset, hujus oraculo edoctum se fuisse, ut scilicet consuescendi tedium religionis metus expugnaret. Alterum, ut æternitatem legibus suis daret, simulata profecitione necessaria jurejurando civitatem obstrinxit, nihil eorum quæ sanxisset, mutaturam, priusquam ipse revertetur: quo præstito in Cretam insulam migravit, seque ipsum veluti ad perpetuum exilium sponte damnavit. Ne vero post mortem ossa sua Spartam transferri possent, atque ita cives juramento legum non mutandarum absolutos se crederent, testamento cavit, ut ossa in mare spargerentur, nunquam inde levanda. Æterna fore non solum Respublica Atheniensis & Spartanæ, sed tota etiam Græcia videri poterat, tam sapientum Virorum Solonis & Lycurgi legibus atque consiliis instructa. Sed quæ sunt rerum humanarum vicissitudines, postquam Mithridate e vivis sublato Romani totam Græciam subjugarunt, ita demum res & for-

fortunæ Græcorum collapsæ fuerunt, ut missis legatis Hadriano Cæsari supplices facti fuerint pro regiminis forma submittenda, qui etiam leges aliquas ipsis tradidit, e Romanoruim tabulis depromtas, ad instaurandam rempublicam usui futuras. Itaque acceperunt leges ab iis, quibus ipsis antea dederant, & discipula urbis facta est, quæ prius magistra fuit.

§. II.

Magistratus Atheniensium, & Lacedæmoniorum.

LI.

Areopagitæ, Judices, Pritani, &c.

Universe de Magistratibus Atheniensium locuturo tres occurrunt classes. Prima erat Judicum, qui jus dicebant civibus, eosque domi ab injuriis aliorum defendebant: altera belliducum, quorum erat a patria hostes arcere, finesque reipublicæ occasione data amplificare: tertia eorum, qui sacris præerant, & populum in his, quæ ad religionem & Deos, erudiebant. Primi seu Judices eligebantur per sortes ex abaco tractas.

Se-

Secundi globulorum ja^ctū, majorique eorum numero. Postremi, licet reliquos anteirent veneratione, nonnisi secundum merita, dignitates, atque etiam divitias assūmebantur. Verum ut ad singulares Magistratus descendamus, celeberrimum Athenis Concilium erat Areopagus, ita dictus ab ἀρειος & πάγος, quæ voces *Martis vicum* significant. Nam Athenis vicus fuit a Martis templo cognominatus, ubi de primo capitatis suppicio actum fuisse testatur Plutarchus. (lib. 7.) Et re ipsa primum Areopagi institutum fuit, ut homicidia meditata & scienter commissa in judicium ibi traherentur ac pro merita afficerentur pœna, quum quæ casu nec data opera sunt perpetrata, alio in concilio, quod *Palladium* dixerint, fuerint judicata. Verum brevi post Areopagitarum (ita Senatores vocabantur) potestas amplior evasit. Erant enim simul Censores moruin, vindices criminum, ac judices Sacerdotum, rerumque ad sacra pertinentium. Forum character fuit, sepositis omnibus præjudicatis opinionibus, nullaque personarum habita ratione, secundum omnem juris ac legum rigorem in fontes ferre sententiam. Experti sunt ferream hanc nemesisin Viri maxime cæteroqui spectabiles: Diagoras tan-

quam superstitionum patriarcharum contemtor in exilium ejectus est : Anaxagoras ejusdem criminis reus morte multatus fuit : Socrates ducentis octoginta suffragiis condemnatus cicutam bibere cogebatur, quia de multitudine Deorum Atheniensium male sensit, novamque religionem introducere conatus est : Protagoras qui Deorum dominationem atque potentiam in dubium vocabat, rogo addicebatur; quumque in absentem animadverte non licuit, ipsius libri ac scripta auctoris loco ultricibus flammis exusta fuerunt. Justitia atque judicium intemeratum hujus Magistratus ab omnibus fere historicis laudatur, tantæque venerationi fuit, ut etiam Reges postmodum in eum admissi, quando Areopagum intrarunt, coronam & lceptrum deponere non dubitarint. Judicii locus, in quo tribus ultimis diebus cuiusvis mensis convenerant, erat tenebris osus, ne reorum miserabili aspectu, vel lacrymis ad misericordiam flecterentur : nec causarum Actoribus licuit eloquenti amploque, sed presso & simplici stilo uti, & facta duntaxat narrare, ac si quid excusationis occurreret, proferre. Cætera Concilium hoc originem suam duxisse perhibent a tempore primi Regis Cecropis, atque ita nongentis
ante

ante Solonem annis, a quo tamen leges quædam atque fines, ne nimis formidandum se præberet, positi sunt. Quapropter e quatuor tribubus, in quas tota multitudo Atheniensium divisa fuit, quadringentos viros spectatæ fidei legit, nimirum e singulis centum: his permissum, ut quæ Areopagitæ decrevissent, si æqua forent visa, probarent; sin minus, pari potestate rescinderent. His veluti duabus anchoris fixum reipublicæ navigium adversus omnes turbarum fluctus immobile futurum credidit.

Ut autem aliæ lites ac controversiæ civium deciderentur, alias quoque Magistratus Athenis constitutus fuit quingenitorum Virorum, qui judiciorum laborem ita inter se partiebantur, ut semper triginta quinque diebus officio suo fungentur quinquaginta. Atque hac ratione factum est, ut omnes quingenti uno anno lunari 350. dierum, qui apud Athenienses in usu erat, munus suum distinctis decem vicibus obirent, ac jus dicerent. Ex his quingentis per sortes singulis annis unus legebatur, qui cæterorum Præses esset: finito autem anno hic ipse ad altiorem dignitatis gradum evehi solebat, nimirum in *Pritanorum* Magis-

stratum, ita dictum a Pritaneo seu loco, ubi publicis impensis alebantur viri de Republica benemeriti, quorum erat tabulas publicas custodire, pecunias ærario destinatas colligere, invigilare ut lites secundum fas & æquum deciderentur, pignorum curam gerere, mandata Magistratum examini subjicere, demum festa, iudos, belli, pacis, ac fœderum rationes consignare literis.

LII.

*Archontes, Arbitri, Oenopti,
Episcopi, aliique.*

Archontum Magistratus deficientibus Regibus ortus est, penes quem summa tunc potestas erat. Novem grande corpus constabat membris, seu viris selectissimis ex omni numero Pritanorum. Sex adpellabantur *Tesmotbetæ* seu Legislatores: unus *Epamos* sive Rex religionis & sacrificiorum, qui pro arbitrio suo res omnes ad sacra pertinentes ordinabat: idem viduarum & pupillorum tutor ac judex litium fuit inter conjuges ortarum: Alius *Polemarchus*, id est, supremus rei militaris *Præfectus*, cuius officium moderari luctas, inscribere annalibus nomina, qui pro patria fortiter cer-

tarunt, instituere in eorum honorem ludos, in quibus juvenes publice hymnos cantabant, tum ad heroum facta celebranda, tum ad aliorum alacritatem excitandam studiose compositos : demum aliis proprio nomine *Archon*, qui caput & Princeps fuit cæterorum ; obtigitque dignitas hæc primo Codri Regis ultimi filio. Ab hoc numerabant annos suos Athenienses, non secus ac Romania Consulibus, uti patet ex Cicerone, dum scribit : (h) *Moritur Epicurus, quum duos & septuaginta annos vixerit, Arcbonte Pytharato.*

His inferiores Magistratus Atheniensium plures leguntur : Quidam dicebantur *Arbitri*, crescentibus civium litibus introducti, quorum numerus ad quinquaginta ascendit. Istrom erat minoris momenti controversias componere, sed non nisi deposita prius pecunia, ab eo solvenda, qui causa cecidit, quæ brevi manu expediebatur. Atque ab hoc tribunali recedere non licuit, donec sententia lata fuerit : licebat tamen ab eo ad altius Quingentorum nempe tribunal provocare.

Apo.

(h) *De Fato.*

Apodeclæ fuerunt, qui tributa, vedi-galia, & census exigeabant: *Logistæ* seu rationum magistri, apud quos omnes Ma-gistratu decedentes, ne quidem Areopagitis exceptis, gesti officii rationem reddere debuerunt quam exactissimam.

Præfectorum Ærarii triplex genus erat.
 1. *Tamiæ*, qui communem thelaurum, ad pacis & belli negotia destinatum in Palladio, loco Palladi sacro, custodiebant.
 2. *Ellanotamiæ*, quorum cura commissa fuerunt vectigalia & tributa, quæ tota Græcia Atheniensibus pendere quot annis debuit ob sumtus in totius nationis græcæ bonum occasione belli contra Xerxem factos. 3. *Helianodici*, qui pecunias pro sacris Deorum, & delubris collectas vel oblatas adserabant.

Oenopti erant Magistratus, ad id con-stitutus, ut attenderet conviviis, decen-ter & sine luxu instruendis, præsertim vero, ne cibis & potu nimio sese ingur-gitarent hospites. Erat enim aliquo ab-hinc tempore Græcia, præcipue Mace-donia, apud alias nationes nigro carbo-ne notata ob vitium helluandi: unde na-tum proverbium: *Pergræcari*. Non mi-nus *Gyneconomy* sunt designati, qui mu-lieres in officio continerent, ne in ve-stium

stium ornatū seu conditionis seu honestatis limites excederent.

Episcopi dicebantur custodes & speculatores provinciarum. Hi sua quisque in statione invigilare explorareque debebant, si quid forte communi bono perniciōsum agitaretur, aut contra rempublicam vel regimen a quoquam tentaretur, vel præberetur fomes turbarum & seditionum. Horum si quid vel minimum deprehensum ab iis fuisset, e vestigio certiores erant reddendi Principes & Magistratus supremi, ut latens sub cineribus ignis suffocari posset, antequam in aperatum erumperet incendium. Ab hoc Magistratu translata fuit a Christianis vox *Episcopi* ad animarum Pastores, qui invigilare debent gregi suo, ut ait Apostolus, & sunt speculatores Ecclesiarum sibi concreditarum. Hæc de Atheniensium Magistratibus.

LIII.

*Reges Lacedæmoniorum, Senatus,
Ephori, Harmostæ, Pole-
marchi, &c.*

At Lacedæmoniorum Magistratus aliqui Majorum, alii minorum gentium fu-

ere. Majores constituebant Rex & Senatus, Ephori, Harmostæ, ac Polemarchi. *Regum* ampla & dignitas & potestas fuit apud Spartiatas, multisque prærogativis exornata, quamvis adſiſtentem ſibi a latere Senatum, quocum conſilia & negotia conſerre oportuit, tum domi tum in militia perpetuo habuerint. Duplex illis jus collatum, facerdotii & belli : Sacris enim Jovis Lacedæmonii, & Jovis cœleſtis ipsiſi præerant ; bellum vero indicere, & quocunque placuit transferre poterant, ita ut prohibere illud piaculare foret. In ſpectaculis & conviviis publicis primus deferri Regibus conſuevit locus, quin ex omnibus cibis duplum addponi. Duo quoque ſuffragia ipsiſis compeſebant in Senatu : fas illis erat binos nominare Pythios, ceu Legatos, quos in gravioribus negotiis Delphos mitterent ad consulendum Apollinis Oraculum. Quod autem præcipuum, non eligebantur Reges ſuffragiis, ut omnes alii Magistratus, ſed hæreditario jure in hac dignitate ſibi ſucceſſerunt.

A latere Regum erat *Senatus* duo de triginta Seniorum, ejusdem ferme cum Regibus potestatis, id eſt, infinitæ, quin rationem ullius rei geſtæ aliis reddere co-
ge-

gerentur; & ad vitæ dies extensæ. Verum hæc postea multum imminuta fuit ab *Ephoribus*, qui totidem custodes & quasi vigiliæ pro communi bono in excubiiis perpetuo stantes fuere introducti a Theopompo Rege. Initio munus obibant *Præfectorum*, dum absente Rege, vel eo ad bellum profecto lites civiles determinabant. Progrediente tempore Magistratum constituebant, a tota multitudine pluribus suffragiis creatum. Horum quinque fuerant, quorum curæ commissum tum publicum ærarium, tum puerorum & juvenum educatio, quos singulis mensibus convocatos velut in diribitorio lustrare debebant: si quos pinguiores repererunt, tanquam vitæ nimis commodæ ac contra quam leges permitterent, delicatæ convictos verberibus castigari, & inedia tantisper macerari jussérunt. Ab his brevi potestatem suam in cives ipsos, in Senatum & Reges extendebant; quin sub specie libertatis tuendæ regimen invaserunt: quemvis absque discrimine, qui violatae legis suspicionem incurrerat, in jus vocarunt, atque damnarunt, aut gradu movebant. Munus horum V. Viatorum unius anni terminis definitum erat, ne fierent intolerabiles; licet fateri oporteat, rigidam quam profitebantur discipli-

plinam ad coercendam Regum ac Senatus dominationem & cives in officio continendos multum reipublicæ profuisse. Nam ut apud Romanos a Consulibus ad Tribunos plebis quisque provocare poterat, ita apud Lacedæmonios a Regibus ad Ephoros: satisque constat, aliquando ab Ephoris Reges quosdam ejectos esse, alios interemtos. Demum temporis & anni rationem constituebant, cui initium datum est ab eorum in magistratum hunc introitu, numeratique sunt anni ab Ephoris, non secus ac apud Athenienses ab Archontibus, & a Consulibus apud Romanos.

Quando subita, & ex improviso incumbens necessitas præsens remedium exigere visa est, *Harmostam* crearunt, si-
ve *Præfectum urbis*. Extra ordinem hic Magistratus comparuit, habens jus animadvertisendi in cujuscunque civis Spartani caput, nec ab eo provocandi jus erat, neque alio tempore constitui poterat, quam quum procella major repente oborta ingentem urbi cladem minitaretur, qua finita intra sex ut plurimum menses Harmostæ potestas extinguebatur. Motrem hunc imitati sunt Romani solo Harmostæ nomine in Dictatoris titulum mutato.

Inter majores Magistratus censebatur etiam *Polemarchus* sive militiæ Præfetus, qui proximus a Rege fuit, quando hic ad bellum proficiscebatur, non aliter ac Senatus, quum ille in Urbe morabatur. At tempore pacis Polemarchus alio munere fungebatur. Invigilabat enim *Syssitiis*, id est, communi victui. Quippe Lycurgus morem introduxit, communione inter cives servandi ergo, ut non solum servi, equi, & canes essent omnibus communes, verum etiam mensæ. Hinc *Syssitia* seu *Phiditia* erant conventus decem aut quindecim civium suis met suffragiis electorum ad communem mensam, cui semper ex inferioribus Polemarchis unus præerat. Ad hanc quisvis, qui eam frequentabat, quovis mente symbolam suam conferre debuit, scilicet certam farinæ, casei, vini, & ficorum portionem atque mensuram, præter pecunias pro ferculo magis exquisito, quod frequentius erat caro suilla. Quo frugalior autem mensa, eo major colloquia super illam miscendi libertas, quam fovit data fides de summo eorum, qui in ejusmodi *Syssitiis* proferebantur, sermonum silentio servando. Nam cuilibet convivarum intranti a Polemarcho monstrabatur janua, cui epigraphe insculpta erat

erat trahibus literis : *Ex hac nullus sermo exibit.*

Minores Magistratus apud Spartanos varii : In primis *Beideei* seu *Præfecti certaminum ludicrorum & velitationum*, in quibus jugiter exercebatur *juventus*. *Armosini* sive *morum Præfecti*, qui maxime ad id inter alias curas suas intenti esse debebant, ut *fœminis frenum injicerent*, quæ oppido viris dominabantur. Nam ob prolis copiosæ procreandæ studium eosque crevit *Spartæ indulgentia*, ut Viri uxores suas *Heras adpellarent*, acciditque, ut dum una, *Gorgo nomine*, reageretur, ac si solæ in urbe *fœminæ regimen exercearent*, illa audacter responderit : *Etiam nos solæ fœminæ parimus viros.* *Proteni* pro advenis hospitibus decenter expediendis erant delecti. *Pædonomis*, quod est *Pædagogis*, incumbebat cura erudiendi pueros, qui a septimo anno illis consignabantur a parentibus : hos ut ad *Spartanam patientiam informarent*, saepius sine culpa, simul ac miseratione, verberibus onerabant ante aram *Dianæ*; quæ qui absque gemitu dolorisve signo sustinere poterant, discipuli aptissimi ac *Spartano nomine digni habebantur*. Denique *Pythii* sive *Augures*,

res, quorum erat oracula consulere in rebus dubiis. Horum fuere quatuor, duo pro Regibus, pro Senatu unus: quartus semper responsis Deorum petendis excipiendisque occupabatur.

§. III.

Religio Græcorum.

LIV.

*Templa Dianæ, Apollinis,
Cereris, &c.*

De Religione verba facturus initium duco a Templis, tanquam loco religiosis functionibus destinato. Originem suam templa duxisse videntur a sepulchris, quorum summa apud veteres reverentia fuit. Certe Eusebius: (i) *Quare, inquit, Deorum etiam templa sepulcra eorum fuisse testatur.* Et Clemens Alexandrinus (k) *sepulcra vocata fuisse templo* dicit, ac exemplis in medium allatis probat. Nimirum Prisci præstantium hominum illorum, quos apothesi donarunt & cœlo inferuerunt, primum sepulchra

ve

(i) *In Præpar. Evang. L. 2.*

(k) *In Protrept.*

veneratione prosequi, tum etiam superstrūctis magnæ molis ædificiis ornare, demum & victimas cœlestibus hisce geniis ibidem offerre : unde templo & fana Deorum postea fuerunt appellata. Ædificandi autem non una eademque ratio fuit apud Græcos, sed triplici Deorum naturæ commensa. Fortibus, ut Marti, Herculi, Minervæ severiorem structuram, qualis Dorica, adhibuerunt: Delicatis, quemadmodum Veneri, Proserpinæ, Flora, ædes corinthiaco opere, subtili ac tenero, constructas dicabant: Mediis vero, ut Junoni, Dianæ, Baccho, architecturam Jonicam adplicarunt, quæ nec adeo robusta, nec nimium florida fuit. Ita Vitruvius, celeberrimus Architectus.
 (1) Ut plurimum erant quadratæ formæ, quam Græci πλυνθίας dicebant, uti veteres numi testantur. Interiora templorum occupabant aræ, simulacra, tri-podes, mensæ, vasa, aliaque ornamenta: exterius vero adjiciebantur areæ, porticus, fontes, piscinæ, silvulæ, &c. Cecrops primus in Attica Opi Deæ templum statuisse perhibetur: Pausania teste (m) cæteris antiquiora inter Græcos habebantur templo Pythii Apollinis apud Samios, Minervæ apud Phocenses in Ionia:

(1) Lib. I. (m) In Corinthiatis.

nia: antiquissimum vero omnium Theatii Apollinis apud Træzenios, quod Puthetus Thesei Regis avus maternus condidisse ornasseque fertur.

Celeberrimum fuit ab operis magnitudine ac mole *Magnæ* ut vocabant *Dianæ*. *Ephesinæ* templum, quod septem mundi miraculis adnumeravit Antiquitas. Ejus longitudo quadragecentos viginti quinque pedes æquabat, latitudo ducentos & viginti. Totum opus communibus Græciae Asiæque opibus, & plus quam ducentorum annorum labore constructum fulciebant intus columnæ centum & viginti septem, singulæ a totidem Regibus miro artificio positæ. Tectum trabes cedrinæ vestiebant, valvas cupressus: in medio eminebat simulacrum Dianæ ex ebeno sculptum, quod in vertice corona turrita redimitum erat, quoniam eadem credebatur cum Iside, Cerere, & Cybele seu Terra, quæ urbibus exculta est. Hoc ita describit D. Hieronymus: (n) *Erat Ephesi templum Dianæ, & ejusdem in ipso Multimammia, id est, multarum mammarum effigies, quia cultores ejus decepti putabant, eam omnium viventium nutricem.* Grandem hanc fabricam Her-

ro.

(n) In Epist. ad Ephesios.

rostratus Ephesicus, ut nomen sibi aternum insigni quodam facinore pararet, incendiis fertur ea ipsa die, qua Magnus Alexander mundo natus est: mirum autem videri non debere, scripsit Hegesias, templum illud conflagrassè, quod eo tempore Diana absens obstetricis munere in partu Alexandri fuerit occupata: sed Plutarchus (o) false adulatoris hujus dictum perstringit, dicens: *Cui rei ita frigidam acclamationem attexuit Hegesias Magnesius, ut ea ipsum debuerit incendium restinguere.* Meminerunt hujus templi Acta Apostolorum. (p) Quum enim Paullus Ephesi unum verumque Deum ac IESUM Christum alta voce predicaret, ingens in eum tempestas exorta est. *Demetrius enim quidam nomine, Argentarius, faciens aedes argenteas Dianaæ* (aliqui Interpretum anathemata in templo Dianaæ suspensa, alii parvas ipsius templi effigies, quas collo aut pectori adpendebant, fuisse autumant) praestabat artificibus non modicum quæstum, quos convocans, & eos, qui hujusmodi erant artifices, dixit: *Viri, scitis, quia de hoc artificio est nobis acquisitionis, & videtis, & auditis, quia non solum Ephesi, sed pane totius Asiae Paullus hic suadens avertit mul-*

(o) In Alexandro. (p) C. 19.

multam turbam dicens : quoniam non sunt Dii, qui manibus fiunt. Non solum autem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire, sed & magnæ Diana templum in nibilum redigetur, & destrui incipiet majestas ejus, quam tota Asia & & orbis colit. Ægre sedatus fuit tumultus, quum omnes una voce per duas quasi horas furentibus similes in foro conclamarent : *Magna Diana Ephesorum.*

LV.

Alterum ab oraculis non minus celebre templum fuit in Græcia Apollinis Delphici in Bœotia juxta Parnassum. Locum originem describit Diodorus Siculus (q) narrans : capras frequenter circa terræ hiatum, ubi nunc templi adytum est, oberrantes, quæcunque proprius ad voraginem accedens despiceret, mirum in modum exultasse, ac vocem a prius usitata diffonam edidisse. Quod ubi gregis pastor animadvertis, rei insolentia commotus ipsem explorare statuit, accessit, despectansque in eundem hiatum, ecce tibi ! eodem, quo capræ, percitus cœstro reversus est, & futuros eventus can-

ne-

(q) *Lib. 16.*

nere cœpit. Idem postea contigit pluribus illuc venientibus, similique furore divino correptis. Quare locus satidicus haberi ac venerationi esse, ita ut magnificum Apollini tanquam Vatuin Præsidi Deo templum fuerit ibidem constructum, ad quod e tota Græcia & Asia confluixerunt in rebus dubiis ac futuris responsum ab Apolline expertentes, recipientesque. In eo maxime celebris erat mensa Apollini sacra, quam tripodem vocabant. de hac Herodotus ait: (r) *Collata autem pecunia decimam selegerunt, ex qua tunc Deo, qui Delphis est, tripus aureus ibi repositus est, insistens super tricipiti ex ære colubro proxime aram.* Bullengerus (s) asserit, tripodem Apollini dicatum fuisse vel propter numeri ternarii perfectionem, vel propter tres cœli circulos, quorum unum secat sol (seu Phœbus, & Apollo) annum cursum perficiens. Atque huic mensæ superimposita Phœbas, sive Sacerdos Virgo, vaticinari solita est, & Apollinis oracula fundere. Strabo rem hanc ita nobis prodit: (t) „Oraçulum ipsum ajunt esse specum alii, tissime depresso, aditu non admodum

,, 12-

(r) *In Calliope.*(s) *De orac. Et vatic. C. 6.*(t) *Lib. 9.*

„ lato. Ex eo spiritum afferri furoris di-
„ vini efficacem : supra spiraculum tri-
„ podem situm sublimem , quo consenso
„ Pythiam, ubi spiritum excepereit, versa-
„ solutaque oratione sortes pronunciare ,
„ poetasque quosdam esse fani ministros,
„ qui oracula, prosa oratione edita, ver-
„ sa efferant. „ Nihil erat per totam
Asia hisce oraculis magis famosum, quæ
etiam Romam usque penetrarunt, & non
paucos exciverunt, ut Delphos naviga-
rint , intellecturi futura , quæ Romano-
rum Deos latebant. Sed oracula hæc
plerumque dubia & obscura fuere, nec
nisi ipso eventu cognoscenda. Finem im-
posuit stygiis hisce artibus , seu potius
deliramentis ævum Augusti Imperatoris,
quod quidem Lucanus homo ethnicus tri-
buit Regum timori, dum canit :

*Non ullo secula dono
Noſtra carent majore Deum , quam
Delphica ſedes :
Quod ſiluit, poſtquam Reges timuere
futura.*

Et ſuperos vetuere loqui.

Verum Eusebius & Zonaras ultimum
Delphis oraculum Augusto redditum in
hæc verba referunt :

Me puer Hebræus, qui Diis imperat,

Zubet banc ædem relinquere, & viam rursus ire.

Præ reliquis nobile quoque fuit Tem-
plum Cereris in Eleusia, Atticæ regionis
civitate, non procul Athenis, unde Ce-
res Eleusina Mater dicta est. Ad hoc
certo anni tempore convenerunt incolæ
& accolæ ingenti agmine, supplicantium
more ac ordine. Instituti autem ratio
erat petita ex fabula, qua Ceres raptam
a Plutone Proserpinam filiam, & ad in-
feros deductam, accensis in Ætnæ mon-
tis vertice tædis quæsivisse tradebatur.
Magna pompa fiebant sacra Eleusina, quæ
licet omnium mysteriorum occultissima
summo silentio tegerentur, illud tamen
inter cætera emanavit, in iis gestatas
præcipue ac jactatas fuisse faces, quas in
accessu extinctas, in reditu vero velut
ob inventæ Proserpinæ gaudium accen-
fas manibus præseferebant; quod ex ver-
bis Apuleii (u) patet, quibus Psychen,
Sacerdotem virginem, ut Cererem pro-
pitiam redderet, loquentem & adjuran-
tem inducit: *Per ego te frugiferam tuam
dex.*

(u) *Metam.* Lib. 6.

dextevam istam deprecor: per currum rapacem, & terram tenacem, & illuminarum Proserpinæ nuptiarum demeacula, & luminosarum familiæ inventionum remeacula.

LVI.

Infinitus forem, si omnia falsis Numinibus erecta a Græcis templa enumere vellem: præcipua duntaxat prodidi: unum tamen præterire nefas foret. Ipsæ Athenæ, totaque civitas amplissima grande Templum videri poterat; tot enim fana, tot aræ ibidem collocatae conspiciebantur, quot Numina confinxit stulta gentilitas. Hinc veriti Athenienses, ne quis Deorum forte sine ara & templo in urbe foret, eaque neglecti numinis iram incurreret, in Panos templo aram erexerunt cum hac inscriptione: IGNOTO DEO. Rei hujus testem habemus D. Paullum in Areopago ita perorantem: (x) *Viri Athenienses, per omnia vos superstitiones video. Pertransiens enim, & videns simulacra vestra, & aram, in qua scriptum est IGNOTO DEO. Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuncio vobis &c.* In hæc verba Apostoli eru-

(x) A.D. C. 7.

erudite commentantur SS. Patres : & quidem Chrysostomus, Beda, & Dionysius Chartusianus perhibent : Athenienses fama edoctos fuisse, coli a Judæis Deum aliquem innumeris prodigiis clarum, qui-que tantæ apud eos venerationis esset, ut nec nominare quidem illum fas esset, itaque nomen adhuc incognitum, & veluti facerrimum pignus absconditum servari : ne igitur qua religio, aut numen aliquod superstitione præ cæteris urbi de-esset, aram statuisse Judæorum Deo, cu-jus quuin ignorarent nomen, aræ verba hæc inscripserunt I G N O T O D E O. At D. Hieronymus (y) notat, integrum titulum sic habuisse : DIIS ASIÆ. ET AFRICÆ. DIIS IGNOTIS. ET PEREGRINIS. ex quibus ver-bis Paullum extrema duntaxat in rem suam adtulisse ait, nimirum DIIS IG-NOTIS ; & quum pluribus Diis non indigeret, ut unum unicum verum esse Deum, quem aræ suæ titulo honorassent Athenienses, iisdem demonstraret, etiam illa nonnihil verba immutasle, dixisseque I G N O T O D E O. Addit Hospinianus, (z) Athenienses tanta ignotum hunc Deum veneratione persecutos fu-is-fe,

(y) In Epist. ad Titum.

(z) De Orig. Templ. C. I.

se, ut si dicto certam fidem conciliare vellent, per ignotum Deum id affirmarent: immo tanto ignotum istum inventi desiderio flagrasse, ut unus alterum invitaret, manusque ad cœlum tollerent, acturi gratias, si hujus Numinis potestati ac veritati subiere se fuissent promeriti. Cæterum templa hæc, de quibus memoravi, neutiquam vacua fuerunt, sed & sacra supellectile, & ornamentis abunde instructa. Ad supellectilem pertinebant vasæ & instrumenta variæ generis, quibus sacrificia conficiebantur, quorum principem locum obtinebat mensa, in qua epulæ, libamina, & elemosinæ collectæ reponebantur: ad ornamenta vero clypei, coronæ, aliaque donaria, quæ ab urbibus, provinciis, belliducibus ac Regibus aut ex voto, aut ex liberalitate frequenter admodum submissa & consecrata fuerunt. Mensa de qua dixi, eadem die qua ædes ipsæ, dedicari solebat, atque huic imponebatur pulvinar, seu tabulatum in formam pulvinaris factum, ad sustentandum Numinis simulacrum, de quo Horatius: (a)

Nunc

(a) *Od.* I.

*Nunc saliaribus
Ornare pulvinar Deorum
Tempus erat dapibus sodales.*

Templis adnectere liceat stupendum opus, scilicet Colossum in Rhodo, insula Græciæ præcipua, in honorem solis eratum, cuius etiam imaginem referebat. Ejus conditor celebratur Cares Lindius, Lysippi Philosophi discipulus: hic initium dedit, sed Laches itidem Lindius perfecit. Quippe basi statuæ inscripta legebantur hæc verba:

*Rhodi colossum octies decies
Cubitorum Laches fecit Lindius.*

Duodecim annos in hoc opere laboratum fuisse ferunt, impensis solum pro ære trecentis talentis, seu centum & octoginta millibus coronatorum. Altitudinem ipsi tribuit Plinius septuaginta; at Cedrenus & Simonides octoginta cubitorum: pollex tam amplus, ut vix utroque brachio potuerit constringi: reliqui digiti vero altitudinem viri æquabant. Non tamen ingens hæc machina stetit ultra quinquaginta sex annos, terræ motu prostrata, licet etiam *bumi jacens* ut Plinius

loquitur, miraculo fuerit. Et jacuit usque ad Constantis Imperatoris ævum, quo Mauhias Othmanis Præfectus, Rhodo insula potitus, illum penitus destruxit, Judæo quodam Emiseno negotiatore numerata pecunia æris reliquias emente, quas oneratis nongentis camelis in patriam avexit, ut Paullus Diaconus, Zonaras, & Cedrenus memorant. Erexere autem hanc molem Rhodii, ac Phœbo dicarunt in grati animi signum, quod nulla totius anni dies esset adeo nebulosa, qua non subinde insulam hanc sol radiis suis illustraret.

LVII.

Sacerdotes, Victimæ & Sacrificia.

Eorum hominum, quos sacros habebant Græci, triplex genus erat: Primum *Sacerdotum*, quorum supremus apud Athenienses nuncupabatur Daduchus. Delphis quinque Pontifices per omnem vitam fuere sacri, dictique sunt Osii, quorum caput Ositer hostias immolabat: proximus vero Aphetor oracula edidit, ac ritus sacrificiorum moderabatur. Priusquam autem Diis litarent, aut rem divinam facerent, quibusdam ad hoc opus

ceremoniis se præparare solebant; unde Græcis verbum ἔξοργιάζειν in usu erat, quod ad cultum sacrorum expiare se indicabat. Præparandi methodus hæc fuit: 1. Corpus abluebant, & quidem vivo flumine. 2. Ea die a venere abstinentium iis erat. 3. Incedebant candidis vestibus induti, in capite vittam gestarunt seu fasciam, qua crines religabant, olivæ vel lauri ramis intextam in modum coronæ: pedibus vero calceamenta induxere alba, quæ *phæcasia* vocabant. De his loquitur Appianus: (b) *Exutus curis omnibus & imperii obsequiis calceamenta candida, qualia Atbeniensium Sacerdotes, & Alexandrinorum, quæ phæcasia vocant, deferre consueverunt, sibi adsumit. & Ju-*
venalis :

*Phæcasianorum vetera ornamenta
Deorum,*

id est, Deorum, quibus Sacerdotes Phæcasis instructi serviebant. 4. Nonnisi pu-
erorum choro, canentium laudes Numi-
num, quin & fistulatorum ac citharista-
rum comitatu stipati ad templum & aras
accesserunt: vix enim aliquando sacrificia
fieri consueverant absque cantu mu-
sico.

fico. 5. Sacra facturi stabant vultu ad orientem solem converso. Quippe matutinum tempus sacrificiis maxime idoneum aestimarunt, quum Deos tunc veluti templis ac matutinis adesse salutinibus vulgo persuasum esset.

Secundum genus fuit *Augurum*, quos sacros histriones melius dixeris, utpote ineptiis suis male credulas gentes deludere doctos. Hi vel ex garritu oscinum (seu avium) vel e volatu præpetum, vel ex pullorum pastu & tripudio mira promtaque loquacitate res arcanae & futuros eventus conjectabant. A Chaldæis ad Græcos, a Græcis ad Etruscos, & ab his ad Latinos ars augurandi pervenit, non eadem tamen ratione ac methodo. Nam Græci, dum auguria fecere, vultum septentrioni obvertebant: Romani vero meridiem in auspiciis captandis intuebantur. Ita factum, ut Græci ortum, occasum Romani ad dextram haberent: ab ortu autem cuncta salutaria, contra ab occasu sinistra quævis omina deduxerunt. Templum Augurorum dicebatur regio vel ager, quem certo carmine, ac lituo (baculo superius curvo) circumducto Augur notavit, finivit, consecravitque. Hunc quoquoversus apertum esse,

ac in omnes cœli plagas ad auguriā capienda liberum præbere conspectum oportuit. Quare interdum, si qua ædificii altitudo auspiciis obesse videbatur, id demoliri protinus jubebant. Eo in loco Augur primum firmabat gradum versus orientem: tuin velato capite sedebat, lituum manu dextra tenens, quo veluti vocatas de coelo regiones descripsit: demum aere tam liquido, & a ventis liberimo, ita ut accensa lucerna non extingueretur, auguria cepit, & nescio quæ male credulis prædixit.

Tertium erat eorum, quos *Choragos* nominabant, seu præfectos sacrificiorum atque ludorum. His non solum adiustendi, sed etiam sacra vasa, instrumenta, & quidquid ornamentorum fuit, procurandi cura incubuit.

LVIII.

Victimarum & hostiarum nomine veniebant, quæcunque Deorum aris imponebantur, seu igne cremanda, seu sacro quodam ritu offerenda. Agnoscebant enim densissimas etiam inter tenebras superstitionum suarum, religionem sine Numinis cultu nullam esse ac supremo regum omnium Conditori sacrificia deberi.

Hæc

Hæc igitur non parca manu obtulere : primum quidem, ut Deos suos tanquam cunctis superiores venerarentur : dein ut gratos se sisterent pro acceptis beneficiis : denique ut quæ necessaria vel utilia sibi forent, impetrarent credentes, ab illis omnia mala, vitæque incommoda propelli posse. Priscis temporibus, ut notat Plutarchus, sacrificia erant sine sanguine : farinæ duntaxat, ac frugum libatione constabant. *Cecrops*, ait Pausanias (c) quum primum Jovem cognomine supremum appellasset, nihil vita præditum ei immolandum duxit, sed liba tantum patria (pelanos etiamnum Attici vocant) ut ad aram porricerentur, sanxit. Primi enim homines religioni sibi ducebant, fundere sanguinem vel animalium, donec posteri abjecto timore isto Diis gratum opus se facturos existimarent, si & animalia, & quod cogitare horrendum, homines quoque ad eorum aras mactarent, religione in crudelitatem versa. Qui primus Athenis bovem immolavit, Diomus fuisse fertur, quum Dypoliis sacra Jovi Polyæo faceret; idque forte fortuna accidisse memorat Porphyrius, (d) bove nimirum placentam sacrificio destinatam devorante,

(c) *In Arcad.*(d) *L. de animal. non necand.*

te, cui postmodum velut in criminis vindictam hostia sacerdere debuit. Atque in rei hujus memoriam instituta fuerunt sacra, quæ Beqónia dicta sunt. Confuetæ apud hanc nationem victimæ fuerunt boves, agni, vaccæ, capræ, porci. Non tamen has, ut Romanis aliisque gentibus in more positum erat, coronabant Græci, dum ad aras deduxere, sed maxime conspicuam partem, nempe frontem & cornua splendide inaurabant. Certe Nestor apud Homerum (e) ait, se rem divinam Palladi facturum bove victimâ, cui non quidem coronam, sed cornibus circumfunder aurum. His enim verbis Palladem alloquitur :

*Tibi autem sacrificabo bovem legitimam, lata fronte,
Indomitam, quam nullus sub jugum
duxit vir.*

*Hanc tibi sacrificabo, aurum cornibus
circumfundens.*

& Caius Valerius Flaccus, Poeta Patavinus (f) canit :

Atque

(e) *Odyss. L. 3.*

(f) *Argonaut. L. 3.*

*Atque Argoa manus variis insignis in
armis*

*Ibat, agens lectas aurata fronte bi-
dentes.*

Qua ratione Græci sacrificarint Apollini & Latonæ, e Livio intelligere licet, (g) dum inquit: „ Alterum Senatus consul „ tum fictum est, ut Decemviri sacra „ græco ritu ficerent, hisque hostiis: „ Apollini bove aurato, & apri duabus „ auratis: Latonæ bove fœmina. „

LIX.

Inter cætera vero sacrificia facile eminuit *Hecatombe*, sacrificii genus ita dictum vel a numero centum Peloponesi civitatum, quæ id facere consueverunt, vel a numero victimarum, quarum semper centum maectabantur: centum sues, centum capræ, centum hædi, &c. Hujus ritum postea ad Romanos quoque translatum Julius Capitolinus (h) sic describit: „ Hecatombe tale sacrificium est: „ Centum aræ uno loco cespititiæ con- „ struuntur, & ad eas centum sues, cen- „ tum oves maectantur. Jam si Impera- „ torium sacrificium sit, centum leones, „ cen-

(g) *Lib. 25.*

(h) *In Balbino.*

„ centum aquilæ , & cætera hujusmodi
 „ animalia centena feriuntur. Quod qui-
 „ dem etiam Græci fecisse dicuntur, quum
 „ pestilentia laborarent : & a multis Im-
 „ peratoribus id celebratum constat. „
 Sacrificiis peractis ut plurimum colopho-
 nem addiderunt epulæ, quas Sacerdotes
 cum aliquibus , qui sacris interfuerunt ,
 inter laudes Deorum celebrarunt : raro
 enim sacrificium sine epulo, ad quod vi-
 etimiarum carnes adhibebantur. Unde Xe-
 nophon (i) ait : *Agesilaus sacrificavit ad
 bonum nuntium, & milites jussit epulari.*
 Atque Ovidius (k) de sacrificio in ho-
 norem Dei *Termini* oblato canit :

*Spargitur & cæso communis Termi-
 nus agno,*

*Nec queritur, lactens cum sibi
 porca datur.*

*Conveniunt celebrantque dapes vici-
 nia simplex,*

*Et cantant laudes Termine sancte
 tuas.*

Aliud quoque sacrificium memoratu-
 dignum præterire heic nefas foret , quod
 pro-

(k) *In Agesilao.*

(i) *Fast. L. 2.*

prodit Plutarchus. (1) res ita se habuit: Athenienses ac Lacedæmonii junctis viribus insignem de barbaris in Græciam sele effudentibus victoriam reportarunt: tum orta inter eos contentionē, cuinam parti trophæum erigendi jus competeret, quum neutra cedere vellet, Cleocritus Corinthius in medium consuluit, ut Platæensibus, in quorum terra vicissent hostes, victoriæ præmium pars utraque concederet, contenta solius gloriæ & honori fructu. Placuit consilium: igitur e toto prædæ cumulo extracta sunt talenta XXX. donoque data Platæensibus. Hi vero grati animi caussa templum Mineræ superbū struxerunt, Deæ simulacrum ibidem dedicarunt, atque picturis Atheniensium ac Lacedæmoniorum fortia facta referentibus ornarunt. Cætera quum de celebrando sacrificio solemnī quæstio haberetur, Pythius (augur Apollinis) consultus respondit, ut Jovi Eleutherio, a libertate sic dicto, aram struerent, hac tamen lege, ut extinctis omnibus ea in regione foci, tanquam barbarorum præfentia contaminatis, ignem purum e templo Delphico allatum sacrificio adhiberent. Nec mora: extinctis circum circa igni-

(1) *In Marcellō.*

ignibus Euchidas quidam Platæensis Delphos prefectus mundato prius aquis lustralibus corpore, ac lauro redimitus ignem ex Apollinis ara tulit, sacroque lætus spolio eadem die confectis mille stadiis ante solis ortum remeavit. At ipse salutatis civibus, igneque tradito viribus cursu fractis destitutus mox animam exhalavit. Peractum igitur est illa die oblatis quamplurimis hostiis & donis communi trium nationum gaudio solempne sacrificium, post quod statim funus Euchidæ maxima cum pompa ductum, atque corpus in Dianæ templo sepulturæ datum, adscripto carmine trochaico tetrametro :

*Euchidas Delphos iit, reversusque est
una die.*

Platæenses vero hoc uno non contenti sacrificio sancte spoponderunt, se Græcis, qui eo in prælio occubuerint, quot annis parentaturos esse, id quod hujusmodi ritu faciunt, ut loquitur Plutarchus :
 „ Decima sexta Menacterionis mensis summo mane pompam ducunt, cui præit tubicen classicum canens, sequentibus myrti & coronarum plenis plaustris, ac nigro tauro, & liberis adolescentibus, (neque enim cuiquam servo fas est quicquam in eo ministerio attingere : „ quod

„ quod illi pro libertate oppetiissent mor-
„ tem) qui vini & lactis libationes in am-
„ phoris, & unguenti urnas gestarent.
„ Postremo Platæensium Prætor, cui cete-
„ ro tempore neque ferrum tangere, nec
„ nisi albam vestem induere licet, puni-
„ cea amictus tunica, sumtaque de Ar-
„ chivo hydria per medium urbem te-
„ nens gladium ad sepulchra proficisci-
„ tur: tum hausta de fonte aqua ipse
„ columnas abluit, unguentoque linit;
„ inde tauro in rogum jugulato, votis-
„ que ad Jovem & Mercurium terrestrem
„ factis bonos viros pro Græcia mortuos
„ ad cœnam & sanguinem fusum vocat.
„ Porro craterem vino impletum effun-
„ dens propinare se ait viris pro liberta-
„ te Græciæ mortem passis. „

§. IV.

Res Militaris Græcorum.

LX.

Disciplina.

Quae de Græcorum re militari in me-
diū afferuntur, majorem partem
de Lacedæmoniis seu Spartanis intelli-
genda sunt, utpote in quorum republica

milites non tam fiebant, quam nascebantur. Nam partus marium, qui non eam corporis formam & habitudinem in lucem secum attulit, ut militiae quondam aptus censeretur, ad fatales aquas, uti supra dictum est, damnabatur. Accessit educatione, quæ nil nisi martium quid spirabat: & in eo tota versabatur, ut juventus dura quæque perferre, verbera præmii loco habere, vulnera & mortem contemnere diliceret. Exercitatio quoque bellica apud gentem hanc perpetua fuit, quum non sibi, sed patriæ natos se arbitrarentur. Sed ut proprius accedamus, quando bellum vel erat inferendum vel propulsandum, Ephori multo ante præconis voce prænunciabant tempus, quo copiæ in aciem essent educendæ: primum quidem equitibus, tum gravioris armaturæ pedestibus, demum & opificibus, ut de necessariis ad bellum quisque sibi & aliis prospicere posset; qua re factum, ut non minus milites in castris, quam cives suos intra muros commeatu & omnis generis supellecstile affluerent: Instrumenta vero communibus belli usibus destinata partim curribus vehenda, partim jumentis portanda tradebantur; sic enim minus, quod defuerit, latere quemquam poterat. Vestes militibus Lycurgi ævo & lege præscri-

scriptæ fuerunt togæ puniceæ , ac clypeus æreus : hanc quippe arbitrati sunt maxime a mulierum vœtitu recedere, nihilque cum illo commune habere : bello quoque aptissimam esse ; nam ea & tardius sordes contrahit , & citius ab illis purgatur. Præterea juvenibus, quamprimum pubertatis annos transgressi fuerant, nutrire comam permiserunt, rati hoc pæcto & maiores illos, & in bello terribiliores hostibus apparituros esse. His ita constitutis , & militibus ad signa convolantibus equites ac pedites in sex tribus dividi solebant , ita ut quælibet tribus unum Tribunum haberet, manipulorum Præfectos quatuor, Quinquagenarios octo, & Duces turmarum sedecim. Manipulus autem complectebatur ducentos milites, Isidoro teste (m) dum ait : *Manipulus ducentorum est militum, & manipuli sunt milites, qui, antequam signa (seu vexilla) essent, manipulos sibi, id est fasciculos stipulæ vel herbæ alicujus pro signis faciebant, a quo signo manipulares milites cognominati sunt.* At turma triginta viris constabat. Ex quibus patet, initio Prælectorum, Quinquageniorum & Ducum numero , quamlibet tribum

Ly-

(m) L. 9. C. 3.

R 3

Lycurgi tempore numerasse milites qua equites qua pedites mille sexcentos & octoginta: universæ autem sex tribus decies mille & octoginta. Maximum robur in phalange ponebant. *Phalangem*, ait Curtius (n) vocant Macedones *peditum stabile agmen*. *Vir viro, arma armis conserta sunt*. & Homerus his eam versibus describit:

Et clypeus clypeum, & galeam galea,
atque virum vir
Sustinet, implexis vario certamine
crisis
Vibrantum: dum densato stat in
agmine miles.

Vetus quidem hoc institutum phalangis fuit, & a Trojano usque bello deductum. Nam ut Vegetius testatur: (o) *Macedones, Græci & Dardani phalanges habuerunt*. At Diodorus (p) ejus inventionem (melius perfectionem dixeris) Philippo Amyntæ filio & patri M. Alexandri disertis verbis tribuit: „Excogitavit ordinem illum junctissimum phalangis, quæ Macedonum peculiaris fuit, summo exemplo heroum, qui clypeos

(n) L. 3. C. 2.

(o) L. 2. C. 1.

(p) Lib. 16.

„clypeis conjungebant in bello Troja-
„no. „ Hujus Philippi, & Alexandri
tempore ad sedecim millia militum ascen-
debant, qui *phalangitæ* adpellabantur.
Mira fuit phalangis dexteritas in dimi-
cando: nunc quadrato incedebat agmi-
ne, nunc cuneum formabat, nunc a dex-
tra, nunc a læva hosti frontem objecit,
nunc agmine conferto, nunc viritim di-
micabat, semper clypeis protecta, & ha-
stis emissis formidanda.

Totus autem Spartanorum exercitus
in quatuor ordines distinctus fuit: primus
erat ex Spartanis natis, numero paucis,
sed animo & fortitudine præstantibus:
alter ex fœderatis, qui mutua pactione
propriis impensis armati succurrebant:
tertius eorum, qui ære publico conducti
fuerunt: quartus denique e servis ma-
numissis, qui sine alia mercede, præter-
quam plenæ libertatis adipiscendæ spe mi-
litabant; atque horum maximus erat nu-
merus, ita ut quilibet Spartanorum se-
ptem velut corporis sui custodes habe-
ret. Priusquam vero ad bellum copiæ
educerentur a Rege, hic domi sacra fa-
ciebat Jovi tanquam supremo Ductori,
cæterisque cœlitibus: quibus peractis
Porphyros (ita Fecialem a ferendo igne

vocarunt) sacrum ignem ex ara tulit, & ad regionis usque confinia, quo bellum erat transferendum, præcessit. Heic rursus Jovi Minervæque sub crepusculum vespertinum inter tibicinum cantus Rex sacrificabat , ac demum regionis fines transibat, antecedente semper Porphyro cum igne sacro , quem nunquam toto belli tempore extinguere licuit. His sacrificiis semper adesse jubebantur tribuni militum , manipulorum præfecti , Quinquagenarii , peregrini militis duces , & qui impedimentis præerant , urbiumque prætores , quin & Ephori Regem comitantes, omnes coronis redimiti. Tum Rex advocata concione , quid factu opus sit, exposuit, imperia distribuit, & ad strenue pugnandum omnes & singulos est adhortatus, qui læti & animi robore pleni sub sua quisque signa convolantes ad futuros belli labores sese comparabant.

LXI.

Duces, & Arma.

Inter Duces primum ac præcipuum locum obtinuit unus e duobus illis Regibus, qui omnem rempublicam moderabantur. Nam sapienti consilio statuit Lyceurgus, ut alteruter ad clavum remane-ret,

ret, ne inter arma leges silerent, neve turbarum quid domi oriretur, stante foris militia. Neque tamen in bello sua defuit majestas Regi: antecedebat illum magnus *Vexillarius*, seu qui vexillum præferebat ex oblongo hastili suspensum, quod velum erat quadratum purpurei coloris, initio quidem *purum* ut vocabant, id est, absque auro vel argento, postmodum etiam auro argentoque intertex-
tum. Præter hunc aliis, qui in ludis Deorum honori institutis palmam obti-
nuit, redimitus corona, & sacrum, de
quo dixi, ferens ignem. Latus stipabant
duo Ephori cum aliquot ex ordine Sena-
torio, ne armis unquam deessent consilia.
Sequebatur corporis custodia, tre-
centi scilicet Juvenes Nobiles, ad omnem
Regis nutum intenti. His cunctis lon-
giore intervallo præmissi Sciritæ, sive spe-
culatores equites ibant, quorum erat in-
dagare, num tutum ab hostibus iter fo-
ret. Reliqui Duces Græcorum fuere:
in primis Polemarchi, quorum unus rei
bellicæ terrestri præerat, alter rei mari-
timæ, in qua robur reipublicæ Athenien-
ses constituebant. Priori parebant Hip-
parchi seu equitum Duces, posteriori ve-
ro Triparchi, id est, triremium præfecti.
Tum ordine sequebantur Polemarchi mi-

LXII.

Castra, & Dispositio aciei.

Lycurgus, quoniam quadrati agminis angulos inutiles esse ducebant, & hostium incursibus obnoxios, in orbem castra ponere consuevit, nisi forte vicinus mons, aut murus vel fluvius securitatem promitteret. Placuit enim veteribus orbis tum in acie tum in castris, utpote qui non quidem ad infestandos impetendosque hostes, sed ad resistendum eorum aggressionibus unum ex optimis praesidiis existimabatur, quum & nusquam tergum latusque apertum praerberet inimico, & ab omni parte una fronte defenderetur. Castris diurnas nocturnasque custodias addidit, easque duplicis generis: aliquas adversus hostes, quae adventum eorum explorarent: alias pro militibus, ne castris excederent, quae cura potissimum Sciritis incubuit, qui ne quis ordinem egrederetur, cohibendi jus habebant. Et erat hoc inter præcipuas belli disciplinas apud Græcos, ne vel a comilitonibus, vel ab armis discederent longius, quam necessitas postularet. Castra vero crebrius mutabant pro locorum & temporum opportunitate, tum ut militem nunquam

quam otiosum esse permetterent, tum ut hostium eluderent conatus. At disciplina servabatur eadem, & exacta ratio temporis est habita, cuius una pars sacris faciendis, altera & potior exercitatio in armis & ludis, tertia curandis corporibus, nempe prandio, cœnæ, ac quieti nocturnæ tribuebatur. Tentoria pelles funibus tensæ præbuerunt, quibus & a solis æstu, & a tempestatum injuriis defenderentur.

Ubi autem prælii ineundi occasio & tempus imminuit, Rex primum convocatis belli Ducibus capram Musis, aut alteri Deorum, quem præcipue propitiū exercitui fore credidit, immolabat. Tum auspicia per Augures capta sunt, & convocata militum concio ad fortiter pro patria certandum est animata, quæ res nec superstitione caruit. Ita legimus de Xenophonte, (u) dum milites ad pugnam spemque salutis adhortaretur, nescio quem de concione sternutasse. Quo omine accepto cuncti milites in terram prostrati sunt, tanquam numen occultum veneraturi. At Xenophon occasione utendum ratus: *Quoniam, inquit, Viri fortissimi, dum verba de salute facimus, nobis a Jo-*
ve

(u) *Lib. 3. in Cyro.*

ve Salutari omen exsstitit, eidem Deo votum nuncupandum pro communi salute censeo.

Jam qua ratione aciem ipsam instruxerint Græci, ex Xenophonte, Thucydide, ac Plutarcho cognoscere licet. Primus memorat, (x) Cyrum postquam Græcorum censum iniit, imperasse illis, ut patrio ritu aciem ordinarent, ac suas quisque Ducum turmas in medium produceret. Mox illi in cornua divisi quaterno agmine steterunt: dextrum cornu Menon tenuit: in lævo Clearchus suos sub signis habuit: media vero in acie Duces cæteri constitere. Omnibus erant æneæ galeæ, puniceæ tunicae, ocreæ & scuta ad splendorem detersa. Idem (y) dum Agesilaum Lacedæmonum Regem copias suas adversus Tessalos educentem describit, ita loquitur: „At ille (Agesilaus) duxerat quidem ad id usque tempus exercitum quadrato agmine, habens equitum dimidium ante, dimidium vero post se exercitum: sed quum Tessali ab itinere eum arcerent, utpote qui postremos invaderent, transmisit ad postremos partem ex illis, „qui

(x) Lib. I.

(y) Lib. 7. de Gest. Græc.

„ qui præcedebant , partem alteram ex
„ his , qui secum erant. Id videntes
„ Tessali , nec sibi commodum futurum
„ rati , adversus gravius armatos pedites
„ equestre prælium committere , retroces-
„ serunt . „ Ubi eo ventum est , ut ma-
num consererent , initium prælio dabant
alio longe a cæteris gentibus ritu. Quip-
pe Romani præter cornuum & lituorum
concentum ardentiſſimo militum clamore
pugnam capessiebant : Galli tripudiantes ,
ſcutaque ſuper capita quatientes : reliqui
vero barbari cum immanni ululatu. At
Græci inter tibiarum modulos æquali len-
toque gressu aciem ſuam promoventes
prælium inibant , in id duntaxat intenti-
ne ordines distraherentur : tum vero ſum-
ma alacritate , junctisque signis in hostem
ſele effuderunt. Certe Plutarchus auctor
eft , ad ſua uſque tempora perdurasse la-
conicos quosdam modulos , quibus illi ad
tibiam ituri in hostem uti confueviſſent.
Quemadmodum autem tibia & lyra ad
pugnam capeffendam , ut lente id face-
rent , ita tuba ſignum dabant ad retro-
cedendum , quoniam id celerius fieri
oportuit.

LXIII.

*Obsidiones, Prælia, Victoriae,
& Præmia.*

Obsidendi forma hæc erat apud veteres Græcos: Primum obsessos arborum vallo portis objecto intra muros coercebant: dein aggere e lignis transversis, ne tam facile rumpi posset, constructo, & lapidibus ac terra obruto omni ex parte circumdederunt urbem. Obsessi contra in muris turres ligneas excitabant, coriis & pellibus tectas adversus ignita obsidentium jacula, atque ex his, utpote superioribus, milites in aggere stantes tellis & lapidibus impetebant. Tum obsidentes cuniculos agere, & machinis muros quatere cœperunt: sed obsessi in fossores subito irrumpentes iis fugatis aut cæsis hiatus confessim implebant arena, ceno, terraque injecta: machinarum vero vim ut infringerent, arietes antennis e muro demissis in altum sustulerunt, aut trabibus magno impetu dejectis difregerunt. Quandoque post prima propugnacula tumultuario opere excitarunt alia, ut prioribus perfractis novus labor in expugnandis posterioribus esset exantandus. Non minus obsidentes ad alias non

non raro artes conversi vel aquæ ductus subtus terram in urbem ingredientes interciderunt, vel intra muros & aggerem injectis magno numero ramentis arborum, fœno aut stramini flamas subdide, ut propitio vento ignis in urbem, & cum igne incendium latissime spargeatur. Demum vel scalis admotis, vel subrutis mœnibus viam in civitatem apiebant, aut tentatis incassum omnibus obsidione soluta ignobiles domum remeauunt.

Alia facies erat, quum ad prælium & manus conferendas ventum est. Ubi acies ex utraque parte ordinata, turmis in dextrum & sinistrum cornu, ac medium aciem divisæ, & constitutis extrema parte cohortibus, quæ urgente necessitate laborantibus succurerent, mutuis cohortationibus fæse animabant. Tum ad convitia conversi pars una exprobrabat alteri vel perfidiam & jura gentium violata, vel ignaviam ac virium imbecillitatem, Deosque ultores obtestati infestis signis concurrere cœperunt. Primi aleam martis quasi tentarunt levis armaturæ milites fundis & sagittis: Post hæc cornua nunc dextrum nunc sinistrum inter se commissa primum eminus missilibus, dein comi-

nus vibratis hastis certabant. Maximum robur in phalangibus positum erat : has modo explicabant, ne ab hoste ad latus vel a tergo circumvenirentur: modo contractas in cuneum formabant ad ordines solvendos. Anticipite fortuna, nec in hanc nec in illam partem satis inclinante, divisis cornibus media acies qua pedites qua equites conferto agmine irruptit, concussisque scutis ac strictis gladiis vir viro junctus acerrime dimicabat, usque dum turbatis ordinibus pars una cedere coacta est, quæ tamen non raro resumtis viribus & animis majore cum impetu in arenam rediit, ac prælium redintegravit. Maxima ut plurimum procella incubuit in illud cornu vel agmen, ubi Rex aut supremus belli Polemarchus imperitabat, saepiusque contigit, ut Imperatores ipsi cum sui quisque corporis custodia, selectissima manu, infestis signis coirent, gloria morte aut victoria dubiam pugnam diremturi. Interfecto uno non jam prælium, sed strages fuit. Solutis ordinibus hi fuga sibi consuluerunt, illi fugientibus instabant, aliis ad prædam conversis.

LXIV.

Finito prælio primâ cura fuit, ut occisorum cadavera e pugnæ loco submoverentur: victi quæ suorum erant, missō caduceatore solebant repetere: victores magna cum pompa occisorum comilitonum corpora humabant. Postmodum sacris operam dedere. Qui Ducis munere apud Spartanos functus est, si victoriam stratagemate quodam obtinuit, bovem; si pugna, gallum immolabat. Quippe facinus magis insigne ac belliduce dignius judicabant id, quod a prudentia, quam quod a vi & fortitudine proficiscebatur, teste Plutarcho. (z) Porro ut victoriæ fama perennaret, Trophæa statuebantur. Prischorum ævo Græcorum hæc trophæa (iidem tropæa scribunt) e solis arborum olivæ aut quercus truncis in loco eminentiore positis erecta fuerunt, e quibus hostium spolia, loricæ, galeas, scuta, enses suspendebant, ut omnium conspectui paterent. Ita Virgilius: (a)

Ingentem quercum decisis undique ramis

Con.

(z) *In Aristide.*

(a) *Lib. II.*

Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias, tibi magne tropæum
Bellipotens: aptat vorantes sanguine cristas,
Telaque trunca viri, & bis sex thoraca petitum
Perfossumque locis, clypeumque ex ære sinistræ
Sublegat, atque ensem collo suspendit eburneum.

Sed arboribus postea successerunt columnæ lapideæ, ac etiam æneæ, quin & statuæ alicui Deorum dicatae, quarum basi victoriæ rationem modumque inscribebant teste Aristophane Græco Poeta: (b)
 „ Tropæum est, quod in victoriis veteres faciebant, murum vel lapidem magnum ponentes, & in illo scribentes opera, quæ contra hostes fecerant. Vocabatur autem tropæum, quia hostium figura illic facta est. „ De Bæotis græciæ populis narrat Thucydides, (c) quod rella-

(b) *In Pluto.*

(c) *Bell. Pelop. Lib. 4.*

Iata de Atheniensibus insigni victoria terrestri ex manubiarum pretio magnam in foro porticum extruxerint, æneisque statuis exornaverint: templa etiam & porticus forenses armis spoliatorum affixis velut ære obduxerint. Athenienses vero, ut prodit Plutarchus, (d) obtenta duce Themistocle navalii victoria ex prædæ primitiis statuam erexerunt duodecim pedes longam, quæ truncam navis partem manu sustinuit: Æginetæ autem tres stellas aureas soli dedicavere, superimpositas malo navis æreæ. Hæc satis splendide acta sunt: Imperatorum tamen post obtentam victoriam redeuntium apud Græcos ea modestia fuit, quæ abeuntium ad bellum. Non, quos Romani, superbos triumphos vel egerunt, vel affectarunt, rati quemadmodum pro patriæ salute bella gererent, ita & omnem illi, non sibi gloriæ fructum deberi. Lysander Lacedæmonum dux devictis Atheniensibus ad tibiæ duntaxat cantum, & lætum pæana ex acie reversus est: cultior nonnihil erat reditus Alcibiadis e pugna & victoria navalii de Spartanis relata. Fuerunt multis clypeis & spoliis undique exornatæ triremes Atticæ, magnumque cap*pti-*

(d) *In Themistocle.*

ptivorum numerum vehebant, atque rostra navigiorum tum quæ ceperunt, tum quæ pessum dederunt, fere ducentorum, gloriosam appendicem post se traxerunt. Ipse vero Alcibiades, quum portum tenuisset, non ante triremi egressus est, quam in tabulato navis stans complures amicos & propinquos adesse vidit, qui sui excipiendi caussa advenerant, utque prodiret, hortabantur. Plutarchus. (e) Non tamen omni honore caruerunt Vicitores: vivis quidem nonnisi balthei quoddam genū singulare, & coronam ex olivis adsignabant. Verum mortuis statuas & columnas in foro erigebant, ac monumenta cum symbolis & inscriptionibus condiderunt: quin & titulo *Divini* eos condecorarunt.

§. V.

Festa & Ludi.

LXV.

Isthmia & Pythia.

Nihil ferme celebrius, & in Græcorum annalibus memoratu dignius occurrit, quam eorum Festa & Ludi. Festa
 di.
 (e) *In Alcibiade.*

dicebantur, quia in honorem alicujus Numinis vel ex voto vel prisca consuetudine fuerunt instituta, & tunc a laboribus feriatum est. Ita legimus apud Virgilium (f) Æneam Phœbo ac Dianæ ventem :

Tum Phœbo & Triviæ solido de more templæ

Instituam, festosque dies a nomine Phœbi.

Ludi vero, quia diebus illis publica certamina, luctæ ac spectacula affluentis populo exhibebantur. Quatuor potissimum erant, quibus solemnes ejusmodi dies reddebantur: Vel enim sacrificia Diis offerabantur, vel instruebantur splendida convivia, vel ludi in circis, palæstris & theatris celebrabantur, vel agebantur feriæ: non raro omnia hæc lætitiae signa, & religionis quasi publica testimonia simul convenere; certe ludi nunquam abfuerunt. Ex his præ cæteris nominati fuere Ludi Isthmici, Pythici, Nemeici, & Olympici. Isthmicorum, qui singulis quinque annis redibant, auctorem produnt quidam Glaucum, alii Silyphum fra-

(f) L. 4. *Æneid.*

fratrem Athamantis. Occasionem dedit fabula. Quum enim Ino Athamantis Thebarum Regis uxor, sævitiem mariti haud amplius ferendæ par, cum filio Melicer-te in pelagus ad petram Moluridem se se præcipitasset, Neptunus miseratione mo-tus utrique aliam formam, eamque divi-nam tribuit, ita ut ambo Dii maris eva-serint mutatis nominibus: nam Ino dicta est Leucothea, Melicertes autem Palæ-mon. Primum itaque Isthmici ludi seu a Glauco, seu a Sisypho hisce novis Nu-minibus fuere sacrata. At Theseus postea illos longe illustriores reddidit, atque Neptuno dicavit. Unde Plutarchus (g) *Ludos Herculis imitatione primus insti-tuit Theseus, ambiens, ut sicut in illius memoriam Jovi Olympia, ita Isthmia Ne-ptuno Græci in bonorem suum agerent.* Tam sancte custodita fuit ludorum istorum religio a Græcis, ut ne excisa qui-dem per Muminiū Corintho intermissi fuerint, sed in ipsa urbis vastitate ut eos faciundos curarent, negotium Siconiis da-tum fuerit. Nomen autem Isthmici de-bent loco, in quo celebrati fuerunt, sci-llicet Isthmo seu angustiæ maris prope Corinthum, qui Peloponnesum Græciæ reliquæ adnectit. Horum postea ludo-rum

(g) *In Theseo.*

rum a Corinthiis participes facti sunt Romani, Fulvio & Posthumio COSS. uti Polybius testatur his verbis: (h) *Post illud principium Legati deinceps alii ad Corinthos atque Atbenenses missi fuere a Romanis, eoque primum tempore a Corinthiis decretum est, ut Isthmici ludicri participes Romani fierent.* Præmium quod victoribus obtigit, corona fuit e foliis abjetis.

Pythici Ludi Apollinis honoribus dicati Conditorem habuerunt aut Diomedem e Troja reducem, postquam tempestatis illius, quacum cæteri Græci conflictati sunt, sœvitiam effugit: aut ipsum Apollinem ob devictum ingentis magnitudinis serpentem. In posteriorem sententiam inclinat Ovidius, hac de re ita canens: (k)

Hunc (Pythonem) Deus Arcitenens,
Et nunquam talibus armis
Ante nisi in damis capreisque fuga-
cibus usus
Perdidit effuso per vulnera nigra
veneno,

Neve

(h) *Lib. 2.*

(i) *Metamorph. Lib. 1.*

*Neve operis famam posset delere
vetustas,*

*Instituit sacros celebri certamine lu-
dos,*

*Pythia perdomitæ serpentis nomine
dictos.*

Etsi autem Olympici ludi ab Hercule instituti, utpote Jovi supremo Deorum consecrati, Pythicis præferrentur, hi tamen vetustate anteibant, quum Apollo istorum auctor Hercule antiquior fuerit. Originem eorundem prodit Clearchus Solensis. Quum enim Latona Mater e Chalcide prolem suam, Apollinem & Latonam, Delphos transferret, in itinere ad Pythonis serpentis speluncam imprudens offendit, a quo ex insidiis erumpente vix non oppressa fuisset, si non Apollo sagittis, quas secum habebat, subito e pharetra depromtis summa celeritate nocivum hostem transfixisset. Qua in pugna Mater filio adclamasse fertur: ἦ παῖ, ἦ παῖ, unde natus παῖαν seu hymnus in laudem Apollinis victoris primum decantatus, postea omnium victorum communis factus, de quo Virgilius: (k)

Lætumque choro pœana canentes.

Verum Strabo tradit, Pythonem hunc non serpentem, sed cædibus infamem, totique infestum provinciæ latronem fuisse, publicas vias insidentem, cui Draconis nomen a maleficio adhæsit. Quapropter Delphii tam crudeli hospite liberati hisce ludis institutis gratos sese exhibuerunt, in quibus initio solum Musici certabant citharis & tibiis; tum equestre etiam ac gymnicum certamen fuit additum, propositis in præmium corona & lauro, & pomis aliquot e templo Apollinis depromtis.

LXVI.

Nemea & Olympia.

Nemeici a sylva Achaiæ Nemea, ubi Hercules leonem omnia vastantem occidit, nuncupati, ac in ejusdem honorem sacris quibusdam certaminibus celebrati fuerunt. Alii memorant, (nunquam enim fabulæ Græcis deerant) Adraustum Regem Argivorum una cum sociis, qui Thebas oppugnatum iverant, in Nemeam sylvam penetrasse, ubi Hypsiphyle filium Opheltem a Lycurgo rege suscepsum dum clam nutriri, inventa ab his ducibus, rogata-
que

que ut aquam monstraret, Ophelte in apio herba tantisper reliquo ad fontem vicinum illos deduxit: interea temporis quum serpens in herba latens puerum occideret, Adrastrus ipsum funestæ necis auctorem interfecit, & ut afflictæ matri solatium aliquod afferret, ludos funebres, eosdemque quinquennales instituit, atque coronam nemeam ex apio decrevit certamini huic funereo, in quo postmodum decurrebant honorem exhibituri piis manibus eorum, qui bello periissent, uti censet Statius (1)

*Illi & Siculi superassēm dona se-
pulchri,*

*Et Nemeos lucum, & Pelopis sole-
mnia truncī.*

Olympici omnium celeberrimi fnerunt, dicatique honoribus Jovis τε Ολυμπίας ab Hercule ob augiae stabulum a latronibus purgatum. *Hercules*, ait Homerus (m) *instituit Jovi certamen Olympicum, & ipse primus certamen incepit.* Temporis heic ratio diligenter habenda est. Nam primum, quo cœperunt, ad annum Mundi 2766. refertur: alterum quo Iphi-

(1) *Sylv. L. 5.*

(m) *In Iliad.*

Iphitus eos instauravit, ad annum 3184, seu ante Christum natum 776. a quo posteriore numerari solebant Olympiades. Celebrabantur hi ludi anno quarto semper elapo, atque istud quatuor annorum intervallum Olympias dicebatur. Laertius (*n*) exemplum præbet, qua ratione Græci numerum iniverint: *Thales Milesius*, inquit, *natus est primo anno olympiadis trigesimæ quintæ*: (id est anno M. 3321.) *mortuus anno secundo olympiadis quinquagesimæ octavæ*. (id est an. M. 3414.) Diem, quo certamen hoc agebatur, palam fecit Suidas, scriptor Græcus: (*o*) *In plenilunio, ait, certamen olympicum agitur die decimo sexto*. Quinque autem dierum spatio terminabatur in campo Eleico, ubi conveniens Græca juventus sese exercebat in quinque ludorum generibus, ad belli institutum aptis. Primum erat cursus ad metam: secundum saltus per acclivia & declivia: tertium jactus disci: lucta quartum: quintum pugna cum contis. Vitori in præmium cessit corona ex olea, quin etiam e lauro, ut D. Chrysostomus de his ludis loquens testatur: (*p*) *In cer-*

(*n*) *Schol. Olymp. Lib. 3.*

(*o*) *Ibid.*

(*p*) *In Genes. Homil. 42.*

certaminibus corona post victoriam nihil
est aliud, quam folia lauri. Sed hac lon-
ge æstimabilior erat plausus totius Græ-
ciæ, & triumphalis in urbem ingressus.
Victores enim in eam reducti fuerunt
quadriga sublimes, & quidem non per
portam, sed per murorum partem deje-
ctam, ac si de ipsa urbe triumphasset.
Erat hoc festum ex omnibus famosissi-
mum, tantusque hominum affluentium nu-
merus, ut totius Græciæ conventus cre-
deretur: honor victoris tantus, ut ipse
Cicero dicere non dubitarit, præstare vi-
ctorem esse in ludo olympico inter Græ-
cos, quam triumphare inter Romanos.
Certe Diagoras Rhodius, quum tres ejus
filii victoriam eadem die reportarunt,
unus in lucta, alter conto, tertius ex
omnibus quinque certaminibus, & ad pa-
trêm currentes coronas illi imponerent,
præ gaudii vehementia inter natorum
brachia exspirasse fertur. Fines tamen
hi ludi, qui videbantur immortales fore,
accipiebant, Græcia a Romanis sub ju-
gum missa: ipsæ vero Olympiades seu
epochæ *Indictionibus* introductis, sive
adpellatis, quod primo semper e quinde-
nis anno tributum ab omnibus provin-
ciis Imperii Romani solvendum indice-
batur, id quod aliqui Augusto imperan-
te,

te, alii vero melioribus nixi fundamentis circa Constantini M. tempora contigisse credunt.

LXVII.

Bacchanalia & Saturnalia.

Præter hæc alia duo festa memorabilia fuerunt: primum quod Atheniensibus originem debet, nescio an tantorum virorum sapientia dignum: certe facinus septem Græciæ sapientum fama vix expiandum. Hi enim scilicet Athenienses fuerunt, qui *Bacchanalia* mense Novembri instituerunt, quæ postea totum fere orbem sunt pervagata, communique illum peste infecerunt. Nam ut Ludovicus Vives testatur, Græcus homo ignobilis, sed ejusmodi sacrorum Antistites primo in Hetruriam intulit hanc superstitionem, & ritus nefandos: ab hac malabes mox Romanam penetravit: inde totam Europam, & alias mundi plagas pervasit, ita ut, quod mirere, nec idolatria ubique profligata & dominante Christiana religione in hanc usque diem sati exterminali potuerit. Nuncupabantur etiam *Orgia* vel ἀπὸ τῆς ὄργης, seu a furore bachantium mulierum, vel ἀπὸ τῶν

τῶν ὁρέων, hoc est a montibus, in quibus potissimum hæc sacra fiebant. Ita Statius : (q)

*Lucus Agenorei sublimis ad orgia
Bacchi*

Stabat, & admissum cælo nemus

· · · ·

Trieterica etiam nominata sunt, quoniam tertio quovis anno renovabantur in memoriam triennii, quo Bacchus in Indias suscepit expeditionem. Unde Virgiliius : (r)

*Ubi audito stimulant trieterica
Baccho.*

Orgia.

Locus ipse, ubi condicto tempore convenerant, & unde sacris persolutis per totam viciniam sese diffundebant lymphati homines utriusque sexus, Bacchanal dicebatur, a Bacchi simulacro, quod ibidem prostabat cornibus taurinis formidandum, cuius rei quatuor caussas redundunt; nimirum vel ut Dei natales demonstrarentur. erat enim cornigeri Jovis

(q) *Lib. I.*

(r) *Lib. 4. Enead.*

vis Hammonis, Baccho arietis specie apparentis filius: vel quod primus agros colere docuerit bobus ad aratrum junctis: vel ut vini, cuius inventum ipsi adscribitur, ferocia significaretur, qua temulenti corripiuntur: vel quod veteres pocula & crateres, quibus Numini huic littabant, e cornibus formare soliti fuerint. Hoc festum indicebatur ab anu delira & ebria. Tum dato velut signo heroum & nympharum habitu bacchantes in forum procedebant fertis hederaceis redimiti, quod insigne Bacchi fuerat: alii vestibus crocei, purpurei, variisque coloris induiti circumcursitabant instar histrionum: alii velut insanentes & furore afflati obvios quosque thyrsis feriebant: mulieres praecipue hedera ornatae, & crinibus passis bacchantes cymbalorum tinnitu aures, & gestibus lascivis animos intuentium implebant: alii ad sonum tibiæ saltantes bellaria, liba ex melle, ac vinum poculis maxima bibendi licentia circumtulere: quisque alterum amentia vincere studebat. Hæc palam facta sunt, & plerumque populum coronis redimitum spectatorem habuere: quæ clam contigerint in tanta morum insolentia, silentio tege-re oportet.

Alterum non minus solemne festum erat Saturno dicatum, quod *Saturnalia* dicebant, & multo ante Romam conditam in Græcia celebrabatur mense Decembri diebus septem a decima sexta usque ad vigesimam tertiam. Tria fuere huic festo singularia: nimirum convivia, ferjæ a studiis ac scholis, & munuscula ultro citroque missa. Primum L. Accius (s) refert his versibus:

*Maxima pars Graium Saturno, &
maxime Athenæ
Conficiunt sacra, quæ Cronia esse ite-
rantur ab illis,
Eumque diem celebrant: per agros
urbesque fere omnes
Exercent epulas læti, famulosque pro-
curant
Quisque suos: nostrique itidem, &
mos traditus illinc
Iste, cum Dominis famuli epulantur
ibidem.*

Quippe servos conviviis opiparis domini
hoc tempore excipiebant, iisdem ad men-
sam

(s) In Annalibus.

sam ministrantes. Secundi testis est Martialis (t) de fine Saturnaliorum :

*Jam tristis nucibus puer velictis
Clamoso revocatur a magistro,
Et blando male proditus fritillo,
Arcana modo raptus a popina
Ædilem rogat uidus aleator.
Saturnalia transfere tota.*

Tertium prodit idem Martialis : (u)

*Quod tibi Decembri mense, quo vo-
lant mappæ,
Gracilesque ligulæ, cereisque, char-
taeque,
Et acuta senibus testa cum Dama-
scenis
Præter libellos vernulos nibil misi.*

LXVIII.

Athletæ in Ludis.

Superest, ut de Athletis dicam, qui
festorum ac ludorum Græcorum præci-
pua

(t) Lib. 5.

(u) Ibid.

pua pars fuere. Horum nomine veniebant Cursores, pugiles, palestritæ, luctatores, aliique omnes, qui robotis sui & agilitatis specimina publice præbuerunt. Non admittebantur nisi antea rite probati in Gymnasiis: hæc enim ex primæva sui institutione fuerunt palæstræ seu loca, in quibus juventus græca variis modis tentando corporis vires, luctandoque exercebatur, multo post ad literarum studium translata. Natalium quoque ac morum ratio habebatur. Quippe honestis ac liberis parentibus natos, nullaque infamiae nota adspersos Athletas esse oportuit. Neque hoc satis erat: aspera vitæ conditione ad munus istud se præparabant. Nam ut ait Petrus Chrysologus: (x) *In agone isto terreno, qui vincere volunt, abstinent se a cibis quibusdam, a potu nimio, abstinent ab omni immunditia, sub tanta castitate, ut etiam propria conjugia non requirant, nec aliter vincere posse se sperent, nisi prius corpus suum castum pudicumque servaverint.* Unde Horatius: (y)

*Qui cupid optatam cursu contingere
metam,*

Mul-

(x) *Serm. 119.*

(y) *De Art. Post.*

*Multa tulit fecitque puer, sudavit
& alfit,
Abstinuit venere & baccho.*

Circa dotes has ad Athletam requisitas, antequam ad certamina descendebant, rigidum examen subire debuerunt apud Judices Eleos, monebanturque ab istis, ne si quid forte indignum aliquid se, atque Olympiorum accessu egissent, in arenam procedere auderent: quin, quod prius sub omnium oculis a præcone sistentur, clamante: *Num quis hunc accusat? num fur est, & servus? num prævorum morum? num est quisquam, qui in illum dicere velit?* His peractis ubi tubæ sonitu instantis certaminis fuerunt admoniti, corpore liberaliter inuncto, & subligaribus duntaxat campestribus tecto, armisque ad pugnam præscriptis probatisque instructi in arenam processere: *Qui mos, inquit Dionysius Halicarnasseus* (z) *Romæ mansit ad mea usque tempora, sicut olim fuit in Gracia, in qua nunc antiquatus est, orto a Lacedæmoniis initio. Mirum, quanta dexteritate Athletæ isti certamen inierint. Ad ictus adversarii elu-*

(z) *Lib. x.*

eludendos nunc caput huc illuc celerime inflectebant: nunc resupini in terga frustrabantur imminentem contum. Statius (a)

*Motu Spartanus acuto
Mille cavet lapsas circum cava tem-
pora mortes.*

Et Virgilius : (b)

*Abduxere retro longe capita ardua
ab iectu.*

modo etiam retrocedendo instare ad latus, modo proni in terram labi videbantur, sed mox corpore per aera circumducto in commilitonem insiluerunt, eumque humi strayerunt. Mille artibus & mille modis unus alterum supplantare, vincereque conabatur. Nam teste Vitruvio : „ Nobilibus Athletis, qui Olympia, Pythmia, Isthmia, Nemea vicissent, Græcorum Majores ita magnos honores constituerunt, uti non modo in conventu stantes cum palma & corona ferant laudes, sed etiam cum reverentur in suas civitates cum victoria, triumphantes quadrigis in mœnia „ &

(a) In *Thebaid.* Lib. 6.

(b) *Aeneid.* Lib. 5.

„ & patrias invehantur , & a republica
„ perpetua vita constitutis vectigalibus
„ fruantur . „ Primum Athletarum præ-
mium erat plausus theatri : dein folio-
rum ex omni parte conjectio : demum
corona. Etiam illis, qui strenue pugnan-
do occubuere , (non enim fuerunt cer-
tamina hæc duntaxat umbratilia) honor
habitus est. Nam olivæ ramis coronati,
& purpurea chlamyde induti ad tumu-
lum ferebantur. Cætera necessum fuit,
ut qui coronam obtainere voluit, non so-
lum in ludo vicerit , sed etiam omnes
Athleticæ professionis leges exacte serva-
verit. Hinc Apostolus : (c) *Nam &*
qui certat in agone , non coronatur , nisi
legitime certaverit.

§. VI.

(c) 2. *Timoth. 2.*

T 4

§. VI.

Artes & Scientiae Græcorum.

LXIX.

*Oratores, Poetæ, Pictores, Scul-
ptores, Historici.*

Græciam Musarum patriam, artium liberalium altricem, ac scientiarum omnium emporium fuisse, nemo est, quem lateat. Huic Pindum, Parnassum, Heli-conem: huic Academiam, Lyceum, & Gymnasium: huic omnem mansuetioris severiorisque literaturæ disciplinam debemus. Excelluerunt autem inter varias Græciæ nationes, uti Spartani armorum tractatione, ita Athenienses literarum cultu. Ut a minimis incipiam, juvenes a teneris statim annis optimo sermonis genere imbuebant; unde *Atticus stilos* est natus, qui brevis simul & ornatus, sine affectatione elegans, & acumine vibrans erat, cæterosque uti Laconicum, Rhodium, Asiaticum longe superabat. Hoc fundamento jacto ad *Rhetorices* studia animum adplicuere cum insigni artis hujus proventu. Nam ab hominum eloquentium ore non minus civium privatae

tæ causæ, sed etiam publica pacis & belli negotia pendebant. Ut nihil dicam de Pericle, cuius orationem ob vehementiam fulmini omnia perrumpenti comparabant, nihil de Alcibiade, qui ob sermonis suavitatem Græciæ Siren dicebatur, nihil de Phocione, qui ob gravitatem dictionis reipublicæ malleus audiebat, ut nihil inquam de his dicam, præ cæteris eminuere Isocrates & Demosthenes. Prior Ciceronis testimonio gravissimo Pater eloquentiæ fuit, quam ad centesimum usque annum semper coluit atque excoluit, dicere soiitus, Rhetoris officium esse, ex pravis rebus magnas, & e magnis parvas eloquii beneficio efficere: Posterior, quamvis initio debili voce, ac lingua impedita esset, studii tamen ac exercitationis pertinacia rem eo deduxit, ut omnium eloquentium eloquentissimus audiret. Hinc Athenienses illi post mortem honoris ergo æream columnam erexerunt, cui versus subscripterant:

*Si tibi vis animo, Demosthenes,
æqua fuisset,*

*Non ferret Macedum Græcia vi-
cta jugum.*

Vicit enim oratione, dum assiduo bellum contra Macedonum Reges Philippum & Alexandrum iuaderet ac persuaderet: at quum sinistro semper eventu pugnaretur, victa tandem ab his Græcia fuit.

Poefin inter delicias præcipuas numerabant Græci, & Musas non tam ut Deas, quam ut sorores coluerunt. Nihil sane fuit sub sole, quod non carminibus suis celebrarunt. Ingens Græcorum Poetarum turba: sed omnibus superior erat Homerus, qui mare eruditio[n]is Poeticæ, ac fons ingeniosarum cogitationum merito habitus fuit. Hinc Galaton Pictor, ut vivis coloribus virum hunc repræsentaret, flumen ex ipsius ore egrediens pinxit, e quo omnes Poetæ aquas pleno gutture hauriebant. Alexander M. ejus Iliadem vigilans tenuit manibus, dormiens capiti supposuit; quumque ad Achillis tumulum inviseret, felicem illum pronunciavit, qui tantum nactus esset gestorum suorum præconem, nempe Homerum. In Lydia natus fertur; sed dum vixit, nativitatis locus ignorabatur; pauperem enim vitam degebat. At post mortem civitates septem de illius patria certabant:

*Smyrna, Rhodus, Colophon, Salamin,
Chios, Argos, Athenæ.*

Carmina Lyrica auctores suos celebrant Anacreontem & Pindarum, cujus postremi domum Alexander M. quum Thebanorum civitatem funditus everteret, intactam servari jussit, ne Musas irritaret, quarum beneficio fortia gesta sua per orbem divulgari desiderabat. Sapphica inventricem agnoscunt Sappho in insula Lesbo natam, qua re tantam sibi famam peperit, ut novem Musis decima accenseretur. Tragoœdia parentes nacta est Æschylum, Euripidem, ac Sophoclem. Æschylus tragicum carmen rudi minerva, & rustico quasi habitu inchoatum emendavit, ac splendore actionum & vestium decentem ei cultum ornatumque conciliavit: Euripides ac Sophocles priorem superarunt, quorum ultimus, postquam vigesies & ultra palmam & plausum in orchestra tulit, ultima vice gaudii magnitudinem haud ferens exanimis corruit, & ludendi simul ac vivendi finem fecit.

Poesin excipiebant artes pingendi ac sculpendi, prioris sorores, quum quod illæ verbis, istæ coloribus ac scalpro exprimant

mant. Picturis initium fecit Apollodorus Atheniensis, qui non solum oculos penicillo suo pascere, sed etiam intuentum mentes & ingenia commovere ac excitare novit: laudis ac mercedis satur denique picturas suas non jam vendidit aliis, sed passim donavit, tanquam omni pretio superiores. Secuti sunt Parrhasius & Xeuxes: hic picto vivum imitante botro aves, ille sipario homines deciplente celeberrimi. Apelles pictorum omnium princeps evasit gemina via: labore primum; nullam enim die *sine linea* abire permisit: tum prudentia, quum non suo duntaxat, sed aliorum etiam judicio stetit, occultans se *post tabulam*, & quid prætereuntes de picturis suis censerent laudarentne an vituperarent, tacite auscultans. Dum proposito præmio una cum aliis equum pinxit, noluit ut pictores judicium ferrent, sed equos vivos adduci jussit, quibus cujuslibet pictura proponeretur: hi ad Apellis tabulam delati, equi artificiosissime picti conspectu velut attoniti hinniendo spumandoque signum victoriæ ediderunt. Taceo Protogenem, Timantem, & Polignotum. Inter Statuarios eminuere Lysippus & Phidias. Lysippus plus quam sexaginta statuas confecit, inter quas præcipua Socratis,

ex ære fusa, quam feci curarunt Athenienses, ut honore isto ac monumento perpetuo compensarent dedecus, ac sicut vitiam suam, qua tantum virum, tamque præclare de se meritum neci dederunt. Quemadmodum soli Apelli penicillo, ita Lysippo duntaxat M. Alexandri effigiem scalpro exprimere licuit. Omnium celeberrimus tamen fuit Phidias: Ejus opus erat præter Jovis & Nemesis effigiem Minerva viginti sex cubitos alta ex ebo-re, in cuius clypeo pugnam Gigantum cum Amazonibus, in calceis certamen inter Lapithas & centauros cœlavit, cunctis vitam spirantibus.

Non minus historia, sine qua omnis rerum in mundo gestarum memoria perpetuis in tenebris sepulta jaceret, primam quasi lucem in Græcia aspexit. Herodotus, Halicarnasso Cariæ urbe oriundus, Græcis hujus artis auctor & exemplar fuit, dum Historiam scripsit a Cyro usque ad fugam Xerxis, qua simul quæ in Asia, Persia, Scythia, Græcia, aliisque regionibus per 240. annos gesta fuere, complexus est. Opus hoc in novem libros distinxit, quorum cuivis nomen aliquod novem Musarum imposuit. Vocatur a Cicerone *Pater historiæ*, utpote qui

qui reliquis historicis profanis faciem prætulit. Thucydides Atheniensis concinnavit historiam belli Peloponesiaci, cui ipse dux interfuit, rerum gestarum testis simul & scriptor. De hoc Tullius inquit: (d) *Thucydides omnes dicendi artificio vicit.* Certe Demosthenes græcæ eloquentiæ princeps eam historiam octies descripsit, & fere totam memoriæ mandavit. Xenophon Atheniensis Cyropediam condidit, libris octo: Expeditionem Cyri Junioris libris septem, & Lacedæmoniorum Atheniensiumque rempublicam præter alia illustravit. Ferro & calamo insignis erat, & *Apis Attica* merito dicebatur, utpote cuius aculeum Persæ in bello, mel vero Græci in ejus historia sunt experti. Plutarchus, Cherone urbe nobili Bæotiacæ oriundus, in qua etiam Roma redux diem supremum obiit, vitas scripsit virorum illustrium Græcorum æque ac Romanorum, quo labore suo præstantissimi historici nomen apud omnes obtinuit. Præter istos hac in palestra insignes fuere Chesias Gnidius, Polybius Megalopolitanus, Dionysius Hali-carnasseus, &c.

LXX.

(d) *L. 2. de Orat.*

LXX.

Sophi & Philosophi.

Ab artibus gradum faciamus ad scientias, & ad sapientiæ studium, quod tum temporis Græcia sibi soli vendicasse visa est, dum tot homines sapientissimos in gremio suo educavit fovitque, quot literato orbi universo illustrando sufficere poterant. Notissimi sunt septem illi Sapientes, quos non solum Græciæ, sed omnibus nationibus palam fecit Irippus aureus Apollini Delphico sacer. Rem ita narrant Plutarchus, & Diogenes Laertius: Advenæ quidam dum vela fecerant, in Piscatores Coenses inciderunt, qui eo ipso tempore expanso reti piscibus capiendis intenti erant. Cum his illi certam pecuniæ summam pacti sunt, ea lege, ut quidquid caperent, sibi in prædam cederet. Inter varios pisces extractos ecce tibi! tripus aureus, quo facto incertum, inventus est, quum mox piscatores inter & advenas exorta lis est, utraque parte tripodem sibi vendicante: piscatoribus quidem dicentibus, pactum initum non ultra pisces extendi debere, utpote ad quos solos capiendos rete destinatum esset: advenis vero quidquid caputum

ptum fuisse reti, ad se pertinere contendentibus. Immiscebant se huic liti etiam ipsi Milesii & Coii, ita ut res proxime arma & cædes spectaret. Demum consulere decreverunt oraculum Delphicum; quumque hoc pronunciaasset, tripodem omnium Græciæ tunc sapientissimo esse tradendum, utriusque partis suffragio Thaleti Milesio obtigit. Hic vero illum Bianti se, ut dicebat, sapientiori adjudicavit: iste autem eadem modestia Pittaco Mitileno, quem sapientia se superiorem censuit, submittendum edixit: Pittaco non minus ac reliquis raro inter sapientes exemplo idem agentibus tripus velut in orbem circumiens denuo in manus Thaletis rediit, donec omnes in eam abierint sententiam, Deo tanquam omnis sapientiæ Auctori & Largitori Tripodem hunc deberi. Atque ita in templo Apollinis sapientiæ Præsidis demum est collocatus, eidemque Numini dicatus. Fuerunt autem hi Sophi seu Sapientes: Thales Milesius, Bias Prieneus, Pitacus Mitileneus, Cleobulus Lindensis, Periander Corinthius, Chilo Spartanus, & Solon Atheniensis, qui omnes Græci dictis & factis sapientissimis inclaruerunt.

Præter hos septem Sapientes erant Maximi Viri, qui solum *Philosophi*, id est, sapientiam amantes & quærentes dicei voluerunt. Horum quadruplex genus fuit. Quidam a materia quam tractabant, nimirum a cognitione rerum naturalium & elementorum Physici dicebantur: alii Ethici ob morum doctrinam, quos proposita vitiorum fuga, & virtutum amore emendare studebant: rursus alii Dialectici a disputando, qui prolatis in utramque partem argumentis de re quævis disceptabant affirmando vel negando, ut hac ratione ac via veritatem invenirent: demum aliqui fuerunt, qui vel a loco, in quo convenerant, adpellari maluerunt, ut Stoici a Stoa, id est, a portico, quæ Athenis erat amplissima: Academicci ab Academia seu silvula gramine ac herbis consita non procul Athenis, ubi scholam Plato erexit; vel a casu fortuito, ut Peripatetici, dum plerumque inter disputandum cum Magistro suo ambulantes deprehensi fuerunt; vel a suis, quorum se doctrinæ addixerant, Præceptoribus, ut Socratici, Platonici, Pythagorici, Epicurei, &c. Philosophis his plurima scientiarum monumenta debet posteritas: Anaximandro sphæram cœlestem ad motus sidereos explicandos, map.

pas geographicas, & horologia sciatherica : Anaxagoræ fulminum & ventorum veram originem, quam detexit : Aristoteli invictam ratiocinandi methodum, plurima experimenta physica, & animallium genesin ac indolem : Metoni dimensionem anni e solis ac lunæ cursu, & periodi temporum inventionem : Hipparcho stellarum fixarum catalogum & astrolimos : Architæ geographiam teste Horatio :

Te maris & terræ, numeroque currentis avenæ

Mensorem peribent Archita . . .

• • •

Euclidi elementa, quæ Mathematicorum sacras Literas scite quidam nuncupavit : Archimedi sphæram vitream cœli æmulam, & specula caustica, aliaque miranda naturæ artisque opera : Socrati, Platonii, Pythagoræ plena sapientiæ documenta & præcepta, quibus morum doctrinam, & rempublicam gubernandi artem illustrarunt.

§. VII.

Mores Græcorum.

LXXI.

Educatio & Vestitus.

Mira fuit primis temporibus apud Græcos omnium ætatum ad virtutem contentio atque æmulatio. Spartani memorante Plutarcho (e) totam multitudinem in tres choros distinxere, qui solemnioribus festis ad sacra convenientes in adsignatum quisque locum templi se congregabant: Seniorum cœtus primus juncta voce cantare exorsus est:

Fuimus enim robusti & juvenes.

Sequebatur e vestigio chorus paullo ad ultiorum, responditque canendo:

*Nos quidem juvenes sumus & fortes:
idque*

Si libet experiamini.

Demum & puerorum turba omnis læta fronte ac voce canora subjunxit

Tam boni erimus, & meliores.

Ita

(e) *In Laconicis.*

Ita se invicem animabant, & ad virtutis studium exhortabantur. Præter hæc diversis quidem viis, eadem tamen contentione, tum Athenienses tum Lacedæmonii juventutem erudiebant ad eas, quæ cuivis harum rerum publicarum in usu erant, functiones. Primi quidem cultoris ingenii suam literis & natandi peritiae a teneris annis asfluefacere soliti erant, quoniam reliquis Græciæ nationibus & scientiarum gloria, & navalium certaminum fortitudine præstabant: hinc ortum est inter eos adagium, quo hominem nauci floccique denotabant: *Hic neque literas scit, neque natare.* At posteriores moribus alperi ac de literis parum solliciti nonnisi martios spiritus soboli suæ in generare studebant. Quare illam tum ferendis tempestatum injuriis, ciborum parsimoniæ, duro quem sola humus præbebat, lecto, tolerandisque patienter, quæ vel censor, vel æquales inferebant, plagiis atque verberibus ab unguiculis asfluefecerunt, tum in palæstra Gymnica perpetuo exercebant. Erant autem Gymnica disciplinæ genus quoddam, ac velut gymnasium pro juventute institutum, ubi cursu, pugnis, lucta, disco, & cestu, non umbratili tantum, sed seria ut plurimum pugna inter se committebantur pueri, applau-

applaudentibus qui præsentes spectaculo aderant, senibus atque parentibus, judicibus vero eos, qui vicissent, aut plures vibices ac cicatrices intrepide monstrassent, præmio afficientibus. Illud lepidum, quod Spartanis in more positum fuit. Nimirum Irenem seu puerorum præceptorem, qui toti cœtui præcesset, crearunt. Hic grandiores lignari imperabat, minores onera furtim subtrahere, Majorum convivia ingredi, indeque aliquid surripere: qui deprehensi fuerunt in furto, virgis cædebantur, non quia nefas crederent furari, sed quod parum prudenter ac ingeniose id esset ab iis factum. Ut autem aliquid etiam cultioris minervæ hisce bellicis exercitationibus immiscerent, idem Iren quandoque alias canere jubebat, ut simul leges patrias ediscerent, quas carminibus mandatas habebant: alias argutas quæstiones propонere, quibus fubitum ac breve responsum erat dandum ab æmulis ad id constitutis: quod si quis negligentius fecisset, ejus pollex ab Irene acrius mordebat. Hinc natus est stilus laconicus, seu sermo brevis & abruptus, de quo in proverbium abiit: *Facilius philosophari homines posse, quam laconicum sermonem imitari.* Adfectabant etiam cantilena-

rum & carminum elegantiam, quibus inerat aculeus, qui animos & spiritus quasi motu fanatico excitaret. Cætera dictio nuda erat, & virilis, neque argumentum sermonis habebant aliud, quam tum ornamenta eorum, qui generose vixissent, & pro Sparta occubuerint, quos immortalitati commendabant: tum probra ignavorum, quos ad acerbam & infelicem vitam damnatos dicebant. Nihil autem magis Lacones cordi habebant, quam ut juventuti venerationem senibus debitam inculcarent. Hinc lex erat severissima, ut juniores assurgerent senioribus. Accidit, ut quum Spartani ad ludos Olympicos spectatum venirent, Seniorum unus locum in theatro quæreret, sed non admissus a reliquis ad eam demum statuñem accederet, ubi alii cives Spartani considerant. Hi quam primum assurge-re, inclinare caput, locumque cedere seni, stupentibus cæteris Græcis ac publice dicentibus: *Infelices nos Græcos: omnes scimus, quid honestum sit ac decorum: soli Spartani hoc opere ipso præstant.*

Ut de vestitu aliquid proferam, Græcorum antiquissimos leonum pardorumque, ovium & caprarum, item luporum pel-

pellibus tectos incessisse Homerus auctor est. Posteriore ævo tunicas lineas seu thoraces gestarunt, vestimenti genus bellicum, quod pectus munit, canente Virgilio : (f)

Et thoraca simul cum pectore rumpit.

Militari enim habitu, cultuque perpetuo utebantur usque ad tempora Thucydidis, qui hæc narrat Operis sui initio. Tum enim ad pacis habitum transferunt, & cum reliqua armatura lineas quoque tunicas deposuere, Viris togas ex lana induentibus, tunicis vero talaribus muliebri sexui relictis. Nullum in vestibus luxum impune adhibere licuit. Idem ferme hac in re institutum viguit initio apud Athenienses : unde Lucianus narrat, quum alia ex regione nobilis quidam ac opulentus hospes Athenas venisset, servorum turba stipatus, quoties cives purpuram, cultusque mollitiem, & variis vestis colores inspicerent, hæc in eum scommata jacere auditos : *Jam ver adest. Unde nobis hic pavo ? Fortassis matris ipsius est, scilicet vestitus iste.* At sequiore ævo ipsi quoque Athenienses,

in

(f) *Aeneid.* L. 10.

in omnibus Spartani moliores, teste Æliano (g) purpureas vestes induere soliti sunt, & versicoloribus amiciri tunics: quin etiam corymbis implicarunt capillos (quos illi promissos alebant ex Lycurgi lege, qui humana corpora a comantibus capitibus multo pulchriora fieri dictitabat) aliisque ornamenti ex auro circumdantes in publicum processerunt.

LXXII.

Convivia, eorundemque ritus.

Tres conviviorum classes apud Græcos fuisse refert Eustachius: (h) primum *πλατύνη*, quod ad splendorem & magnificientiam fuit adparatum. Hujus classis erant rarissima, nec nisi in præcipuis ac publicis festivitatibus. Alterum *γάμην*, quod solito sumtuosius esse solebat, si Reges, Ephori, Archontes, aliquique magistratus majoris Ordinis hospitio exciebantur. Tertium *επειον*, ad quod plures convenere, sed sua quisque cum symbola. Hunc convivandi ritum *Philias* dixerunt, haud dubio publicæ amicitiae ac humanitatis argumento. Conferebant autem

(g) *L. 4. var. hist.* (h) *In l. x. Odys.*

tem quot mensibus ad hæc convivia singuli farinæ medimnum unum , seu sex modios , vini coros octo , quorum quisquis quinque modiorum mensuram æquabat ; calei quinque minas , sive uncias sexaginta duas cum semisse ; atque ficuum quinque semi-minas , id est , triginta septem uncias & semissim . Etiam pueris hæc postrema convivia frequentare licuit , tanquam omnis disciplinæ civilis gymnasia , quum heic urbanis assuescere sermonibus , jocarique comiter disserent , ac sine flagitio cavillari . Hinc Hesiodo maxime probantur propterea , quod quum plurimum jucunditatis haberent , minimum sumtus requirant . His epulis communibus ita assuevere Lacones , ut Plutarchus scribere non dubitarit , Spartanos neque nolle , neque si vellent , scire amplius privatim vivere , esseque ex omni parte patriæ deditos . Non solum autem civibus , sed etiam agricolis , & servis sua erant stata convivia : illis quidem , quando collectas fruges , & ex agro avectas in horrea condiderunt . tum enim in honorem Cereris & Bacchi solemne epulum illis concessum fuit , quod Αλων dicebatur , utpote in areis , quæ græce ἀλως vocantur , instructum : his vero , seu

servis festo Saturnalium & Mercurialium
in Græcia solebat convivium apparari,
Dominis in eo ministrantibus, uti Atheneus testatur. (i)

At convivandi ritus Græcanicæ nationi singulares fuere. Instar legis erat: convivarum numerus ne sit minor quam Gratiarum, neque major quam Musarum. Nam ut Macrobius ait: (k) „Farro in „Satyra Menippæa differit de apto con- „vivarum numero. Dicit, convivarum „numerum incipere oportere a Gratia- „rum numero, & progredi ad Musarum: „id est, proficiisci a tribus, (*tot erant* „*Deæ gratiæ*) consistere in novem, „(*quot Musæ erant*) ut quum paucissi- „mi convivæ sunt, non pauciores sint „quam tres: quum plurimi, non plures „quam novem. Nam multos esse, in- „quit, non convenit, quod turba ple- „rumque est turbulentia. „ Pauciores quoque Ausonius desideravit, dum ce- cinit:

*Quinque advocavi: sex enim con-
vivium*

*Cum Rege justum: si super, convi-
cium est.*

Invi-

(i) *Lib. 4.*

(k) *Lib. 1.*

Invitati veste mutata, & convivali seu splendidiore comparebant, etiam illi, qui Juctus caussa atrati incedebant, id est, funebri vestimento induti, ne quid tenebrarum aut mœroris contra hospitalitatis jura præsentibus adspergerent. Caput & barbam ungebant, quin & pedes oleo, vel nardo, vel ex amaraco, vel e bacchare confecto, de quo Plinius meminit. Mensæ autem non assederunt, sed accubuere; non tamen singulis singulares lecti sternebantur, sed aut terni aut quarterni unum occupabant: si plures, sordidum id, ac minime lautum habebatur. Quare Cicero Pisonem reprehendit (1) dicens: *Nihil apud hunc lautum, nihil elegans . . . Græci quini stipati in lectulis, saepe plures.* Ne vero pretiosam stragulam, qua lecti ornabantur, sordidis aut luto infectis calceis feedarent, accessuri ad mensam soleas deposituere, quas discessuri rursus inducebant. Inter ipsas epulas convivii Præses singulis coronas distribuit, quibus & se & pocula corona-rent; unde illud Virgilii:

Crateres magnos statuunt, & vina coronant.

Hæ

(1) *Orat in Pison.*

Hæ coronæ primum ex lana, mox vero ex omnis generis floribus, si apium excipias mortuis dicatum, etiam lemniscis aureis argenteisve distinctæ fuerunt, additis quoque certis ramentis ad vini vapores & ebrietatem cohibendam. Cur autem coronas adhibuerint epulis, rationem reddit Athenæus, (m) dum afferit, Veteres Græcos convivales cœtus ad Deorum cultum quadam sacrificii specie retulisse, coram quibus nonnisi coronatis comparere liceret: additque priscos tum coronis atque hymnis Deorum propriis, tum mensæ ministris non servis, sed liberis & ingenuis in conviviorum celebratione uti solitos fuisse. Ob eandem causam Homerus epulas has honoratas & venerandas adpellavit, immo ipsos quoque Deos crebra inter se convivia agitasse, ac hominum etiam convivia sa- pius præsentia sua cohonestasse finxit. Quare Asclepiades teste Pausania moderatum convivium *Deorum conciliabulum* nominavit, dum ad tale non modo heroas, verum ipsum quoque Jovem, Deosque omnes accedere posse credidit, ac cinente Ovidio: (n)

Ante

(m) Lib. 5.

(n) Faſt. Lib. 6.

*Ante focos olim scannis confidere
longis
Mos erat, & mensæ credere ad-
esse Deos.*

Finitis sub vesperam epulis, datisque mutuæ benevolentiaæ signis hospites accensis lucernis domum reducti sunt, non tamen omnino vacui. Quippe Promus Condus varia abeuntibus dona, aves, animalia, vasa, calices, &c. secum auferenda obtulit. At hæc fuere tempora, quibus sobrietas adhuc mensis atque conviviis moderabatur. Successere alia, queis excusso temperantiaæ freno Græcorum epulæ in omnem commessandi potandique licentiam se effuderunt. Unde natum illud: *Græcari & Pergræcari*, id est, majoribus poculis se invicem poscere, & inero ad ebrietatem usque se ingurgitare: quem luxum Græcorum postea imitati sunt etiam Romani, dicente Plauto:

(o)

Dies noctesque bibite: pergræcumini.

Et Cicerone: (p) *Discubbitur: fit sermo inter eos & invitatio, ut græco more biberetur.*

LXXIII.

(o) *In Moſt.* (p) *In Verr. orat. I.*

LXXIII.

Nuptiæ, earumque Ceremoniæ.

Quod Tullius in oratione longe optimæ pro Cluentio dixit: *Nuptiæ plenæ dignitatis, plenæ concordiæ*, de hoc primorum Græcorum matrimoniiis merito affirmari poterat. Nihil iis decentius, nihil sanctius fuit. Ut dignitati generis nobilitatique consuleretur, lege cautum erat, ne inter patricios & plebejos, neque inter cives & peregrinos, neque liberos inter & servos, neque inter ingenuos & libertinos contraherentur. Tempus nuptiis destinatum fuerat, quo ipso Græci nundinas suas celebrarunt, scilicet luna plena. Nam boni ominis aliquid ex lunæ facie gens superstitionibus dedita auspiciabatur, id quod e geminis Græciæ Poetis Tragicis, nempe Pindaro (q) & Euripide (r) discimus, ubi Agamemnon rogatus ab uxore Clitemnestra, quandam filiæ suæ nuptias celebrari vellet, respondit: *Quando lunæ fortunatæ venerit circulus.* Porro nonnisi captatis prius auguriis, & velut explorata Numinum voluntate matrimonia iniri consueverant: si faustæ futuræ censebantur, tunc tabulis scri-

(q) *In Iphikliis.*(r) *In Iphigenia.*

scriptis firmari solebant, contra vero fratris dissolvebantur. Quam castæ sancte-que colerentur apud Spartanas mulieres Lycurgi tempore, luculentis verbis testatur Plutarchus (*s*) dicens tantum abfuisse illarum castimoniam ab ea, quæ post infecuta est licentia, ut ne quidem adulterii nomen notum esset, & scelus hoc apud eas inter res incredibiles numeraretur. Quin & secundis se addicere nuptiis olim religioni habebant mulieres græcæ, quod propositum magnopere laudat Pausanias, inquiens: *Cum sanctum ac solemne fæminis esset priore viro mortuo nuptiis abstinere, quamvis nulla id lege prohibitum fuerit, ut ex Homero (*t*) constat, apud quem parentes ac amici Penelopen solicitarunt, ut ad alteras nuptias descendenteret, rati Ulyssem fatis defunctum.*

LXXIV.

Juvat nunc describere ceremonias in nuptiis Græcorum adhiberi solitas, quæ ut multæ fuerunt, ita mysteriis atque etiam superstitionibus minime carebant. I. Nova nupta senis crinibus ornabatur. Ornamentum hoc vetustissimum fuit, & apud Romanos quoque in usu erat Virgi-

(*s*) *In Apophleg.*

(*t*) *Odyss. 19.*

ginibus, quas Vestales nominabant. Seni autem crines in capite matronæ dicebantur sex crinium series, vittis implexæ in modum coronarum. II. Hasta cœlibari nubentium caput comabatur. De hac Ovidius :

*Nec tibi quæ cupidæ matura videbæ
re matri,
Ornat virgineas hasta recurva
comas.*

Oportebat autem hastam istam, ut Fe-
stus prodit, in corpore gladiatoris occisi
stetisse, ut sicut illa conjuncta fuerat cum
corpore gladiatoris, sic cum viro nova
nupta sit copulata. Cœlibarem vero di-
xere, quia cœlibatum tollebat. III. Co-
rona caput redimitum gerebat, quam ser-
tum nuncuparunt, scilicet e floribus &
gemmis contextum, de quo Virgilius :
(u)

Sertisque recentibus balant.

IV. Tunica recta induebatur. Ita vo-
cabant tunicam albam, quæ a textrici-
bus stantibus, & sursum opus urgentibus
confici debebat. Hæc tyronibus & nu-
ptis dono dabatur ; non raro etiam pur-
pu-

(u) L. i. Æneid.

pureis laciniis distincta fuit. V. Cingulo, quod vir in lecto solvebat, cingebatur. Factum hoc erat ex lana ovis, denotabatque tum fœcunditatem in liberis suscipiendis, tum concordiam matrimonii vinculo velut cingulo firmandam. VI Jugum neo-nuptis imponi solebat, ut memores essent fidei, & societatis atque constantiæ conjugalis in superandis, quæ occurrere solent, difficultatibus, quia ut jugi, sic matrimonii onera pari fortitudine sunt ferenda. Inde natæ sunt distinctiones: *vinculum conjugale, conjugium, & matrimonium contrahere*, quasi simul trahere onus instar equorum aut boum eidem currui junctorum. VII. Soccii iutæ pedibus inducebantur, id est, viles, quibus admoneretur, muneris sui esse, domum custodire ac domestica officia peragere, nec nisi cogente necessitate foris spectandam se præbere. VIII. Velo, quod flammeum vocabant, obnubebatur. Flammeum erat genus amiculi, quo se cooperiebant mulieres die nuptiarum, sanguinei coloris, qui ruboris pudorisque custodiendi symbolum est. IX. In viri dominum velut manentem conjugii civitatem deducebatur: unde dicimus *uxorem ducere*. Plerumque de nocte id fiebat a pueris patrimis & matrimis, cuiusmodi

tres adhibebantur: unus qui faciem præferret e spina alba: duo qui nubentem tenebant. X. Colus ad omnem elegantiā comta cum fuso & stamine comitabatur, tanquam operis, in quo futura erat, auspiciū. Præter hanc utensilia mulieris, & quæ ad ministerium ejus pertinebant a puerō pubere in operto vase gestabantur. XI. Obolos tres ad maritum sponsa deferebat: unum quem in manu ferebat, velut emendi cauſa marito obtulit: aliū quem in pede habebat, in focum domesticorum Larium injecit, quasi habitationis mercedem factam: tertium prius palam exhibitum in sacciperio recondidit, diligentiaē pignus in lucro & quæstu procurando datura. XII. Ædium fores frondibus & floribus ornabantur. Juvenalis: (x)

Ornentur postes, & grandi janua lauro.

Præ foribus autem mariti interrogabatur nova nupta, quænam esset? edito nomine illa postes domus abstersit lana, ungebantque adipe lupino, ne quid magicæ artis ac præstigiarum inferretur. Aquam & ignem in limine appositum utrin-

(x) Sat. 6.

utrinque tangebat prosperis æque ac adversis ferendis par futura: januæ vero limen intactum saltu superabat, intactum servatura pudorem: tum claves domesticas a sponso porrectas accepit. **XIIIL** Cœnam nuptialem vel sponsi parentes, vel hic ipse lautam instruxit, invitatis omnibus sanguine vel propinquitate junctis: post quam a patrimis ac matrimis relicta sponsa a pronubis excipiebatur, id est, spectatæ pudicitiae matronis, quæ unduntaxat viro nuplissent. At sociæ virginis epithalamium occinebant tum vesperæ, quod *καταχοιμπτικὸν*, tum sub auroram, quod *διηγέρτικὸν* Græci adabant. Illud Lacedæmoniis singulare fuit, quod viri conjuges suas non solum in amoribus, sed etiam in maximo honore habuerint, usque adeo ut & Heras salutaverint, & publicis etiam adhibuerint consiliis, illasque frequenter in Curia ad negotia exequenda socias assumferint, multa e fœminarum arbitrio decernentes, ut memorat Alexander ab Alexandris. (y)

§. VIII.

(y) *L. 4. C. II.*

§. VIII.

Funebris.

LXXV.

Sepultura.

Sepulturam juris gentium esse non solum apud Græcos, sed apud omnes quoque alias nationes, quantumvis barbaras, nemo unquam in dubium vocare ausus est. Illustri rem hanc exemplo demonstravit Isocrates maximus Orator, cuius domus cunctæ Græciæ quasi Iudus quidam patuit, atque officina dicendi.

„ Quis ignorat, ait, aut Bachanaliorum „ tempore e tragicis Auctoriibus non au „ divit, quas Adraustus Argivorum Rex „ clades ad Thebas acceperit? qui Oedi „ pi filium, generum suum, in regnum „ restituere conatus maximas Argivorum „ copias amisit, & omnes centuriones „ vidiit interemtos: ipse per dedecus ser „ vatus. Et quia nec fœdus impetrare, „ nec cæsos afficere sepultura posset, sup „ plex urbi nostræ, scilicet Athenis, fa „ ctus Theseo adhuc eam regnante ora „ vit, ne tales viros inseptulos jacere, „ aut vetus institutum & patriam legem „ apud

„ apud universos homines receptam ab-
„ rogari sineret, quæ non mortali prodi-
„ ta ingenio, sed a divina potentia im-
„ perata videtur. „ Est autem sepul-
chrum (quod Græci eleganter vocant
μνησίον vel *μνήμα* id est memoriam)
locus ubi corpora ossave defuncti con-
duntur. Vivi adhuc sepulchra plerum-
que struere solebant, partim ut haberent
hospitium, in quo post fata corpus re-
quiesceret, partim ut eo ipso sui nomi-
nis memoriam ab oblivione vindicarent.
Fere nunquam absque pompa funebri in-
ferebatur sepulchro cadaver. Hinc pro-
verbia invaluere: *Funus facere, justa fa-*
cere, exequi funus: inter quæ tamen di-
scrimen faciebant. Nam facere funus di-
cebatur ille, qui prius indictum pompa
funebri præcedente duxit; qui vero post
sacrificium, quod Festus *bumanum* nomi-
nat, rite peractum primus glebam in se-
pulchrum supra cadaver injecit, justa fa-
ciebat: demum qui corpus defuncti ad
tumulum comitabantur vel efferebant,
funus exequabantur, seu *exequias* age-
bant. Ut plurimum certo pretio cum
Libilitariis conventum est, ut omnem
funeris apparatum suis sumtibus procu-
rarent: atque hoc erat *funus locare*.
Fuerunt enim Libilitarii a Libitina mor-

tuorum Dea dicti, in cuius templo adserabantur ea, quæ ad corpora patrio ritu humanda serviebant. Nec funeris præses defuit, qui curam hanc vel ultro, vel in testamento rogatus in se suscepit. Non tamen omnibus sepulturæ honor ultimus concedebatur. Nam leges veta- bant sepeliri triplex genus hominum: primum patriæ hostes, nempe prodito- res, læsæ majestatis reos, ac civitate proscriptos: dein qui ob scelera sua ad crucis supplicium, utpote infame, fuerunt damnati: demum homines flagitosos, qui urgente nemesi violentas sibimet ipsis manus intulere. Atque hæc gravissima omnium pœna apud priscos fuit, inse- pultum atque inhumatum relinqu. Cre- debant enim istorum animas, quorum corpora humus non tegeret, per omnem orbem vagas & extorres circumerrare, atque a malis geniis continuo agitari. Contra vero ingens crimen erat, nec fa- cile expiandum, si quis Majorum atque parentum sepulchra neglexisse, nec quan- tum facultates permittebant, ornasse de- prehenderetur. Hos enim omnibus pu- blicis muneribus exclusos, & si qui erant, ex ipso etiam magistratu expulsos vo- luerunt Athenienses. Cæterum initio Græci, quemadmodum plurimæ aliæ na- pa-

tiones in more positum habuere, defunctorum corpora cremarunt, cuius rei originem ad Herculem referunt. Hic enim Argium Licymnii filium, qui ad expeditionem bellicam ipsum secutus erat, patri se reducturum spoponderat. Interea nescio quo fato Argius diem extremum obiit in itinere. Igitur Hercules promissi sui memor illius corpus rogo impositum cremavit, ut saltem collectos filii cineres ad orbum patrem reducere posset. Sed ab hoc more postea recesserunt Græci, & suorum cadavera terræ mandarunt.

LXXVI.

Ritus funebres.

Quamprimum moribundus animam exhalavit, filii, uxores, aut propinqui ad pietatis officia conversi oculos mortui claudebant, & membra, si spiritus emigrantis ultimo conatu forte contorta fuissent, extendebant: tum aqua calida lavatum corpus & inunctum est. Apud Græcos non paucos mos invaluit, ut vestibus mortuos induerent, timentes ne hoc destituti præsidio in plagis inferis frigore conficerentur. De qua superstitione loquens Lucianus: *Splendide*, ait,

*vestientes, ne algeant per viam, neque
nudi conspicimur a Cerbero.* Vestimenta vero diversi generis fuerunt. In ci-
vium vulgari funere adhibebatur vestis alba, in magistratibus prætexta pulla, in Censoribus toga purpurea, in triumphalibus auro texta. His non contenti ad-
jiciebant etiam placentam seu polentam mulso conditam, obolum, & coronam, tanquam viaticum ad iter in regnum Plutonis necessarium: placentam quidem ad placandum objecto dulci bolo Cerberum: obolum ad naulum Charonti per flygem & acheronta animas transvehenti solvendum: coronam e floribus in signum victoriæ in extrema lucta & mortis agone obtentæ. Ita Suidas: *Placenta dabatur tanquam pro Cerbero, & obolus merces portatori, & corona tanquam iis, qui vitæ certamen decertassent.* Ita paratum cadaver, & e defuncti cubiculo elatum in domus vestibulo collocarunt, ea ratione, ut foras spectaret facie ac pedibus ad ædium limen conversis. Rei hujus triplicem adsignat caussam Plinius: (z) tum quia ritu naturæ capite hominem gigni mos est, pedibus efferriri, tum quia mortuo haud amplius licet domum reverti, tum ut e publico cadaveris aspe-

Etu conjici posset, ecqua vis forte homini suisset illata, vel potius naturæ debitum reddidisset. Quodsi cadaver adhuc vegetum, & a putredine intactum fuit, in toro sive lecto decenter compositum prostabat: si vero vitiatum cum decore proponi nequiret, ficta defuncti effigies e cera in lecto cadaveri vero substituta fuit. Dein mortuum suo nomine ter alta voce inclamabant, ut vel animam in corporis angulo aliquo adhuc forte delitescentem excitarent, vel jam itineri accinctam revocarent. Hinc Virgilius: (a)

Et magna manes ter voce vocari.

Illo autem tacente dicere solebant *conclamatum est*, qui postmodum loquendi modus ad res omnes, quarum retinendarum vel consequendarum spes nulla supereft, translatus fuit, utpote quas *conclamatæ* vocamus. Septem diebus plerumque stabat expositum cadaver: octavo autem funebri pompæ initium datum est, ut plurimum nocturno tempore inter obscure lucentia finalia. Præibat funeris Præses: sequebantur longo agmine mimi, liberti, orcini, aliique Libilitinæ min.

(a) *Aeneid. L.6.*

nistri qua gestibus qua voce luctum spirantes, quem augebant fictis lamentis & lacrymis Præficæ ad id conductæ: tum imagines & honorum tituli, etiam triumphi præferebantur, si viri triumphales essent, ut canit Lucanus: (b)

Præferat ut veteres feralis pompa triumphos.

Ipsum autem funus efferebatur in lectica nigris tapetibus instrata vel juvenum, vel militum, vel Senatorum humeris, prout cujusque conditio postulare videbatur: si pauperes, mercede conducti portabant cadaver: si vero pueri adhuc lactantes, feretrum maternæ manus, quibus gestabantur, suppeditavere. Ubi ventum est ad forum, inter tubarum & tibiarum cantum ibidem collocabatur lectica, & laudabatur mortuus, si quid forti viro dignum, & patriæ gloriosum patrasset. Primus fuisse proditur Pericles, qui carmine ac laudibus eos, qui in bello Peloponnesiaco pro patria occubuerant, prosecutus est. Alii ferunt, Solonem primum invenisse funebrem orationem, defunctis Græcis dicendam. Hac finita eodem ordine ad tumulum extra

ur.

(b) Lib. 8.

urbem pergebat lugubre agmen, sequentibus in veste pulla domesticis, propinquis, amicis, aliisque ad id invitatis inter mille doloris vel veri vel ficti indica. Ibi tandem in specu cava vel e gleba, vel e saxo in pyramidis aut columnæ formam structo cadaver depositum fuit, ac mensa sepulchrali, quam Græci *τράπεζαν* vocarunt, conclusum. Erat hæc lapis quadratus, longior quam latior, sepulturæ loco impositus sive ad summam soli superficiem, sive supra quatuor lapidea fulcra, pèdes tres admodum, duosve altus. Neque heic finis apud honoratiora funera: per plures dies extractus est luctus, & exequiæ etiam ludis & certaminibus institutis cohonestatæ, quorum auctorem facit Plinius Acastum & Theseum: (c) *Ludos gymnicos in Arcadia Lycaon instituit, funebres Acastus in Jolo, Thessaliæ urbe: post eum Theseus in Isthmo.*

LXXVII.

Funera singularia.

Singularem funeris & sepulchri honorem cæsis in bello militibus ac ducibus exhibuerunt Græci auctore Thucydide.

Nem.

(c) Lib. 7.

Nempe amplum satisque magnificum aper-
to in campo tabernaculum struxere , in
quod mortuorum cadavera reliqui hume-
ris suis inferentes velut publicæ venera-
tioni integro triduo exponebant. Desti-
nato die singulæ tribus militares vehicu-
la adportarunt ornamenti funebribus in-
structa, quibus quæque suorum occisorum
corpora imposuit, uno vacuo reliqua in-
sequente, ac si illorum manibus, qui in-
ter cæsos non fuerunt reperti, destinatum
dedicatumque foret. Deducebatur autem
funebris pompa non a populo, sed a mi-
litibus , incomta signa & arma inversa
gestantibus teste Statio (d)

*Tum mæsta pbalanx , Teucrique
sequuntur ,
Tyrrbenique Duces , & versis Arca-
des armis.*

Nimirum mucronem , non hastæ cuspi-
dem terræ obverterunt; scuta etiam in-
verteentes ob depicta in his Numina re-
ligionis ergo, ne illorum simulacra cada-
veris aspectu polluerentur. Arma quo-
que eorum, qui strenue pugnantes in acie
occubuerunt, longis perticis affixa instar
trophæi ferebantur. Si Ducum aliquis in-

(d) *In Theb. L. 6.*

inter occisos fuit, equum ejus armis Domini instructum, sed absque phaleris, deduxere funeris socium, & luctus partipem. Hinc Virgilius (e) in funere Palantis, filii Regis Evandri, qui dimissa Arcadia in Italiā veniens græcum hunc morem secum attulisse videtur :

*Post bellator equus positis insignibus
Ætbon*

*It lacrymans, guttisque bumeclat
grandibus ora.*

Postremi erant cives, aliique hospites, pompam præsentia sua cohonestantes, fœminis propinquitate junctis agmen claudentibus, & tristi ejulatu aera implentibus. Hoc ordine ad suburbana, ubi publicis impensis monumentum pro hujus generis funeribus conditum fuit, procedebatur, & justis rite persolutis vir ab ipsa civitate delectus, spectatæ prudentiæ ac dignitatis pro concione dixit de laudibus eorum, qui pro patriæ salute honesta morte defungi non dubitarunt.

Major & latius patens luctus erat apud Spartanos Rege mortuo. Quamprimum equites per universam Laconiam di-

dimittebantur, ferentes nuncium de Regis obitu, quo percepto statim fœminæ illius civitatis aut oppidi per orbem circumeuntes ollas pulsabant, totamque tristri clangore excitabant viciniam. Tum e singulis ædibus duos ingenuos marem & fœminam, lugubres vestes induere, fœdere faciem, passis incedere crinibus, ac lamentari per compita necesse fuit, gravissimis eas in familias, quæ hanc muneris sui partem neglexissent, pœnis constitutis. Præterea ex omni Lacedæmoniorum regione viceni nobilioris cujusque prosapiæ viri cum totidem servis ad locum Regiis exequiis destinatum convenire debebant: ita factum, ut brevi multa millia hominum promiscue cum fœminis in unum coacta locum ad communem luctum & pompam augendam comparerent, ululatu immenso plangentes, ac ultimum quemque Regem vociferantes fuisse optimum. Reliquæ vero funeris ceremoniæ eo fere ritu, quem supra descripsi, ampliore tamen ac regio peracta fuerunt. Qui vero Regum in bello periit, ejus simulacrum in toro superbe strato ornatoque efferebant, indicito decem dierum iustitio, quo durante nullus Magistratum confessus erat, sed luctus continuus. Tandem qui defuncto Re-

Regi postmodum suffectus fuit, ab eo quemvis Spartiarum, qui apud Regem aut Rempublicam debitum aliquod contraxit, ære alieno liberari oportuit. At sepulchra Regum apud Græcos plerumque sumtuosa & magnifica fuere, ut licet qui dignitate inter vivos, etiam sepultura inter mortuos eminerent. Huic mori initium dedisse videtur Artemisia, Cariæ Regis uxor, quæ Mariti amantissima Halicarnassi, Cariæ metropoli & sede regia, vita functi memoriae sepulchrum struxit tam insigne, ut inter septem orbis miracula numerari meruerit. Huic inclusit cineres illius, deque iis partem e poculo generosissimi massici quotidie hauisse fertur, quasi se ipsam præbitura vivum mariti sepulchrum. Varia existant de hoc vastissimæ molis monumento testimonia. Tullius ait: (f) *Artemisia Mausoli Cariæ Regis uxor, quæ nobile ilud Halicarnassi fecit sepulchrum.* Propertius canit:

Nec Mausolei dives fortuna sepulchri.

Plinius vero pluribus id describit (g), „Sepulchrum hoc est, inquit, ab uxore Ar-

(f) *Tusc. Quæst. 3.*

(g) *Lib. 36.*

„ Artemisia factum Mausolo Cariæ Regulo, qui obiit Olympiadis centesimæ anno secundo. Opus id ut esset inter septem miracula, maxime artifices fecer. Patet ab Austro, & Septentrio- ne sexagenos ternos pedes, brevius a frontibus, toto circuitu pedes quadrin- gentos undecim: attollitur in altitudi- nem viginti quinque cubitis: cingitur columnis triginta sex. „ Tum ipsos artifices prodit, dicens: *Ab oriente cœlavat Scopas, a Septentrione Dyaxis, a meridie Timotheus, ab occasu Leocba- res.*

CAPUT III. ANTIQUITATES ROMANORUM.

LXXVIII.

Romanæ gentis originem e Græcia pe- tendam esse vel ipsi Romanarum rerum Scriptores incliti Cato, Pi- so, Gellius, & Dionysius Halicarnasseus palam fatentur. Primi Aborigenes fue- re, qui duce Oenotrio relicta Pelopone-

so Latium occuparunt, regionem a cœli clementia, fertilitate agrorum, ac fructuum abundantia celebratissimam. Horum vestigia secuti sunt Pelasgi e Thesalia, Evander ex Arcadia, Hercules e Peloponeſo, qui omnes hospitium in Latio, etiam non invitati quæſivere. Demum incensa & funditus eversa Troja Æneas profugus cum suorum non exigua manu primum in Lybiā, mox in Italiam trajecit, mortuoque Rege Latino regnum invasit potius, quam adiit, quod ab ejus posteris exclusa Aborigine genite ad Romulum usque deductum est, quem Auctorem nominis, ac Urbis conditorem Romani celebrant. Romulus hic, uti & Remus frater, eodem partu a Sylvia Vestali virgine genitus, & non procul a Tiberi fluvio a Lupa educatus fuiffe fertur, quam rem ita contigisse narrant. Proca Rege Albanorum vita functo, quum duos reliquisset filios Amulium & Numitorem, inter quos æqua portione hæreditatem divisit, Amilius exautorato Numitore regnum per vim soli sibi vendicavit, interemta mascula fratris stirpe, ejusque filia Sylvia Vesta- lium virginum cœtui adscripta, quibus servandæ virginitatis perpetua necessitas incubuit. Verum hæc, cuius criminis in-

certum, prægnans facta gemellos edidit,
 Romulum & Remum, quos Amulius
 quamprimum aquis mergi præceperat.
 Sed ad ripam Tiberis expositos regiorum
 armentorum pastor Faustulus invenit, ac
 miseratione commotus sublatos uxori suæ
 Accæ Laurentiæ, (quæ vulgato corpore
 inter pastores *lupa* vocata fuit) nutrien-
 dos tradidit. Unde nata fabula de lupa
 Romuli & Remi nutrice, quam breviter
 ita describit Ovidius: (h)

*Sylvia fit mater: Vestæ simulacra
 feruntur*

*Virgineas oculis apposuisse ma-
 nus.*

*Ara Deæ certe tremuit paciente mi-
 nistra;*

*Et subiit cineves territa flamma
 suos.*

*Hæc ubi cognovit contemtor Amu-
 lius æqui:*

*(Nam raptas fratri victor ba-
 bebat opes.)*

*Anne jubet mergi geminos: scelus
 unda refugit,*

In

(h) *Fast. L. 3.*

*In sicca pueri destituuntur bu
mo.*

*Lacte quis infantes nescit crevissè
ferino,*

*Et picum expositis sæpe tulisse
cibos?*

Verum ubi Romulus adolevit, de re to-
ta certior factus coacta valida prædonum
manu Albam occupavit, & Amulio cæso
Numitorem in regnum restituit, a quo
præmii loco faculatem condendi urbem
obtinuit. Hanc, quam a nomine suo
Romam dixit, sulco aratri ope circa col-
leum Palatinum ducto designasse traditur,
satis angustam, & vilium casarum qua-
drato spatio conclusam, unde *Roma Qua-
drata* olim nuncupabatur: muris tamen
cinxit, tribusque portis instruxit. At
incolis deficientibus, quum urbem omni-
bus advenis, quibusunque demum, asy-
lum fore promulgasset, illico ingens exu-
lum ac criminorum hominum turba
convolavit, novæ urbis fortunam exper-
tura: his ut uxores, sibi vero posterita-
tem copiosam pararet, astu Sabinas vir-
gines rapuit, ac inter suos divisit; initio
quidem non sine tumultu ac violentia:
sed placatis tandem & his & harum pa-

rentibus uterque populus in unum coaliuit, adjecto Urbi ad ampliorem habitationem monte Tarpeio.

Reges, qui Romulo successere, crescente civium multitudine, nec fines tam angustos ferente alios quinque colles Quirinalem, Celiū, Esquilinum, Viminalem, & Aventinum adjecere, ac muris concluserunt. De his canit Properius: (i)

*Romani montes, & montibus addita
Roma.*

Quum vero nec isti sufficere possent capiendis incolis mira celerrimaque fœcunditate multiplicatis, alii tres colles adjecti sunt Pincius, Janiculus, & Vaticanus, & hi mœnibus juncti, ita ut Tiberis non jam fines Urbi poneret, sed in duas propemodum partes eam secaret. Succedente tempore tam ampla evasit, ut circuitu suo viginti quatuor millaria Italica complecteretur, quæ totidem columnæ e saxo fuerunt, certo & æquali intervallo dispositæ, quibus illorum numerum inscriperunt Romani. Neque latum nimis spatium hoc videbitur consideranti frequentiam incolarum. Nam si

(i) *Lib. 4.*

Sedem habemus eruditissimo & rerum Romanarum studiosissimo Lipsio, Nobilitum ac divitum in Urbe numerus erat 300 000. Civium e plebe 300 000. Fœminarum cum pueris 900 000. Servorum 200 000. Militum, gladiatorum, aurigarum, &c. 200 000. Peregrinorum 200 000. Universo 570 000. seu quinq[ue] fere sex mille millia, & septingenta millia: fere sex, ut vocant *milliones*.^{*} Denique Augustus Cæsar in quindecim regiones illam divisit, addito singulis Capite sive Præfecto: Aurelianus vero totam quilate patuit, muris circumdedit, extractis triginta duabus portis, per quas exitus & accessus pateret. At fama Romæ longe amplior erat ipsa Roma. Cicero eam vocavit *Lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium.* (k) Tibullus æternam dixit: (l)

*Romulus æternæ nondum formaverat
Urbis*

Mænia.

Martialis incomparabilem: (m)

Ter-

(k) *In Catil. 4.* (l) *Lib. 2.*

(m) *Lib. 12.*

*Terrarum Dea, gentiumque Roma,
Cui par nihil, & nihil secundum.*

Aliqui adpellarunt *Orbis Dominam*, alii
per excellentiam Urbem duntaxat. Quin
 Romanorum superstitionis superbia, & su-
 perba superstitionis eo progressa est, ut illi
 divinitatem tribuerent, & tanquam Deam
 venerarentur. Plura sane templo in ipsa
 civitate illius honoribus ædificata dicata-
 que fuerunt, inter quæ superbissimum
 erat, quod ab Antonino Pio erectum, cu-
 jus typum adhuc exhibent ejusdem Im-
 peratoris numi cum epigraphe : R O-
 M Æ. Æ T E R N Æ. Neronis Claudii
 numus Romam spectandam præbet armis
 insidentem, & dextra porrigentem coro-
 nam : numus Vespasiani armis instruētam
 monstrat, tenentemque sinistra manu ha-
 stam, dextra victoriam alatam cum co-
 rolla : aliis ejusdem refert septem collibus
 incubantem, manuque parazonium (pu-
 gio est sine cuspede) sustinentem, ad cu-
 jus pedes Tiberis fluvius recumbit. Alii
 passim numi hanc Deam repræsentant
 cum galea cristi ornata ad instar heroi-
 nae. Nec solum Romani, sed & exteræ
 nationes hunc illi divinitatis honorem
 tribuerunt. Quippe ut Cassius Dio nar-
 rat,

rat, (n) Cæsar Octavianus Ephesi & Nicææ, clarissimis Asiae & Bythiniae civitatibus, templum Urbi Romæ strui concessit; & græcis veteribus numis saepius inscriptum legimus Θ E A P Ω M H. Hæc ^{Thea} _{Roma:} præfari libuit de Romanæ gentis & Ur- ^{hoc ut} _{Bea Ro-} bis origine, unde omnes, quas jam nunc in medium proferre animus est, Antiqui- _{ma.} tates velut ex fonte profluxerunt.

§. I.

Regimen Romanorum.

LXXXIX.

Divisio Reipublicæ in Tribus & Curias.

Quum nullum regimen firmum stare possit, ubi & quamdiu confusa est multitudo, omnium prima Romuli cura fuit postquam ab agresti illa Albanorum, convenarumque turba Rex erat salutatus, ut nascenti reipublicæ suæ tanquam corpori de apta membrorum distributio- ne provideret, ac populum e variæ sortis ac nationis hominibus collectum, & quo-

(n) *Lib. 51.*

Y 4

quotidie accrescentem in certos ordines divideret. Tres itaque Tribus constituit, a gentibus, ex quibus conflatæ fuerant, cognominatas, scilicet Ramnesiam, Tatiam, & Luceriam. Ita Varro (o) Ager Romanus, inquit, primum divisus fuit in partes tres, a quibus Tribus appellatae Tatiensium, Ramnesium, & Licerum: nominatae ut ait Ennius, Tatienses a Tatio, Ramnenses a Romulo, Liceres ut ait Junius, a Lucomone. Sed hæc omnia vocabula Tusca, ut Volumnius, qui Tragedias Tuscas scripsit, dicebat. Harum Tribuum quævis mille pedites & centum equites gerendis bellis subministravit, ita ut initio omnis Romuli exercitus non nisi tribus peditum millibus & trecentis equitibus circumscriberetur. Porro singulas tribus in decem alias minores veluti portiones distinxit, quasque adpellavit Curiæ, quarum triginta fuerunt. Dicebantur autem Curiæ ædes illæ, in quibus decima quævis pars populi unius Tribus tum ad sacra facienda, tum ad negotia tractanda convenerat; si non unum potius grande ædificium fuit, uti quidam existimant, in triginta facella seu Aulas pro quolibet coetu distinctum. Dionysius his verbis Curiæ describit: „Sacra

(o) *De ling. lat. L. 4.*

„sua

„ sua Romulus cuique Curiæ partitus
„ est, assignatis in singulas Diis & Dœ-
„ monibus, (*seu Geniis*) quos perpetuo
„ colerent, sumtusque in hæc attribuit
„ ex ærario publico: quæ quoties cele-
„ brarentur, aderant Curiæ suis vicibus,
„ epulumque diebus festis præbebatur Cu-
„ rialibus, id est, iis, qui erant ejusdem
„ Curiæ, in aula cuique Curiæ propria.,,
Harum Curiarum singulis Caput sive
Præfectum constituit, *Curionem* dictum:
omnibus autem qui imperitaret, *Curio-*
nen Maximum, quem majore suffragio-
rum numero creari voluit, dicente Li-
vio: (p) *Comitia Curionis Maximi crea-*
di caussa excitavisse vetus certamen. Ut
autem fines civitatis suæ in dies magis
amplificaret Romulus, his artibus politi-
cis usus est: Primum, uti diximus, no-
vam urbem veluti asylum constituit, om-
nibus advenis cujuscunque sexus, ætatis,
conditionis, etiam latronibus patens, qui-
bus libertatem, habitationem, & agros
indulxit. Tum liberalissimum sese exhi-
buit in conferendo civitatis jure, non
solum divitibus & conspicuis, qui e vi-
cinia Romam migrarunt, verum etiam
hostibus devictis, quos eo transtulit, hoc
que

(p) *Lib. 27.*

que beneficio ex inimicis amicos sibi reddidit. Ita factum, ut dum initio regimini sui nonnisi tria millia peditum & trecentos equites, ut dictum est, numeroset, ultimo regni sui anno, quo e vivis excessit, id est, trigesimo septimo, exercitum quadraginta sex millium peditum, & quinque millium equitum reliquerit.

At Servius Tullus, regum quintus post Romulum crescente civium numero quatuor Tribus condidit, non jam a gentium, quæ habitabant Urbem, sed a locorum, in quibus habitabant, habita ratione, nempe Palatinam, Suburranam, Collatinam, & Esquilinam. Nam ut ait Dionysius: (q) „ Servius cum pomæ-
„ rium protulisset, urbem in quatuor re-
„ giones divisam quatuor Tribuum fecit,
„ easque a regionibus nominavit Palati-
„ nam, Suburranam, Esquilinam, Colla-
„ tinam, cum eosque trium tantum fu-
„isset. Qui autem singulas earum par-
„ tium incolebant, eos alio commigrare,
„ atque alibi censeri aut tributum con-
„ ferre vetuit, neque imposterum per tri-
„ bus generales, ut ante, sed quatuor
„ locales a se institutas rem militarem
„ administravit, ac singulis partibus præ-
„ sides,

(q) Lib. 4.

„ fides, qui ubi quisque habitaret, cognoscerent, præfecit. „ Itaque Palatina tribus complectebatur eos, qui Palatum & Capitolium, atque spatium omne inter hos colles situm occupabant, ducto nomine a Palatio tanquam parte nobiliore, ac prima sede: Suburrana illos, qui urbem veterem, quæ regio Suburrana dicebatur: Esquilina, qui Esquiliae: Collatina, qui Viminalem ac Quirinalem collem inhabitarunt. Hæ autem quatuor tribus Urbanæ adpellabantur, ut a Rusticanis dignoscerentur, quarum Auctor idem Tullus fuit, qui totam quoque circumiacentem regionem in viginti sex tribus distinxit, ita ut omnes simul Urbanæ ac Rusticanæ triginta Tribus conficerent, quibus postmodum quinque adhuc fuerunt adjectæ. Quicunque igitur jus civitatis obtinere desiderabat, omnibusque civium privilegiis gaudere, necessum erat, ut alicui ex his triginta quinque tribus nomen dederit, & uni e totidem libris inscriptus esset, quos ob molem *Elephantes* nuncuparunt, quique singulis quinquenniis, ubi novus populi census inibatur, innovari solebant, deletis mortuis, ac novis civibus insertis.

LXXX.

Divisio in Ordines.

Ut autem firmiori pede regimen subsisteret, multitudine sic in Tribus & Curias discriminata, in ipsis quoque tribubus ordo constitutus fuit, isque triplex. Primus Ordo Senatorius seu *Patricius*, qui Senatum, Consules, Nobiles, & eos, qui olim dignitates ac magistratus gesserunt, complectebatur. Senatores legendi potestatem primus usurpavit Romulus teste Dionysio: (r) *Romulus his constitutis statuit continuo sibi Senatores cooptare, virosque centum e patriciis legit, quibuscum rem publicam administraret.* Atque hi centum Senatores *Patres*, illorum vero posteri *Patricii* vocabantur, quorum alii dicti sunt *Majorum gentium*, nempe ii, quos Romulus creavit; quos vero postmodum L. Brutus legit, *Minorum gentium*. Patrum *Conscriptorum* nuncupatio manavit a secunda Senatorum lectione, quales fuerunt, qui ex equestri ordine Patribus adscribabantur, ut numerus Senatorum expleretur: Sed postea, quum ad universum amplissimum *Senatus Ordinem* oratio dirigebatur, omnes

VO-

(r) *Lib. 2.*

vocabantur Patres Conscripti. Ita Livius ait : (s) *Nihil vos eorum, Patres Conscripti, quæ illic acta sunt, ignorare patior.* Consules vero exactis Regibus successerunt, qui vicem Regis subeuntes privatum jus per se administrarunt, publicum cum populo & Senatu. Nobiles demum censebantur, qui Majorum suorum imagines monstrare poterant, id est, quod illi Magistratum aliquem gesserint : unde sicut imago a Magistratu proficilcebatur, ita nobilitas ab imagine. Quapropter etiam *imagines* (Plinio expressi cera *vultus* dicuntur) non raro pro nobilitate ponuntur. Ovidius (t)

Perlege dispositas generosa per atria ceras.

Et Juvenalis (u)

Tota licet veteres exornent undique cerae

Atria.

Alter Ordo fuit *Equestris*, quem juventus nobilium Patriciorum constituebat a decimo octavo ætatis anno. Hujus Ordinis origo petenda est a tribus illis

(s) *Lib. 22.*

(t) *Faf. L. 1.*

(u) *Lib. 8.*

illis centuriis équitum Tatiensium, Ramnetum, & Lucerum, quos Romulus se legit, tanquam equestris Ordinis viros, qui equo publico merebantur, & in castris peditatui Romano, in Urbe Senatui opponebantur. Hi & illorum posteri erant dicebanturque *Equites Romani*. Imperatorum temporibus fuere non pauci Equites Romani, qui equum publicum habebant, sed non ut militarent, quemadmodum olim factum est, ubi nullus alius erat equitatus Romanus, quam ex equestri ordine conscriptus; sed ut esset tantum insigne honoris & equestris ordinis. Ita equo publico (seu publicis sumptibus alito) donabantur multi a Censoribus & Imperatoribus sive milites, sive alii rebus præclare gestis hunc honorem promeriti, aut etiam supremorum Principum gratia & favore ad eam dignitatem evecti, & legimus apud Capitolinum, quod Imperator Adrianus M. Antonino honorem equi publici sexenni dederit, & apud Gruterum de puero septenni.

Tertius Ordo erat *Plebeius*, divisus in Tribus Urbanas & Rusticas. Has tribus plebis distinctas fuisse satis patet ex Apiano: (x) dum seditionem in Urbe ex-

(x) *De bell. Civil. L. I.*

tam narrat. Quum enim legi ferendæ Apuleius diem edixisset, eos qui in agris versabantur, advocavit, quibus maxime confidebat. Id ægre ferens Urbana turba clamorem sustulit: *Cum autem Apuleiani vim facerent, urbani abjectis vestibus atque arreptis lapidibus in rusticos se intulerunt.* Illi vero iterum ab Appuleio coacti, & ipsi cum fustibus in urbanos impetum fecerunt, & per vim legem jussi-
serunt. Ad urbanas plebis tribus perti-
nuerunt tribuni ærarii, scribæ, mercato-
res, & negotiatores, argentarii & fœne-
ratores, artifices & opifices, turba foren-
sis, libertini, & magistratum apparitores.
Ad rusticas vero ii, quibus jam olim, ut
Dionysius loquitur (y) Romulus man-
davit, *ut agros colerent, pezora alerent,*
quæstuarias artes exercearent. Initio qui-
dem plebs non modo omnis expers ho-
noris, & a reipublicæ muneribus exclusa
fuit, sed etiam Regibus & Patriciis po-
testatem vitæ ac necis in eam habenti-
bus non sine multa indignatione servire
coacta est. Sed Regibus ejectis, & re-
stituta per Brutum libertate Valerius
Consul humanissimas duas leges tulit,
tum de imperio a populo accipiendo,
tum de provocationibus a Magistratibus

ad

ad populum , ne cuiquam injussu populi civem Romanum aut verberare , aut necare fas esset. *Ab eo tempore*, inquit Dionysius, (z) opes plebis creverunt : *Patres vero multas partes priscae amplitudinis amiserunt*, cum & in Senatum, & Magistratus, & ad Sacerdotia plebeios admisissent , & reliquorum ornamentorum illos fecissent participes, quæ propria Patriciorum fuerant.

LXXXI.

Extra tres Ordines memoratos qui fuerunt , erant servi seu mancipia, quorum quo vilior conditio, eo major numerus. *Servi dicebantur*, quod essent in bello servati: *mancipia* vero quasi manu capti. Romanorum mos erat , ut eos, qui vieti positis armis ultro se dedidere, sub jugum mitterent, salvo ingenuitatis jure: captos vero in acie vel urbium expugnatione sub corona venderent. Jugum autem e duabus hastis in terram defixis tertia superimposita componebatur, per quas ignominiae caussa vieti hostes discincti transire cogebantur inermes, Dedititii postea vocati. Capti autem , quia vel corona cincti in signum perditæ libertatis, vel a militum circumstante co-

rona in forum protracti venales exponebantur, sub corona venire, ac proprio nomine servi esse dicebantur. Qui in tristem hanc conditionem redacti fuerant, non pro personis, sed pro rebus ad omnem domini usum destinatis, immo vix pro hominibus habebantur: nihil sibi acquirere, non matrimonia contrahere, sed cum ancillis in eodem contubernio vivere, nil pacisci, nec testamentum condere ullum poterant, sed ex heri voluntate eorum fors & vita pendebat; unde secundum genus hominum a Floro scite adpellantur. (a) Porro servos suos æque ac res alias legare, donare, ac vendere prout libuit, licuit Romanis, ita ut Romæ quasi perpetua fuerit servorum nundinatio. Nec melior fors fuit natorum ex matre serva: hi enim non secus ac fructus arborum, agrorum, vel animalium foetus ad dominum spectabant, & hujusmodi servi, nempe domi nati, *vernae* dicebantur. Servorum numerum außerunt crimina. Nam servituti quoque addicebantur, qui censum & militiam illicitis artibus subterfugere. Hi enim bonis ærario illatis cæsi virgis trans Tiberis venum expositi sunt: dein quidam

ad

(a) *Hift. L. 3.*

ad metalla, bestias, & capitis supplicium
damnati : etiam liberti erga dominos suos
ingrati , qui ad pristinam servitutem re-
vocari poterant: demum qui ab alio in
libertatem adserti contra fidem datam
aufugientes, & edictis citati infra an-
num Liberatori suo se non restituerunt.
Quamvis autem inter servos, quantum
ad libertatis jacturam adtinet, discriminem
esset nullum, magnum tamen erat, quan-
tum ad vitæ conditionem. Alii enim
servi *privati* erant, & munera domestica
obibant Atriensis, obsonatoris, pistoris,
topiarii, coqui, tonsoris, medici, &c. alii
publici & ad publica ministeria destinati,
ac Magistratibus additi fuerunt, uti ta-
belliones, Actores, Notarii populi Roma-
ni. Horum longe tolerabilius fors erat,
quam privatorum illorum, qui nervis ac
compedibus vinciti domi vel ruri abjectissima
quæque durissimaque opera exige-
bant. Nihilominus miseræ servorum con-
ditioni non omne remedium in Romana
Republīca defuit ; atque hoc erat manu-
missio, quæ diversis modis fieri solebat,
nimirum *per censum*, quando servus Do-
mini jussu nomen suum in censum lu-
stralem conferebat ; vel *per vindictam*,
quod nomen obtinuit manumissio a Vin-
dice aut Vindicio Vitelliorum servo, qui
conjunctionem Brutorum aliorumque ju-
ve-

venum Romanorum detexit, & ad Senatum detulit, in fidei præmium libertate ac civitate donatus: vel *per verba concepta*, quando Lictor coram Consule, Prætore, Pro-Consule publica potestate edixit: HVNC HOMINEM LIBERVM ESSE VOLO, vel secundum alios: AIO TE LIBERVM MORE QVIRITVM. quo facto servus in gyrum actus, inficta alapa liber dimittebatur, dicebaturque *Libertus*, & qui ex hoc postmodum nati sunt, *Libertini*: vel per testamentum, cui Dominus hæc verba inseruit: *Damon servus meus liber es*, aut *Rogo heredem meum, ut Damonem manumittat.*

LXXXII.

Sex Classes Civium.

Tribus his Ordinibus Senatorio, Equestri, & Plebeio cum appendice servorum ita constitutis politicum regimen vasti hujus corporis tempore pacis plurimum juvabatur, dum urgente necessitate aut negotio publico omnes facile convocari, & suo quivis officio fungi poterant. Verum ut etiam tributa, quæ nervus reipublicæ sunt, rite imponi ac colligi possent, & belli tempore exercitui melius

estet prospectum, aliam adhuc Tullus Rex divisionem molitus est cum ingenti rei communis bono. Sex itaque classes civium designavit: Prima erat ditissimum, quorum facultates minimum ad mille *coronatos* Romanos argenteos ascen-debant. Atque in hac octoginta centuriæ fuerunt, quadraginta Juniorum, totidem seniorum. His posterioribus munus incubuit Urbem custodiendi: priores bello serviebant cum prærogativa primi in exercitu loci. Secunda fuit divitum, quorum redditus septingentos *coronatos* conficiebant: horum centuriæ viginti, decem senum, decemque juvenum, qui secundum in exercitu locum occupabant. Tertiam classem constituebant divites quingentorum *coronatorum*, & viginti centuriarum ea, qua prius dictum est, ratione. Quarta eorum, quorum bona æstimabantur infra quingen-tos *coronatos*, divisi in centurias decem. Quinta, quorum redditus inter centum & viginti *coronatos* continebantur. Hi triginta centurias numerabant, medium partem senum, & medium juvenum, qui fundis & jaculis instructi præter ordinem in exercitu stipendia fecere. Sexta de-nique classis constabat ex illis civibus, quorum facultates centum & viginti quinque

que *coronatis* minores inventi sunt. Hæc libera erat ab omni onere belli, & a tributo pendendo exemta: superabat numero reliquas quinque, vocabaturque *Classis pauperum*. Porro e toto Equestri ordine una classis in octodecim centurias divisa, junctaque fuit cum octoginta centuriis ditissimorum primæ classis. His honoratior ubique tum in legionibus tum in comitiis locus concessus est. Universæ omnes hæc classes, excepta sexta, conficiebant centurias centum septuaginta octo, atque ita septendecim millia virorum, qui tributum pendere, ac militiae servire debebant. Hoc civium ordine pulcherrimo singulis quinque annis per ærarii supremum Præfectum innovato facile tributum secundum cujusque facultates colligi, ac miles veluti perpetuus extrahi poterat. Erant autem cives Romani duplicis generis: primi dicebantur *Cives perfecti*, erantque omnium prærogativarum, præsertim juris compendi in Comitiis, suffragandique participes: hos alicui ex prædictis tribubus aggregatos, & publicis libris inscriptos esse oportuit. Qui secundi generis erant, parte duntaxat prærogativarum gaudebant, nec fuerunt in tribum aliquam adlecti, vocabanturque *Cives Honorarii*:

isti extra urbem in municipiis atque conijs Italæ habitabant. Grande nomen erat CIVIS ROMANVS, nec sterile. Multa enim beneficia, quæ *privilegia* nuncupant, illud comitabantur. Primum quidem non poterat civis Romanus pœna servorum affici, id est, virgis cædi, nec in crucem agi, nec mitti, in carcerem, aut ad mortem damnari absque populi concessione, penes quem sanguinis judicium erat. Nam cujuscunque Magistratus fatalem sententiam vox illa subito compescuit: CIVIS ROMANVS SVM. Unde Cicero adversus Verrem (b) gravissime conqueritur: *Cervices in carcere frangebantur indignissime civium Romanorum, ut etiam illa comploratio: CIVIS ROMANVS SVM, quæ sepe multis in ultimis terris opem inter barbaros, & salutem tulit, ea mortem iis acerbiorum, & supplicium maturius ferret.* Et D. Paullus, quum flagellorum ignominiae exponeretur, (c) his verbis: CIVIS ROMANVS SVM, suppicio se subduxit, statimque dimissus fuit. Secundo, nonnisi civis Romanus inter legiones recipi, ac stipendia mereri poterat. Tertio, soli Romano Civi suffragium in comitiis ferre licuit.

(d) *Orat. 5.*(c) *Aet. 22.*

cuit. Quarto Civis Romanus testandi de bonis, & alterius civis similiter Romani hæreditatem adeundi jus habuit. Quinto, soli Romano Civi ad officia publica honoratiora adspirandi, pervenienti via patuit. Sexto denique soli poterant adoptare, & togam gestare.

LXXXIII.

Comitia & Judicia.

Ordinata in hunc modum Republica, & in tribus, ordines, & classes divisa, de instituendis comitiis atque judiciis actum est, tum ut leges ferrentur, & crearentur magistratus, tum ut civium causæ ac lites componerentur, aut criminum statuerentur pœnæ. Comitia dicebantur a coeundo, quando scilicet ci- ves certo tempore ac loco ad reipublicæ negotia traganda simul convenere. Hæc diversi generis fuerunt: quædam *Calata* vocabantur, quæ pro Collegio Pontificum; aut Regis, aut Flaminum inaugu randorum caussa haberi solebant: quædam *Curiata*, in quibus per Curias, alia *Tributa*, in quibus per singulas tribus suffragia poscebantur & dabantur. Om nium prima Comitia a Romulo instituta fuerunt curiata. In his olim Horatio,

quum manu sua sororem in triumpho
Iugentem interemit, dies dicta est ad
populum, cuius tamen suffragiis libera-
tus perduellionis supplicium evasit, teste
Livio: (d) Multo post vero Servius
Tullus centuriata, & Tribuniplebis tri-
buta introduxerunt. Tempus Comitio-
rum fuit, quod Aruspices designabant,
probabantque. Hinc comitia *Auspicata*
dicta sunt: Locus autem ut plurimum
vel in campo Martio, vel in foro prope
Rostra & Curiam Senatus, quo Equiti-
bus populoque Romano coire licebat.
Unde Cicero: (e) *Cum Forum, Comi-
tium, Curiam multa de nocte armatis ho-
minibus ac servis plerisque occupavissent,
impetum fecerunt in Fabricium.* Diony-
sius Auctor est, (f) in Comitiis Curiatis
omnem potestatem creandi Magistratus
penes populum, in centuriatis penes di-
vites fuisse. Forma illorum hæc erat.
Initio cuivis suffragium dare oretenus li-
cuit, quod postmodum scripto consigna-
tum a Praefecto centuriæ, curiæ vel tri-
bus (qui *Rogator* propterea dictus est)
Comitiorum Præsidi offerebatur. Sed
quum animadversum fuit, hac ratione
sæpius libertatem lædi, exiguæ e ligno

(d) *Lib. I.*(e) *Pro Sext.*(f) *L. 7. Histor.*

tabellæ conficiebantur, quibus quisque nomen inscripsit Candidati ad Magistratum, quem promovere vellet. In Comitiis vero, ubi leges ferebantur, si lex alicui placuit, literas V. R. in tabella scribebat, hoc est, V T R O G A S : si displicuit, literam A. seu A N T I - Q V O. At ubi de capite civis agebatur, scriptum est A. A B S O L V O, vel D. E. D A M N O E V M. Si dubia res erat, N. L. id est, N O N L I Q V E T. Quantum ad ordinem Comitiorum adtinet, in campo Martio vel in foro non procul a Rostris amplum satis spatiū circa Præsidis tentorium palis ac ligneis cancellis cingebatur, portisque instructum tot, quot curiæ vel tribus aut centuriæ fuerunt, *Ovile* dicebatur. Ante portas totidem quoque ponticuli tumultuario opere e tabulatis supra solum editis adornati steterunt, per quos illis, qui suffragia ferrent, viritim erat traseundum. In horum capite sitella vel urna palam prostabat, in quam centuriarum vel tribuum nomina promiscue conjecta fuerunt, & e qua sorte extrahebantur ad statuendum ordinem suffragiorum, ita ut quæ centuria prima, vel secunda, vel tertia de sitella exiisset, eundem in suffragiis dandis locum obtineret. Prima

nuncupabatur *Prærogativa*: reliquæ *Jure vocatae*. Antequam vero hæc fierent, si de lege ferenda agebatur, licebat intercedere iis, quorum intererat, quod Tribuni plebis agere soliti erant solemní illo VETO, vel consules, ferias latinas indicendo, aut etiam Augures sinistrum aliquod de cœlo omen a se visum vel auditum annunciando; quod si factum, Comitia impediebantur, & re infecta discessum est. Quodsi nemo intercessit, aut nihil mali augurii proditum, tum rogatio fiebat consueta formula, quam e Tullio discimus; **VELITIS IVBEATIS QVIRITES. HOC ITA VT DIXI. ITA VOS QVIRITES ROGO**, quibus verbis subjungebatur: **SI VOBIS VIDETVR, DISCEDI-TE QVIRITES.** His auditis in suam quisque centuriam vel tribum, in qua suffragium erat latus, confestim discessit. Mox acceptis super numeratos ponticulos tabellis a Diribitore (Plautus Curiarum Magistrum adpellat) cui plures adstabant Custodes, ne fraudi locus esset, acceptis inquam tabellis jam præparatis quælibet centuria vel curia in locum destinatum ingrediebatur, ibique in arculam demissa tabella sive suffragio intra cancellos seu ovile se contulit. **Latis**

tis hoc ordine suffragiis *Diremtio* insti-
tuebatur hac ratione: Inspectis numera-
tisque diligenter per Custodes tabellis, si
plura medium partem alicujus tribus vel
centuriæ excedentia deprehendebantur seu
pro lege, seu pro Candidato, aliove ne-
gotio, illico alta voce hoc promulgatum
fuit; eodemque modo cum reliquis cu-
riis & tribubus agebatur, usque dum re-
censitis universe suffragiis plura in unam
sententiam conspirasse constitit. Tum si
de lege actum, ea SCITA & PER-
LATA: si de capite, reus ABSOLV-
TVS vel DAMNATVS, si de Ma-
gistratu, candidatus ADMISSVS vel
REPVDIATVS habebatur. Candi-
dati autem dicti fuerunt, qui officium
aliquid competebant; & hos a die in-
dictorum Comitiorum per mensem usque
ad ipsa comitia veste candida incedere,
ut agnoscerentur, atque tribus nundina-
rum diebus circumire, ac viritim rogare
quemvis etiam infimæ sortis oportuit.

LXXXIV.

Quoniam vero non minus criminum
vindicta, quam legum latio, & Magistra-
tuum lectio reipublicæ bono regimini ne-
cessaria est, præter comitia etiam consti-
tuta fuere judicia. Olim quidem omnes

lites in comitio agitatas legimus ; unde Plautus (g) altercantibus dixit : *Cras mane quæso in comitia estote obviam.* Postmodum autem quadruplex genus introductum est : Judicium privatum, publicum, populare, ac extraordinarium. *Privata* judicia initio per duos Prætores administrabantur, ita ut de causis civem inter & civem judicaret Prætor Urbanus, de causis vero civem inter & peregrinum Prætor Peregrinus. Crescente vero uti civium, ita & peregrinorum numero Triumvirorum judicium erectum fuit, quorum erat plebis & servorum causas cognoscere. Judicii autem locus, in quo Prætor illud exercebat, fuit Tribunal, quod jam a Romulo terroris causa inventum esse testatur Dionysius Halicarnasseus. (h) Nimirum locus erat amplius & spectabilis ipso in foro, hemicycli specie introrsum curvatus, in quo fellam curulem occupans Prætor auditis partibus jus dicebat. De hoc Martialis.
(i)

*Sedeas in alto tu licet tribunal i,
Et e Curuli jura gentibus reddas.*

Pro.

(g) *In Pœn.* (h) *Antiq. Rom. l.2.*

(i) *Epigram. II.*

Proprium erat Magistratibus Romanis majoribus tribunal istud, ita ut exteris aut etiam Romanis minoribus, veluti tribunis plebis, ac triumviris solum in subfelliis jus dicere permisum fuerit. Tribunali opponebatur *Planus*, vel ut Cicero vocat *Æquus Locus*. Non raro enim contigit, ut Prætor tribunali descendens in piano retineretur a partibus litigantibus, quas si ibidem audiebat, causam *de piano cognoscere* dicebatur. Dum vero privatis in judiciis sua quisque persequebatur jura, in publicis vindicabantur ea crimina de quibus lex certa lata, & poena finita fuit. Hæc exercebant initio Reges ipsi, & Romulus teste Dionysio de maximis delictis cognoscebat, minora Senatoribus permittens. Post Reges exactos hanc potestatem Consules sibi vendicarunt: lege autem *provocationis ad populum* lata, hic singulis annis Inquisitores elegit, quos *Quæsitores parricidii* vocabant. Criminum vero, quæ ad hoc tribunal deferebantur, quatuor genera fuerunt. Primum erat crimen Repetundarum, quando nimirum qui provincias administrabant, subditos & fœderatos reipublicæ illicitis artibus emunxerunt: illis enim licitum erat Romam se conferre, atque Præfectis diem dicere: alterum,

rum, crimen Ambitus, si quis absque meritis per occultas vias atque largitiones ad honoris officium & Magistratum eluctari conabatur. Tertium, crimen Majestatis, quando quis contra publicum bonum, aut libertatem populi Romani aliquid moliri deprehendebatur. Quartum denique crimen Peculatus adversus eum, qui ærarium reipublicæ defraudare, vel omnino expilare fuisset ausus. Verum de his criminibus anno II. C. 604. solemnius magisque ordinatum atque perpetuum tribunal & judicium fuit eratum. *Judicia populi* & ipsa in criminibus vindicandis versabantur, iis tamen, quæ a Magistratibus ad illum delata fuerunt, & quibus Cives Romani capitis rei agebantur. Ita populus judicium exercebat in Horatium cædis sororiæ, in M. Curiolanum majestatis, & in M. Camillum peculatus accusatum. Princeps vero delictum ad populi judicium pertinens erat, si quis Magistratum ci-vem Romanum virgis cædi, in carcerem conjici, atque in crucem agi jussisset absque illius consensu. *Judicia præter ordinem* adversus delicta singularia instituebantur, scilicet de quibus nullæ leges existabant, aut nulla certa poena finita fuit. Huc pertracta fuit causa Clodii accusati,

ac si violentum virginibus Deæ Bonæ stuprum intulisset, & causa Catilinæ conjurantis adversus Senatum.

LXXXV.

Leges & Pax nœ.

Boni regiminis pars maxima, si non præcipua, est legum latio, earumque vindicatio. Utriusque studiosissimi fuerunt prisci conditores Reipublicæ Romanæ. Nihil certe juris constituendi ab his prætermissum, sive divinum & humanum, sive naturale, gentium, & civile spectetur. Romulus Rex humanum ordinasse: Numa Pompilius divinum (quale ethni ci vocabant) stabilivisse primi videntur. Prior enim ea maxime, quæ ad societatem humanam & reipublicæ felicitatem faciunt, præscripsit; alter autem præcipue sanxit, quæ ad cultum Deorum pertinent. Nam ut Dionysius ait: Numa Romuli leges firmavit, novas ipse de ritibus & ministris sacrorum adjunxit: Curiones, Flamines, Augures, Vestales, Salios, Feciales, Pontifices ipse instituit. Leges Romuli jus quoque naturæ præferunt, ubi de educatione liberorum, de matrimoniiis, deque patria potestate egit: Numa jus gentium addidit, dum leges quas-

dam tulit de homicidis, de bona fide, de contractibus, de sepultura. Civilis juris præcipuus Auctor fuit Servius Tullus, qui teste Dionysio de pactis & injuriis quinquaginta leges rogavit: item de fœnore, de ære alieno, & aliis, quorum complura in tabulas suas postea X. Viri transtulerunt. Prima igitur legum Romanarum epocha sunt *Regiae*, latæ nimirum a Romulo, Numa, cæterisque Regibus, præfertim a Servio Tullo usque ad Tarquinium Superbum, qui & Servii leges abrogavit, & priorum plerasque contempsit, omnia referens ad vim & dominandi libidinem. Primus quidem has leges regias in unum volumen (quod *Jus Civile Papirianum* Pomponius vocat (k) collegit C. Papirius, qui non multo post Reges pulsos tempore Pontificatum gessit; sed non nisi pauca illius fragmenta hodie supersunt, quæ præter alios Justus Lipsius suppeditat: Romuli vero leges ex antiquioribus Scriptoribus Dionysius Halicarnassœus recenset: e recentioribus singulari libro complexus est Franciscus Balduinus: sed quum verba, quibus a Romulo conceptæ fuerint, magnam partem perierint, duntaxat sententias earum ex fragmentis relictis posteri-

(k) L 2. §.2. D. ds orig. jur.

tati tradiderunt. Secunda epocha sunt *Consulares & Tribunitiae*: nam Regibus ejectis non solum a Bruto & Valerio COSS. revocatae iterum sunt Servii aliorumque leges, affirmante id Dionysio, verum etiam ipsi Consules & Tribuni quasdam addiderunt tuendae libertatis ergo, uti erant *Valeriae* a P. Valerio Poplicola latæ, inter quas eminuit illa de provocatione ad populum adversus Magistratum, neve quis Magistratus civem Romanum contra provocationem verberibus aut nece afficere alisit: *Sacratæ* seu latæ in monte sacro trans pontem Salarium, in quem plebs Romana Patriciis irata secessit, ubi Magistratus plebi quoque fuerunt concessi, qui auxilium ferrent adversus Consules; qua occasione Tribuni plebis quinque primi creati sunt: *Iciliae* a L. Icilio Tribuno plebis conditæ, per quas mons Aventinus publicatus est, ut populus ibi, ubi vellet, domos ædificaret. Verum hæ omnes leges jus publicum spectabant, & privato juri nulla facta est accessio ante leges X. Virales. Quare anno II. C. CCXCII. promulgata est a Tribunis lex Terentia de creandis legum scribendarum V. Viris, uti Livius refert, vel X. Viris, prout Dionysius prodit. Hæc admodum grata fuit populo.

Nam ad id tempus loco Regum jus Consules dicebant, qui e Patrum numero erant, & in ordinum dissensione utebantur potestate sua ad opprimendam potius, quam regendam plebem, ita quidem, ut nullum jus & æquum plebejo contra Patricium permitterent. Quapropter omnium concionibus jactata & flagitata est lex, de qua dixi, Terentia. Opposuere se tamen Patres integro septennio; sed demum precibus & ministrati concesserunt, ut Legati in Græciam mitterentur ad Solonis inclitas leges, aliarumque civitatum instituta, morisque noscendos, e quibus omnibus novæ pro republica leges conderentur. Redierunt legati biennio exacto anno U. C. CCCI. maxima cum populi aviditate, simul & lætitia, instantis urgentisque, ut quamprimum scribendarum legum initium fieret. Ad finem denique anni CCCII. propositæ sunt decem Tabulæ: duæ reliquæ sequenti anno additæ. Has XII. *Tabulas* cunctis Philosophorum bibliothecis anteponendas censuit Crassus apud Tullium, (1) & Livius eas adpellare non dubitavit *fontem universi publici, privatique juris.* (m) Atque hæc tertia Romanorum legum epocha est. Quoniam

(1) *De Orat. l. I.* (m) *L. 3.*

niam vero XII. Tabularum historiam & seriem, aliaque ad leges Romanorum pertinentia exposui in Libro de Jurisprudencia, supervacaneum videtur, pluribus heic rem totam repetere. Quamvis autem hæ leges X. Virales æneis tabulis, ut ætatem ferrent, inscriptæ fuerint, Gallicano incendio, quod anno U. C. CCCLXVIII. continet, una cum ipsa urbe in cineres abiisse paullatim tamen conquisitis undique fragmentis & apographis postliminio restitutæ fuerunt. Certe Diodorus Siculus leges has suo tempore (vixit Augusti ætate) pro Rostris incolumi sculpturæ durasse, & D. Cyprianus post annum Christi CC. nondum expunctas fuisse testantur. Sed ne sic quidem voracitati temporis subtrahi poterat nobile hoc legum corpus, quod Gothorum irrumpentium, & in Romanum nomen æque ac jus sævientium violentiæ aliqui adscribunt. Ultra seculum VI. haud perdurasse satis pro comperto est. Non tamen defuerunt magni nominis Viri Jurisconsulti, inter quos præcipui Franciscus Balduinus & Jacobus Gothofredus, qui post triste Tabularum naufragium reliquias studuerunt colligere, sed integrum e ru-

e ruderibus his adficiū excitare nunquam valuerē. Quarta epocha complectitur eas leges, quae tum non multo ante XII. Tabularum inventionem, tum & vel maxime post primum earum interitum a diversis Consulibus, Triumviris, ac Tribunis latæ promulgatæque fuerunt. Eas satis multas exhibet Heineccius: (n) omnes autem longo ordine Alphabetico collectas, Auctorum ac materiarum nomine insignitas producit Samuel Pitiscus in Lexico Antiquitatum Romanarum. (o) Quintam denique epocham constituere videntur *Edicta Prætorum, Senatus Consulta, Plebiscita, Placita & Constitutio-*
nes Principum, Rescripta Imperatorum,
Responsa Prudentum, quæ vim legis obtinuerunt: Sed eam in molem excreverunt, ut denique Theodosio, potissimum vero Justiniano Impp. necessitatem imposuerint, sylvam hanc purgandi, poliendi, novumque Juris Romani Corpus ex antiquis ruderibus excitandi.

LXXXVI.

Præter hæc occurruunt quædam de legibus memoratu digna, & eruditione referta. Ferendarum jus apud Romanos ha-

(n) *Syntag. Antiq. Rom.*(o) *Tom. 2. Verbo Lex.*

habebant Reges & Interreges : dein Dictatores & Consules : Porro Tribuni militum Consulis potestate, Censores, Praetores, ac Tribuni plebis, ut ex variis, quas tulerunt, legibus manifestum est. Ut autem rite ferretur lex, opus erat primum eam domi *scribere*, postquam adhibito prudentum Virorum consilio probe fuerat perpensa, an reipublicæ utilis foret, vel forte noxia. Tum communicari eam cum Senatu oportuit, sine cuius auctoritate nefas erat populum convocare, ac Comitia celebrare. Postmodum *promulgari* lex debuit populo, ut quivis eam legere, ac expendere posset, num ferenda esset, an vero antiquanda. Spatium vero promulgationis *trimundinum* erat, quod ita intelligendum, ut inter eum diem, quo promulgata lex fuit, trinæ nundinæ intercederent, quo & sapientius & a pluribus in urbem mercandi vendendique causa venientibus cognosci posset. His peractis dicebatur consueta formula Magistratus POPVLVM JVRE ROGARE, POPVLVM QVE JVRE SCIVISSE. Institutis post hæc Comitiis Praeco legem *recitabat* : is autem ut plurimum, qui legem latus erat, eam *suadebat* in concione ; alii autem ex eadem concione, praesertim Tri-

buni plebis, *dissuadere poterant*. Auditis in utramque partem orationibus ad suffragia eo, quo ante dictum est, modo ferenda itum est. Demum legibus rite latis imponebantur nomina vel utriusque Consulis, ut Lex Junia Petronia, lex Genucia Æmilia, vel Dictatoris: Lex Hortensia, Glicia, vel Prætoris, Censoris, Tribuniplebis: Lex Cassia, Sempronnia, Clodia: vel a materia, quam tractabat, uti lex Cassia Tabellaria, Julia Judiciaria, &c. Porro legem ferre vocabant ROGARE, legem tollere ABROGARE, partem ejus detrahere DEROGARE, adjicere aliquid legi SVRROGARE: mutare aliquid in lege OBROGARE. Lege INTERROGARE dicebatur is, qui postulabat, ut adversarii nomen inter reos recenseretur. Si quis cum adversario contemtim agere voluit, dicebat illi: *Lege agito*, quemadmodum Plautus (p)

Lege agito mecum: molestus ne sis,
& cenan coque.

Locus ferendæ legis non idem semper erat: aliquando prata Flaminea, postea dictus Circus Flaminius: interdum lucus Petilinus: quandoque Capitolium:

(p) *In Com.*

ple-

plerumque tamen forum Romanum aut campus Martius. Tempus etiam non quodvis ad ferendam legem permissum fuit. Licebat fastis tantum diebus, nefastis non licebat; neque fastis omnibus, sed comitialibus solum: illis autem fas erat ita, si nemo de cœlo servaret, uti lege Æia & Furia sanctum fuerat. Dies quoque aliqui religiosi vocabantur, quorum in numero atri erant. Horæ autem, quibus agi cum populo poterat, intra solis ortum & occasum concludebantur. Ista ut rite intelligantur, nosse oportet, Romanis quosdam dies fuisse *Fastos*, quosdam *Nefastos*, alios *Intercisos*. Diebus fastis Prætori licebat fari tria illa verba DO, DICO, ADDICO, id est, juri dicundo vacare; nefastis nihil horum fari licuit. Unde Ovidius: (q)

*Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur,
Fastus erit, per quem lege licebat agi.*

Intercisis vero nonnisi post operam sacris datam pomeridiano tempore forensia nego-

(q) *Fastor.* l. x.

A a 4

gotia tractari poterant. Quinam autem fasti, qui nefasti, quales intercisi fuerint, in libris consignatos penes se habebant primum Pontifices soli, tum etiam Patricii, quos instar rerum facerrimarum custodientes, ne in vulgus emanarent, omni studio cavebant; qua ratione plebeji, ut scire possent, quibus diebus liceret experiri lege vel non, haec oracula consulere coacti sunt. Atri autem dies fere iidem erant, qui nefasti. Veteres enim felicia omnia albo, contra colore atro infausta notare solebant, uti Persius minnit: (r)

Quæque sequenda forent, quæque evitanda vicissim,

illa prius creta, mox haec carbone notasti.

Ejusmodi dies atri censebantur, quibus Vir aliquis de republica optime meritus fatis concessit, vel quibus insignem clamem passus est exercitus; qualis fuit Alliensis, ubi ad Alliam Cremeramque Romanus exercitus fusus est a Gallis, &c. Denique *de cœlo servare dicebatur genus quoddam augurii*, dum solicite Aruspices circumspexerunt, num qua cœli parte

(r) *Satyr. 5.*

te die illo aliquid conspiciendum se præberet, uti fulgur, tonitru, aliudve phænomenon, e quo divinationem quandam capere possent. Ita Cicero: (s) *Te interrogante Augures responderunt, cum de celo servatum sit, cum populo agi non posse.*

LXXXVII.

A Legibus ad poenæ illis infligendas, qui has violare ausi sunt, transire juvat. Hæ per varios quasi gradus ascendebant ad ultimum usque capitum supplicium. I. *Pœna "damni* vocabatur multa. Priscis temporibus, ubi vel nulla, vel rara pecunia fuit, multa erat in pecore ovium vel boum pendenda. Sic narrat Plutarchus, illis qui contumaces fuissent, & Consulibns parere detrectassent, *multam quinque bobus, & duabus ovibus valentem esse dictam.* Constituta post Reges expulsos republica successit multa pecuniaria, scilicet pro singulis ovibus æris deni, pro bobus centeni exigebantur. II. *Pœna vinculorum*, quorum nomine veniebant compedes, pedicæ, manicæ, catenæ, nervi, bojæ, quin etiam per metaphoram carcer, in quo noxii homines vin-

(s) *Pro Dom.*

vincit tenebantur. Pœnæ hujus seu carceris auctorem quidam faciunt Ancum Marcium, alii Tullum Hostilium: unde carcer ille, seu locus, quem *Tullianum* adpellant. Cura illius committebatur Triumviro capitali, custodia vero alteri, quem *Commentariensem* nuncuparunt, cuius erat in vincula conjectorum nomina Commentario inscripta exhibere Triumviro. Non pauci majorum gentium, gravioris sceleris convicti, vel ad evitandam ignominiam publicam, vel ob cognatae stirpis metum in carcere necati sunt, uti Priscus, Paconianus, socii conspirationis Gracchi & Fulvii, &c. III. *Pœna verberum.* Hæc infligebantur pro mensura delicti fustibus, virgis, flagris, & loris. Virgis animadvertendi jus erat in peregrinos, non vero in cives, nisi cum populi consensu, quod in Comitio fiebat. Hinc Plinius (t) ait: *Celer Eques Romanus, quum in comitio virgis cæderetur, in hac voce perstiterat, quid feci? nihil feci.* Fustibus castigabantur liberi, & tenuioris fortunæ homines, sicutque fustuarium teste Tullio commune supplicium eorum, qui in bello ducem & signa deseruerunt: servi autem flagris & loris, censebaturque pœna hæc longe gravior priori, ac

pro-

propria mancipiorum. Qui in navigiis peccarunt, isti funibus nauticis cædeban-
tur. Atrociter autem verberandi jus pe-
nes Consulem fuit, non penes Magistra-
tus inferiores. IV. *Pœna talionis.* Hanc
XII. Tabularum legib[us] insertam Verrius
his verbis recitat: *Si membrum rapserit,
ni cum eo pacit, talo esto;* hoc est: si quis
membrum alterius læserit, nisi cum eo de
damno reparando paciscatur, talionis pœ-
nam subibit. Nonnisi in grandioribus in-
juriis locum habebat, nec antea, quam
qui intulit, de pecunia pacisci noluerit,
æstimatione læso vel judici relictā. Pli-
nius (u) memorat, nullius corpus in Cor-
nelia familia post mortem crematum fu-
isse ante Sullam Dictatorem, utpote qui
id præcepit, metuens ne post erutum
jussu suo Marii in triumviratu ænuli ac
hostis cadaver pœnam talionis subire co-
geretur. V. *Pœnae ignominiae.* Hac vel
a lege, vel ex edicto Prætoris, vel a
Censore ob quædam delicta notabantur
aliqui, non tamen infames propterea fa-
cti: nam infamia nonnisi Magistratum
sententiis atque judiciis inusta fuit. Alia
pœnae istius ratio fuit in militia. Quippe
qui se ignavum in conflictu præbuit, ipse
ejusque liberi ignominia notati fuerunt,

cu.

cujus pœnæ tanta vis erat, ut nec Magistrum nec munus quocunque publicum capessere liceret. VI. *Pœna Exilii*, quod duplicitis generis fuit: unum voluntarium, de quo Cicero loquitur, (x) quum homines vincula, neces, ignominiaque vitant, quæ sunt legibus constituta, atque confugiunt quasi ad aram in exilium: alterum legitimum, quando reus in exilium mittebatur, quod non quidem fieri solebat apud Romanos adhibito exilii verbo, sed *teclo, aqua & igne illum interdicendo*: hac enim ratione quum omnibus ad vitam necessariis præter aerem privatus existeret, abire cogebatur. Exilio propinqua civium Romanorum pœna fuit *Deportatio dicta*, quando scaphæ impositi deportabantur in desertam & ignotam insulam. VII. *Pœna servitutis*, cui olim subjecti sunt, qui ad extremum supplicium, vg. ad ignem, ad metalla, ad bestias damnati fuerunt. Nam libertatis ac civitatis jure spoliati in servorum numerum ac miseram conditionem redigebantur. Ejusmodi hominem Quæsitores, quum veteri jure capitis damnare non possent, civem esse negarunt, & *servum pœnæ* vocabant, ut qui vitam non tanquam civis amitteret, sed tanquam ser-

(x) *Pro Cætin.*

vus. VIII. *Pæna mortis.* Alia civilis, libertate ac civitate perdita; alia violenta fuit, & ob crimen inficta. Varia mortis supplicia viguerunt in Romana republica: suspendium in arbore infelice. adpellabantur autem arbores infelices a priscis, quæ inferorum Deorum in tutela fuerunt: alaternus, ficus atra, pyrus sylvatica, ruscus, rubus, &c. quibus portenta, prodigiaque mala comburi jubebantur. Dejectus e rupe Tarpeia, e qua liberi homines scelerati in præceps acti fuerunt. Furca & crux; servi enim sub furca prius cæsi postmodum in crucem agi consueverunt. Erat hoc supplicium infame, quum nonnisi vilissimo ac sceleratissimo hominum generi fuerit irrogatum, simulque atrox ob diuturnitatem doloris. nam apud Romanos mos fuit facinorosos clavis per manus adactis cruci affigere, quæ plerumque erigebatur juxta vias ad infamiam augendam, ut in crucem acti ab omnibus prætereuntibus conspici posset. Supplicii hujus Auctorem alii faciunt Tullum, qui Horatio illud jam jam parabat, populi tamen suffragiis liberato: Cicero Tarquinium superbum, dum ait: (y) *I lictor, colliga manus, quæ non modo bujus libertatis mansuetudinisque non sunt,* *sed*

(y) *Pro C. Rabirio.*

sed ne Romuli quidem, aut Numæ; sed Tarquinii superbissimi ac crudelissimi Regis ista sunt cruciatus carmina: caput obnubito, arbori infelici suspendito. Præter crucem & furcam etiam securis non raro ad plectendos fontes adhibita est, quemadmodum experti sunt Junii Bruti filii, qui patris jussu securi percussi interierunt teste Livio. (z) Sæpe etiam nobiliores, graviorum criminum convicti, Triumvirorum interventu laqueo collis injecto a lictoribus strangulabantur in carcерis parte, quæ *Tullianum* nuncupabatur: in altera enim ejusdem parte, quam *Robur* nominarunt, rei præcipites acti furerunt. At parricidis singulare supplicii genus decretum est, nempe *Culleus*, & quidem lege XII. Tabellarum: *Qui parentem necassit, caput obnubito, culleoque insutus in profuentem mergitor.* Inclusa simul cum parricida in culleo animalia fuisse canem, simiam, & gallum atque serpentem patet ex Juvenali:

*Quis tam
Perditus, ut dubitet Senecam præ-
ferre Neroni?
Cujus suppicio non debuit una pa-
rari*

(z) *Lib. 2.*

Si-

Simia, nec serpens unus, nec culleus unus.

Appendix pœnarum sit *homo sacer*, qualis apud veteres Romanos audiebat teste Festo, quem populus ob maleficium judicasset: neque fas erat eum immolare: at si quis eum occidisset, paricidii non damnabatur. Unde omnis homo malus atque improbus *sacer* adpellari solet. Pœna hæc a Romulo originem duxisse videtur, utpote qui proditores tanquam Diti consecratos a quocunque impune occidi permisit. Valerius quoque Poplicola legem tulit his verbis: *Ne quis Romæ Magistratum gerevet injussū populi: qui secus faxit, ejus caput sacrum esset.*

LXXXVIII.

Varia Reipublicæ Romanæ Fortuna.

Optime constitutum fuisse videtur regimen Romanæ reipublicæ tum membrorum ordine mirabili, tum latis legibus saluberrimis, tum pœnis in reos decreatis, uti hactenus ostendi. Nihilominus negari haud potest, multis vastissimæ hujus reipublicæ navem fluctibus agitatam fuisse, quum a principio Urbis Romæ intra

tra spatiū septingentorum annorum , a Romulo Rege scilicet usque ad Augustum Imp. regiminis formam septies mutatam esse constet. Synopsis hujus variationis sub unum dare conspectum brevissime juvat. *Prima* mutatio contigit post annos U. C. 244. ubi regia potestas ad Consules delata est. *Secunda* , quando ad Decemviros transiit anno U. C. 302. *Tertia* , ob insolentiam & superbiam Appii Claudii a Decemviris ad Consules rediit anno U. C. 304. *Quarta* , ubi dignitas Consularis & potestas consignata fuit Tribunis militiae , populo importune urgente , ut e suo quoque gremio aliquis Consulum accipiatur ; nobilitate autem cedere nolente. anno U. C. 309. *Quinta* , quæ eodem anno contigit , quum sedata plebe Consulibus restituta est gubernatio. *Sexta* , sed quum populus iterum urgeret , a Consulibus translatum fuit regimen ad Tribunos. *Septima* , quando Tribunis exauctoratis respublica absque capite quinque annis stetit , invadentibus eam Tribunis plebis. Tandem Nobilitate cedere coacta Consulum unus ex eodem Ordine , alter e populi gremio adsumebatur , atque hac ratione pax restituta fuit ad Cæsarum usque tempora , qui rerum potiti vel se
missos

ipsoſ constituerunt Consules, vel alioſ , qui tamen ſolum nomen geſſere, parum vel nihil poteftatis. Itaque inter ſeptingentos annos omnes regiininiſ formas induit Roma: Monarchiam ſub primis Regiibus, Tyrannidem ſub Tarquinio ſuperbo, Sylla, Mario & Cinna. Aristocratiā & Oligarchiam ſub Decemviris, Democratiam ſub Tribunis plebiſ : ſub iisdem Anarchiam. Denique ad Monarchiam rediit, & cum ea finem accepit.

§. II.

Magistratus Romanorum.

LXXXIX.

*Senatus, Consules, Cenſores,
Prætores.*

Magistratum primis rei publicæ temporebus nemo niſi *auspicato* potuit obtinere. Nam ut Dionysius inquit: (a) „ Romulus acceptis a Deo certis signis „ advocaſa concione, & indicatiſ auspi- „ ciis Rex omnium consensu declaratur, „ & morem instituit imposterum, ne quis „ re-

(a) *Lib. 2.*

„ regnum assumeret, Magistratumve in-
 „ iret, nisi ut Deus addiceret. Estque
 „ hæc auspicii lex apud Romanos longo
 „ tempore observata non solum sub Re-
 „ gibus, verum etiam sublata Monarchia
 „ in Consulum, Imperatorum, cætero-
 „ rumque magistratum legitimorum Co-
 „ mitiis. „ Captare autem auspicia erat
 ex avibus, reliquisque signis Augurali di-
 sciplinae propriis Deorum, maxime Jovis,
 voluntatem interpretari, adhibitis Aruspiciis,
 quos Tullius vocat (b) Jovis *Optimi Maximi Interpretes*, Jovis *Consiliarios & Administratos*. Præstituto Ma-
 gistratus creandi die populus omnis in
 campum Martium convocatus se contu-
 lit: Candidati vero Tribus omnes cir-
 cumabant, quemque nomine suo compel-
 lantes, manum prehensantes, & velut
 emendicantes suffragia precibus atque ob-
 sequiis oblatis. Hunc ordinem Plinius
 ita describit: (c) „ Citato nomine Can-
 „ didati silentium summum. Dicebat ipse
 „ pro se, vitam suam explicabat, testes
 „ & laudatores dabat, vel eum sub quo
 „ militaverat, vel etiam cui Quæstor fu-
 „ erat, vel utrumque si poterat. Adde-
 „ bat quosdam ex suffragatoribus; illi

„ gra-

(b) L. 2. & 3. de Leg.

(c) Epist. I. 3.

„ graviter & paucis loquebantur. Plus
„ hoc quam preces proderat. Nonnun-
„ quam Candidatus aut natales Compe-
„ titoris, aut annos, aut mores argue-
„ bat. Audiebat Senatus gravitate cen-
„ soria : ita sæpius digni , quam gratio-
„ si prævalebant. „ Magistratus autem
apud Romanos duplex fuit , Major , &
Minor. Ad Majorem pertinebant , qui
nulli alteri Magistratui suberant , sed soli
Reipublicæ , uti Consules , Censores , &
Prætores urbis , qui etiam Magistratus
Curules dicebantur a curru , quo hono-
ris caufsa vehi solebant , & in quo emi-
nebat sella eborea , supra quam conside-
rent. Extra ordinem Magistratus majo-
res fuere Interreges , Dictator , Impera-
tores belli cum potestate Consulis , &
Decemviri electi ad leges concipiendas.
Minori magistratui accensebantur Quæ-
stores , Tribuni , Ædiles , Triumviri no-
cturni , Præfecti monetæ , panis , &c. item
Triumviri præter ordinem electi ad co-
lonias ducendas , Curatores Viarum , Præ-
fecti fabricæ templorum , murorum &
turrium servandarum , Præfecti annonæ
ad sublevandum in caritate populum &c.
Atque hi magistratus fere soli erant in
Urbe: extra istam vero Magistratus Pro-
vinciales ad regendas provincias consti-

tuti sunt, uti Pro-Consules, Praefectū provinciarum cum legatis suis, Tribuni, Quæstores, &c. De horum præcipuis jam nunc agendum: atque in primis de Senatu ipso.

Senatus majestate plenus erat, ita ut Cineas Pyrrhi Regis legatus in Curiam introductus dixisse feratur: videri sibi tot Reges se intueri, quot erant Senatores. Romulus primus instituit Senatum, elegitque centum, quos *Patres* nominavit, & *Senatores* a senio & consiliis, quæ ut Cicero loquitur (d) nisi essent in senibus, non fummum consilium *Majores nostri* adpellassent *Senatum*. Ex his septem, qui ætate reliquos superabant, VII. Viri fuerunt dicti, quorum præcipua veneratio. Crevit postea magis magisque eorum numerus ad trecentos: sub Julio Cæsare ad mille, quos tamen ad sexcentos iterum reduxit Augustus. Tantæ venerationis existimationisque fuit, ut nullius etiam Regum, si Tarquinium Superbum excipias postmodum ejectum, aliquid absque hujus Senatus mente atque consensione ausus sit statuere. In hoc grandi corpore tres erant Senatorum classes: prima *Patriciorum*, seu qui e pri-

(d) *De Senatu*.

et primis, quos Romulus elegit, originem suam duxere: secunda *Patrum conscriptorum*, qui a Bruto fuerunt adscripti ad numerum explendum, quem Tarquinius ille, de quo dixi, multis exilio, aliis capite multatis non parum imminuit: tercia *Pedariorum*, vel magis latine, ut monet Gellius, Pedaneorum. Hi non tam sententiam suam in Senatu dicebant, ut pote non rogati, quam alienæ accedebant, atque in aliorum Senatorum prolatas sententias velut *pedibus* ibant. Unde Cicero: (e) *Et raptim in eam sententiam pedarii concurrerunt.* Alii nomen a pedibus derivant, quod ipsis curru ad curiam vehi, ut reliquis permisum haud fuerit. Nobilissimum hunc cœtum conservandi cura Censoribus commissa fuit, ita ut quos dignos judicassent, immittere in Senatum, indignos autem expellere posset. Quin singulis quinque annis, quando populi census inibatur, in cuiusvis Senatoris acta & facta inquirendi potestate Censores iidem poliebant. Convocare autem Senatum nemo privatius poterat, sed facultas hæc post Reges penes Consules fuit, urbis Prætores, & Tribunos plebis, vel etiam Dictatores ac In-

(e) *Attic.* 1.

Interreges eo, quo hi rempublicam administrabant tempore. Semper vero de die Senatum celebrari opus erat, ita quidem, ut Senatus consulta, quæ ante solis ortum, vel post occasum facta sunt, nullius roboris essent. Consultationibus atque Decretis materiem præbuere quæcunque negotia aliquujus momenti, tribus exceptis: nimirum lectione magistratus, leguin sanctione, ac denunciatione belli. Hæc enim tria consensu populi in Comitiis opus habebant. Cætera tres dotes ad Senatoris officium requirebantur: nobilitas, morum integritas, & opulentia. Verum ea secessione, quam plebs in montem sacrum seu Aventinum fecerat, Senatus potentia non parum fuit immunita & circuinscripta, nec omnia solus potuit; relicta tamen ejusdem arbitrio fuere cura ærarii, cognitio criminum publicorum Italæ, legationes ad exteris nationes mittendæ, & quæ Romam mittebantur, audiendæ: provinciæ decernendæ, supplicationes & triumphi ordinandi, auctoritas legum, quorum licet centuriatim latarum Patres Auctores fiebant ante suffragia inita: jus permittendi rempublicam Consulibus, si gravior tempestas imminebat, religio & omnia, quæ ad eam pertinebant. Porro locus Senatus

tui cogendo destinatus legitimus esse debuit, qualis erat templum, præcipue Jovis Statoris, Jovis Capitolini, Apollinis, Bellonæ, &c. immo etiam campus. nam & hic, si per Augures fuit designatus dicatusque, templum dicebatur.

X.C.

Consulum Magistratus a Romanis post pulsos Urbe Reges est introductus. Primi fuerunt Brutus & Tarquinius Collatinus, quibus dignitas hæc a populo collata fuit grati animi caussa, quod regio fastu depresso patriam in libertatem asseruerint. Hos qui sequebantur, semper duo erant, quemadmodum Tullius loquitur: (f) *Si unus improbus esse voluisse*, *alter eandem habens potestatem eum coerceret*. Tempus quoque munericis hujus anni unius terminis conclusum fuit, cuius rei rationem affert idem Tullius: *Placuit quoque, ne imperium Consulare longius quam annum esset, ne propter magistratus diuturnitatem insolentiores superbioresque essent, sed civiles semper se rediderent, qui se post annum scirent esse privatos*. Suprema enim, nec Urbi solum, sed & orbi veneranda timendaque dignitas

(f) *De Leg. l. 3.*

tas erat Consulum, quos potentia Reges, in curia Judices, in bello Imperatores esse, nec ulli subjectos, nec aliam legem præter populi voluntatem agnoscere dum pronunciavit Cicero. His parebant omnes alii Magistratus, exceptis Tribunis plebis, qui adversus vim Magistratum velut tutores populi fuere. Ritus, quo in Comitiis creabantur, singularis erat: pluribus suffragiis collectis, & palam recitatis Consul, qui Comitiis præerat, designatum novum Consulem alta voce renunciavit ac declaravit, ea ut opinor formula usus, quam Cicero prodidit, quum L. Murænam comitiis centuriatis Consulem ipse Consul designavit:
Ut ea res mihi, Magistratique meo, populo, plebique Romanae bene ac feliciter eveniret, &c. (g) Tum Senatus populusque conferto agmine circa aedes recens creati Consulis convenerunt, multis honorificisque salutationibus eundem prosecuti: dein in Capitolium non sine pompa deduxere, ubi Diis immortalibus lìtatum est, multisque victimis oblatis felix auspicium exoratum. Inde in curiam profectus palam pro tanto beneficio gratias egit Reipublicæ, vel Cæsarum temporibus Imperatori: quibus peractis domum

(g) *Orat. pro Muran.*

re-

reversus est cum reliquo comitatu, cuius
meminit Ovidius : (h)

*Inde domum repetes toto comitante
Senatu,
Officium populi vix capiente do-
mo.*

Ibi gratulantium officia excepta, & Ma-
jorum imagines ac ceræ ante fores ædium
affixæ, & coronis e lauro redimitæ fue-
runt. Inter alia publicæ lœtitiæ signa
novi Consules Kalendis Januarii ad ca-
ptandam populi benevolentiam munera
spargebant tum aurea & argentea, tum
alia pretiosa, quæ res *Missilium jacitatio*
adpellata fuit. Non raro tamen conti-
git, ut hac nimium sumtuosa liberalitate
bona sua dilapidarent. Nihilominus ho-
nor hic usque adeo expetitus fuit a mul-
tis, ut post Consulatum mendicare mal-
lent, quam sine Consulatu abundare.
Nec mirum ; quamvis enim regium no-
men Consules non gererent, insignia ta-
men Regum sibi propria fecere. Horum
alia in veteri republica, alia in nova fu-
erunt. Priscis temporibus comparebant
in publico prætexta, seu veste talari lon-

ga

(h) *Pont. l. 4.*

B b 5

ga purpurei coloris induti, tenentes in manu scipionem eburneum instar sceptri, sebebantque pro tribunal i in solio ex ebore, vehebantur per compita & ad curiam in sella curuli, præcedentibus duodecim lictoribus, qui fasces cum securi præferebant, & sequentibus Apparitoribus, quos *Viatores* vocabant, quo rumque erat Senatores convocare. At sub Principibus partim nova quædam ornementa fuerunt addita, uti toga acu phrygia picta, auroque intertexta, pal mata, & trabea: partim vetera immuta; quippe laurum perpetuam fascibus circumdedere, quod alias triumphantibus duntaxat permisum fuit. Cæterum fasces Plutarcho teste pœnam significabant illis, qui emendationis spem præberent, statutam: securis vero mortem intentabat illis, de quorum correctione foret conclamatum: ligati autem fuerant, ut indicaretur, vindictam Magistratus non debere solutam esse, sed rationis consilio frenatam. Porro grandis prærogativa novorum Consulum fuit, quod nomina eorum Fastis quamprimum inscriberentur, eaque epocham facerent, quum anni per Consules numerari consueverint, unde novus Consul annum aperire, ac fastos

referare dicebatur, uti Plinius in panegyricis loquitur, & Martialis canit;

Cum tu laurigeris annum qui fascibus intras.

Initio liberæ reipublicæ ætas Consularium Virorum præscripta erat quadraginta trium annorum, ita ut ante hos exactos non admitterentur, nec nisi post decem annos ad alterum aspirare Consulatum liceret. Sed Julius Cæsar januam perfregit, & turbulentis illis reipublicæ temporibus septimum Consul erat: quin sub & ab Imperatoribus sæpius adhuc Consulatum obtentum fuisse legimus. Unde verba illa numis insculpta COS. I T E R. *Consul iterum.* COS. III. COS. IIII. COS. VII. COS. XII. *designatus.*

XCI.

Censores dicebantur a censu seu tributo, quod singulis quinque annis, dum civium numerus inibatur, ab illis ea, quæ superiore §. num. 82. dictum est, ratione ac partitione solvi debebat. Hoc quinque annorum tempus etiam *Lustrum* a Romanis vocabatur ad instar Olympiadum apud Græcos, vel a lustrando rem-
pu-

publicam, vel a sacrificio *lustrali* seu *lustrico*, quod re peracta fiebat. Atque istud initio fuit officium Censorum, quorum duo primi Papirius & Sempronius creati sunt. At cum tempore crevit eorum auctoritas, quam non minus ac Ephori apud Spartanos mirum quantum extendebant, ita ut templorum, viarum publicarum, aquæ ductuum, & reddituum reipublicæ curam sibi vendicarint: neque his contenti muniiis in civium æque ac Magistratum mores inquirendi potestatem arrogarunt. Quamobrem Plutarchus Censoris officium adpellare non dubitavit *culmen dignitatis Romanae*, quum non nisi post omnes dignitates gestas ad munus Censorum aspirare liceret. Et re ipsa id muneric summa cum severitate exercebant, nec inultum quidquam prætermiserunt. Si flagitium in Senatore deprehenderant, eum Senatu movebant: si in Equite, insignia publicum scilicet equum & annullum aureum adirebant: si in plebejo, hunc in *Cæritum* tabulas referebant, quibus inscribi consueverunt, qui e plebeis ignominiae caussa suffragio ferendo privati fuerunt, quæ poena gravissima censebatur, utpote quam munerum omnium publicorum jactura, velut umbra corpus sequebatur. Quodsi gra-

vioris criminis reum aliquem invenere, etiam *notam censoriam* addebant, subscribendo pœnæ infictæ caussas, vg. quod socios expilarit, quod adulterio Ordinem suum polluerit, quod latrocinio provinciam vastarit, &c. qua nota inusta ejusmodi ab omnibus infamis habebatur. Praeclarum de integritate ac morum gravitate, qualem in Censore requirebant Romani, testimonium refert Ferrarius :
(i) „Cum in æde Castorum, inquit, „Senatus haberetur, ireturque per sen- „tentias singulorum, cui deberet referri „censura, ubi primum Prætor edixit : „quid vobis videtur P. C. de Censore „deligendo ? atque is, qui erat prin- „ceps, quum Senatus sententiam rogas- „set absente Valeriano, omnes una voce „dixerunt, interrupto more dicendæ sen- „tentiaæ: Valeriani vita censura est; ille „de omnibus judicet, qui omnibus me- „lior est: ille de Senatu judicet, qui „nullum habet crimen: ille de vita no- „stra sententiam ferat, cui nihil potest „objici. Valerianus a prima pueritia „Censor fuit. Valerianus in tota vita „sua fuit Censor. Prudens Senator, mo- „destus Senator, gravis Senator: amicus „bonorum, inimicus tyrannorum, hostis „cri-

„ criminum, hostis vitiorum. Hunc Cen.
 „ forem omnes accepimus. Primus ge-
 „ nere, nobilis sanguine, emendatus vi-
 „ ta, doctrina clarus, moribus singularis,
 „ exemplum antiquitatis. Quæ quum
 „ essent sæpius dicta, addiderunt: *Om-*
 „ *nés.*

Prætoris officium originem suam de-
 bet turbis Patricios inter & plebem de
 Consulatu exortis. Plebs enim quum
 importunis clamoribus alterum e gremio
 suo Consulem obtinuisse, indignati Pa-
 tricij Prætorem (novum Magistratum) e
 suis crearunt, translata in hunc omni,
 quæ penes Consules fuerat, jus dicendi
 potestate. Postmodum tamen hic quo-
 que honos plebi factus est communis.
 Utrumque ut actum est, enarrat Livius:
 (k) „ Annus hic U. C. 389. erat insi-
 „ gnis novis duobus Magistratibus, præ-
 „ tura & curuli ædilitate. Hos sibi Pa-
 „ tricij quæsivere honores pro concessio-
 „ plebi altero Consulatu. Plebs Consu-
 „ latum L. Sextio, cuius lege partus
 „ erat, dedit. Patres præturam Sp. Fu-
 „ rio M. Filio Camillo, ædilitatem Cn.
 „ Quintio Capitolino, & P. Cornelio
 „ Scipioni, suarum gentium viris cepe-
 „ runt. „

(k) *Lib. 7.*

„runt.“ Officium autem Prætoris erat, de privatis & civilibus causis judicare: etiam de publicis quibusdam, ut de maiestate, de repetundis, de crimine interficarios, de ambitu. In cæteris ipse non tam judicabat, quam judices constituebat, quorum mente percepta sententiam pronunciavit in reos posita prætexta, eorumque seu condemnatorum seu absolvitorum nomina in tabulas publicas retulit. Ut quivis sciret, parendum ei esse, magna cum pompa instar Consulis in foro comparuit, eo solo discrimine, quod sex tantummodo lictores (alii duos dicunt) exeuntem præcederent. Dignitatis insignia fuere prætexta & sella curulis: potestatis vero hasta & gladius. Verum crescente & civium & exterorum numero Prætura anno U. C. DX. divisa fuit, ita ut unus esset ac diceretur Prætor *Urbanus*, alter *Peregrinus*. Quin subacta Sicilia, Sardinia, Hispania, aliisque regionibus etiam Prætores *Provinciales* constituti fuerunt.

XCII.

Tribuni, Aediles, Quæstores.

Tribunitius Magistratus dignitate cæteris minor, sed potentia major ortum du-

duxit a seditione plebis. Nam quum per sedecim annos post Reges exactos plebs a Patricio Ordine vix non oppimeretur, hæc tribus ab urbe miliaribus in montem sacrum secessit, ut sibi caput eligeret, nec prius in Urbem reduci poterat, antequam Senatus missis decem legatis illis concesserit jus e gremio suo creandi duos Tribunos tanquam defensores adversus Patriciorum violentiam. *Iisdem temporibus* (anno II. C. CCLX.) ait Pomponius (1) cum plebs a Patribus secessisset, anno fere septimo decimo post exactos Reges, tribunos sibi in monte sacro creavit, qui essent plebeji Magistratus. Excrevit postea numerus ad decem. Cætera munus hoc initio non erat dignitas vel Magistratus: neque enim gerebant Tribuni plebis prætextam, nec lictores latus stipabant, nec tribunal aliudve majestatis insigne habebant: postea tamen quum potentia officii hujus illecti etiam Equites Romani ac Senatores tribunatum plebis expeterent, ad Magistratus minoris dignitatem evehi cœpit. Profecto formidabile cunctis erat Collegium Tribunorum: poterant se cuivis Magistratui opponere, eorumque decreta intercedendo convellere. Nain tempore, quo Se-

. (1) *De orig. Jur. i. 2. §. 10.*

natus ad consultandum convenerat, sedebant in vestibulo Tribuni exspectantes consulta & decreta, quibus literam T. subscrissere, sine quo signo nullius erant roboris. Contra, quod Tribuni plebis prohibebant vel jubebant, id omne ratum habere debuit Senatus: unde *Plebis scita*. Non licebat illis tanquam plebeiæ fortunæ custodibus atque vigiliis ulla nocte ab urbe abesse, & ut Plutarchus inquit, (m) *Receptum fuit, ut Tribunorum januæ nunquam clauderentur, sed noctes diesque apertæ essent, tanquam portus & refugium ope indigentibus*. Veruin quam salutare fuit hoc munus privatis, tam reipublicæ noxiū erat. Quippe quum sacrīs æque ac profanis omnibus immiscerent se Tribuni plebis, ita ut etiam aliquando Consules in carcerem conjecterint, & quosdam indicta cauffa necarint, tumultibus ac seditionibus non paucis ansam præbuerunt. Quare graviter in eos invehitur Cicero (n) dicens: „Tribunorum potestas mihi perstifera videtur, quippe quæ in seditione, & ad seditionem nata sit: cuius primum ortum si recordari volumus, in-

(m) *Quæst. Roman.* 80.

(n) *De Leg. Lib. 3.*

„ inter arma civium , & occupatis &
„ obfessis Urbis locis procreatum vide-
„ mus . „

Munus *Ædilium*, quod ædilitatem vo-
cat Plinius , nominis etymologiam acce-
pit a cura ædium civitatis tam sacrarum
quam profanarum , tanquam præcipua il-
lius parte. Primo ex plebe creati sunt
duo *Ædiles* an. U. C. CCLXXI. Pro-
cedente tempore duo ex Patriciis adjun-
cti sunt, a sella, e qua jus dicebant, Cu-
rules nuncupati ; *Ædilibus* enim plebis
tantum in subsellis sedere concessum fuit,
uti tribunis & quæstoribus : eratque hæc
ædilitas dignior ac major plebeia, & pro-
ximus ad officium *Prætoris* & *Consul*is
graus. Istorum curæ commissæ fuerunt
publica ædificia , templa , strata viarum ,
balnea , theatra , pontes , & muri civita-
tis : hinc cavebant , ne stillicidia vicinis
ædibus nocerent : jubebant senio fatiscen-
tes muros ac domos refici : vetabant
ædificari , quæ viis publicis obessent :
prohibebant , ne ex tabernis & officinis
quidquam in subjectas plateas projiceret-
ur, habebantque potestatem edictis , mul-
tis, ac pœnis quemcunque ad hæc politi-
ca obsequia præstanta cogendi. Etiam
consularibus viis Magistratus hic rubori
non

non fuit, sed saepius ultro expetitus. Gaudebat enim praetexta, sella curuli, ac jure imaginum conspicuus fuit. Præter hos aliud ædilium genus erat, qui Cereales dicti sunt, & a Julio Cæsare instituti, quibus cura frumenti incubuit, ne annona unquam deficeret, & ne qua fraus in mensuris committeretur.

Quæstorum creandorum origo antiquissima fuit, & pene ante omnes Magistratus, uti ait Ulpianus. (o) An vero Romulo & Numa regnantibus Quæstor fuerit, multi in dubium vocant: Tullum autem Hostiliū munus hoc in rempublicam induisse satis constat. Duplex Quætorum genus fuit, quorum unus *Urbanus*, alter *Provincialis*, uterque communium redditum Praefectus, eotamen discrimine, quod Urbanus neque lictores dignitatis indices, nec jus dicendi potestatem haberet. At Provinciales, qui majores Magistratus in provincias comitabantur, ibique rem pecuniariam administrabant, atque prædam ac manubias in rationes publicas referebant, praetexta insigniti, & scribis atque lictoribus erant stipati: scribis quidem ad conficiendas tabu-

(o) *L. I. de Offic. Quæst.*

bulas publicas, lictoribus autem ad dignitatem Magistratus tuendam. Præter hæc munus illorum fuit, stipendia & frumenta ducibus ac militibus suppeditare; quin & arma atque signa, quæ Romæ in ærario pacis tempore custodire solebant, inter cohortes distribuere.

XCIII.

*Interrex, Dictator, Decemviri,
Magistratus Provinciales.*

Interrex erat & dicebatur, qui toto illo, quod inter Regem mortuum, & novum electum intercessit, temporis spatio rempublicam suprema cum potestate moderabatur, quæ tamen quinque dierum duntaxat finibus sat angustis circumscripta erat. Quod si novus Rex intra dies quinque non crearetur, aliis priori *Interregi* in regimine successit æquali potestate, ac temporis termino: atque ita in orbem ibat imperium. Initium ambulanti huic regio muneri datum est ipso statim Romulo e vivis erepto, uti prodit Livius (p) his verbis: „Patres decem „decuriis factis, singulisque in singulas „decurias creatis, qui summæ rerum „præessent, inter se consociant: decem „im-

,, imperitabant, unus (*Interrex*) cum
,, insignibus imperii & lictoribus erat :
,, quinque dierum spatio imperium finie-
,, batur, ac per omnes in orbem ibat:
,, annuumque intervallum erat. Id ab
,, re, quod nunc quoque tenet, interre-
,, gnum appellatum. „ Ubi vero post
Reges ex urbe ejectos summa rerum ad
civitatem translata est, Consulibus Ro-
ma absentibus, & bello gerendo occupa-
tis, quo minus Comitiis novis interesse
poterant, simili ratione e Patriciis unus
Interrex constitui solebat. Quare Cice-
ro (q) *Auspicia*, inquit, *populi Romani*,
si Magistratus Patricii non sint, intereant
necessè est, cum Interrex nullus sit, quod
& ipsum Patricium esse, & a patricio
prodi necessè est. Ad undecimum fuisse
perventum, quum dies quinquaginta quin-
que civitas summo fine imperio esset, se-
ditiosa plebe Consules creare diu recu-
sante, testatur Livius: (r) *Infestam* ait
Patribus plebem Interreges cum accepissent,
ad undecimum Interregem seditionibus cer-
tatum est.

Dictatoris Magistratum sola necessitas
peperit, qua urgente, si periculosem bel-
lum,

(q) *Pro Dom.* (r) *Lib. 7.*

Ium, exorta seditio, aut aliud ingens malum præsentem opem poscebat, Dictator prodiit. Is non a populo in Comitiis eligebatur, aut Patrum creabatur suffragiis, sed ab uno Consulum dicebatur, & quidem captis prius auspiciis, de nocte, in silentio: quæ omnia e Livio (s) intelligere fas est, dicente: *Profecti legati ad Fabium Consulem: Consul demissis in terram oculis, tacitus ab incertis, quidnam esset acturus, legatis recessit, (scilicet ad capienda auspicia) Nocte deinde, silentio ut mos est, L. Papirium Dictatorem dixit.* Amplissima fuit Dictatoris potestas, & quasi regia: belli ac pacis negotia tractare, exercitum scribere, copias educere, vel revocare, cuvis diem dicere, suumque ad tribunal pertrahere, civitatis jus adsimere, exuere bonis, quin & ad capitis supplicium damnare illi licuit, quin ad Senatum caussam vel ipse deferret, vel alicui jus provocandi suffragaretur. Quippe ut Livius ait: (t) *Edictum Dictatoris pro Numinе semper observatum.* Quamprimum is renunciatus est, Magistratus omnes, si Tribunos plebis excipias, officio suo decessere, ita ut clavus imperii, frenumque reipublicæ in solius Dictatoris manu versaretur. Uti

(s) Lib. 9.

(t) Lib. 8.

potentia, ita & honor Regibus par illi fuit. Nam vestitu regio ille incedebat, & viginti quatuor lictores cum totidem fascibus & securibus illum antecedebant. Ne vero tanta auctoritas, tantaque vis insolentem quoque redderet, cancelli quidam positi sunt: non ultra semestre muneris hujus tempus & potestas extrastrar: neque licuit illi cum imperio extra Italiam progredi, ne procul a conspectu civium & Senatus res novandi cupido eum incesseret: equum concendere lege vetabatur, ut in hoc solo inferior populo videretur. Magistratus hic ita descriptus stante republica non adeo infrequens erat tum ob bella extera, tum ob civilia. At cum Cæsare, qui perpetuum Dictatorem se ipsum fecerat exspiravit. Nam M. Antonius COS. SCto illum sustulit teste Tullio (^u) *Dictaturam, quæ vim jam regiae potestatis obsederat, funditus ex republica sustulit.*

*Decemviro*s creandi ansam præbuit Consulum nimius dominandi fastus, quum non e certis legibus, sed arbitrio suo ius dicerent. Hinc populi querelæ infinitæ, quæ compesci haud poterant, donec

(u) *Philipp. x.*

nec refragantibus licet Patribus, qui sententias suas velut oracula haberi voluerent, tandem Legati in Græciam, & præcipue Athenas mitterentur, quæ tunc temporis magistra morum & legum erat. His reversis Romam cum magno legum collectarum adparatu, depositisque omnibus Magistratibus X. Viri electi fuerunt suprema cum potestate, quibus præcipue cura commissa est, ut leges allatas cum pristinis quam diligentissime conferrent, atque optimas quasque feligerent, quæ deinceps regendæ reipublicæ norma forent. Hoc munere tanta ii cum integritate functi sunt, ut mutua Patrum & populi adprobatione leges collectæ X. tabulis æreis incisæ fuerint: quumque aliqua adhuc deesse videbantur, aliæ duabus tabulis inscriptæ sunt, ita ut famosæ XII. Tabularum leges tandem prodierint. Hi itaque Decemviri jure legum ferendarum, & senatum celebrandi gaudebant. Sed quum potestas eorum in tyrannidem migrare videretur, & præter se alios Magistratus ferre nollent, post tres annos X. Virorum Magistratus est abrogatus atque suppressus. Qua de re Livius sic scribit: (x) *Anno trecentesimo altero, id est secundo, quam con-*

(x) *Lib. 3.*

dita Roma erat, iterum mutatur forma civitatis, ab Consulibus ad Decemviros translato imperio: minus insignis, quia non diuturna mutatio fuit: lœta enim principia Magistratus ejus nimis luxuriavere.

Præteritis aliis memorandi denique veniunt *Magistratus Provinciales*, quorum imperium atque curatio extra urbem duntaxat fuit. Romani enim devicta quadam regione vel animi magnitudine ducti libertatem incolis concessere, eo tamen pacto, ut cum republica amicitiam perpetuam colerent, vel si suspecta eorum fides esset, sublato quod regioni proprium erat, regimine Præsidem Romanum illis dedere, imposito simul tributi in singulos annos solvendi onere, ac inter Romanas deinceps provincias numerarunt. Porro in hisce provinciis vel subjugatis, vel ultro se subjicientibus ciuitates erant & dicebantur vel municipia, vel præfecturæ, vel fora: *Municipia* propriis quidem legibus vivebant; ubi tamen Romam se contulerunt municipes, habebantur pro indigenis. Urbes quæ sub *Præfectura* stabant, in omnibus quæ Senatus Romanus per Præfectos illis prescrivit, morem gerere tenebantur. *Fora*

vero nuncupabantur illæ civitates, quo e tota provincia convenire singuli debebant, ut jus a constituto Præside acciperent: tales erant Forum Livii, Forum Cornelii, &c. In has jam provincias Pro. Consules, Pro-Prætores, vel Pro-Quæstores cum potestate Consulari per annum duratura mittebantur, nec sine comitatu splendido, in quo cohors prætoria, lictores, scribæ, Accensi, (erant ministri Magistratum, qui antequam horologia essent Romæ, horas proclamarunt: *Ubi primum Accensus clamare meridiem. Varro de ling. Latin.*) Medici, Aruspices, præcones, pictores, &c. item unus vel plures Jurisconsulti, tum ad dignitatem Magistratus sustinendam, tum ad munus rite obeundum. Sumtus autem fere omnes Respublica subministrabat, ne ut Livius ait, *quid tale imperarent sociis*, provido sane consilio, tam ne Romani sociis suis oneri esse viderentur, quam ne porta pateret injustis Præfectorum exactionibus, & provinciarum expilationibus. Quapropter etiam expleto officii tempore, missioque successore, qui hoc in Magistratu immoderatius se gesserunt, in judicio a subditis postulati causam repetundarum dicere coacti sunt.

§. III.

Religio Romanorum.

XCIV.

N u m i n a.

Qui Romanos inter, atque etiam Græcos cæteris *prudentiores sapientioresque fuere, illos inditum a naturæ lumen dubitari vix potest eo provexisse, ut unum esse Deum, cæli terræque Conditorem ac Moderatorem intelligerent, cui tamen ob diversas functiones diversa adtribuerunt nomina, e quibus nominibus diversa postmodum Numina, religione in superstitionem versa prodierunt. Ita ob cœlorum motionem Jovem, ob aeris Junonem, ob aquarum Neptunum, &c. vocabant. Certe Plinius irridet eum, qui primus varietatem Deorum mundo invexit. Interea plebs semper superstiosa plurimos colebat Deos, ac si tot rebus in orbe conspicuis conservandis, regendisque unus non sufficeret, quem cultum strenue adjuvabant populorum Rectores, ut multitudine Deorum plebem in officio continerent, simulque innumeros sacris ritibus, festis, & ceremoniis occu-

occupatos ad onera imperii ferenda pacis ac belli tempore promptiorem redderent. Quare tota Roma velut Pantheon omnium Deorum fuit, nec in extremis orbis finibus erat Numen, quod non Romæ sedem haberet ac coleretur, ut hoc religionis latissime patentis vinculo omnes sibi populos devincirent Romani. Eam ipsam ob caussam Tiberius Cæsar in Senatu petiit, ut*etiam Christo Servatori, tot tamque grandi prodigiorum fama celeberrimo locum inter Deos concederent, eique statuerent aram, quod tamen negavit Senatus, timens ne Deus hic, qui parem sibi non pateretur, reliquos exulare cogeret. Cicero dum de divinis scribit, multitudinem infinitam Deorum in tres classes partitur: primo in Deos *majorum gentium* seu illos, qui partim potentia sua in mundo gubernando eminent, partim plurium gentium suffragio tales agnoscuntur, honoranturque. Ejusmodi fuere duodecim ex utroque sexu, quorum quarumve statuæ inauratae forum Romanum exornabant: Jupiter, Neptunus, Mars, Apollo, Mercurius, Vulcanus, Juno, Minerva, Venus, Diana, Ceres, & Vesta. Hi a Romanis dicebantur *Consentes*, quasi urbis im-

immortalitati consentirent. Inde inscrip^{tio} illa, quæ apud Gruterum legitur:

I. O. M.

C E T E R I S Q.

D I S C O N S E N T I B V S.

His octo alios accenset idem Tullius: Janum, Saturnum, Genium, (seu Deum, cuius in tutela, ut quisque natus est, vivit) Solem, Plutonem, Liberum seu Bacchum, Terram & Lunam. Secundo in Deos *minorum gentium*, qui ex hominibus quidem orti, præclaris tamen factis suis cœlum concenderunt, uti Hercules, Æsculapius, Castor & Pollux, Quirinus seu Romulus, &c. Hos Semideos & Indigetes, quasi in Diis degentes ut ait Livius, vocarunt. Tertio in Deas seu *Virtutes*, quæ homines ad astra exaltarent; Pietatem scilicet, Sapientiam, Fidem, Concordiam, Pacem, &c.

Alia triplex quoque Numinum classis apud Veteres Romanos occurrit, nempe Superum, Inferum & Medioxumorum. *Dii superi*, qui suam veluti Regiam in cœlis fixere, ut Jupiter, Juno, Mercurius, Apollo, &c. *Dii Inferi*, quibus locus habitationis assignatus erat infernus, quem

quemadmodum Pluto, Proserpina. Magnam inter has duas classes diversitatem notare licet. Nam Diis inferis geminæ solum, superis vero tres aræ ex Pontificali disciplina ponebantur: qui superis sacra faciebant, diurnas victimas, candidas & impares, qui inferis, nocturnas, furvas, pari numero hostias obtulere: superis libare, inferis delibare se dicebant. *Dii Medioxumi* potestatis quasi mediæ fuerunt. Hinc Servius vocat (y) Herculem communem Deum, utriusque naturæ medium inter mortalitatem & divinitatem. De his apud Plautum: (z)

*Atque ita me Dii Deaque, superi
atque medioxumi.*

Ad hanc tertiam classem pertinebant Semidei, credebanturque habere sedem in medio aere inter astra, quem locum ipsis assignat Lucanus: (a)

*Quaque patet terra inter, lunaque
meatus*

*Semidei manes habitant, quos ignea
virtus*

Inno-

(y) *In L. 8. Æneid.* (z) *Cist.*

(a) *Lib. 9.*

*Innocuos vitæ, patientes ætheris
imi*

*Fecit, & æternos animas collegit in
orbis.*

Aliud præterea Numinum genus fuit, quæ Deos Averruncos nuncuparunt, quibus supplices fieri solebant pro periculis avertendis. Precum formulam recitat Cato : (b) *Te precor, quæisque ut
sciens volens propitius mibi familiæque
nostræ, uti tu morbos visos invisosque,
viduertatem, vestitudinemque, calamitates,
intemperantiasque probibessis, defendas,
averruncesque.* Sed ne cum finis fallo-
rum Numinum. Nulla res humani usus
erat, cui non Deum vel Deas præfeci-
runt. Ita ædibus Lares & Penates, ju-
gis montium Jugatum, Collibus Colla-
tinam, Vallibus Valloniam, pagis Russi-
num, floribus & fructibus Floram & Pa-
monam, frumento Cererem, hominis con-
ceptui Janum, foetui formando Vitu-
mnum, quinque sensibus Sentinum, par-
tui Lucinam, infanti vagienti Vagita-
num & Cuvinam, loquelæ Fabulinum,
gressui Statilinam, funeri Libitinam adsi-
gnarunt. Sola domus janua tres Deos
præ-

(b) *De re Rust. L. 140.*

præsides numerabat : porta Forculum, Cardeam cardo, limen Limentinum. Nihil insoliti contigit , cui non divinitas aliqua sele immisicuit. Sic divinos honores anseribus exhibuerunt, quia stridore suo sive *gingritu* Capitolium a Gallis noctu id invadentibus liberarunt. Qua de re scite ait D. Ambrosius : *Merito o Roma anseribus gratias refers, quod regnes: Dii tui dormierunt, & anseres vigilabant.*

XCV.

T e m p l a.

Latini Scriptores fere omnes consen-tiunt, Janum Patrem primum templum struxisse in Italia. Eorum forma ut plu-
rimum quadrata fuit, quam Græci πλαγίας dicebant, id quod veteres numi ab-
unde monstrant : structuram vero Vitru-
vius priscae architecturæ princeps his
verbis describit : (c) „Ædes Deorum
„immortalium ad regiones, quas specta-
„re debent, sic erant constituendæ, ut
„signum, (sive idolum) quod erit in
„cella collocatum, spectet ad vesperti-
„nam cœli regionem, ut qui adierint ad
„aram

(c) Lib. I.

„ aram immolantes, aut sacrificia facien-
„ tes, spectent ad partem cœli orientis,
„ & simulacrum, quod erit in æde, quia
„ aras Deorum necesse est ad orientem
„ spectare. „ Undique autem circumsep-
tum esse templum oportebat, unico so-
lum introitu relicto. Sacris his ædibus
exterius areæ, piscinæ, porticus, sylvu-
lae: intus vero picturæ insignium facto-
rum & fabularum, ac statuæ heroum de-
corem conciliarunt. Struebantur templa
vel in venerationem alicujus Numinis,
vel ex voto in quadam necessitate, ut
canit Ovidius: (d)

*Templa tibi statuam, tribuam tibi
tburis honores.*

fueruntque prima supplicum asyla, ad
quæ rei confugientes securi erant a vi,
& vindicta criminum. Ferunt Athenis
primo institutum asyli beneficium in tem-
plo Misericordiæ, unde nullus abduci po-
terat, præsertim si aram manu tangebat.
Patebat autem tribus hominum generi-
bus, scilicet servis, obæratis, & maleficiis.
Tantam templis exhibuere reverentiam,
ut in illis nec spuere, nec nares emun-
geret

(d) *Metamorph. L. 14.*

gere auderent : non raro genibus ea per-
reptabant teste Tibullo : (e)

*Non ego * Tellurem genibus perre-
pere supplex,*

In iis solum ante simulacra mulieres ad
id obsequium destinatae crinibus passis ver-
rebant. Ita Claudianus :

*Numinibus votisque vacas, & sup-
plice crine*

Verris bumum.

Januis templorum ut plurimum leonis
simulacrum vel sculptum vel pictum ad-
debat, tanquam signum custodiæ & ex-
cubiarum : supra portas vero nomen Dij
Deæve, cui dicata fuerunt : item nomi-
na eorum, qui fundarunt, magnis splen-
didisque characteribus scripta legebantur.
Ipsa autem dedicatio a Pontificum col-
legio, vel ab aliquo eorum peragebatur,
qui capite velato templi postem tenuit,
altaque voce locum illum Numini sa-
crum, nec profanis violandum manibus
pronunciavit. Infinitus forem, si omnia,
quæ suis Roma moeniis conclusit, templa
describere vellem, quorum quadringenta

vi-

(e) *Lib. I.*

* Id est, telluris templum.

viginti quatuor fuisse ferunt. Quatuor duntaxat præ cæteris memoratu digna heic celebrare juvat. Primum esto

Jovis Capitolini, quod Tarquinius Priscus inchoavit, dein Servius Tullus, & Tarquinius Superbus magnam partem perfecerunt, denique gloria operis, ut Tacitus loquitur, *Libertati reservata pulsis Regibus Horatius Pulvillus iterum Consul dedicavit, ea magnificentia, quam immensæ postea populi Romani opes ornarent potius, quam augerent.* Livius originem illius ita describit: „Sueſſa „Pometia e Volscis capta, divendita „præda cum quadraginta talenta (Dio- „nysius quadraginta millia talentorum „habet, nec absque fide) argenti aurum „que accepisset (Tarquinius) concepit „animo eam amplitudinem Jovis Tem- „pli, quæ digna Deum hominumque re- „ge, quæ Romano Imperio, quæ ipsius „etiam loci maiestate esset. „Templi „hujus ambitus eodem Dionysio teste octo „jugerum fuit, id est, pedum octingento- „rum: latitudo autem & longitudu- „dum centorum fere pedum. Qua parte frons „ejus meridiem spectabat, triplici colum- „narum ordine: ab aliis lateribus duplo „circuminctum erat. Centum gradus

præbebant ascensum. Tres sublime stantes in templo cellæ, a lateribus communione parietum clausæ (sub eodem tamen laqueari eodemque tecto) patuerunt, quarum medium Jovis , ambas utrinque Junonis ac Minervæ simulacra occupabant. Tres igitur iisdem in ædibus Dii habitarunt. Quapropter quando Tertullianus (f) scribit; *Capitolium omnium dæmonum templum fuisse*, & Tullius id *Deorum domicilium* adpellat, intelligendi sunt ad Lipsi mentem de monte Capitolino, qui paſſim, vel pene totus Deorum aris, statuis ac minoribus delubris seu facellis veluti inſessus fuit. Huic templo pretiosissima dona a diversis illata fuerunt ex auro, vel inaurata (uti quadrigæ, clypei, coronæ , candelabra , vasa) victoriæ signa : Suetonius memorat, Augustum Cæfarem ex Ægyptiaca præda ultra duos *milliones* *Pbilippæorum* in auro & gemmis obtulisse: Plutarchus auri pretium, quo intus laqueare ac ornamenta, extra vero tecti tegulæ fuerant illitæ , ad septem *milliones* ascendisse prodit.

XCVI.

Secundum est *Jani* templum. Romuli & Tatii Regum ævo porta duntaxat ad radices collis viminalis structa fuit,

(f) *Lib. de spæſtac.*

fuit, Janualis a signo Jani affixo dicta. Urbe postmodum amplificata, prolatisque Romæ mœnibus sublata hac porta Tem-
plum Jano a Numa Pompilio ædifica-
tum fuit in honorem venerationemque
signi a Romulo & Tatio eidem Numini
ibidem dedicati. Hoc januis & valvis
æreis probe munitum erat, atque colu-
mnis striatis opere Corinthiaco surgenti-
bus suffultum, in cuius fastigio caput
Jani duarum Numæ tempore, post vero
quatuor facierum eminebat. Ubi vero
opulentior respublica facta est, æneum
illi templum fuisse erectum Procopius te-
statur (g) his verbis: *Foro in medio ex
adverso Capitolii facellum existat, paullo
supra hunc locum, quem Romani tres Par-
cas appellant. Id vero Jani facellum to-
tum ex ære constructum fuisse satis con-
stat.* Ipsum Jani simulacrum initio bi-
frons erat, quia ut Servius loquitur: (h)
,, Postquam Romulus & T. Tatius in fœ-
,, dera convenerunt, Jani simulacrum du-
,, plicis frontis effectum est, quasi ad
,, imaginem duorum populorum „ scili-
cet Romanorum & Sabinorum, quorum
duces fuere Romulus & Tatius. Aliam
ori-

(g) *De bell. Goth. Lib. 1.*

(h) *In Aeneid.*

originem prodit Ovidius ab anni labentis tempore , cuius januam aperire ac claudere , præterita respicere , ac futura prævidere Numen hoc existimabatur :
 (i)

*Jane biceps , anni tacite labentis
imago*

*Solus de superis , qui tua ter-
ga vides.*

Alii duabus non contenti quatuor ipsi facies , ut dictum est , adfinxerunt vel ob quatuor orbis plagas , ut omnes has ipse immobilis contueri posset . Illud singulare habuit Jani templum , quod tempore belli apertum esset , ac semper pateret accidentibus atque pro fausta belli alea precantibus : pacis vero tempore armis ac trophyis in eodem delubro suspensis occluderetur . Primus morem hunc instituisse legitur Numa , cuius ævo per annos quadraginta tres portæ stabant conclusæ : tum saepius apertæ , saepius clausæ usque ad Augustum Cæsarem , qui bellis exteris æque ac civilibus finitis pacato orbe Jani templum occlusit , ut ex veteri lapide patet :

IMP.

(i) *Faft. I.*

IMP. CÆSAR. DIVI. F. AV-
GVSTVS.
PONT. MAX. COS. XI.
TRIBVNIC.
POTES. X. IMP. VIII. ORBE.
MARI. ET.
TERRA. PACATO. TEMPLO.
JANI.
CLVSO.

Pantbeon, quod fere solum e tot fa-
nis falsorum Numinum in Urbe ruinam
evasit, licet multis spoliatum ornamenti,
Agrippa vel inchoavit , aut certe perfe-
cit, Jovis Olympici ædem, quæ Athenis
fuerat, imitatus. Nomen Pantheon ac-
cepit vel a multitudine Deorum , quo-
niā uti Dio Historicus (k) refert, in
Martis Venerisque imaginibus sub ipso
templo constitutis omnium Deorum ima-
gines effigiae fuerant , vel a forma con-
vexa, quæ fastigiatam cœli similitudinem
exhibuit, tanquam omnium Deorum ha-
bitationem. Sunt etiam , qui Pantheon
dictum existimant quasi *omne Deorum ex-*

Plau

(k) *Lib. 53.*

Πάντα & Θεῶν, quum templum istud Jo-
 vi Ultori, Deorum omnium supremo
 apici, ab eodem Agrippa dicatum fue-
 rit. Templum hoc, cui porticus vastis-
 simæ molis adjecta est, nullis fenestrīs
 instructum per grande ac rotundum fo-
 ramen, quod in tholo patet, solem ad-
 mittit. Non modo tectum porticus, sed
 tota templi testudo regulis ac tabulis
 æneis olim splendebat: trabes quoque in-
 gentis molis ex ære columnis incubue-
 runt: culmen laminis argenteis tectum
 fuisse scribit Pomponius Lætus, (1)
quas, inquit, *Constans Nepos Heraclii*
veniens ad Urbem sustulit. Constanti-
 num III. Imperatorem Græcum maxi-
 mam æris & marmoris copiam inde in
 Siciliam transtulisse memorat Anastasius:
 æneas vero trabes ab Urbano VIII. in
 meliores usus conversas constat, utpote
 e quibus colossi illi seu columnæ cele-
 bres in D. Petri Basilica ad aram majo-
 rem stantes, & tormenta bellica pro Ca-
 stello S. Angeli confecta fuerunt. Quan-
 ta æris copia in solum hoc templum fu-
 erit a priscis Romanis congestum, ex
 hisce spoliis facile patet. Nitent adhuc
 intus parietes omnes pretioso marmore,
 sed nihil ita intuentes in stuporem ra-
 pit,

(1) *De Rom. Antig.*

pit, ac columnarum, quas Antes vocat Vitruvius, enormis magnitudinis ac latitudinis series, ejusdemque molis janua ænea in portico ad hanc usque diem conspicua. Nobile hoc templum multo nobilius evasit, ubi Bonifacius IV. P. M. illud sub annum Christi 608. a Veneris ad Virginis Deiparæ cultum transtulit, ita ut hodie templum *D. Mariæ rotundum* adpelletur.

Templum Pacis. Hoc foro Romano proximum struxit Vespasianus Imp. veluti monumentum felicitatis suæ, qua post priores aliquot Cæsares, paucos intramenses violenta morte sublatos, imperium in se suaque progenie stabilitum vident, quod palam facit inscriptio, quæ in Palatio Farnesiano servatur :

PACI ÆTERNAE
DOMVS
IMP. VESPASIANI
CÆSARIS AVG.
LIBERORVMQVE EIVS
SACRVM.

Depingunt illud vivis coloribus gemini Scriptores Herodianus, & Josephus.

Prior vocat illud *Maximum & pulcherrimum omnium in urbe operum*, atque *dissimum*, utpote *ornamentis auri & argenti excultum*. Posterior vero: (m) *Post triumphos, inquit, & firmam Imperii constitutionem statuit (Vespasianus) templum facere Paci . . . omnia in hoc collecta & disposita sunt, ob quae homines vivendi cupiditate antea per totum orbem vagabantur. Posuit & hic e Iudeorum templo vasa aurea, in iis sibi placens, et si legem ipsorum, & vela tabernaculi aurea in Regia sua posuerit, ibi custodienda.* Sed magnificum opus hoc tanto labore, tantisque structum impensis una dies absunxit sub Commodo Imp. Nam levi terrae motu praecedente, velut ruinæ securæ nuntio exortum est subito incendium, incertum an fulminis decidentis ictu, an vero flamma e terræ visceribus erumpente. Tristius ipso templi fato augurium inde ceperunt Romani, periisse sibi *Pacem* una cum delubro male ominantes. Hæc de Romanorum sacris ædibus sane mirandis dixisse sufficiat: illud tamen fortasse majori admiratione dignum, quod e tot tantisque vix unum ad ætatem nostram integrum pervenerit, reliquis nonnisi rudestris monstrantibus. Adscribunt tantam cladem multi barbarorum immanitati,

(m) L. 7. Excid. Hierosol.

ma-

maxime Gothorum & Vandalarum: alii crebris aquarum eluvionibus ac ingenti- bus terræ motibus: nonnulli zelo Ponti- ficum, præcipue Gregorii M. Videntes enim Religione Christiana, licet per or- bem late jam dominante, in ipsa illius arce Primores æque ac plebem falsorum Numinum delubris, aris & focis ante oculos versantibus ad superstitiones & ritus, quibus perdite affluerant Majores, frequenter reverti, credebant haud aliud superesse remedium, quam ut hæc idololatriæ monumenta evertendo firma Christianæ religionis fundamenta jacerent, censebantque tum Patriæ Patres se fore, si e civium animis cum templis & aris falsorum Deorum ac superstitionum me- moriam omnem extirpassent.

XCVII.

Sacerdotes & Augures.

Recepta in urbem Deorum Dearum- que multitudine, ne his ministri deessent, qui sacra facerent, ad Sacerdotes consti- tuendos Romanorum cura se convertit. Romulus binos e singulis curiis legit te- ste Dionysio: (n) „ Lege sanxit, ut e „ singulis curiis legerentur bini annum
egref.

(n) *Lib. 2.*

„egressi quinquagesimum, qui virtute ac
 „genere præcellerent cæteros, opesque
 „haberent sufficientes, & integro essent
 „corpo. „ Quum vero sacra quædam
 mulierum & puerorum opera indigerent,
 uxores quoque ac liberos una cum ma-
 ritis sacerdotali ministerio fungi voluit.
 Non minus Rex Numa, qui pluribus
 Diis Romæ aras & fana erexit, singulis
 quosdam, qui hæc sacra curarent, adhi-
 buit. Ita uti templorum, ita Sacerdo-
 tum Romæ ingens turba fuit. Quidam
 tamen ex his eminuere: quatuor Majores
 e familiis Patriciorum, quatuor vero
 Minores e plebejis assumti. Isti cum re-
 liquis Pontifici Maximo tanquam supre-
 mo in sacris judici paruerunt. Hæc di-
 gñitas erat summæ venerationi, nec ali-
 cui concedebatur, nisi qui præcipuos ante-
 Magistratus gessit. Progressu tempo-
 ris ipsi Imperatores illam adfectabant, &
 coronata capita insulis submisere. Munus
 istud Numam auctorem habuit, qui ut
 Livius inquit: (o) Primo Pontifici sa-
 cra omnia exscripta exsignataque adtri-
 but; quibus bostis, quibus diebus, ad quæ
 templo sacra fierent, atque unde in eos
 sumtus pecunia erogaretur. Cætera quo-
 que omnia publica privataque sacra ponti-
 ficiis

(o) Lib. I.

freiis scitis subjicit, ut esset, quo consul-
zum plebs veniret. Præsidebat enim Pon-
tifex collegio e quindecim insignioribus
sacerdotibus conflato. Præcipua e præ-
rogativis ejusdem fuisse videtur *Sella lau-*
reata, quam obtinebat, uti colligitur e
numismate Julii Cæsaris, in quo inter
duas secures cum fascibus, sub quibus
hæc verba DIC. PER P. spectandam se
præbet sella *laureata*, supra quam legitur
PONT. MAX. ita ut quemadmodum
fasces duplicati Dictaturam, ita sella hæc
Pontificatum Maximum significaret. Præ-
cipua vero e curis officio adnexis erat,
ut singulorum annorum res gestas literis
mandaret, & in *Album* referret, ita ut
populo etiam inde exscribendi copia fie-
ret. Præter hunc alias fuit, qui *Rex*
sacrificiorum, post pulsos in exilium Tar-
quinios institutus eo fine, ut sacra illa
perageret, quæ alias solis Regibus ut fa-
cerent concessa fuere. Hic nomine so-
lum, non imperio Rex erat, ejusque po-
testas sola religione, templis & ritibus
sacris fuerat circumscripta. E reliquis
Sacerdotibus antiquissimi habebantur *Lu-*
perci, ministri Dei Pan, ab Evandro Re-
ge instituti, & a Romulo translati Ro-
mam, ubi Lupæ canem, tanquam gra-
tum voraci Deæ pabulum immolare de-
bo-

bebant in memoriam nutricis suæ. *Pontitii* & *Pinarii*: hi sacrificabant mane ac vesperi quotidie Herculi ob Cacum devictum: *Galli* vero gallum gallinaceum Deæ Cybele offerebant: *Arvalici*, qui sacris pro ubertate frumenti & vini præerant: *Duumviri*, quibus solis fas fuit legere libros & carmina Sibyllarum: *Epu-lones*, seu præfecti epulis, quæ Diis in eorum fanis instruebantur. *Flamines*, qui alicui Deo peculiari cura addicti fuerunt, eique soli sacra faciebant, a quo & nomen acceperunt, uti flamen *Martialis*, *Quirinalis*, &c. Præcipuus erat Flamen *Dialis*, seu Jovis Sacerdos, qui a reliquis insigni veste ac sella regia distinguebatur. *Salii* duodecim Sacerdotes Martis: hi supra pectus gestabant laminationem cupream, & in manibus ancilia dedicata, genus quoddam scuti, quale olim e coelo ad Urbem defendendam delapsum fuisse, ibique orbis imperium fore, ubi Ancile illud servaretur, commenti sunt Aruspices: *Bellonarii* five Sacerdotes Bellonæ, qui non solum Deæ huic victimas mactabant, sed ipsi etiam victimæ fuerunt, dum cultris sanguinem ex humeris & brachiis suis elicitorum, haustumque in pateris offerre consueverunt: *Feciales* quoque ad Sacerdotii ordinem pertinebant.

bant. Erant enim custodes fœderum, quæ Romani cum aliis gentibus fanxerant, quæque res sacræ, immo sacrosanctæ habebantur. Si contra fœdus quid actum fuit, Fecialis querelam instituit, & si rei non satisfacerent, apud Senatum causam persecutus est, cuius erat bellum indicere fœdifragis: ipse primus hastam in fines hostium projecit tanquam signum belli decreti; finito autem bello ipse pacis formavit conditiones, ac certis precibus præmissis porcam mactavit. Princeps inter feciales dicebatur *Pater Patratus*, ita nominatus Plutarchi opinione, quia primo eorum, qui huic officio admotus fuit, pater & liberi a se geniti adhuc in vivis degerent, vel ut aliis placet, quia ad juramentum patrandum, id est sanciendum designabatur.

Inter Sacerdotes fœminei sexus præcipuum merentur locum *Virgines Vestales*. Erat Vesta apud Romanos Dea celebratissima, cuius imaginem Æneas e cineribus Trojæ conflagrantis secum attulisse traditur in Latium, ejusque urbem Lavinium: Ascanius filius in Albam Longam: Numa denique Romam, ubi templo superbum struxit, solasque virgines voluit esse sacerdotes, quas ante decimum

mum ætatis annum Pontifex elegit e nobilibus natas parentibus. Hæ triginta annos habitare in templo, ac Deæ Vestæ servitia sua addicere debebant, ita ut decem ceremoniis addiscendis, totidem muneri suo exercendo, decem denique instruendis aliis Virginibus Vestæ dicatis impenderent. Virginitatis florem per omne tempus hoc illibatum servare oportuit: postmodum ad nuptias licuit transire. Præcipua functio fuit custodire ignem sacrum & perpetuum. Timebant enim Romani, nescio qua superstitione inducti, imperium extinguendum, quam primum hic deficeret. Quare si Virginis alicujus incuria defecisse deprehendebatur, in eam flagris a Pontifice sævitum est. Præter ignem etiam illarum curæ atque custodiæ commissum fuit Palladium, tanquam pignus Romani Imperii. Erat statua Palladis trium cubitorum, dextra gerens hastam, laeva fusum & colum, similiter e Trojæ busto allata. Hæc in penetralibus templi recondita Virginum duntaxat Vestalium conspectui patuit, quum statis temporibus ante illam sacra & victimas offerebant. Non caruit labore vita Vestalium, quum sex numero solum essent, tot noctium vigiliis vix pares: honor tamen maximus. Nam quum

quum per civitatem Virgo ejusmodi incederet, (quod raro tamen fiebat) apparitor eam præcessit tum ad custodiam, tum ad honorem: si Consul vel urbis Præfector ei obviam factus est, hic quamprimum a via declinavit: si in reum, qui ad supplicium ducebatur, forte offendere, vitæ gratiam eidem facere licuit. Vestitus erat sacerdotali omnino similis: usus tamen unguentorum, florum, & quidquid voluptuosum, eis erat interdictum. Summa illarum veneratio, & sacrilegii quoddam genus credebatur, non exaudire Vestalem: sed si quæ virginitatis læste convicta fuit, nulla venia. Pontifex vestibus sacris eam exuit: tunc lecticæ inclusa portabatur in forum publicum; ex hoc funebri pompa in campum *sceleratum*, ibidemque subtus terram in specu, quæ lectulum, lucernam, & mensam stratam habuerat, viva sepeliebatur.

XCVIII.

Proximi fuere Sacerdotibus Augures & Aruspices, penes quos erat res omnes vel faustas, vel funestas pronunciare: nihil sine horum adprobatione fieri poterat nec in privatis, nec publicis in negotiis; non bellum, non pax iniri, nec populus convocari. Auguria sua perficiebant hoc

modo : Augur veste sacerdotali indutus collem conscendit. Tum baculo superius nonnihil curvo templi alicujus vestigia signabat in terra secundum quatuor mundi plagas : ipse facie ad orientem versa Austrum inter & Aquilonem medius constituit. Postea auguriis & prædictionibus datum initium , quas e quinque potissimum fontibus hausit. Primum augurium capiebat e cœlo , considerans fulgura & tonitrua, num recta via incederent , vel huc illucque vagarentur , ad dextram vel sinistram. Secundum ex avibus , apud quarum alias , uti corvos , noctuas , graculos , attendebat ad vocem , an clara vel rauca foret ; apud alias , veluti aquilas , vultures , accipitres , ad numerum an æqualis vel inæqualis : num ad dextram vel lævam se verterent , expansis vel tremulis alis volitarent , &c. Tertium ex pullis gallinaceis , quos in caveis educabat : his quum auguria capienda , escam objecit , observans num avide comedenterent , nec ne , an cibum rostro lapsum denuo assumerent , &c. Quartum e quadrupedibus , si lupus , vulpes , lepus aut aliud animal in via occurreret , quod omen sinistrum erat : quodsi a læva cursum tenuisset , aut subito fuga se subtraxisset , jubebat Augur iter mi-

militare sistere ac retrocedere. Quintum e peregrinis vel insolitis casibus : si canes ulularent, si vox ignota noctu insonaret, si monstrum esset natum, si lapides aut cinerem cælum plueret ; tunc enim turbato populo libri Sibyllarum erant consulendi, Diis epulæ, supplicationes & sacra facienda : vœ illi, qui Auguri contradiceret. Homines isti ad omnem nequitiam nati factique mira dexteritate deliria sua vendere norunt ac explanare, & si secus accidisset, in promptu habebant caussas, quibus auguria sua fuisse impedita dicebant, quo minus extum sortirentur. Agnoverunt perbene fraudes eorum, qui supra vulgus sapiebant. Hinc Cato dicere auditus est, mirum sibi videri, qua ratione duo Augures sine risu intueri se possent, optime gnari, Deos suos per pullos & aves nil dicere, nisi quod ipsis incideret : & Varro ajebat : Deos imposterum otiosos fore, si consilia & arcana sua in rostra animalium deponerent. Cætera Collegium Augurum e novem viris conflatum erat: quatuor e nobilitate, quinque e plebe. Præter hos multi alii ignobiliores, & obscuri nominis ac famæ. Aruspices fere nihil differebant a prioribus, nisi quod futuros eventus non e cœlo vel avium

volatu, sed ab extis victimarum petarent. Notabant antea, quam animal cædebatur, num sponte vel adhibita vi ad aram accederet: tum inspiciebant atque lustrabant cor, hepar, lien, &c. an nihil vitii in iis deprehenderetur: exta puilla, pallida, marcida sinistræ: magna vero, robusta, rubra bonæ fortunæ indicies fuere. Ignem quoque, quo hostiæ cremabantur, observarunt an velociter illas absumeret, an sursum recta via ascenderet, vel in aere dispergeretur, &c.

XCIX.

Sacrificia, Ritus, Victimæ.

Sacrificia initio non nisi frugibus terræ oblatis facta fuisse constat ex Ovidii Fastis: (p)

*Ante Deos homini quod conciliare
valeret,
Far erat, & puri lucida mica
falis.*

Talia fuere, quæ Numa sacrorum apud Romanos conditor instituit, de quibus meminit Plutarchus: *Hostiæ ejus, inquit, respondent plane Pythagoricis. Erant enim sine*

(p) Lib. I.

sine sanguine, & plerumque farina, libamine, rebusque vilissimis constabant. Autem superstitione, ac pecoris copia sacrificiis animalia adhiberi, & aræ occisorum sanguine conspergi cœperunt. Delectus tamen inter ea vel maxime habitus est, scilicet ut vel immolarentur, quæ cuique Deo, ad cujus aram maestabantur, gratissima forent, veluti equus Marti, Jovi Taurus albi coloris, Junoni vacca candida, Dianæ cervus, &c. vel quæ quodvis Numen potissimum odio habebat, illiusque cæde oblectari crederetur. Quare nocti gallus gallinaceus viictima cecidit, quod cantu suo diem provocaret, noctemque fugaret: Palladi capra, quoniam hæc oleis Deæ huic sacris plurimum nocere solet: porcus Cereri, quia semen frumenti pando rostro eruit, & spem segetis intervertit. Præterea illud curæ fuit, ut hostiæ quam optimæ ac lectissimæ, mundæ, nec maculis, aliove corporis vitio laborantes aris admoverentur, quarum majores auratis cornibus insignes, minores vero coronis & floribus ornatæ deducebantur. Ritus vero sacrificandi apud Romanos hic erat: Sacerdos viictimam immolatus comparuit induitus veste candida, quam *puram & religiosam* vocabant, instar prætextæ simbriis

briis purpureis cincta, non raro etiam auro distincta. Capitis ornamenta fuere Apex seu pileus subtilis in coni formam fastigiatus, & supra frontem e crinibus eminens. Unde Lucanus: (q)

*Et tollens apicem generoso vertice
Flamen.*

Item corona oleaginea, quandoque etiam aurea pileum circum ambiens: ac tutulus seu vitta purpurea, quæ crinibus innexa eos instar turris erectos tenuit. Calceos modo pedibus in duebant, modo his exuti operabantur sacris. Certe Virgines Vestales nudis pedibus sacrificasse constat. Ubi ad aram propius accessit Sacerdos, caput velabat, cuius rei causam assignat Helenus: (r)

*Et positis aris jam vota in litore
solves,
Purpureo velare comas adopertus a-
miciu,
Ne qua inter sanctos ignes in honore
Deorum
Hostilis facies occurvat, & omnia
turbet.*

Simulacrum vero adoraturus vestem ad aures usque ac oculos attollebat, ne quid inter sacrificandum triste auribus aut oculis exciperet: in Saturni tamen sacris id non fiebat, sed aperto capite stabat Sacerdos tanquam coram Deo rectore temporis, quod omnia etiam occultissima demum pandit. Initium rei divinæ facturus reum se agebat noxarum commissarum, & demisso in terram vultu veniam a Numine precabatur: tum ipse vel præco sacra præcedens, *Hoc age alta voce clamitans*, populum velut excitabat, & virga submoto silentium indixit his verbis: *Favete linguis.* Dein lotis manibus hostias ad se adductas aqua viua purgavit, fruges capitibus earum inspergens, dumque vota nuncupabat, aram manibus tenuit: victimarum autem tempora vecte percutiens maestatas membra tim dividebat. Ita primitias ex omnibus membris, & exta collecta, postquam fare ac farina conspersit, in Deo dicatum altare, ac tripodem super eam positum, ubi focus, cuncta conjecit, flamnis absumenda: postremo accepta patera vinum fudit. Sic re divina, ceremoniisque peractis Sacerdos ad populum conversus solempne illud *Ilicet* pronunciavit, qua voce illos qui interfuerant, missos

faciebat, non secus ac olim in iudiciis Prætor, qui si finem rebus agendis imponere voluit, per præconem dicebat: *Ilicet, hoc est, ire licet, res finita est.*

Hæc plerisque sacris fuere communia: magna tamen Romanis & copia & varietas sacrorum erat. Quædam vocabantur *Annua* seu *Anniversaria*, quoniam certis temporibus, annisque celebrari solebant. Ita Virgilius: (s)

Interea sacra hæc, quando buc venisti amici,

Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes

*Nobiscum, & jam nunc sociorum as-
fuescite mensis.*

Quædam *Pandicularia*, ubi feriarum tempore, quibus supplicationes communi studio instituebantur, Diis omnibus sacrificatum est. Nam ut Festus inquit, *Pandicularis dicebatur dies, idem & communicus, in quo omnibus Diis communiter sacrificabatur.* Quædam *Familiaria* vel *Gentilia*, id est, singulis familiis propria, de quibus Cicero: (t) *Multi sunt etiam in hoc Ordine, qui sacrificia gentilia eo ipso*

(s) *L.8. Aeneid.* (t) *De Arusp.*

*ipso in facello, statuto loco Anniversarii
facilitarint.* Quædam vero *Popularia*, quæ
ab omnibus civibus, totoque populo age-
bantur, ut *Fornicalia*, *Pulilia*, *Larilia*,
&c. Alia *Peregrina*, quæ Diis siebant,
vel ex devictis urbibus & provinciis Ro-
mam delatis, ibique velut hospitio exce-
ptis : vel quæ peregrino more ac ritu
peragebantur, qualia fuere Cereris, Æscu-
lapii, Isidis, Serapidis, utpote Numinum
Græcis olim priorum. Alia *Publica*,
quæ publico sumtu pro populi, pro mon-
tium, pagorum, Curiarum incolumente
fuerunt celebrata : *Solemnia* vero, quæ
nonnisi certo die, certoque loco vg. in
Quirinali, in Capitolio, &c. fieri pote-
rant. Unde Florus (u) memorat, Fa-
bium Pontificem per medias hostium cu-
stodias non sine præsenti periculo ab arce
dimissum esse, ut *solemne sacrum* in mon-
te Quirinali conficeret. Tanta erat loci
præfixi religio. Alia demum *Stata*, quæ
feriis Stativis, ut Agonalibus, Carmen-
talibus, Lupercalibus, & similibus offere-
bantur, quæ feriae in veteri Kalendario
Romano ad singulos menses diligenter
adnotatae fuerunt. Multa heie prætereo,
quorum jam in Antiquitatibus Græcorum

mo

(u) Lib. I.

memini, a quibus Romani ut leges, ita & religionis superstitiones ac ritus quamplurimos receperunt.

§. IV.

Res Militaris Romanorum.

C.

Exercitus, ejusque Duces.

Militia fundatum est sub Romulo Imperium Romanum: militia crevit, & per Europam, Asiam, Africamque se dilatavit sub Consulibus & primis Cæsaribus: hac autem labefactata Imperium quoque sub posteriorum temporum Imperatoribus vehementer imminutum fuit. Nihil adeo curæ fuit priscis Romanis, quam rei militaris amorem aestimationemque velut cum lacte civium animis instillare. Omnem ad Magistratus Urbanos aditum præclusere iis, qui non integris decem annis stipendia meruissent teste Polybio: (x) *Urbanum Magistratum non ante capere cuiquam licitum est, quam decem annos militando exegerit.* Annus militiae ineundæ opportunus consebatur decimus septimus: nuntium autem remit-

(x) Lib. 6.

mittere equitibus ante decimum, peditibus vero ante vicesimum in ea transactum fas non erat: hæc ætas impleta *justa militia* dicebatur. Peditum, qui tum e civibus scripti lectique, tum stipendio conducti fuerunt, quatuor classes erant: prima *Velitum*. hi levis armaturæ milites e plebeiorum numero aggregati vexillum sibi proprium non habuere, sed reliquis ordinibus admiscebantur ad eos complendos: istorum fuit itinera explorare, scrutari sylvas, insidias detegere, vel etiam struere, sex vel septem jaculis, quibus fuerant instructi, per leviora prælia hostem experiri. Altera *Hastatorum*: hi ætate majores, & flos juventutis adhibebantur, ubi opus fuit audacia ad perfringendos hostiles ordines, ad superanda mœnia, &c. Tertia *Principum*, id est, virilis ætatis, magnique roboris militum, qui hostium imperium sistere, labantem aciem sustentare, & vim vi propulsare norunt. Quarta demum *Triariorum*, quasi tertii ordinis, qui milites veterani, & exercitus robur erant, pluribus jam pugnis exercitati, ac dubiam prælii aleam fortitudine sua dirimere assueti. Tres posteriores ordines iisdem fere armis utebantur: galea ferrea, oblongo clypeo, quem corio obtexerant, terreo thorace instar squam-

squammarum cum perizonio, quod defluentibus laminis lumbos a saxonum fundis excusorum ictibus defendit: lancea quoque erant armati ac gladio primum longo & lato, sed post pugnam ad Cannas brevi, seu pugione. Tertiarii hastis suis tanquam sepe ferrea legiones pedestres circumdabant, easque contra hostilem equitatum tuebantur. Alia ratio equitatus fuit, cuius ordo triplex: gravis armaturæ, levis, & equitum proprie Romanorum. Cuilibet legioni peditum initio trecenti, tum & sexcenti equites addebantur, in decem turmas divisi, quorum arma fuere galea, thorax, scutum, lancea, gladius: item arcus & sagittæ. Atque hic gravioris armaturæ equitatus fuit, cui post accesserunt quoque levis armaturæ equites, solis armati jaculis, clypei vicem supplente manu sinistra: hi equos in omnem partem quam celerrime agitare norunt, & emissis jaculis magnam ut plurimum stragem edere soliti sunt. Inter equites autem Romanos eminebant, qui equo publico utebantur, id est, impensis reipublicæ comparato & adsignato: non tamen hic nisi vitæ spectatae viuis, & morum ac rerum in militia gestarum examine præmisso obtigit. Hi Idibus Quintilibus nobilem pompam in-

stituere consueverunt, quam *transvectio-*
nem vocabant, quamque *Dionysius* (y) ita describit: „ Qui equum publicum „ habent, ii per centurias & turmas di- „ visi, ordine equis insidentes vehuntur „ omnes quasi e pugna venientes, ramis „ olivæ coronati, & purpureas palmatas „ togas induti, quas trabeas dicunt. In- „ cipiunt autem ab æde quadam Martis „ extra urbem sita, transeuntesque cum „ alia loca urbis, tum forum & ædem „ Castorum prætereunt, interdum ad quin- „ que virorum millia, gerentes præmia „ & dona militaria, quæcunque a Duci- „ bus in bello acceperint. Egregium sa- „ ne dignumque magnitudine Imperii spe- „ ctaculum. „ Hunc equum publicum Censores conferre solebant, ad quos po- stea præfati Equites, ubi legitima stipen- dia meruerunt, equum suum adducebant in forum, commemorantes Imperatores quosque, sub quorum signis militarunt: atque ita militia soluti fuerunt. Verum præter pedites equitesque nunc recensi- tos aliae militum turmæ Romanis erant. Quidam dicebantur *Accensi*, qui legioni- bus accensebantur: quidam *Rorarii* ad primas prælia velitationes destinati, vel- uti ros ante imbreu cadit: alii *Baleares*,
qui

qui funda lapides jaciebant: alii *Lancearii*, & *Arcuarii*, qui hostium ordines solvebant lanceis & jaculis emissis. Omnes hi erant pedites levioris armaturæ, qui latera legionum stipabant instar custodiarum, unde *Alæ* ac *Cornua* dicti sunt: primi quoque hostem aggrediebantur. Has turmas composuere milites, quos Italiæ civitates submiserunt; & hinc *Socii* nuncupabantur: illi vero, quos aliæ subministrabant provinciæ, *Auxilia* appellati fuerunt.

CI.

Exercitus Romani ordo & robur præcipuum in legionibus pedestribus citra dubium constitit. Legio autem a legendō dicta est, quia e lectissimis viris conflata fuit. Sub Romulo nulla legio superavit tria millia, quum quævis Tribus, quarum tres fuere, mille peditum subministraret. Sed sub COSS. ad quatuor millia, in bello cum Hannibale ad quinque, & sub Scipione in Africana expeditione ad sex millia peditum ascenderat, adjectis sexcentis equitibus. Numerus legionum initio tres vel quatuor non excessit: sed aucta civium multitudine, finibus regni dilatatis denique ad triginta quinque & ultra legiones excrevit, atque

que ita totus exercitus Romanus centum & viginti millia militum complectebatur plus minus. Quamvis legionem ab altera distinguebat nomen proprium, e diversa origine tractum. Aliquæ appellatae sunt ordine temporis, quo erigebantur, *Legio prima, Legio secunda, &c.* aliæ a loco, in quem primo deducebantur, ut *Legio Italica, Cyreneica, Fretensis:* Aliæ a provinciis sub jugum missis, quemadmodum *Legio Parthica, Scythica, Macedonica:* Quædam ab insignibus, quæ ferabant. Ita legio *fulminatrix, ferrea,* a fulmine, ferro, quæ signa scutis impressa gestabant milites: quædam a Conditoribus earum, ut legio *Augusta, Claudia, Trojana:* aliæ a Diis, quos supremus bellidux venerabatur, ut *Legio Minervia, Apollinaris:* aliæ demum ab aliis rebus, ut legio *Auxiliaris, Victrix, Pia, Fidelis, Felix, &c.* Ad ordinem legionum quod adtinet, unam conficiebant decem cohortes peditum, & sex equitum turmæ. Cohors autem in tres manipulos divisa fuit, in quorum primo *Hastati, Principes* in secundo, & in tertio *Triarii.* Manipulus ita dicebatur a sceni manipulo, quem pedites Romuli tempore perticæ præfixum gestabant instar *ve-*
xilli: milites vero numerabat prisco ævo
cen-

centum, posterioribus ducentos, qui Centurionem & Vexillarium unum, postea duos habebant, ita ut in quavis cohorte essent sex Centuriones, & Vexillarii totidem: duo ex hastatis, duo e principibus, & e triariis duo. Atque hac ratione cuivis legionum fuere sexaginta Centuriones, totidemque Vexillarii, non adnumeratis Magistris equitum. Contra equitatus omnis distribuebatur in duodecim turmas, quarum quævis initio triginta, tum sexaginta equites recensuit, sic ut in una legione sexcenti equites essent. Scipio autem Africanus singularem cohortem e voluntariis collegit, quæ quoniam latus Imperatoris semper & ubique stipavit atque protexit, *Prætoriana* nuncupabatur.

A gregario milite ad Duces gradum faciamus. *Centuriones* manipulo præerant, electi vel Romæ a populo, vel a belliduce in castris. Primus eorum vocabatur *primipilus*. Hic Aquilam portabat tanquam signum totius legionis: aderat consilio militari, ac stipendio trecentorum *coronatorum* fruebatur. Quivis autem Centurionum potestatem habuit locum tenentem sibi eligendi, ad milites in ordinem redigendos, & in eo servandos.

Vexillarii erant duo in quolibet manipulo, ut alter alterum in ferendo prægravi vexillo juvaret. Centuriones sequebantur *Tribuni*, qui mille & amplius militibus præerant: hi judiciis militaribus intererant, excubias diurnas nocturnasque distribuerunt, & durantibus stativis suos ad omnem militiae usum ac disciplinam informabant. Quod apud peditatum Centuriones & *Tribuni*, hoc apud equitatum mutato duntaxat nomine fuerunt Decuriones & *Præfecti*. *Tribunos* excepere *Legati*, homines spectatae prudentiae, ac rerum experti. Hos Senatus cum exercitu misit, ut consilio suo ubique præsto essent. Hinc semper supremi belliducis lateri adhærebant, & si Consulem abesse contingeret, summa penes illos bellum moderandi potestas erat: nec defuit ipsis comitatus tum lictorum, tum prætoriorum. Denique supremum belliducem adpellabant *Imperatorem*. Hic omnem in exercitum potestatem exercuit: hic imperia distribuit, & cuique jus suum dixit. Antequam vero obsidionem aggrederetur, aut prælium iniret, per Augures & Aruspices Deorum voluntatem exquirere tenebatur, quod eo, uti Livius notat, consilio factum, ut criminis & calumniæ non pateret Imperator. Non

enim ei vitio aut dedecori vertebaratur, si res minus prospere cederet Auguribus felicitatem prædicentibus; quoniam tunc sinister eventus Deorum iræ adscribatur.

CII.

Arma, Signa, Disciplina.

Varium genus armorum in exercitu Romano viguit, quorum qui pluribus erant instructi, gravis, qui paucioribus, levis armaturæ milites dicebantur. *Parma* scuti genus rotundum ex ligno fuit, trium pedum dimensione, ac corio obductum. *Scutum & clypeus*: clypei erant forma rotunda, & in justum orbem veluti descripta: Scuta vero quatuor pedum longitudine porrecta, quorum aliud ovi figuram referebat, aliud instar januæ incurvatae aut imbricis, seu imbricatum fuit: materiam præbuit lignum aquarium corio vestitum, ita tamen ut marginem ferrum circumdaret, e medio autem prominaret apex sive *umbo* ferreus vel argenteus ad arcendum vel urgendum hostem. *Cetra* fuit parma scortea, equitum usui propria. *Cassis & Galea*: posterior, quam & Galerum vocabant, e corio seu pelle animalium, felis, mustellæ,

canis, tauri, capræ, vulpis, quin & leonum exuviis confecta erat: has pelles ita corpori adaptabant, ut capite obtigerent caput, reliqua appendice per humeros & dorsum defluente. Hinc Statius:

*Tela rudes trunci, galeæ vacua ordo
leonus.*

Prior vero seu cassis, quæ non raro apud Scriptores galeæ nomine venit, erat ex ære, sæpius e ferro. Ita Plutarchus de Camillo tradit, quod *fabricatus sit galeas* (intellige cassides) *plerisque totas ferreas,* & *læves in ambitu,* ut gladii laberentur *in iis aut frangerentur.* De ornatu autem cassidum seu *crista* inquit Polybius: „Super hæc omnia adornantur apice plumeo, pennisque puniceis aut nigris, „rectis tribus ad cubiti longitudinem, „quæ cum in summo vertice aliis armis addiderint, vir duplo major apparet, & pulchra ea species fit, hostique formidolosa. „Nobiliorum credo militum ac Ducum ornatus hic fuit, (qualis etiam hodie in theatris apud personas Romano more vestitas comparet) reliquis gregariis simplici casside contentis. *Pilum* fuit telum Romanum. Nam teste

Vegetio (z) habebant bina missilia, unum majus, quod pilum vocabant: & aliud minus, quod verutum, unum rotundam & aliud quadratum. *Loricae* duplices generis fuerunt: unum e corio crudo, supra quod ærea lamina duodecim digitorum ex utraque parte, quod pectorale Plinius nuncupat, scilicet ad pectus munendum. Hinc Silius: (a)

*Pectora pellis obit cæsi e venatibus
urfi:*

*Ille viris pila, & ferro circumdare
pectus*

Addiderat.

Alterum genus, quod ditioribus nobilio-ribusque in usu fuit, annulis seu circulis ferreis inter se nexionibus constabat, vestiebatque totum ferme corpus, quin & equorum corpora. Unde Julius Cæsar de milibus suis Romanis ajebat: (b) *Pro-
gredimur in bellum muniti undique. Te-
gitur galea caput, lorica pectus, totumque
clypeo corpus: ubi feriat hostis Roma-
num militem, reperire non potest, quem
ferro tectum circumspicit.*

Signo.

(z) *Lib. 2. C. 15.*

(a) *Lib. 8.*

(b) *Lib. 3. C. 24.*

Signorum militarium quadruplex genus distingui potest: duo remotiora, proxima duo. Primum erat *Sacramentum militiae*. Nam ubi conscribendo militi finis impositus est, Tribunus in medium prodiit, & e quavis legione unum præ cæteris conspicuum evocans, conceptis verbis jurare jussit: *Obtemperatum se, & facturum, quidquid mandabitur ab Imperatoribus juxta vires*. Post hunc singuli ex ordine suo paullisper progredientes id ipsum affirmabant clamantes: *Jurare se idem*. Secundum fuit tabella lignea, cui Ducis mandata inscripta legebantur, unico vel paucis quibusdam verbis: & hæc *Tessera* dicebatur, quæ tum in itinere, tum in castris, tum ante pugnam inter singulos distributa fuit, eo fine, ut comilitones a peregrinis dignosci possent. Tertium *Tuba*, quæ quum necdum nota essent tympana, etiam peditatu*i* concessa fuit: item *Buccina* seu tuba in spiram contorta. Hujus sonitu ad iter ineundum, ad stationem figendam, ad hostium adgressionem, ad receptum dari signum solebat: inde est, *receptui canere*. Quartum erat *Vexillum*; id quod peditum fuit, varias pietas imagines referebat, aquilæ lupi, tauri, equi, apri sylvestris, &c. quo equites sunt usi, vocabatur

tur *Labarum* seu *hasta*, cuius cuspidi ruber pannus quadratus erat affixus, in quo potissimum Imperatoris nomen auro intextum fulgebat: aliquando etiam draconis effigies. Cuilibet manipulo suum fuit signum: legioni vero toti communis *Aquila*, præcipuum Imperii pignus. Hæc summæ insistebat hastæ, ex auro vel argento laborata, fulmen saepe unguibus tenens, quasi jaculatura in hostes, prout in numis M. Antonii & Augusti adparet, de qua *Lucanus*:

Ut notæ fulsere Aquilæ, Romanaque signa.

Qui ante Aquilam incedebant, Antesignani, qui vero post eam, Postsignani fuere dicti. Plinius de hoc signo his verbis meminit: (c) „ Romanis legionibus Aquilam C. Marius in secundo consulatu suo proprie dicavit. Erat & „ antea prima cum quatuor aliis, lupi, „ minotauri, equi, apri, quæ singulos ordinates anteibant. Paucis ante annis soli portari in aciem cæperat; reliqua in castris relinquebantur: Marius in totum ea (scilicet posteriora) abdicasse vit. „

CIII.

Ad *disciplinam bellicam* pertinet in-
primis exercitatio, quam Romani non so-
lum in armis tractandis, sed etiam cor-
poribus ad omne durissimi etiam laboris
genus assuefaciendis ponebant. Ingentia
fane onera militibus subeunda erant, iter
facientibus: oportuit enim secum fetre
galeam, lanceam, gladium, clypeum, sac-
cum e corio, in quo farina & panis bis
coctus, annona quindecim diebus suffe-
cta: præter hæc securim ad ligna fin-
denda, falcem ad gramen metendum,
corbem ex arundinibus ad terram exci-
piendam & deportandam, lora & cate-
nam ad vinciendos captivos: veru &
ollam ad cibum coquendum: rursus pe-
diti portandi erant octo vel decem pali
ad castra metanda. Hinc aliis nationi-
bus vix non despectui esse cœperunt pe-
dites Romani, quos vocabant *miles one-
ra portantes*. Hæc in itinere. At in sta-
tionibus & hybernis cohortes sub vexillis
suis convenire crebro debebant, ubi exer-
citabantur maxime milites recens condu-
cti, quos *Tyrones* adpellabant, cursu per
stadium triginta duo, saltu supra fossas &
loricas, natando in fluminibus, vibrando
saxa, jacula & hastas ad metam, &c.

Nec deerant leges ad disciplinam militarem servandam aptæ non minus, quam severæ. Tales fuerunt 1. Ne quis rem etiam minimam in castris furto subducere auderet, quam violentibus certa mortis poena statuta fuit. Hinc Frontinio teste, quum exercitus Romanus quondam castra locaret in regione fertilissima, iis sublatis arbor, media occupans castra, plenaque fructibus, intacta relicta est. 2. Nulli licuit arbitrio suo prædam agere, præterquam manipulariis ad id destinatis: acta vero collectaque viritim dividii jubebatur, etiam inter illos, qui ad impedimenta fuere relicti. 3. Qui pejrarunt in alterius perniciem, aut qui aliorum facta fortia falso sibi adscripsérunt, morte plectebantur. 4. Eadem poena decreta fuit illis, qui stationem reliquerunt, aut armis in acie abjectis fugerunt. 5. Minora delicta puniebantur vel detractio ne stipendi, vel spoliando reum armis & cingulo militari, vel equites in peditum ordinem redigendo. 6. Quodsi integræ legio vel cohors aut in Duce m surrexisset, aut gravioris delicti ream se fecisset, decimabatur, id est, decimus quisque vel vicesimus, quem fors titigerat, morti adjudicabatur. 7. Fugitivis aliisque, qui rem segnius gesserant, missio statuta fuit, quæ triplex erat:

Missio honesta, nimirum exacto militiæ tempore, quod apud pedites viginti, apud equites decem, apud prætorianos sedecim anni fuere: *Missio causaria*, infirmis & corpore mutilis concessa: *Missio infamis* fugientibus aut Romano nomine indigna committentibus decreta. Stipendiiorum ratio hæc erat: initio per annos facile trecentos quivis in bello suis vivebat impensis. Postmodum introduci stipendia cœperunt, quæ tria complectebantur: primo cuivis dabatur vestis: secundo inter omnes dividebatur frumentum cum sale, aut panis; severissime tamen interdictum erat, ne quis horum aliquid alteri venderet: tertio addebantur pecuniae. Cuivis pediti obtigit per mensem *coronatus* argenteus, centurioni duo, equiti tres. Hæc tamen stipendia sub Imperatoribus varie aucta fuerunt: prandium absolvebatur pane & aqua. At in cœna carnes lixæ aut frixæ, si haberet poterant, adponebantur.

CIV.

Castra, Acies, Obsidio.

Castrorum Romanorum descriptionem prolixam & elegantem suppeditat Lipsius, quam brevius prosequar. Castra quædam

dam *Æstiva*, quædam *Hyberna* dixerunt. *Æstiva* in unam sæpe noctem structa identidem movebantur: si longiori tempore fixa fuere, *stativa*, si uno alterove die, *mansiones* adpellarunt. In his habitationem militibus præbuerunt pelles. *Hyberna* vero in oppidis & castellis tenuerunt, ubi tabernaculis aliisque operibus probe instructi hyemem transegerunt. Forma Castrorum hæc fuit. I. Explorata loci natura & situ ponebatur signum seu vexillum album, tanquam cor & centrum castrorum, e quo spatium quadratum descripserunt ita, ut omnia latera a vexillo centum abessent pedes, ipsa vero inter se latera ducentos; totaque area quatuor jugera occuparet. Atque hoc erat vocabaturque *Prætorium*: initio enim belli administratio penes Prætores fuit, quibus postea Consules ac Legati eadem cum potestate successerunt. Hoc in loco eminuit tabernaculum Prætoris, juxta quod tendebant tum Contubernales ejus, tum Comites Nobiliores, qui vel militiæ vel amicitiæ caufsa ipsum sequebantur, tum ministri & lictores. II. Prætorio proximi a dextris Legati, a sinistris Quæstor in areis separatis habitarunt. III. Remotiores ab his fuerunt ex utraque parte areæ dimensæ tam pro peditibus quam

quam pro equitibus, quos *Evocatos* & *Ablectos* vocarunt. IV. Extraordinarii equites ac pedites superiorem a tabernaculo Prætoris stationem occuparunt: inferiorem vero Tribuni & Præfecti sociorum, in designato quivis spatio. Hæc superior facies castrorum. V. Inferior pars ita distribuebatur, ut medium teneant equites Romani: hinc & inde Triarii, Principes, & Hastati: demum equites & pedites socii. VI. Circa omnes has areas, interjectis quasi plateis distinctas, amplissimum spatum patuit vallum versus, in quo quatuor porta totidem plagi mundi obversæ fuerunt, nimirum porta præatoria, decumana, principalis dextra & sinistra. VII. Tentoria Romanorum, quæ etiam tabernacula & papilioes nuncupabant, ut plurimum e corio & pellibus, funium ope tensis erant. Hinc Josephus ait de Romanis: *Pelles sub quibus tendebant, neque in æstivis solum, sed & hybernis.* Nam Livius inquit: (d) *Militem Romanum in opere nivibus pruinisque obrutum sub pellibus durare.* In his papilionibus decem vel octo simul habitarunt, quod *contubernium* Vegetius nominat, absque tamen lectis. Quippe Polybio teste Scipio Æmilianus

lecto

lectos vetuit babere, atque ipse primus in stramine dormivit : quin & absque fœminis, utpote quibus omnis ad castra aditus interdictus fuit, ita ut ne primariis quidem suas secum uxores in castris habere concessum fuerit, cuius rei rationem exposuit Tacitus : (e) Inesse enim ait mulierum comitatui, quæ pacem luxu, bellum formidine morentur, & Romanum agmen ad similitudinem barbari incessus convertant. Faciem castrorum Romanorum, quæ hucusque descripsi, exhibet lectori Tabula I.

Aciem, uti eam Romani ordinarunt, ita paucis describit Livius : (f) „ Roma acies unius prope formæ fuit, „ & hominum & armorum genere: duæ „ legiones Romanæ, duæ sociorum & latini nominis erant, quina millia & quadragesimæ singulæ habebant. Romani „ medium aciem, cornua Latini tenuerunt. „ Hastatorum prima signa, deinde principium erant, triarii postremos cludebant. „ Sed opere pretium esse videatur, pluribus rem hanc explicare. Tres igitur Ordines aciei sive series fuerant. In serie prima medium aciem occupabant Hastati legionis primæ & secundæ :

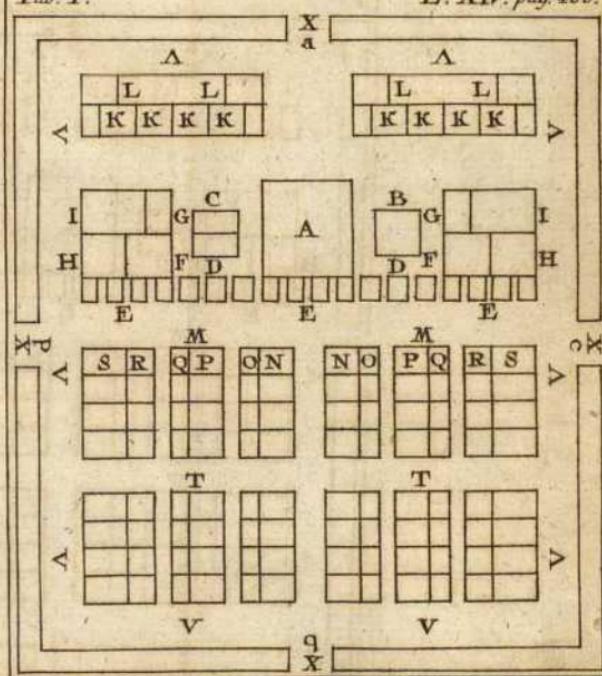
cor-

460.

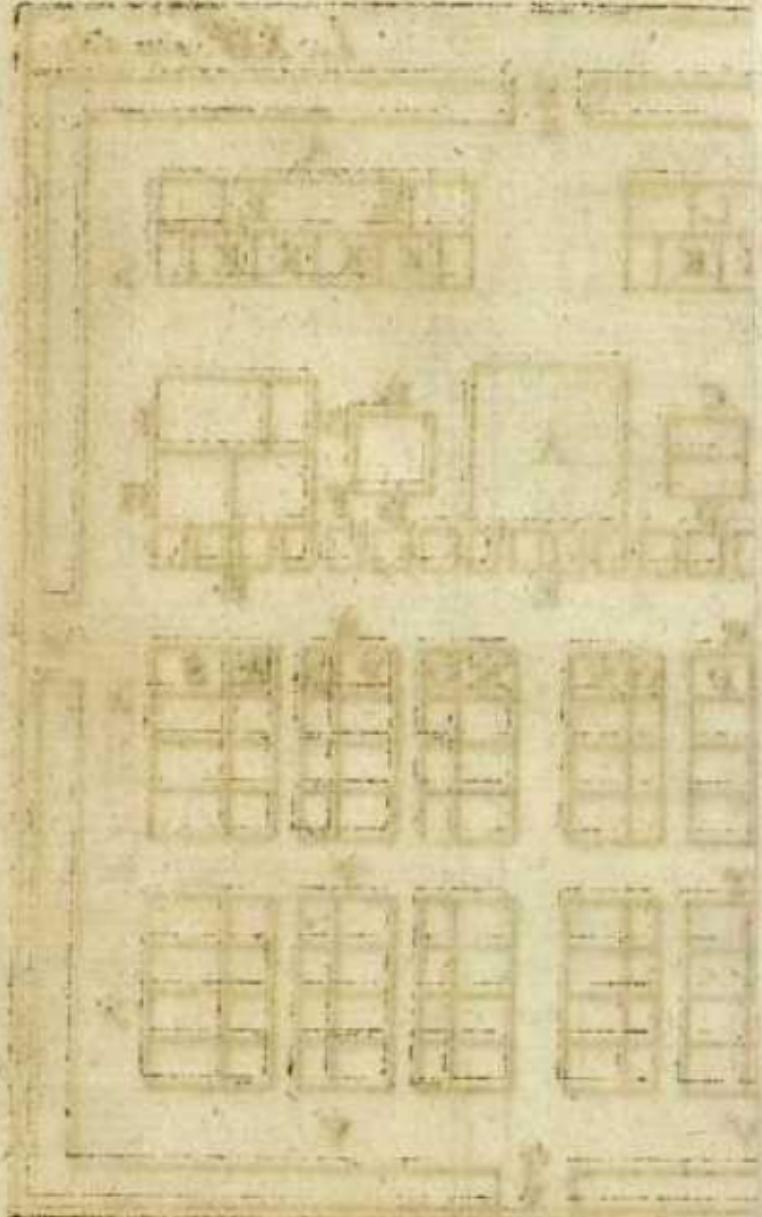
A
n
n
c
X
V
A

D.
equi-
Ab-
straor-
Roma-
ionu³.
ocij.
For-
Por-

A. *Prætorium*. B. *Quæstorium*. C. *Legati* *duo*. D. *Tribuni*. E. *Præfectorum* *Sociorum*. F. *Evocati* *equites*. G. *Ablecti* *equites*. H. *Evocati* *pedites*. I. *Ablecti* *pedites*. K. *Extraordinarij* *equites*. L. *Extraordinarij* *pedites*. M. *Principia*. N. *Equestris* *Romanis*. O. *Triarij* *Legionum*. P. *Principes* *Legionis*. Q. *Hastati*. R. *Equestris* *Socij*. S. *Pedites* *Socij*. T. *Quintana*. V. *Spantium* *ad* *vallum*. Xa. *Porta* *Prætoriana*. Xb. *Porta* *Decumana*. Xc. *Porta* *Principalis* *dextra*. Xd. *Porta* *Principalis* *sinistra*.

cornu dextrum Hastati sociorum alæ dextræ : sinistrum Hastati sociorum alæ sinistræ. In serie secunda medium aciem tenuerunt Principes legionis primæ & secundæ : cornu dextrum Principes sociorum alæ dextræ : sinistrum Principes sociorum alæ sinistræ. In tertia serie medio loco constiterunt Triarii legionis primæ & secundæ : in cornu dextro Triarii sociorum alæ dextræ : in sinistro Triarii sociorum alæ sinistræ : inter utrosque vero Triarios legionum & sociorum utriusque cornu extraordinariorum peditum cohortes duæ. At utrumque cornu veluti conclusum tenuerunt equites, ita quidem, ut ante ac retro prominenter extra primum & secundum ordinem aciei, five extra hastatos & principes. Porro in cornu dextro positi erant equites R̄mani, turmæ viginti utriusque legionis: & equites extraordinarii utriusque cornu turmæ octo : in sinistro cornu equites sociorum utriusque cornu viginti turmæ. Jam vero Imperator post ordinem secundum, nempe principum, medium occupavit locum ante Aquilas, quæ signa in tertio Triariorum ordine micabant, stipatus libertis suis seu illis, quos ad sui custodiam adhibuit. Circum circa Imperatorem fuere Præfecti castrorum, Tribuni,

&c

& primi Centurionum, reliquis inferioribus apud suam quisque centuriam remanentibus. Legati vero a dextris & sinistris erant, prout quisque dextro vel sinistro cornui præfuit, cinctus sua quoque custodia. Imperator, Legati, & non raro etiam Tribuni equo sublimes comparuere. Schema aciei videre est in Tabula II. Cætera fuerunt Romanis aliæ quoque acierum formæ, uti cuneus, globus, forfex, turris, ferræ. *Cuneum* describit Suidas: (g) „Erat iis forma aciei „velut in rostrum: literæ enim Δ assi- „milabatur, & anterior pars, qua in acu- „tum desinebat, tecta & densa erat, „quia scutis undique muniebatur . . . „crura autem utrinque secundum ordi- „nes & cohortes in profundum compo- „sita, & pleraque parte in obliquum ex- „tensa . . . ita ut medius locus vacuus „relinqueretur, & terga militum nuda „per ordinem conspicerentur. „*Glo- bus*, quem Vegetius explicat, dum ait: *Qui a sua acie separatus vago superventu incursat inimicos.* figura rotundus erat instar O, ut ex omni parte hostem temere irruentem impetere possent. *For- ceps*, quando contrariam cuneo aciem struebant; componebaturque e lectissimis mi-

ag. 462.

T P Q

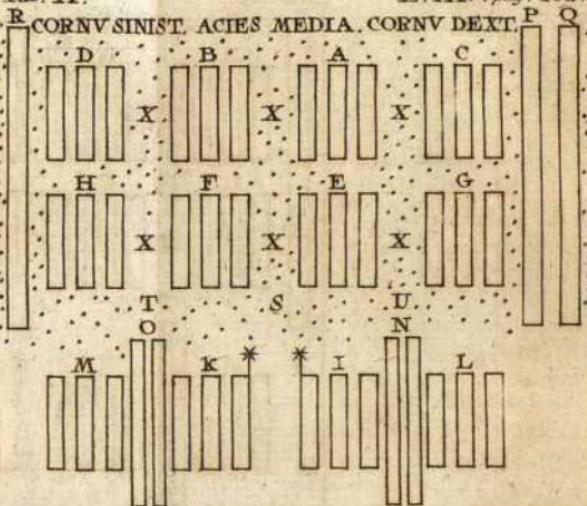

Legionis
D. Ha-

Legionis
v. H. Pr-

is secun-
ij Socio-
hortes
e.

nus. Q.
z 8. R.
. S. Im-
nitum
egati,
rsi.

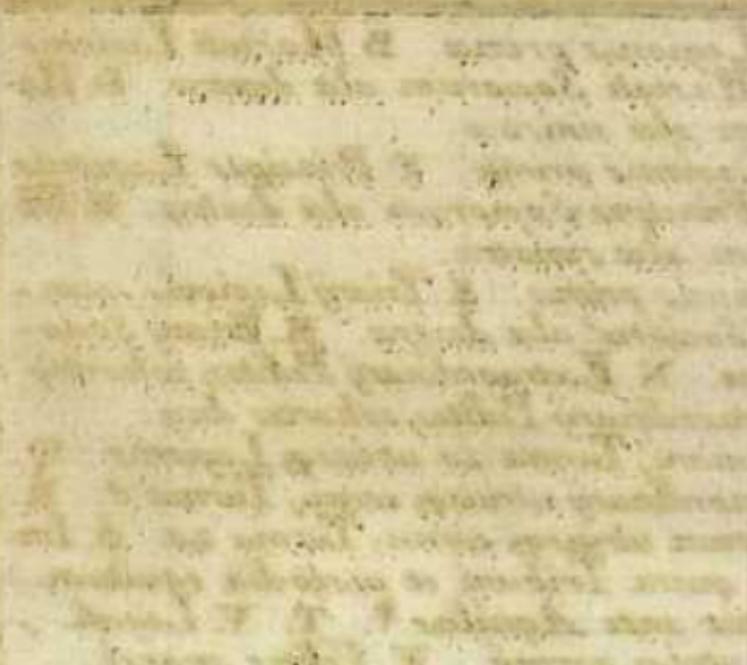
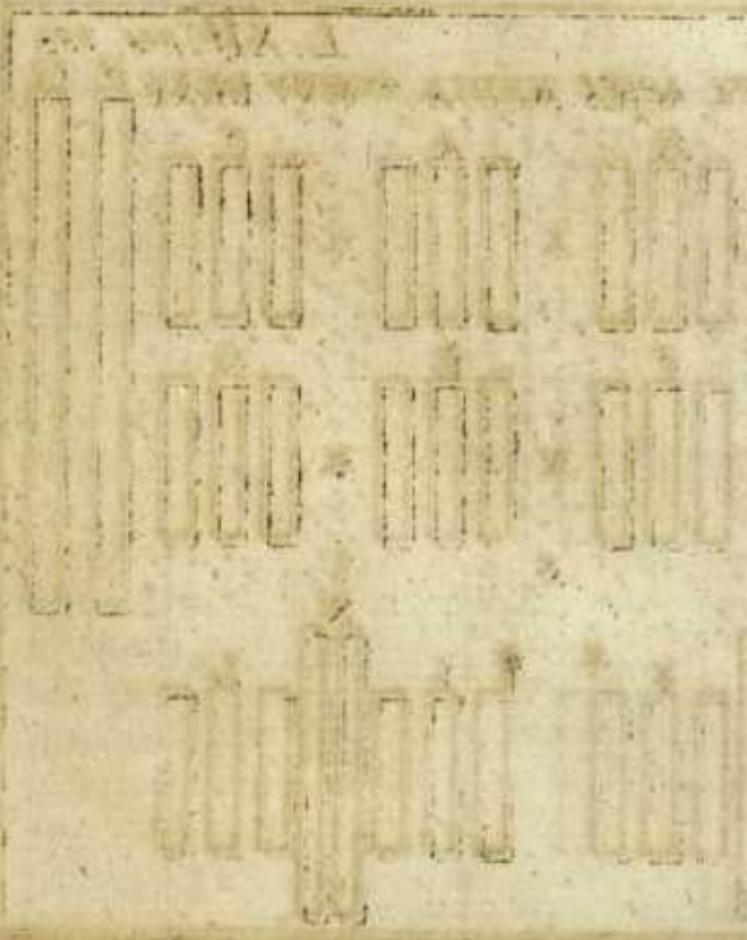

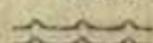
A. Hastati Legionis prima. B. Hastati Legionis secunda. C. Hastati Sociorum ala dextra. D. Hastati Sociorum ala sinistra.

E. Principes Legionis prima. F. Principes Legionis secunda. G. Principes Sociorum ala dextra. H. Principes Sociorum ala sinistra.

I. Triarii Legionis princeps. K. Triarii Legionis secundae. L. Triarii Sociorum ala dextra. M. Triarii Sociorum ala sinistra. N. Extraordinarii Pedites, cohortes duas. O. Extraordinarii Pedites, cohortes duas.

P. Equites Romani, Turmae 20. utriusque Legionis. Q. Equites Extraordinarii utriusque cornu, Turma 8. R. Equites Sociorum utriusque cornu, Turma 20. S. Imperator, circa quem Tribunii et custodia equitum peditumque, stat ante Aquilas *. T. V. Legati, qui prasunt utriusque cornua. X. Velites sparsi.

militibus in literæ V figuram dispositis. Hac cuneum hostilem excepere, atque ab utraque parte conclusum tenebant. *Turris*: ita vocabant militum ordinem quadratum & oblongum □. *Serra*, quum inter pugnandum assidue ad hostem acceditur & receditur, neque ullo consistitur loco, ut ait Festus. Hæc aciem veluti dentatam exhibebat.

Obsidendi urbem ratio duplex apud Romanos viguit. Quodsi hæc non admodum munita fuit, & sine magno machinarum adparatu expugnari posse credebat, ut tempori & sumtibus parcerent, *corona* illam cinxerunt. Nam perpetuo militum ordine in orbem, sæpe triplicem, circa urbem ducto peditatus scalis ac testudinibus præsidiarium militem urgebat: equitatus vero tum pedites communiebat, tum auxiliaribus copiis intercludebat viam. Tota coronæ vis in ardore militum, & celeritate aggressionis versabatur: idcirco scalæ solummodo & scuta in testudinem densata fuerunt adhibita. Non raro civitatis incolæ solo terrificio coronæ hujus aspectu confraternatis fractisque animis extremam vim haud exspectantes ditionem fecere. Ubi vero aut valida urbis munimenta, aut

civium animus muris validior diuturniorum magisque operosam obsidionem requirebat, primus labor erat, civitatem vallo cingere, omnemque auxiliis & commeatui aditum praeccludere. Tum adiectæ fuerunt machinæ bellicæ, quarum aliquæ ad eluctandum in muros serviebant, ut scalæ, telletones, testudines, turres: aliquæ ad defensores infestandos, fundæ, catapultæ, balistæ: quædam ad cuniculos agendos, & muros subruendos, ut crates, vineæ, plutei, musculi: aliæ demum ad mœnia luxanda subvertendaque, quemadmodum arietes ac terebræ. His omni ex parte obsessos urgebant, emissis saxis, sagittis, igneis jaculis: e turribus præaltis circum circa erectis defensores e mutis deturbabant, ac demum per quassata fractaque arietum ictibus mœnia aditum in urbem aperuerunt. Pluribus rem hanc totam exposui in libro de Mathesi, in Architectonica militari *Cap. 6. §. IV. n. 53. & 54.* Cæberrimæ obsidiones fuerunt Carthaginis terra marique a Scipione Juniore, Numantiæ ab hoc ipso Scipione, ac fratre ejus Fabio, & Alexiæ in Gallobelgica a Julio Cæsare, de qua ultima Velleius Paterculus inquit, tanta hac in obsidione facinora a Cæsaris militibus fuisse patrata,

ta, quæ vix homines aggredi potuerint, nemo autem nisi Deorum aliquis perfidere quiverit.

CV.

Pugna, Victoria, Triumphus.

Acie disposita, si hostis & tempus permisit, Imperator stans in suggestu cespite excitato, ut ab omnibus videri audirique a plurimis posset, duces ac milites instantis prælia commonitos per salutem patriæ, per libertatem ac uxorum liberorumque fortunam, perque Deos immortales obtestatus est, ut fortiter dimicarent, & Romanos se esse memores aut gloriose vincerent, aut honeste occumberent. Cæsarem ita perorantem describit Lucanus (h)

*Stetit aggere fulti
Cespitis intrepido vultu, &c.*

Quodsi periculum in mora, singulos ordines interequitans id ipsum faciebat. Milites autem, si placuit oratio, triplici modo assensum suum prodiderunt, vel clamore, vel dextris sublatis, vel arma concutiendo : si displicuit, fremitu vel tri-

(h) Lib. 5.

tristi silentio id manifestarunt. Concionem excipiebat *Classicum*, sub quo nomine plura musica instrumenta veniebant: tubæ, litui, cornua, buccinæ. Seneca: (i)

*Sonuit reflexo classicum cornu,
Lituuusque adunco stridulos cantus
Elisit ære.*

Classicum secutus est clamor militum, de quo Cæsar: (k) *Neque frustra antiquitus institutum est, ut signa undique concinerent, clamoremque universi tollerent, quibus rebus & hostes terrori, & suos incitari existimaverunt.* Nec clamore contenti immanem strepitum armorum concussu excitarunt. Ita Polybius (l) in pugna Scipionis cum Hannibale: *Romani juxta morem patrium clamore sublato, & gladiis ad scuta concrepantes invaserunt in oppositos.* Pugnæ ipsius, qua ratione quove ordine apud Romanos commissa fuerit, imaginem non inelegantem exhibit nobis Livius: (m) „Ubi his or, „dinibus exercitus instructus esset, Ha, „stati omnium primi (*en! primam acie!* „seriem) pugnam inibant, (scilicet jam „in-

(i) *In Oedypo.* (k) *L. 3. bell. Civil.*

(l) *L. 12.* (m) *L. 8.*

„ inchoatam a velitibus, vel levis ar-
„ maturæ milite.) si hastati profligare ho-
„ stem non possent, pede presso eos re-
„ cedentes in intervalla ordinum Princi-
„ pes recipiebant. (*ecce! seriem secun-*
„ *dam*) Triarii sub vexillis confidebant
„ sinistro crure porrecto, scuta innixa hu-
„ meris, hastas sub erecto cuspide in ter-
„ ra fixas, haud secus quam vallo septa
„ inhorreret acies, tenentes. Si apud
„ principes quoque haud prospere pu-
„ gnatum esset, a prima acie ad triarios
„ sensim referebantur. Inde rem ad Tria-
„ rios rediisse, cum laboratur, proverbio
„ increbuit. (*en! tertiam aciei seriem*)
„ Triarii consurgentes, ubi in intervallo
„ ordinum suorum principes & hastatos
„ receperissent, extemplo compressis ordi-
„ nibus velut cladebant vias, unoque
„ continent agmine, jam nulla spe post
„ relicta, in hostem incedebant. Id erat
„ formidolosissimum hosti, cum velut vi-
„ etos infecuti, novam repente aciem ex-
„ surgentem, auctam numero cernebant.,,
Hucusque Livius.

Victoriam si obtenta fuit, sequeban-
tur præmia, præclare meritis distributa.
Pediti donabantur a belliduce hasta cæ-
lati operis, vel poculum pretiosum, vel

armilla ex argento, aurove: equiti vero torques, aut parvum versicolor vexillum. Majori in pretio erant coronæ: *Civilis* quercina conferebatur ob servatos cives: *Obsidionalis* e gramine ob liberatos cives ab hostibus circumdatos: *Muralis* ei, qui primus murum obseßæ civitatis consen-dit. *Castrensis* seu *Vallaris* illi, qui pri-mus in castra hostium penetravit: prior hæc & posterior ex auro erant, figura solum diversæ: *Navalis*, qui primus in navem hostilem pugnans sese conjecit: etiam hæc ex auro fuit, sed minoris pre-tii quam *Rostrata*, quæ victori classis maritimæ obtigit. Æstimationem harum coronarum auxit, quod Senatus ipse Ro-manus eas distribuendi potestatem sibi reservarit.

CVI.

Verum uti dona bene meritis militi-bus, ita longe amplissimi honores decer-nebantur post rem præclare gestam su-premis belliducibus & Imperatoribus. Hi consistebant in supplicationibus, trium-phis, arcubus triumphalibus, statuis & signis victoriæ erectis. *Supplicatio* erat hujusmodi: Quamprimum Romæ fama percrebuit de grandi victoria obtenta, Se-natus jussit aperiri templa Urbis præci-pua,

pua, quo populus & Magistratus illico confluebant, ut victoris nomine precibus & victimis gratos se Diis immortalibus sisterent. *Triumphus* fuit solemnis & festivus ingressus, præcipuus honor & gloria Romanorum. Hic ab exercitu, toto Senatu, populoque victori decernebatur: absque horum consensu si quis Imperatorum triumphum agere vellet, non licuit eum deducere in Capitolium, sed in montem Albanum aliquot milliaribus Roma distantem. Ut autem Imperator tanti honoris præmium consequi posset, requirabantur hæ dotes: primo, ut esset ipse civis Romanus: secundo, Bellidux toti imperans exercitui: tertio, victor de hostili exercitu conspicuo, ut minimum quinque hostium millia in acie cœsa fuerint: quarto ut victoria non magno nimis Romanorum cruento, vel minore hostium steterit: quinto, victori in bello Civili triumphus non concedebatur, utpote qui nimium luctuosum reipublicæ spectaculum foret. Cætera triumphandi consuetudo ortum habuit ab ipso Romulo, qui devicto occiso que propria manu Acrone Cenensium Principe ramum arboris circumdedit spoliis principi huic detractis, portansque super humerum, lauro coronatus inter populi adclamantis plausum ad Capito-

lium perrexit, & tropæum hoc Jovi Fe-
retrio dicavit. Ritus triumphandi hic
erat: Victor extra civitatis muros ab
omni civium & Magistratum conditio-
ne, ac nobilibus matronis honorifice ex-
ceptus est: tum præcedebant splendido
ordine currus & equi, armis atque spo-
liis hostium onusti. Post hos ferebantur
effigies devictarum urbium & provincia-
rum. Iotas sequebantur ephebi & mili-
tes cum coronis aureis, quas foederatæ
civitates, & populi finitimi miserunt Vi-
ctorem condecoraturi. Porro tauri co-
ronati atque ad victimam destinati longo
agmine ducebantur a ministris Deorum.
Non procul captivi plurimi catenis vin-
cti instar gregis armentorum agebantur.
Successere Centuriones cum cohortibus
suis, & vexillis micantibus. Traheban-
tur captivi Principes ac Reges ligatis
manibus, maximum triumphi ornamen-
tum. Tandem comparuit Victor purpu-
ra auroque vestitus, coronatus lauro, ma-
nu præferens olivam & sceptrum in præ-
alto curru, quem trahebant equi qua-
driges superbe ornati. Currum triun-
phantis circumdabant lictores ac milites
coronis & lauro redimiti, quorum po-
stremi varia ad laudem victoris carmina
cantabant, applaudente immenso civium

ac peregrinorum sequentium choro. Pompea sic instructa per portas & compitæ præcipua ad Capitolium usque processit, ubi Viðtor curru descendens Jovi obtulit taurum, & coronas aureas Diis aliis. Colophonem imposuit festivitati convivium opiparum. Hæc tanta tamque magnifica fuit, ut Augustinus præ omnibus mundi rebus admirandis desideraret videre *Christum in terris ambulantes, Paulum prædicantem, & Romam triumphantem.*

Singulares triumphi fuerunt Paulli Æmilii, post devictam Macedoniam per tres dies continuos triumphantis, & post currum Regem Perseum cum omni prole regia trahentis : Cecilii Metelli post victos Carthaginenses, qui tredecim belliduces, & centum viginti elephantes secum in triumpho ducebat : Cnei Pompeji post devictum Mithridatem, qui triumphus teste Plinio non tam de una provincia, quam de toto terrarum orbe fuit. Nuinerabantur in imaginibus captivorum hostium aliquot centena millia : octingentæ sexaginta captæ vel demersæ naves, mille quingentæ octoginta octo expugnatæ urbes & castella. Sigonius refert ex Annalibus Consularibus, a Ro-

mulo usque ad annum primum Tiberii Cæsaris spatio septingentorum sexaginta quatuor annorum Romæ celebratos fuisse triumphos ducentos septuaginta septem, præter viginti duos minores, quos *Ovationes* vocabant. Hæ concedebantur iis, qui hostem quidem debellarunt, sed viribus longe inferiorem, aut multo suorum sanguine fuso. Cædebatur tunc in victimam non taurus, sed ovis, a qua nomen obtinuit: nec curru triumphali vehehatur Victor purpura vestitus, sed alba veste indutus, ac corona myrrhea redimitus, equo sublimis incessit comitantibus militum cohortibus, & lætum acclamantis populi plausibus exceptus. Præter triumphandi ovandique honorem aliæ Victoribus prærogativæ collatæ fuerunt. Licitum erat illis, quum publica festa agebantur, in theatro cum veste sua triumphali comparere: non raro Respublica statuas & trophæa, imagines ære fusas, arcus triumphales, quales adhuc hodie exstant Romæ, Victorum honori ac memoriæ suis sumtibus erigi jussit: affigebantur quoque ante ædes Victoris, vel in atrio rostra navium, vel alia arma hostibus erepta, futura perpetuum victoriæ monumentum.

§. V.

Ludi & Festa.

CVII.

*Festa Janualia, Terminalia, &
Laralia.*

Festos dies adpellarunt Romani Ferias a feriendis victimis. Triplex enim dierum genus distinguebant; dies sacros, quos totos falsorum Numinum suorum cultui consecrarunt: dies communes, qui toti laboribus dabantur: & dies intercessos, quibus aliquot horas sacris, alias profanis negotiis tractandis impenecebant. Sacri dies seu Festa rursus triplicia fure: *Stativa* seu stabilia, uti Agonalia IX. Januarii in honorem Jani, & Carmentalia XI. ejusdem mensis Deæ Carmentæ, ac Lupercalia XXV. Februarii Romulo ac Remo dicata: *Conceptiva*, ac si dices Festa mobilia, quibus diem figere ac proclaimare solebant Magistratus & Sacerdotes, qualia fuerant Feriae Latinæ, quibus Latini sacra Jovi facere consueverunt; Paganalia ab hominibus ruri degentibus celebrari solita; Compitalia, festum viarum se interfecantium, seu com-

pitorum ; Sementica post sementum ja-
etum in agris : *Imperativa*, quæ indice-
bantur a Consulibus aut Urbis Præfectis
occasione partę victoriæ, recens nati Prin-
cipis, pacis post diuturnum bellum, aut
etiam grandis mali imminentis averrun-
candi, &c. Præter hæc superstitiones gen-
ti alia quoque festa minus celebria fue-
re : *Rubigalia*, ut sata secura forent a
pruina : *Floralia*, ut fruges in flore suo
illæssæ servarentur : *Vinalia* in honorem
Jovis ob recens vinum : *Quirinalia* ab iis,
qui stato tempore a sacrificiis erant im-
pediti, colenda. Porro *Ambarvalia* pro
messe & frugibus arorum & pratorum,
circa quæ maxime plebs rustica copioso
agmine supplicatum ibat. *Lustralia* men-
se Februario in honorem Dei Februi, eo
fine, ut tota civitas ab omni piaculo, &
& quidquid eam contaminare potuit, uti
crediderunt, expiaretur. Taceo plurima
alia. Nam quemadmodum singulis fere
rebus numen aliquod præfecerunt, ita
singulis numinibus festos quosdam dies
adsignarunt : solemniores ex his celebra-
re soliti sunt victimis, conviviis, & lu-
dis. Quod ad victimas adtinet, consiste-
bant illæ in cæsis animalibus, quæ prius
sale & mola aspergebantur, a qua voce
fluxit *immolatio*, *immolare*, seu Diis fa-
cri-

erificare. Etiam thus conjiciebant in ignem: lac & vinum antea libatum offerabant, & choreas ducebant. Quivis Deorum habebat propriam victimam: hi taurum, capram, isti ovem, & quidem albi coloris, si Diis superis, nigri si Diis inferis litandum: alii aliam.

Hæc & similia festa Romani [quam diligentissime notata habebant in Fastis suis. Hi erant libri, in quibus totius anni res populi Romani scriptæ continebantur, & caussæ festivitatum explicabantur; quales sunt libri illi, quos Ovidius ad imitationem Callimachi de caussis Festorum conscripsit, quorum argumentum ipsem̄ his verbis exhibet: (n)

*Sacra recognoscet annalibus eruta
priscis,*

*Et quo sit merito quæque nota-
ta dies.*

*Invenies illic & festa domestica vo-
bis,*

*Sæpe tibi Pater est, sæpe legen-
dus Avus.*

Quoniam vero celebriora festa, quæ Romanis communia cum Græcis fuere, im-
mo

mo e Græcia cum ritibus suis in Italiā & Urbem migrarunt, quemadmodum Bacchanalia, Saturnalia, &c. jam Capite II. §. V. de Græcorum Antiquitatibus descripsi, his hoc in loco repetendis supersedeo. Tria solum festa, nimirum *Januaria*, *Terminalia*, & *Laralia* Romanis omnibus communia paucis exhibeo. Festum Januale, seu Jani, Kalendis Januarii vicatim celebrabatur. Credebant enim Deum hunc facultatum & bonorum temporalium Præsidem, si eum donis & obsequijs sibi demereri studuisserent, ab omni se penuria eo anno esse liberaturum. Itaque splendide vestitos omnes eo die comparere oportuit, ita ut quibus decoræ vestes deessent, urbe excedere, vel intra domus parietes detinere se, ac publico abstinere debuerint. Ædes accensis lampadibus illustrarunt: ante fores ardentes pyras excitabant: ludos & comædias pantomimi ad populum oblectandum instruxerunt. Pervigilium in templis agebatur: ipsa autem die, qui æris alieni causa in nervo erant, id est, in vinculis, in libertatem asserebantur expunctis ex æratio publico debitatis. Mensas quoque ad ædium januam, & convivia pararunt, ea ciborum abundantia, ut pauperibus quoque undique conquisitis atque vocatis suffi-

sufficerent ad festum hoc opipare celebrandum. Non minus supplicationes indicebantur, a Senatoribus, Censoribus, Flaminibus, Plebeis, Matronis, & Virginibus Vestalibus, non juncto omnium agmine, sed a singulis hisce ordinibus seorsim instituenda: Peregrini cum captivis supplicatum ibant. Ad solemnius festum hoc agendum Imperator togam, insigne imperii, induit, quam si quis captivorum manu tangere poterat, criminum veniam & libertatem e vestigio consequebatur.

Terminali festo originem dedit Numa Rex, quum positis per agros terminis, ut suis quisque incolarum & accolarum finibus eo magis contentus viveret, Jovi lapides illos sacravit. Romani postea hujus pietatis monumenta diu servarunt, Terminos ipsos vocantes Deos, tanquam fidos agrorum & finium custodes, quibus sacra faciebant, nullum tamen animal immolando, (nam impium ducebant sacros cruentare lapides) sed libamenta & fructuum primitias offerendo. Hæc festa Terminalia mense Februario acta fuerunt ejusmodi ritu: Ara Deo Termino statuebatur ab agrorum dominis utrinque, cui Numinis simulacrum erat impositum barba-

bata facie, manibus pedibusque truncum.
Nonnunquam solum stipitem aut lapidem
quadratum erexerunt Ovidio teste: (o)

*Termine, sive lapis, sive es desertus
in agro*

*Stipes, ab antiquis tu quoque numen
babes.*

Tum ligna concisa foco imponebantur, &
fruges canistro exceptæ in ignem congi-
ciebantur, duin interea puellarum aliquæ
favos porrigerent, aliæ ministrarent vi-
num. Veterem legem profert Josephus
Scaliger: (p) Q V E I T E R M I N V M
E X A R A S S I T I P S V S E T B O V E I S
S A C R O S V N T O , id est, qui ultra
terminum araverit, ipse & boves ipsius
sacri sint.

Laralia inde ortum suum' habuere,
quod vetustis temporibus parentes, libe-
ros, vel affines suos Romani effossa domi
humo sepelire consueverint: unde factum,
ut credula plebs defunctorum animas
cultu quodam domestico, dein etiam pu-
blico tanquam auxiliares Deos ædium &
familiarum prosequeretur. Nam ut Dio-
nysius (q) ait: „ Deinde Servius Tul-
„ lus per omnia compita laribus propitiis
„ sa-

(o) L. 2. Faſt. (p) In Feſtum. (q) Lib. 4.

,, facella extrui jussit, & lege statuit, ut
,, quot annis illis sacrificia fierent, singu-
,, lis familiis liba conferentibus
,, quem diem festum Romani ad mea
,, usque tempora constanter celebrant,
,, paucis post Saturnalia diebus. , His Diis
Laribus supplicabant thure ac vino, & coro-
nas e spicis & aristis imponebant: quando-
que etiam pauxillum cibi detulerunt de
mensa in focum, ut ibi adoleretur, quem-
admodum Tibullus canit: (r)

*Adfitis Divi, nec vos e paupere
mensa*

*Dona, nec e puris spernite fisci-
libus.*

Ephebi anno decimo quarto completo ad
aras Larium bullas suas suspendebant;
mancipia vero sui juris facta & manu-
missa catenas, immolato porco. Erant
autem bullæ ornamenti genus antiquum
ab Ægyptiis profectum: Nobilium pueri
bullas aureas rotundas, pauperum de lo-
ris, seu scorteas in signum libertatis ge-
stabant, alii in collo, alii in pectore.
Nonnulli credunt, inquit Macrobius (s)
ingenuis pueris attributum, ut cordis fi-
guram in bullæ ante pedes annexerent,
quam

quam inspicientes ita demum se homines cogitarent, si corde præstarent.

CVIII.

Ludi Seculares, & Circenses.

Ludorum inventores fuisse Lydos Asiae minoris populos prodit Herodotus, (t) cui si fides adhibetur, quum annonæ grandi inopia quondam urgerentur, alternis solum diebus cibum capiebant: uno nimirum vario ludorum genere tempus fallebant, ut famis obliviscerentur: altero autem Iudis abstinentes vesci consueverunt. Translati postmodum fuere ludi ad religionem tam Deorum, quam mortuorum. Magna erat Romanis ejusmodi ludorum tum frequentia, tum magnificientia: Florales & Martiales, Marti ac Floræ dicati: Apollinares Apollini tempore Hannibal, dum Italiam expilavit, instituti ad victoriam obtinendam: Jovis Capitolini, quod anseres Capitolium servarint a Gallorum Senonensium insidiis: Ludi Maximi, ob maximas impensas in eos factas sic dicti, & in honorem Jovis, & Minervæ celebrati ad renovandam raptarum Sabinarum memoriam: item ludi plebeii propter libertatem exactis Regi-

(t) *Lib. 2.*

gibus restitutam, atque concordiam inter Senatum & plebem in monte sancto initam: Ludi votivi, qui publico voto aliqui Deorum educito in hostes exercitu a Magistratu decernebantur. Præ ceteris memoratu digni occurunt Ludi Seculares & Circenses.

Seculares primum peste Romamstante ad placandam Deorum Superum & Inferum iram introducti fuerunt: postea quum Urbis muri ac turres fulminibus de cœlo lapsis tacti essent, a Valerio Poplicola anno U. C. 245. instaurati dicebantur seculares, vel quod anno quovis centesimo aut centesimo decimo haberentur, vel quod plerumque semel tempore communem hominis ætatem æquante fierent. Hiuc Ovidius: (u)

Jusserat & Phæbo dici, quo tempore ludos

Fecit, quos ætas adspicit una semel.

Ad hos invitabatur tota Italia præconis voce, clamantis: *ut vellent omnes comparere ad ludos necdum visos, nec postea vindendos.* Locus iis destinatus erat Teren-

tus,

(u) *Trist. l. 2.*

tus, in campo Martio ad Tiberim Diti & Proserpinæ sacer, in quo omnium, qui nascerentur & morirentur, nomina scribi solebant, quoties civitas lustrabatur. Sic Martialis :

*Bis mea Romano spectata est vita
Tarento.*

Ritus vero ludorum istorum multiplex fuit: I. Antequam illis initium dabatur, Imperator ipse, sive Consules ac Decemviri sacris faciundis præfecti, in suggestu ante Apollinis Palatini, & Jovis Capitolini templo erecto considentes accedenti populo februa distribuerunt, hoc est, signa quædam, quæ ad criminum expiationem servire credebantur, uti tædas, sulphur ac bitumen. II. Populus in Diana templo, quod in Aventino monte conditum erat, congregabatur, ubi libero cuivis (nam servi ab his sacriss arceban-
tur) hordei, tritici, & fabarum aliquid datum fuit, quod postmodum Parcis immolarent. III. Pervigilio sic exacto integrum triduum atque trinoctium, quod Gellius vocat, sacriss impensum est in honorem Jovis, Junonis, Neptuni, Miner-
væ, Veneris, Apollinis, Mercurii, Cere-
ris, Vulcani, Martis, Diana, Vestæ, Her-

cu-

culis, Latonæ, Parcarum, Ditis patris, atque Proserpinæ. IV. Prima nocte a Consulibus, postea ab Imperatoribus una cum XV. Viris in tribus aris ad Tiberis ripam exstructis agni totidem cædebantur, ac sanguine super aram sparsò flammis absunti sunt, tota vicinia luminibus & festivis ignibus resplendente, ac hymnis decantatis resonante: Mane vero diei primæ post vota Jovi O. M. in Capitolio persoluta ludi & spectacula, Apollini & Dianæ dicata celebrabantur. V. Postero die Matronæ iisdem in locis convenientes religionem suam professæ sunt, frequentando lectisternia, canendo hymnos, & Junonis aram adeundo, dum interea Imperatores vel Consules ac XV. Viri vota solverent mactando Jovi, Apollini, Neptuno, Herculi tauros albos: Junoni, Minervæ, Dianæ juvencas ejusdem coloris: Parcis agnas & capras nigras, Diti vero & Proserpinæ hostias furvas, nempe suem & scrofam atram: reliquis quoque Diis, & Deabus, ut cuique mos erat, sacrificatum. VI. Tertio die in templum Apollinis Palatini deducebantur viginti septem pueri, totidemque virginis, patrimi omnes & matrimi, ut partim Græca, partim Romana voce carmina & hymnos decantarent, quibus pro-

spera omnia pro Imperio, Senatu, populoque Romano a Diis immortalibus exorarent. Jungebant cuncti votis vota, eaque satis multa: ut matres sobolem felici partu in lucem ederent: ut tori conjugalis leges essent sanctæ ac perpetuæ: ut Dii Deæque probos mores juventuti, senibus quietem, universo populo divitias & honores largirentur: ut denique mala omnia a finibus Urbis & Imperij averuncarent. Hoc triduo diu noctuque circi, theatra, fora omni ludorum, spectaculorum, ac lætitiarum gene-re repleta fuerunt.

Ludi Circenses præ reliquis eminuerunt. Hi in Græcia ortum habuere; sed apud Romanos Romulus, qui multa alia a Græcis mutuata in Urbem transtulit, & ut Cassiodorus ait: *Necdum fundatis ædificiis ruraliter ostentavit Italæ.* Idem testatur Valerius Maximus, dum inquit: (x) *Circense spectaculum primus Romulus raptis virginibus Sabinis Consualium nomine celebravit, de qua re Virgilius:* (y)

*Nec procul binc Romam, & raptas
sine more Sabinas*

Con-

*Confessu caveæ magnis Circensibus
actæ*

Addiderat.

Quare Romuli tempore hi ludi *Consualles* dicebantur: post circum vero maximum a Prisco Tarquinio exstructum *Circenses*. Eorum celebrandorum diversæ fuerunt occasiones, vg. publicæ belli ac pestis calamitates, pax desiderata, seditiones urbanæ ac militares sedandæ, valetudo Imperatoris afflcta, felix ejusdem reditus, & quæ sunt aliæ: extra ordinem vero dabantur in templorum, publicorumque ædificiorum dedicatione, quando insignis victoria est obtenta, diebus in quos natalis aut electio Imperatorum incidit, Principum vel clarorum Virorum memoria; demum transactis feliciter quinque, decem aut viginti annis imperii, unde *Quinquennalia*, *Vicenalia*, *Tricenalia*, &c. profluxerunt. Quippe Augustus aliique Imperatores, ut regnandi ambitionem tegerent, ac populi invidiā declinarent, simulatione usi regimen, coronam ac sceptrum in manus Romani Senatus deposuere veluti pignus studii, quo in libertatem reipublicæ fermentur; sed paullo post quasi ex voluntate ac imperio Senatus delatum repe-

tebant. Hæc regni instauratio post lapsum quinquennium, decennium, &c. datis ludis publicis quam splendidissime fieri solebat. Nullum nobilis exercitatio-
nis genus ludis Circensibus in Circo Ma-
ximo defuit: certabatur currendo ad me-
tam, saltando, luctando, spheras & discos
æneos, tela & hastas jactando ad sco-
pum, congregiendo pugnis, contis, etiam
pugionibus: aliquando aut feræ inter se,
aut feræ ac gladiatores committebantur;
comparebant in arena ursi, tauri, & ef-
ferata quæque animalia e peregrinis re-
gionibus. Cæsar III. Consul armatos im-
misit in elephantes, e quorum dorso emi-
nebant turres defensoribus plenæ. Scæ-
vola & Pompejus leones, tyrides Scau-
rus & Augustus introduxerunt: Impera-
tores alii Crocodillos. Præter hæc etiam
prælia & certamina, quæ vocabant Tro-
jana, & pugnæ navales intromissis in cir-
cos aquis spectandæ proponebantur. Ni-
hil autem frequentius erat bigarum &
quadrigarum (genus est brevissimi vehi-
culi junctis duobus vel quatuor equis)
agitatione ad metam, ubi certantes non
raro dividebantur in quatuor classes, to-
tidem coloribus distinctas, albo, rubro,
viridi, & cæruleo ad denotanda quatuor
anni tempora, vel elementa. Atque hi
lu-

ludi tempore Imperatorum erant sumtuosissimi. Titus Vespasiani Filius ter decies centena millia numerorum profudisse fertur, quando amphitheatrum, cuius magna pars adhuc Romæ visitur, dedicavit: Severus decimo regni sui anno quinque decies centena millia: Hadrianus Commodum adoptans vicesies centena millia: Julius Cæsar, quum prima vice Ædilis creabatur, theatrum argento undique exornavit; ipsa etiam jacula ad feras agitandas argentea fuere: Nero suum auro vestivit, & siparia ad solem arcendum e purpura intertextis aureis stellis erant conspicua, ita ut Romæ dies illa *aurea* nuncuparetur. Quam splendidi hi ludi, tam crudeles fuerunt illi, in quibus gladiatores dimicabant. Initio huic spectaculo adhibebantur capti in bello, sceleribus infames, aut servi ad necem damnati. Crevit hæc hominum fæx ita, ut aliquando sub Trajano, Probo, Aureliano Impp. aliquot millia in amphitheatro comparuerint. Nec erat certamen umbratile: quivis abjectis vestibus, & armis acutis instructus irruerat in alterum; unde strages saepe ingens, & pauci supererant, qui *lemniscatum* referrent, id est, coronam sex victiarum, qua obtenta singulari cum pompa victor e Praet-

toris & Præfecti manu virgam (Rudis dicebatur) accepit, atque hac ceremonia a cædibns patratis absolutus est: unde *Rudiarii* sive *rude donati*. Hi ludi, quantumvis cruenti ac inhumani, tantopere bellicosis Romanis in amoribus erant, ut præter mancipia & homines sceleratos etiam honesti liberique magno numero illis operam darent. In iis, quos Scipio Africanus defuncto parenti suo instruxit, teste Livio gladiatores nonnisi liberi & voluntarii fuerant, ut Duci suo placerent: alii missi a Principibus suis, ut fortitudinis specimen darent: unus etiam comparuit, ut litem cum alio dirimeret ferro. Tum hæc insania Nobiles quoque invasit, senatorios Viros & Equites, ut magnanimi viderentur, & a populo plausum obtinèrent. Nam uno prostrato, alteroque viatore totum festivis adclamationibus resonabat theatrum. Sed Augustus Cæsar tandem edicto publico hoc ludi genus, claris etiam familiis adeo fatale, vetuit quidem; nihilominus quadraginta Senatores, & sexaginta Equestris Ordinis sub Nerone in ejusmodi ludo interemti leguntur. Quin Commodus Imp. ipse se aliquando gladiatorum turbæ immiscuit spectante toto populo: de quo etiam fertur, quod Herculis instar pelle tectus leo-

leonina, clavaque instructus in circo comparuerit, multosque gigantum in morem alligatis molibus vestitos interfecerit. Hanc crudelitatem fortitudinis pallio obtexere Romani, excitandæ juventutis ergo ad strenue certandum, & ut mortem contemnere discerent. Hinc, ut Capitolinus refert, ejusmodi ludi siebant plerunque, si bellum imminuit. Illud non prætereundum, quod ad Ludorum Circensis magnificentiam plurimum contulit. Nempe solebant, maxime Imperatores, certa dona præsenti populo distribuere, quæ *Missilia* & *Sparfiones* vocabant. Hæc erant signa quædam e ligno vel canna, in quibus nominabantur singula dona, quæ a ludi Præside postmodum conferri debebant iis, qui tale signum exhibuerunt. Plura millia ejusmodi projiciebantur in confertum populum, signabanturque vel vestis, vel equus, vel vas argenteum, aut domus, sœpe etiam prædium integrum. Certe Suetonius de ludis Neronianis: *Sparsa, inquit, & populo missilia omnium rerum per omnes dies, singula cottidie millia avium, cuiusque generis multiplex penus, tesserae frumentariae, vestis, aurum, argentum, gemmae, margaritæ, tabulæ pictæ, mancipia, jumenta, atque etiam mansuetæ feræ: novissime naves,*

sulæ, agri. Interdum non solum tesseræ lignæ cuin notis, sed res ipsæ spargebantur, magno certamine diripiendæ. Quare nemini mirum videri potest, spectacula hæc tantis non raro stetisse impensis, quarum supra memini.

§. VI.

Artes & Scientiæ.

CIX.

Artes Politicæ.

Geminæ fuerunt velut alæ, quibus Romana Respublica ad summum potentiarum ac gloriæ apicem evecta est, nempe artes politicæ, queis a tenui origine per omnes orbis partes tunc cognitas sese dilatavit, ac plurimas gentes & provincias ditioni suæ subjicit: tum artes liberales ac scientiæ, quibus immortalem sibi famam peperit, ac toti Europæ decus ingens conciliavit. Politiæ studio jam inde ab Urbe condita indefessam operam navarunt Romani: literarum vero longe quidem serius, sed eo feliciore progressu; scilicet post debellatas varias nationes. Evidem Romulus rustica quadam politia usus fuisse videtur, dum exiguum rempubli-

blicam suam, quam fundatum ibat, prædonum, exulum, & facinorosorum hunc numerum, quibus omnibus asylum & jus civitatis præbuit, numero auxit: Sabinas virginem ad prolem multiplicandam violenter rapuit, Albam & finitimas regiones armata manu occupavit ad fines dilatandos. Majore liberaliorique arte rem aggressus est Servius Tullus. Hic ubi vidit ingenitem servorum copiam, aut qui bello capti, aut qui aliunde coemti essent, Urbem inundare potius, quam fœcundare, atque hos inter non paucos esse nobili stirpe oriundos, & animo præstantes, non solum a dominis libertatem iis impertiri jussit, verum etiam, quum moribus & legibus Romanis jam jam assuevissent, eisdem una cum liberis & uxoribus jus civitatis ipse contulit. Quare & metu seditionis Urbe liberavit, & militares copias atque exercitum magnis accessionibus auxit, ita ut dum sub primum, quem Tullus Rex censum iniit, juvenes septimum decimum ætatis annum egressi, ac militiae apti quadraginta septem millia conficerent, non adeo longo post tempore quadringenta illorum millia numerarentur. Certe Augusti ævo, ubi sextum Consul erat, civium numerus secundum tabulas Censorum ad quadragies centena, & sexaginta tria milia,

lia, seu quatuor *milliones* & ultra ascen-
dit, ita ut jure Romam Athenæus voca-
rit *Compendium mundi*. Nihil autem ita
profuit finibus imperii dilatandis, quam
Coloniarum ducendarum artificium. Hoc
jam Romulum fuisse usum constat. Nam
ubi primum hostes aliquos devicit, eo-
rumque regiones occupavit, indigena-
rum partem obsidum instar secum Ro-
mam duxit, horumque loco Romanos il-
luc misit, qui reliquis commixti ad eos
sub jugo & potestate Reipublicæ fideles
servandos plurimum valuerunt. Hi ita-
que sic missi vocabantur Coloni, & regio
tota *Colonia*, addeabanturque iis mini-
mum tres Viri e magistratu conspicui,
dicti *III. Viri Coloniae deducendæ*. Offi-
cium istorum erat, regionem in certas
portiones dividere, civitatem vel muni-
mentum aut castellum designare, tam
normam vivendi Romanam introducere, tam
legibus, consuetudinibus & lingua, quam
habitatione, militia, & politico urbis
regimine novam Coloniam informare.
Quamobrem adjecti quoque fuere Duum
Viri & Decuriones ad morem Consulum
& Senatus Romani. Multiplex utilitas
rei hujus fuit: quippe Roma incolarum
numero superfluo, non secus ac corpus
immodico sanguine, liberabatur: dein illi,
qui

qui deducebantur, e pauperibus subito divites fiebant, quum urbana æque ac suburbana prædia obtinerent: denique ipsi hostes & regionem suam & mores magis cultos veluti cum fœnore acceperunt. Ejusmodi colonias succedente tempore erectas restabilitasque prosectoro plurimas & latissime diffusas conspicere licuit. in Italia fuere centum quadraginta: in Africa sexaginta: in Hispania triginta, totidem ferme in gallia, nec pauiores in Asia, quæ coloniæ totam Imperii Romani compagem velut nervi & venæ connectebant, firmamque tenebant. Ne vero hæc vincula unquam rumperentur, extrahebant e coloniis robur militiæ, videlicet selectissimam regionis juventutem, atque in longius diffitas provincias ad bella gerenda una cum reliquis exercitibus suis deducebant. Ita nervus seditionum tollebatur, & semper aderant milites prompti ad alias nationes subjugandas. Quare Tacitus recte ait: Romanos sanguine provinciarum ad alias provincias debellandas usos fuisse. His artibus vastissimum obtinebant imperium per tres mundi partes diffusum: in Asia Colchidem, Iberiam, Pontum, Bosphorum, Cappadociam, Galatiam, Bythiniam, Armeniam, Syriam, Arabiam, Palæ-

Iæstinam, Ciliciam, Pamphyliam, Lydiam, & totam Asiam minorem : in Africa Ægyptum, Cyrenen, Getuliam, Numidiam, Mauritaniam, & provinciam Africam, quæ hodie Tunis adpellatur : in Europa præter Italiam, Cor monarchiæ Romanæ, Hispaniam, Galliam, Sabaudiam, Rhætiam, Bavariam, Germaniæ partem, Illyricum, Macedoniam, Epirum, seu Albaniam, Græciam, Thraciam, Bulgaria, Daciam, & Hungariam.

CX.

*Artes Liberales, & Opera
publica.*

Totius Imperii latissime patentis veluti centrum erat Urbs Roma. Hanc igitur, quam *Orbis Dominam* dixerunt, ut omnibus gentibus venerationi esset, utque qui spectarent mirarenturque, e remotissimis etiam regionibus eo pertraherent, summo quo poterant splendore ac magnificientia exornabant : nullis parcentibus sumtibus : quidquid pretiosi, pulchri, rari, ac insolentis in debellatis regnis & regionibus invenerunt, tanquam spolia Romæ inferebant, convocatis undique præstantissimis artificibus. Præsertim vero publicis ædificiis & Architectonicæ mo-

mentis illustrem reddere sategerunt. Ammianus, dum Constantini in Urbem ingressum describit, totum quasi ornatum illius oculis exhibit his verbis: „Roma ingressus (*Constantinus*) imperii virtutumque omnium Larem, cum venisset ad rostra, perspectissimum priscæ potentiae forum obstupuit, perque omnem latus, quo se oculi contulissent, miraculorum densitate præstrictus erat.... Deinde intra septem montium culmina per acclivitates planitiemque posita urbis membra colluistrans, & suburbana, quidquid erat primum, id eminere inter alia cuncta sperabat: Jovis Tarpeii delubra, quantum terrena divinis praecellunt: Lavacra in modum provinciarum constructa: Amphitheatri molem solidatam lapidis Tiburtini compage: Pantheon veluti regionem teretem speciosa celsitudine fornicatam, elatosque vertice scansili suggestus Consulum, & priorum Principum imitamenta portantes, & urbis templum, Forumque Pacificis, & Pompeji theatrum, & Odæum, & Stadium, aliaque inter hæc decora Urbis Æternæ. „ Ut pauca de singulis proferam, præter tempa, quorum jam supra *s. de Religione* memini.

Ædificia erant mole sua & altitudo
ne superba, quæ ne nimium quam par-
effet, attollerentur cum ruinæ periculo,
aut incommodo salubritatis ob aerem in-
terceptum, Augustus modum statuit, de-
finiendo mensuram pedum septuaginta:
Trajanus vero non plurimum quam sexaginta;
quod tamen de privatis, non pu-
blicis ædificiis intelligendum: hæc enim
omnia legem hanc supergressa. Cur ad
tantam altitudinem evectæ fuerint ædes,
docet Vitruvius inquiens: „ In ea au-
„ tem majestate Urbis, & civium infini-
„ ta frequentia innumerabiles habitatio-
„ nes opus fuit explicare. Ergo cum re-
„ cipere non posset area plana multitu-
„ dinem ad habitandum in Urbe, ad au-
„ xilium altitudinis ædificiorum res ipsa
„ coegit devenire. Itaque pilis lapideis,
„ structuris testaceis, parietibus commen-
„ ticiis altitudines exstructæ, contignatio-
„ nibus crebris coaxatae & cœnaculorum
„ utilitates perficiunt, & despectationes. „
Hunc autem decorem antiqua Roma po-
tissimum debuit Augusti munificentiae ac
industriæ. Nam Urbem, ut ait Suetonius,
neque pro majestate Imperii ornatam,
& inundationibus incendiisque obnoxiam
excoluit adeo, ut jure sit gloriatus, mar-
moream se relinquere, quam lateritiam ac-
ce-

cepisset. Porro fora publica erant amplissima plus quam sedecim, & viginti præatoria, ubi jus dicebatur. Palatia Romana Lipsius numerat mille septingenta & octoginta, quæ totidem *urbeculas* nominavit Olympiodorus, quoniam intra mœnia sua præter domesticas habitations continerent parvum circum, forum, facellum, fontes & thermas. Omnia splendore vicit, quod *Domus aurea Nero-nis* nuncupatum fuit, cunctis deliciis simul ac divitiis affluens, tamque amplum, ut nisi intra Romæ mœnia staret, Romam totam capere posse vide-retur.

Amphitheatra & Circi. Priora fuerunt complura, quorum aliqua tam ampla, ut in iis parvi exercitus mentito prælio inter se committi, ac pugnæ navales exhiberi possent. Ex his, quæ modo ruinis suis sepulta jacent, præcipuum fuit Titi Flavii Vespasiani Imp. quod magnam partem adhuc spectandum se præbet. De hoc canit *Martialis*:

Omnis Cæsareo cedat labor amphitheatro,

Unum præ cunctis fama loqua-tur opus.

Universam molem triplex porticuum ordo in orbem ductus componit, quas omnes immanibus pilis innixas in tres quasi contignationes distinguunt columnarum plurimarum segmenta: infima Dorici, media Jonici, suprema Corinthiaci operis. Inferior cavea amplissima ovi speciem refert, e qua gradus plurimi ex vivo lapi de circumquaque sursum ascendebant, ita ut octoginta septem millia hominum satis commode in iis sedem caperent. Vulgus hodie adhuc credit, amphitheatrum hoc, quod *Colosseum* appellant, ultimum fore ruinis involvendum ante judicii extremi diem. Circi locus erant, ludis a populo spectandis destinatus, & vel a circuitu, vel a Circe solis filia sic dictus. E pluribus eminuerunt Circus Flaminius, qui & Apollinaris, Circus Neronis, & Circus Maximus, cuius longitudo tria arva, & latitudo quatuor jugera complectebatur, nimirum ut sufficeret tot curriculis, quibus more Olympiaco certabatur.

Thermarum ingens copia: publicarum P. Victor numerat octingentas, quæ exhibita pecunia cuique patebant: privatae duodecim erant celebres, Antoninianæ, Diocletianæ, Domitianæ, &c. Hæ tam vastæ fuerunt, ut Ammianus (z)

VO-

vocet *lavacra* in modum provinciarum exstructa. Area enim ut plurimum quadrata fuit, triplici ambitu distincta, in quibus gymnasia, xysti, hippocaula, bibliothecæ, sacella, sylvulæ, musæa, ephæbæ, aliaque ædificia diversi generis exercitationibus destinata. Lavacra ipsa tam ampla, ut centeni aliquot homines lavare corpus possent, parata pro quovis marmorea sede. in cubiculis magna opulentia: parietes marmore pario thasioque incrustati: fistulæ ac labra ad fundendam recipiendamque aquam ex argento: specula e crystallo, statuarum & columnarum ingens numerus, uti produnt Seneca, Statius, Plinius, &c. Cur autem tot balnea fuerint, caussa erat, quia Romanis in more positum, quotidie se lavare antea, quam ad cœnandum irent. Hinc Artemidorus dixit: *Balneum nibil aliud fuisset, quam transitum ad cœnam.*

Viae publicæ, quas Carthaginenses primi saxis stravisse feruntur: hos imitati Romani immensis sumtibus vias ejusmodi lapidibus planis atque quadratis instruxere, ut undique ad Urbem tanquam centrum finitimi ac exteri populi stratis itineribus commode ac brevissime possent pervenire. Celeberrima fuit Appia via,

quam cæterarum principem Statius salutat :

Appia longarum teritur regina viarum.

Initium ducebat extra Urbem, & portam Capenicam, seque Capuam usque, & inde Brundusium porrexit spatio trecentorum quinquaginta milliarium, tamque lata, ut duo currus commode tertium præterire possent. Hanc inchoavit Appius Claudius, Cœcus cognomine, dum Censor erat: perfecit Julius Cæsar vel Augustus Imp. vel uterque. Caius vero Grachus addidit parvas e saxo columnas, uno semper milliari inter se distantes, quibus milliarium numerus erat inscriptus, quorum loco lapides numerabantur dicendo : *tertio, quarto, decimo ab urbe lapide,* &c. Fertur Augustus media Urbe in capite fori Romani posuisse auream statuam, *Milliarium dictam*, ad quam omnes Italiae viæ terminabantur. Celebris etiam erat via Flaminea, quæ a Cajo Flaminio & Æmilio Lepido constructa fuit: Roma quidem usque Riminum dicta Flaminea, Rimino autem Placentiam usque Æmilia. Minoris operis atque nominis fuere via Salaria, Numentana, Tiburtina, Prænesti-

stina, Latina, Ardeatina, Ostiensis, Aurelia, Triumphalis.

Fontes & Aquæductus maximam Romæ admirationem conciliarunt. Quum in dies creceret populus cum ipsa Urbe, hæc ædibus, ille prolibus & advenis, atque ingens hominum multitudo colles occuparet, de aquæ abundantia cogitari cœptum est. Primus erat Claudius Appius Censor, qui ab undecim milliaribus aquæ ductum struxit, cuius exemplum dum alii secuti sunt, tanta copia aquarum Romam invecta est, ut non solum necessario usui communis vitæ in molen-dinis, puteis, & piscinis, sed etiam oblectationi & voluptati in balneis, salientibus per fora & hortos fontibus, integrisque lacubus in amphitheatris sufficeret. Præcipuus aquæ ductus ille fuit, qui quadraginta milliarium spatio aquam in canalibus tum plumbeis tum fictilibus Romam devehebat: horum aliqui e saxo in montibus excisi, alii per planum, alii demum super ingentes & innumeros arcus exstructos longissimo ordine incedebant, & aquas in septem collum culminibus reddebant, quæ dein occultis meatibus descendentes per totam urbem se diffuderunt, & in magnas e marmore ci-

sternas, quarum facile mille fuerunt, se exonerarunt. Hunc Caligula moliri cœpit, Claudius perfecit, stetitque octo *millionibus coronatorum* argenteorum. Qua de re Plinius ait: „ Si quis diligentius „ æstimaverit aquarum abundantiam in „ publico, balneis, piscinis, domibus, eu- „ ripis, hortis, suburbanis villis, spatio- „ que advenientium exstructos arcus, „ montes perfoſſos, convales æquatas, „ fatebitur nihil magis mirandum fuisse „ in toto terrarum orbe. „

Ad monumenta publica etiam pertin-
ent *Cloacæ*. Hæ non minus sumtuosæ
fuerunt sub terra, quam supra terram
palatia, & moles. Tarquinius Priscus
teste Plinio primus erat, qui hoc opus
inchoavit. Fuerunt hæ cloacæ tam altæ
tamque latæ, ut plaustrum fœno onu-
ſtum transfire posset, quod maxime intel-
ligendum de septem primariis, quarum
quævis ex uno septem collium descende-
bat, in quas dein minores se fordesque
suas exonerabant. Ne autem quid re-
maneret de his, Marcus Agrippa Ædilis
in septem collibus totidem aquæ ductus
fieri curavit, intrantes in illas septem
cloacas, & cum celeritate magna, impe-
tuque aquarum tranſeuntes, ita ut for-
des

des omnes in maximam communemque cloacam deferrentur, e qua postmodum in Tiberim ejectæ fuerunt. Firmitatem hujus operis luculenter demonstrat, quod nec fluvius hic saepe intumescens ac litora supergressus, nec terræ motus frequentes unquam cloacis istis ruinam inferre potuerint. Has ubi Theodosicus Rex Italiæ intuitus est, dixisse fertur: *Quantane oportet fuisse, o Roma, maxime opera tua, quum vel infima nil simile alii cubi habeant.*

Statuarum & Columnarum Romæ incredibilis multitudo, ita ut Cassiodorus (a) scribere non dubitarit: Statuas primum Thuscī in Italia invenisse feruntur, quas amplexa posteritas pene parem populum Urbi dedit, quam natura procreavit, id est, vix minorem fuisse Romæ statuarum, quam hominum copiam. In his pretium & ars de palma certarunt. Erant non solum marmoreæ ac æreæ, sed etiam eburneæ, argenteæ, aureæque. Statuam Domitiani in Capitolio auream centum pondo librasse testatur Statius: Commodo Imperatori aurea mille librarum cum tauro & vacca quasi urbis conditori posita

sita fuit: Claudio Cæfari Senatus Romanus in rostris columnam & statuam superpositam palmari altitudine collocavit librarum argenti mille quingentarum: equestris statuæ eburneæ Britannico dedicatæ meminit Suetonius. Diversi autem generis fuerunt statuæ: quædam Colosseæ, ter vel quater humani corporis mensuram excedentes: quædam equestris, aliæ curules, loricatae, paludatae, coronatae, &c. E columnis eminent duæ, hodie adhuc conspicuæ: una Antoninia, seu M. Aurelii Antonini inter viam Flaminiam & Campum, in qua bellum cum Marcomannis gestum insigni labore sculptum visitur, honoribus Antonini Pii & Aurelii filii post utriusque fatum a Senatu posita, alta pedes centum & septuaginta quinque, atque intus ducentis & sex gradibus instructa, per quos ad apicem usque via patet. Huic temporum injuria admodum depravatae Sixtus V. pristinum splendorem restituit, impensa illius fastigio S. Pauli statua ex ære fusa, & inaurata. Altera Trajani Imp. in ejusdem foro, alta pedes centum viginti octo, & gradus centum octoginta quinque in gremio suo complectens. Exterior facies admirandi operis imagines scalpro effictas, castra, trajectus, sacrificia,

cia, pugnas, victorias & trophæa utriusque belli Dacici exhibet, fuitque sepulchrum Trajani, quod ipse sibi struxerat. Antiquum illi decorem conciliavit idem Sixtus V. collocata super eam simili statua D. Petri. Ex his antiquæ Romæ monumentis facile intelligitur, quam nobiles artifices, præsertim sculptores, aurifabros, & architectos urbs hæc intra muros suos educarit, tot tamque splendidis operibus publicis pares, quantumque artium istarum gloria & fama ubique inclaruerit.

CXI.

Literæ ac Scientiæ.

Hæ serius Romæ stabilem fixerunt sedem, utpote de quibus citius cogitandi spatum Romanis dominandi ambitio vix ullum reliquit ante gentes circumquaque subjugatas. Tum vero certatim in Græciam, postquam hæc in Romanorum leges & arma juravit, se transtulerunt Viri maximi, & adolescentes lectissimi, ac literarum & scientiarum spoliis onusti redierunt. Primum Magistri literarum ac Præceptores in privatis Principum ædibus, mox etiam in publico comparuerunt, stipendiis condueti. Cæsar *omnes*

liberalium artium doctores, qui Romæ essent, civitate donavit, ut ait Suetonius, qui honos apud exterros summos, & nulla pecunia æstimandus. Stipendia illis initio e privatis loculis data, mox ex æario annuatim appensa fuerunt. Primus id Vespasianus præstítit, qui eodem Suetonio teste Latinis Græcisque Rhetoribus annua centena constituit, hoc est, duo millia & quingentos Philippæos. Locum, in quo juventus bonis artibus & literis informabatur, variis nominibus adpellarunt: in primis Gymnasium vel Academiam. Quidam Gymnasia Philosophicis solum altercationibus destinata fuisse volunt; sed negat id Cicero dicens: (b) Multis seculis ante Gymnasia inventa sunt, quam in his Philosophi garrire cœperunt. Hæc autem Gymnasia & Academiæ ut plurimum splendida fuerunt, ac statuis Mercurii & Minervæ, vel e Mercurio & Minerva junctim constructis exornata. Has statuas Romani Hermas & Hermathenas nuncuparunt. Hinc illud Ciceronis ad Atticum: Megarica & Hermas, de quibus ad me scripsisti, vehementer expecto. Quidquid ejusdem generis habebis dignum Academia, tibi quod videbitur, ne dubitaris mittere. Alius locus scientiis

(b) *De Orat. l.2.*

tiis destinatus erat *Athenæum*, ab Hadriano Imp. in Capitolio constructum, de quo Aurelius Victor: (c) *Ceremonias, leges, gymnasia, doctores curare occæpit, adeo quidem, ut etiam ludum ingenuarum artium, quod Athenæum vocant, constitueret.* In hoc Poetæ & Oratores doctas lucubrationes suas palam recitare consueverunt, præsentibus interdum Augustis. Praeter has scholas aliæ fuerant Musis consecratæ, scilicet *Pergulæ* seu locus ædium magis editus, qui super teatum ædificari solebat. In his Grammaticæ, Poesis ac Rhetoricæ Magistri, aliarumque artium liberalium Professores stipendiis publicis conducti juventutem erudiebant. Unde *Magistrales* vocat Vopiscus: (d) *Romæ frequentaverat pergulas Magistrales.* Cæterum linguae latine excolendæ, Poesi, Historiæ ac Eloquentiæ operam præcipue navarunt Romani. Latii sermonis nitorem promoverunt M. Terentius Varro, Julius Cæsar, M. Fabius Quintilianus: Poesin Comicam excoluerre Lucius Livius Andronicus, qui primus Romæ fabulam seu scenam exhibuit, ut populum rebus in priore bello punico præclare gestis exultantem recrearet; postea

(c) *De Cœf. Cap. 14.*

(d) *Saturn. Cap. 10.*

stea Ennius, & Plautus nunquam sine ri-
su spectatus: Tragicam vero Accius, &
Terentius elegantia ac gravitate conspi-
euus. Heroica, Elegiaca & Lyrica in-
claruerunt Virgilius Maro, Horatius Flac-
cus, Lucretius, Ovidius Naso, Albius
Tibullus, C. Valerius, Catullus, Martia-
lis, Juvenalis. In Eloquentiae studio pal-
mam tulit inter Romanos M. Tullius Ci-
cero, ut inter Græcos Demosthenes. Hi-
storiæ operam dedere C. Julius Cæsar,
C. Crispus Salustius, Cornelius Nepos,
Titus Livius, Plinius secundus Senior &
Junior, Plutarchus, Tacitus. A Cicero-
nis ævo usque ad Christianam æram Scri-
ptorum Romanorum ætas aurea ab eru-
ditis adpellari meruit. His adjungendus
Mecœnas Eques Romanus, e stirpe Re-
gum Hetruriæ, opibus pollens, qui do-
ctis omnibus patrocinium iudulſit, ac be-
neficiis eos est prosecutus maximis, ita
ut qui postea literis ac literatis favebant,
Mecœnates dicti fuerint. Plura his non
addo, ne repetere cogar, quæ jam in li-
bris de lingua latina, de Poesi, de Elo-
quentia, deque Historia hoc in negotio
in medium adduxi.

§. VII.

Mores Romanorum.

CXII.

Interior animi cultus.

Romanorum indolem, hujusque characterem merito dici potest fuisse immensum quoddam, quo in patriam ferebantur, & gloriae inde resultantis studium, cuius erant præ aliis nationibus ab ipsis incunabulis appetentissimi. Hinc non opibus, non viribus, non sanguini ac vitæ hac in re pepercerunt. Iporum quasi tessera fuit: *Romanorum est fortia agere & pati.* Exemplum dedit Horatius Cocles, qui quum Porsena, Clusinorum in Hetruria Rex, Urbi exercitum admoneret, stans in capite pontis solus dimicando copias hostiles tamdiu detinuit, usque dum pons dejectus fuit: tum in Tiberim se projiciens, armis ut erat instrutus tranavit & ad suos non uno decorus vulnere reversus est. Mutius Scævola in castra Porsenæ, ipsumque Regis tentorium penetrans e Purpuratis unum ferro trajecit, Regem ipsum esse credens. Hunc errorem in se vindicaturus dextram

ardenti foco injecit, usque dum caro igne soluta deflueret, dicens: trecentos primæ nobilitatis, maximique animi juvenes superesse Romanos, qui in Porsenæ nemem conspirassent. Quo audito Rex ob-sidionem solvit, Romamque intactam reliquit. M. Curtius ut patriam a peste liberaret, percepta oraculi sententia sub-limis equo in voraginem apertam, e qua pestilens aer emersit, se se præcipitem de-dit, vivumque sepelivit. Nec deerant aliæ virtutes, quæ gloriæ stimulum co-mitabantur, & acuebant. *Fidei datae* studiosissimi fuere tam in privatis, quam publicis negotiis: primæ testimonium per-hibet Polybius scriptor græcus, dum suæ gentis fidem (vel potius perfidiam) cum Romana comparans ait: „Apud nos si „cui talentum concreditum sit, & ex- „stent decem syngraphæ, decem signa, „bis totidem testes, tamen fidem vix est „servare. Apud Romanos autem, quum „in imperiis aut legationibus plurimum „pecuniæ in manibus habeant & dispen- „sent, tamen officium & fides constat, „sola jurisjurandi religione inductis. „Hujus formulam & ritum idem Polybius describit: (e) „Romani Jovem lapidem „jurarunt ex veteri quodam ritu. Mos au-

„ autem jurandi Jovem lapidem est hic.
„ Fecialis lapidem tenens ita ait : si sine
„ dolo malo ago, bonis afficiar: si sciens
„ fallo, cæteris omnibus salvis in suis ci-
„ vitatibus, legibus, laribus, delubris, se-
„ pulchris, solus ego concidam , ut lapis
„ e manibus meis decidet: nec plura lo-
„ cutus manu lapidem abjicit. „ Alterius specimen dedit Attilius Regulus, qui
maluit crudelissimam obire mortem, quam
suadere Romanis pacem cum Pœnisi in-
eundam (ad quod negotium remissus Ro-
manam fuerat) & frangere jusjurandum de
suo Carthaginem reditu. *Frugalitatem*
Romanorum insigni elogio prosequitur Li-
vius , dum ait : *Nulla unquam respublica*
nec major, nec sanctior, nec bonis exemplis
ditior fuit : nec in quam tam seræ ava-
ritia luxuriaque immigraverint ; nec ubi
tantus & tamdiu paupertati ac parsimoniae
bonos fuerit. Magnitudinem animi prodi-
derunt non solum in prosperis rebus ,
dum triumpharunt, sed etiam in adver-
sis , ubi cladem passi sunt. Ita Varro
Imperator, quum ab infelici illa, sævissi-
maque strage ad Cannas exercitus reli-
quias Romam deduceret, omnis ordinis
magistratus cum populo obviam ei pro-
cesserunt , *gratias agentes, quod de repu-*
blica non omnino desperasset. Res profecto
mi.

mira! gens alia fannas, & opprobria, sa-
xa & tela, compedes & securim male
reduci parasset: Romani grates egere.
Quare Livius non immerito scripsit: *Ma-
gnitudinem populi Romani adversis prope
rebus admirabiliorem, quam secundis esse.*
Justitiam in bello sanctissime coluerunt.
Hujus gerendi caussa duplex fuit: aut
pro salute, aut pro fide. Pro illa, ut
rempublicam ab injuriis hostium defen-
derent, & vim vi propulsarent: pro ista,
ut socios in fidem receptos ab aliorum
direptione vexationeque tutos præsta-
rent. Quamobrem Rutilius de Roma ve-
teri cecinit:

*Justis bellorum caussis, nec pace su-
perba*

*Nobilis ad summas gloria venit
opes.*

Fateri nihilominus oportet, Romanos
lapsu temporum dominandi libidine trans-
versum actos a justitia & fide Majorum
degenerasse saepius in avaritiam & ambi-
tionem, Nec diffitetur hoc Tacitus, alias
in extollendis Romanorum factis minime
parcus, dum scribit: *Raptore orbis post-
quam cuncta vastantibus defuere terræ, ma-
re scrutantur: si locuples est hostis, avari-*

Si pauper, ambitiosi: quos non Oriens, non Occidens satiaverit. Et sane insulam Cyprum Ptolemæo Regi amico suo adhuc viventi eripuerunt, eo quod esset dives, deliciis affluens, & Veneri dicata. Sardiniam occuparunt, ejus dominis Carthaginensibus alio bello implicitis. Judæam innoxiam, nec data caussa Pompejus vettigalem fecit: Asiam vero legitimis Regibus eripuit. Illud quoque vitium haud dissimulandum: Romani licet inter se summe concordes fuerint, ubi de hoste profligando, de exteris subjugandis, deque imperii finibus magis magisque dilatandis agebatur, nihilominus maximis saepe discordiis ac bellis intestinis invicem fuere collisi, nunc Regibus & Magistratis plebem opprimentibus, nunc plebe contra Patres instigantibus Tribunis insurgente, nunc servis seditionem moventibus, nunc privatis hominibus reipublicæ clavum sibi vendicare conantibus, quemadmodum in Triumviris Sylla, Mario, & Cinna: rursus in Crasso, Pompeio, & Cæsare videre fuit, quorum primus præstabat opibus, alter auctoritate, tertius consilio, quivis autem dominandi cupiditate. Atque discordia hæc sensim rempublicam Romanam pessum dedit, non tamen sola: accessit morum corruptela.

Quamdiu bellis gerendis erant occupati, nulla morum licentia in adultis, maxima in educandis liberis severitas conspiciebatur. Censores minima etiam delicta, præsertim vitæ solutioris delicatoresque, tum in filiis tum in parentibus strenue vindicabant. Sed saluberrima hæc morum disciplina post excisam Carthaginem brevi evanuit. Evidem Publius Cornelius Scipio suasit servari urbem inimicam, utpote cuius metu in officio & armis contineretur juventus Romana, quam, si metu solutis degere liceret, otio deliciisque, ac cæteris quæ inde nascuntur malis, dedituram se prælagiebat. Veritatem probavit eventus, dum postea adolescentes primum otiosi evasere, Asiaticæ deliciæ in Urbe regnare cœperunt, donec subnata cupiditas & ambitione in adultioribus, ac excitati motus intestini magnis passibus rempublicam in præceps egerint.

CXIII.

Exterior habitus corporis.

Post interiorem animi cultum cognoscere juvat exteriorem corporis habitum. Romani omnis Ordinis, tam Senatorii, quam Equestris, ac etiam plebeji, in bello

lo gestabant vestem curtam, non ultra
genua defluentem, nec manicatam, quam
Sagum adpellabant, unde *Sago inclytus*:
pacis vero tempore rejecto pallio, quo
Græci sunt usi, incedebant toga ad talos
usque pertingente, nec versicolori. Hac
quoque in foro semper utebantur, unde
Toga clari. Adolescentibus singularis to-
ga fuit, quam *prætextam* dixere, quo-
niā vestimenti hujus limbis *prætexta*
erat purpura. Inde *Prætextati* cognō-
men haulit Papirius memorabili factō,
quod Macrobius narrat: (f) „ *Prætex-*
„ *tatus cognomentum inditum est Papi-*
„ *rio puerō ob tacendi loquendique in*
„ *prætexta ætate prudentiam*, qui cum
„ *parente suo in curia fuerat*, ut tunc
„ *mos erat Senatoribus in Curiam cum*
„ *prætextatis filiis introire*. Hic cum
„ *Mater compressius & violentius quæ-*
„ *reret*, quidnam in Senatu egissent Pa-
„ *tres, lepidi atque festivi mendacii con-*
„ *filium cepit, & actum in Senatu di-*
„ *xit: utrum videretur utilius, magisque*
„ *e republica esse, unusne ut duas uxores*
„ *haberet, an ut una apud duos nupta-*
„ *esset. Res hæc ingentes turbas illi-*
„ *eo inter mulieres Romanas excitavit, ri-*
„ *sus*

(f) *Saturnal. l. i. c. 6.*

su denique omnium finitas, nec sine laude taciturnitatis in Papirio. At ubi adolescentes annum decimum sextum ætatis egressi fuerunt, prætextam deponebant, induebantque togam virilem, hujus ornamenti expertem. Varium autem togæ genus fuit, ac cuivis Ordini proprium. Senatores gestabant togam *latus clavus* dictam, id est, latis clavis conspicuam, sive hi fuerint flores quidam in ea depicti, sive aureæ argenteæve parergæ. Eques habebant togam ornamentis rario-ribus & brevioribus distinctam, & in digitis annulum. Plebeiorum toga simplex erat atque incomta, quam togam *puram* vocarunt. Qui ad officium honoratum sive Magistratum adspirabant, toga candida induiti in publico comparuerunt, unde *toga Candidati*. Toga pulla seu nigra utebantur in funeribus. Posterioribus reipublicæ temporibus invaluit mos gestandi vestem pretiosam, multicolorem, & auro argentoque intertextam, quam togam *pictam*, & *palmatam* nuncuparunt. Sed hæc Magistratum duntaxat Supremorum ac Imperatorum insigne fuit. *Trabeam* seu vestem colorum varietate in modum trabium virgatam Consules adhibebant. Hæc de Toga. Fuere Romæ & aliæ vestes: *Paludamentum* belli-
du-

ducibus proprium : *Cblamys* inferiorum militiæ præfectorum palliola erant : *Apex* capitis ornementum fuit, quo usi sunt Pontifices & summi Sacerdotes, non ab simile a nostrorum insula. *Vittæ* fuerunt tæniæ in nodum collectæ, atque in humeros defluæ, quibus victimæ aris destinatæ redimiri solebant : iis quoque Virgines Vestales comebantur : *Stola* matronarum longa & ampla vestis : *Bulla aurea* e collo pendens puerorum nobilium insigne. *Cotburnus* vestis talaris, qua induti Poetæ tragici in scena spectabantur : *Soccus* vestis arctior Comicorum : *Lacerna* super reliquas vestes se induerunt ut plurimum pluvia tempestate. *Petasum* dicebant pileolum galero persimilem, ejusdem vix non formæ cum eo, quem in theatris hodie vulgo *Caschbetam* intuemur, sed absque plumis. Ejus usus haud erat, nisi in sacris, ludis, saturnalibus, in itinere & militia. Cæterum ad vestes conficiendas raro linum adhibebant, crebrius vero sericum, aliud tamen a nostro, ut pote ab ultimis Indorum populis Seribus petitum. Pedibus inducebant vel soleas loro adstrictas, (*Sandalia dicunt*) vel calceos, vel caligas ad suram usque ascendentis. Antiquis enim nullæ braccæ nisi Gallorum nationi, quæ inde *Braccatæ*

nomen accepit. Annulos digitis inferebant primum Senatores & Equites : sed brevi in omnes vulgatus est eorum usus, ita tamen, ut primi Ordinis Viri aureos, Nobiles argenteos, servi ferreos gestarent. Hucusque satis modeste omnia circa vestes & corporis totius habitum agebantur. Verum ultimis reipublicæ temporibus ingens luxus per omnes Ordines grassari cœpit. Audire juyat gravissimas utriusque Senecæ querelas. De viris quidem Junior ita scribit : (g) *Quidquid est boni moris, extinguimus levitate & politura corporum. Muliebres munditias antecessimus, colores meretricios, matronis quidem non inducendos, viri sumimus. Tenero & molli ingressu suspendimus gradum, non ambulamus, sed incedimus. Ex ornamus annulis digitos, in omni articulo gemma disponitur.* De Juvenibus alter Seneca, prioris pater, conqueritur his verbis: (h) „ Torpent ecce ingenia de- „ sidiosæ juventutis, nec in ullius rei „ honestæ labore vigilatur. Cantandi sal- „ tandique obscœna studia effœminatos „ tenent, & capillum frangere, & ad „ muliebres blanditias vocem extenuare, „ mollitic corporis certare cum fœminis,

&

(g) *Lib. 7. Nat. Quæst.*(h) *Lib. I. Controversiæ*

„ & immundissimis se excolere mundiciis
„ nostrorum adolescentium specimen est.
„ Quis æqualium vestrorum quid dicam
„ satis ingeniosus, satis studiosus, immo
„ quis satis vir est? Emolliti enervesque
„ quod nati sunt, inviti manent, expu-
„ gnatores alienæ pudicitiæ, negligentes
„ suæ. „ De fœminis idem Seneca: *Vi-
deo*, inquit, *uniones non singulos singulis
auribus comparatos: junguntur inter se,
& insuper alii bini superponuntur. Non
satis muliebris insania viros subjecerat,
nisi bina ac terna patrimonia auribus sim-
gulis pependissent.*

CXIV.

Convivia & Nuptiæ.

In prischorum Romanorum viatu atque convictu lex unica fuit, nempe frugalitas. Quamvis enim ter de die cibum capere soliti essent, quem mane *jentaculum*, sub meridiem *prandium*, vesperi *cenam* vocitabant, admodum parce tamen, & veluti festinanter singula fiebant. Mensa utebantur rotunda, quam tres lecti panno vel serico strati amiebant, literam C. referentes: non enim assidebant mensæ, sed positis antea soleis, lotisque manibus accumbebant, cor-

pore sinistrum in cubitum nonnihil inclinato. Convivia aliquanto splendidius celebrata fuerunt: Lex Fannia sub bellum punicum tertium lata est in hanc sententiam: *permitti diebus festis* (scilicet ad lautiorem mensam instruendam) *centenos aeris, ceteris denos.* Centeni autem aeris decem drachmas, deni unam conficiebant. Modestiam in Conviviis veterum Romanorum ut exprimeret Tullius, a Græcorum conviviis ea distinxit his verbis: (i) *Majores nostri ambitionem epularem amicorum, quia vitæ conjunctionem haberet, convivium nominarunt melius, quam Græci, qui hoc idem Compotationem, tum Concænationem, Symposium, Syndipnon vocarunt.* Athenæus vero religionis rationem in conviviis priscis habitam commemorat inquiens: (k) „Omnis Convivalis cœtus apud veteres suis caussam ad Deum referebat. Unde medium mensæ locum occupabat Dei alias cuius simulacrum eidem impositum si, ve ad reverentiam, sive ad lætitiam e Numinis conspectu hauriendam, dicebaturque illud *Genius mensæ.* „Coronas non raro capitibus imponebant, & hymnos Deorum inter epulas cantabant,

nec

(i) *De Senect. Cap. 13.*(k) *Lib. 5.*

nec aliis mensæ ministris usi sunt, quam liberis & ingenuis. Convivator dicebatur ille, qui sive amicos, sive hospites convivio excepit: Modimperator autem, qui modum cibi, maxime vero potus præscripsit, quem excedere nefas erat. Plerumque tres duntaxat *missus*, uti vocarunt, convivium habebat: primus *An-tecæna*, cuius potissima fercula fuerant ova cum lactucis, & herbarum radicibus, & apposito ad bibendum mulso, unde *promulsis cænae*. Secundus *cæna*, ubi lixa & frixa, &c. inferebantur mensæ: præcipuum ferculum caput cœnæ nuncuparunt. Tertius *bellaria*, seu *mensa secunda*, quam varii generis condimenta ornabant, & fructus, præsertim mala. Inde a convivii initio & fine traxit originem proverbium illud: *ab ovo usque ad malum*. Porro quædam convivia fuere Romanis sacra, & celebrabantur in templis Deorum, quorum statuæ ante alios hospites primo loco collocabantur, quumque non sellæ, sed lecti ad accumbendum adhicerentur, ejnsmodi convivia Deorum *Lectisternia* fuerunt adpellata. Ex his Dii honorem, utilitatem Epulones aliquique hospites sunt consecuti impensis devotorum, qui hortatu Epulonum mensas satis lautas instituere consueverunt.

Erant autem Epulones præsides & moderatores hujuscemodi epularum , vel constituti a Magistratu , vel in ultimæ voluntatis tabulis nominati, quorum fuit curare , ut debito tempore ac ritu illæ instruerentur. Alia fuerunt Convivia , quæ Saturnalibus festis Domini servis suis quam lautissima præbebant: Permutabant tunc vestes suas servi cum heris : hi vero servorum more illis ad mensam ministrabant, uti prodit Athenæus : (1) *Saturnalibus diebus mos Romanis præbere servis convivium, sic ut ipsi servorum officia obirent, a Græcis more sumto,* scilicet ut hac civilitate capti ad dominorum suorum obsequia promptiores redderentur servi , & odia invicem atque offensiones dimitterent. Rursus alia Convivia in antiquis Scriptoribus inveniuntur *Tempestiva*, quæ media die initium, finem vero sub vesperum sortita sunt: *Intempestiva* vero, quæ a medio die ad medium noctem & ultra protrahebantur, quod maxime contigit tempore Cæsarum, qui non nisi luxui indulgebant, & ad abligurendas imperii opes nati videbantur. Hujuscemodi Convivium intempestivum & luxu plenum erat Metelli Pro-Consulis in Hispania , quod Sallustius describit :

, Cœ.

„ Cœnæ ultra Romanorum & mortalium
„ etiam morem curabantur, exornatis
„ ædibus per aulaæ & insignia, scenis-
„ que ad ostentationem histrionicam fa-
„ bricatis. Simul croco sparsa humus,
„ & alia in modum celeberrimi templi.
„ Præterea sedenti in transenna demis-
„ sum victoriæ simulacrum cum machi-
„ nato strepitu tonitruum, coronam ei
„ imponebat: tum venienti thure quasi
„ Deo supplicabatur. Epulæ vero exqui-
„ sitissimæ, neque per omnem modo pro-
„ vinciam, sed trans maria ex Maurita-
„ nia volucrum, & ferarum incognita an-
„ tea plura genera. „

CXV.

Nuptiæ apud Romanos nomen suum
fortitæ sunt a *nubendo*, quod proprie-
gnificat velare, operire. Nam moris erat,
ut novæ nuptiæ velo, tanquam virginæ
pudoris testimonio operarentur, quando
ad virum ducebantur. In his celebra-
dis religiosum mensis, diei, totiusque
temporis delectum faciebant Romani.
Kalendæ, Nonæ, Idus, omnesque festi
dies mali ominis pro nuptiis habebantur.
Nam ut Plutarchus inquit, quia festo die
raptis Sabinis Virginibus bellum est or-
tum, religio ipsis inde fuit virginum nu-
ptias

ptias festis diebus celebrare. Majum quoque ac Februarium vitabant: contra aptissimum auspiciatumque existimabant tempus illud, quod Idus Junias sequitur. Hoc innuit Ovidius, dum filiam suam nuptui collocaret, (m) his versibus:

*Hanc ego cum vellem genero dare,
tempora tædis*

*Apta requirebam, quæque caven-
da forent.*

*Tunc mibi post longas monstratur
Junius Idus*

*Utilis & nuptis, utilis esse
viris.*

Quas ceremonias usurparint Romani ad novam nuptam ornandam, ducendamque in domum mariti, quoniam pleræque cum Græcis communes fuere, heic non commemoro, utpote in Antiquitatibus Græcorum §. VII. pluribus expositas. At matrimonium ipsum apud Romanos tribus modis contrahi solebat, farre, coemtione, usu, quemadmodum Arnobius (n) & Boethius (o) testantur. Primum *farre*; nam certa verborum formula, & præsen-

(m) *Fast. l. 6.* (n) *Lib. 6.*

(o) *In Topic.*

sentibus decem testibus, ac solemini sacrificio in honorem Junonis Pronubæ, & Hymenæi facto, in quo panis farreus adhibebatur, mulier in manum viri conveniebat. Hinc Dionysius inquit, (p) pri scos legitima sacraque matrimonia Romana adpellatione *farreacea* dixisse a communione farris. Hoc Pontifex Max. & Flamen Dialis mariti & uxoris nomine immolabant; quod ubi factum, nova nupta quamprimum e patria potestate in viri manum transibat. Alter contrahendi modus erat *Coemtio*. Hæc Boethio teste „ certis solemnitatibus peragebatur, & se „ se in coemendo invicem interrogabant, „ Vir ita: an sibi materfamilias esse vel- „ let? illa respondebat, velle. Item mu- „ lier interrogabat: an vir sibi paterfa- „ milias esse vellet? ille respondebat, vel- „ le. Itaque mulier in viri conveniebat „ manum, & vocabantur hæ nuptiæ per „ coemtionem, & erat mulier materfa- „ milias Viro loco filiæ. „ Verbis quo- „ que emtionis factum aliquod accessit. Quippe si Varroni fidem habemus, (q) „ Veteri Romanorum lege mulieres tres „ ad virum asses ferre solebant, atque „ unum quidem, quem in manu tene- „ bant, tanquam emendi causa marito „ da.

,, dare ; alium quem in pede habebant,
,, in foco Larium familiarium ponere :
,, tertium in facciperio cum condidissent,
,, solebant resignare. „ *Usu* demum ,
qui tertius modus fuit , quæsitæ partæ
que uxores a maritis fuerunt , scilicet
dum dissimulata coemtionis solemnitate
mulier matrimonii causa in domum viri
deducta integro anno vitæ societatem
cum eodem iniit. Nam sicuti res mo-
biles , quas vocant , anni lpatio possellæ
ex jure Quiritum possidentis propriæ fie-
bant , ita mulier , quæ toto anno matri-
monii ergo cum viro commorata fuisset ,
in ipsius potestatem venisse judicabatur ,
coemtionis solemnitatem supplente usu.
Quemadmodum autem tribus modis apud
Romanos matrimonia contrahebantur , ita
etiam tribus dissoluta fuerunt , nimirum
diffareatione , quod genus sacrificii erat ,
quo coram viro & muliere peracto ma-
trimonii vinculum solutum credebatur :
remancipatione , qua mulier , quæ coem-
tione in manum viri veniebat , ab eodem
velut manumissa reddebatur parentibus
vel propinquis , & *remancipata* dicebatur :
usurpatione , qua nondum expleto anno
discedens a viro uxor a parentibus aut
tutoribus solemni quadam ratione appre-
hensa mariti potestate liberata fuit. Cæ-

terum a secundis nuptiis, licet nulla lege essent prohibitæ, ut plurimum abhorrebant honestiores fœminæ ac Matronæ Romanae. De his inquit Valerius Maximus (r) „Quæ uno contentæ matri- „monio fuerunt, corona pudicitiæ ho- „norabantur. Existimabant enim eum „præcipue matronæ sincera fide incor- „ruptum esse animum, qui depositæ vir- „ginitatis cubile egredi nesciret: multo- „rum matrimoniorum experientiam qua- „si legitimæ cujusdam intemperantiæ si- „gnum esse credentes. „ Hoc castimo- „niæ genus tantam ipsis reverentiam con- ciliavit, ut aris admoverentur, & sacris operari Sacerdotis instar liceret, quum, ut inquit Livius, (s) nulla nisi spectatæ pudicitiæ matrona, & quæ uni viro nupta esset, jus sacrificandi haberet.

§. VIII.

Funebris.

CXVI.

Varia Funerum genera.

Inter funera non modicum secere discri-
men Romani. I. *Funus Acerbum* erat
eorum, qui adhuc infantes, & ante tum-
tam

(r) *L. 8. c. 1.*

(s) *L. 10.*

tam togam virilem fatis concessere. Tria enim mortis genera numerabant: *Acerbum*, id est, infantium: *Immaturum* seu *Juvenum*: *Naturale* sive *Senum*: quæ tria duobus versibus complectitur *Juvinalis*: (t)

*Non præmaturi cineres, non funus
acerbum*

*Luxuriæ, sed morte magis metuenda
senectus.*

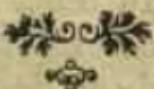
Quod immaturum fuit, tanquam magis luctuosum, citius effterri consuevit, ut parentum oculis subtraheretur. II. *Funus Censorium*, nonnisi viris maximæ auctoritatis, & de republica optime meritis decretum. In hoc vestes, stragula, omniaque purpurea fuerunt. Polybius (u) triplicem funerei vestitus formam distinguit, dum ait: „Ubi autem præclarus „aliquis e domesticis obiit, instituunt „neris apparatus, & circumfusi qui si „miles magnitudine ac statura videntur, „vestes capiunt: si *consul* aut *prætor* „fuit, purpura prætextas: si *censor*, pur „pureas: si *triumphalis*, auro intertex „tas. „ III. *Funus Collativum* nominabatur, ad quod vel populus, vel Senatus

ex.

expensas contulit, quod factum est vel populi studio, conferentis sextantes & quadrantes ad illustriora reddenda illorum funera, qui populi jura fortiter tuebantur: vel Senatus iussu, quando quæstores impensis publicis extulerunt funera spectatorum virorum, quibus facultates de- erant ad honorem sepulturæ comparandum: vel reipublicæ totius nomine, si quis Magistratum aut Legatorum in munere suo pro patria profuso sanguine mortem oppetiit. IV. *Funus Indictivum* vocabant, si publica præconis voce indictum fuit, vocatique qui exequias irent. Apud Nobiles & Optimates funera ejusmodi admodum sumptuosa fuerunt, ac teste Festo ludis etiam & certaminibus institutis condecorata: apud plebeios vero satis humilia, nec ad pompam indicta, sed ex necessitate, ut funus honeste posset effterri, comitante civium & vicinorum turma. Indicendi formula fuerat.

OLLVS QVIRIS LETO DATVS EST. V. *Funus Larvatum*; si nimirum facies defuncti casu vel vulnere nimium deformata sine horrore conspici non poterat; tunc enim larva tegi solebat, & ad tumulum deportari. VI. *Funus Tacitum*, quod omni pompa, præconis voce, ludis, aliisque honoris signis

destitutum erat, alio nomine vulgare, plebeium, ac commune dictum. VII. *Funus Militare*, quod incomitis signis armisque inversis non a populo, sed tribunorum centurionumque humeris efferebatur. VIII. *Funus Triumphale*, ita appellatum, quia eadem ferme, qua triumphus, pompa ducebatur, praeuntibus devictarum urbium & victoriarum signis, hostium spoliis, ac Regum sociorum donis, sequente in curru triumphali Ducis imagine cerea, lauro redimita. Hic honos claris duntaxat belliducibus ac postea Imperatoribus obtigit. Plerumque modum & rationem funeris morituri prescripsere haeredibus, ut Seneca testatur: (x) *Quidam disponunt etiam illa, quæ ultra vitam sunt, moles magnas sepulchrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera, & ambitiosas exsequias.* Ad ritus deducendi funeris quod adtinet, descriptos inveniet Lector in Antiquitatibus Græcorum hoc loco, utpote etiam Romanis usitatos.

CXVII.

Sepulchra, Inscriptiones.

Romanis admodum familiare fuit, ut sepulchri designandi curam vivi adhuc in se susciperent: hinc illa in antiquis inscriptionibus verba est reperire. V. F. id est, *vivus fecit*. U. F. C. *vivus faciendum curavit*. U. H. S. F. M. *vivus hoc sibi fecit monumentum*. Quodsi hæredibus sepulchrum condendi onus ultimis tabulis relictum fuit, hoc indicarunt sequentia verba lapidibus insculpta: T. F. I. H. F. C. seu *Testamento fieri jussit*: *Hæredes faciendum curarunt*. vel H. E. T. F. *Hæredes ex Testamento fecerunt*. Locus sepulturæ jam sub ipsis Romæ initiosis, & ante latas a Decemviris leges fuit extra urbem: postmodum id ipsum XII. Tabularum lege cautum fuit, quam prodit Cicero: (y) *Hominem mortuum in urbe ne sepelito, neve urito*. Caussa fuit, tum ne aer cadaverum vel cinerum putore inficeretur, tum quia sacra civitatis funestari ac pollui sepulchris credebant. Quare vel in agris & villarum hortis, vel juxta viam publicam struebantur.

Un-

(y) *De leg. l. 2.*

Unde paræneses illæ : ASPICE. VIA.
TOR. CAVE. VIATOR. & Pro-
pertius : (z)

*Si te forte meo ducet via proxima
busto.*

Tenuioris fortunæ homines tumulos sibi parabant vel e terra egesta, vel ex tegulis opere fictili ac testaceo, quos macea-
ria sepiebant ad accessum prohibendum. Ditiorum ac honoratorum sepulchra plerumque lapidea marmoreaque fuerunt. Subtus quidem cellas quasdam arcubus impositis exstribabant, pavimentis stratas, ad quas per gradus descendebatur: supra vero pyramidibus, vel columnis, vel mole quadam templum imitante superposita ornabant. Quædam dicebantur sepulchra communia, quæ sibi quisque, familiæ, ac posteris condidit, exclusis exteris, id quod ex additis clausulis patet, quæ in antiquis inscriptionibus leguntur :

DIS. MANIB.

SACR

SIBI. ET. CONIVGI. ET.

LIBERIS.

ET.

ET. LIBERTIS. LIBERTABVSQ.
POSTERISQ. EORVM.
FECIT.

HOC. MONVMMENTVM.
EXTERVM. HÆREDEM. NON.
SEQVITVR.

Contra sepulchrum *privum* seu singula-
re, quod sibi quis soli, vel etiam conju-
gi suæ fieri curaverat, cunctis aliis sub
execrationis pœna exclusis.

IN. H. S. LIBERT. SIVE. LIBER.
INFERATVR. NEMO.
SECVS. QVI. FECERIT.
MITEM. ISIDEM. IRATAM.
SENTIAT.
ET. SVORVM. OSSA. ERVTA.
ATQVE. DISPERSA.
VIDEAT.

Ornamenta sepulchrorum quoque pro di-
gnitatis, officiorumque varietate varia,
& non raro per quam splendida fuerant.
Sæpe appendebant in iis tum hostium
devictorum exuvias & spolia, tum ipsius
mortui arma, thoracem, chlamydem, &c.

emblemata & signa, quibus res gestæ defuncti æternæ memoriæ commendabantur: erigebantur statuæ mortuorum: ædicularæ cum mensis & aris: columnæ, porticus, & palestræ: sylvulæ ex arboribus buxi, cupressi, palmæ, lauri. Nec his contenti statis per annum temporibus se-pulchra hæc multis cum luminibus, accensisque thuribus frequentabant, tanquam loca maxime religiosa: ibi libamenta quædam in tumulum ad orientem ac occidentem conversi fundebant, lac scilicet, & mulsum; quinque manus expiandi erant, nigras hostias, easque sinistra manu immolabant.

Inscriptiones ita sepulchris apud Romanos propriæ fuerunt, ut nulla memoria viderentur esse digna, quæ istis carerent. Has etiam *Titulos* vocabant. Sic Ovidius:

Sculptaque sunt titulo nostra sepulchra brevi.

Et Martialis:

Quisquis lœta tuis, & sera parentibus optas

Fata, brevem titulum marmoris bujus babe.

Ejus-

Eiusmodi inscriptiones modo prosa oratione, modo carmine concipi solebant, ac minio ut plurimum signari literæ, ut & splendidiores redderentur, & facilius a prætereuntibus legi possent. Caput inscriptionis plerumque fuit:

DIS. MANIBVS. SACRA.

vel brevius. D. M. aut D. M. S. Ita Prudentius (a)

DISMANIBVS *illic*

Marmora secta lego

.

Sequebatur defuncti nomen, parentes, patria, & familia: res gestæ, quibus famam & gloriam defunctus sibi peperit: tum vitæ anni, menses, dies, horæ.

VALERIA. TROPHIMA. FILIO.

DVLCISSIMO.

ET. PIENTISSIMO. ET. FRVGALISSIMO. VIXIT.

ANNIS. XXIX. MENS. VIII.
DIEB. XVI. HORIS. VII.

Non

(a) *In Symmach.*

Non raro etiam matrimonii tempus, & caussam mortis addiderunt :

PRO, LIBERT. PATR.
OCCVBVIT,

CXVIII.

Cineres, Urnæ, Lucernæ.

Priscis temporibus Rōmāni cadavera terræ mandarūnt. At quum s̄epius, præfertim in bellis civilibus contigisset, licentiam furiosæ plebis eo progredi, ut nec mortuis parcerent, sed effractis sepulchris ipsa eruerent ac violarent horum corpora, Græcorum morem imitati deinceps cremare cœperunt. Rem omnem paucis describit Honoratus Servius :
 (b) *Apparatus mortuorum funus dici solet, exstructio lignorum rogus; subiectio ignis pyra, crematio cadaveris bustum: locus iustrina, operis constructio sepulchrum; nomen inscriptum monumentum.* Itaque cadaver medio funeris loco ponebatur; non procul a cadavere rogus erat e vario lignorum genere, qui vel forma quadrata vel rotunda cadaver ambiebat, atque accensa pyra illud sensim in cineres & bustum rededit. Ne vero rostum crea-

(b) In Aeneid. 1.6.

matumque fætorem spargeret, in ustrina
seu loco funeris extremo circumquaque
disposita fuere cypressorum ramenta, quæ
subjectis flammis gratum odorem diffun-
derent, vel certe ingratum temperarent.
His peractis custodes adponebantur, &
ut scribit Alexander ab Alex. (c) sole-
bant „ nono die reliquias defuncti &
„ cremati cineres mater, soror, & pro-
„ pinqui, affinesque nigra in veste & ef-
„ fasibus comis; aut Pontifices & Sacer-
„ dotes, nonnunquam primores Patrum
„ perfuncti honoribus, tunicati & discin-
„ ëti, lotis manibus & nudis pedibus os-
„ sa a cinere separare & colligere, ea-
„ que lacte & vino lavare, & Deos ma-
„ nes advocare.,, Postea vero rursum
collectos cineres una cum ossibus in ur-
nam misere. Fuit autem urna vas ob-
longum, corpore rotundo, collo procero,
angusto, & instar fistulæ porrecto, adje-
ctis ex utraque parte ansis. Pro condi-
tionis ac facultatum diversitate diversa
fuerunt vasæ ista, fictilia, ænea, marmo-
rea, argentea, & aurea. Urna ipsa ca-
daveris reliquiis onusta sepulchro infere-
batur, ibique in arca e saxo, ut pluri-
mum ex marmore, quam etiam sarcopha-
gum

(c) *Gen. dier. l. 3.*

gum dicebant, religiose reponebatur. *Deinde collectas reliquias*, ait Dionysius Ha-
licarnasseus (d) *in eodem loco humarunt*,
(scilicet urnæ inclusas) *tumulo excelso*
super eas multorum manu congesto, monu-
mentoque insigni instruēto. Quidam Scri-
ptores duarum urnarum mentionem fa-
ciunt, quarum una cineres, altera ami-
corum lacrymas capiebat. Forte propin-
qui & amici funus comitantes posteriori
urnæ faciem superponentes lacrymas ex
oculis cädentes illuc mittebant. Certe
Desiderius Lignaminæus Ord. S. Dom.
mortuus ad finem seculi XVI. dum an-
te sex annos in Zacyntho insula effossum
fuisse Ciceronis sepulchrum scribit cum tali
epitaphio : M. TULLI. CICERO.
HAVE. ET. TV. TERENTIA.
ANTONIA: addit, inventas in eo-
dem urnulas vitreas, in quibus cineres
& amicorum lacrymæ de more fuerint
adservatæ. (e)

Sepulchris fere omnibus Romani ar-
dentem lucernam addebant. Inscriptio
urnæ, quæ Salerni in æde Episcopi re-
perta est, sic habet :

HA-

(d) *Lib. 8.*(e) *In Epist. de tumulo Cicer. in Zacyntho*
inf. invento.

HAVE. SEPTIMIA. SIT. TIBI.
TERRA, LEVIS. QVISQ.
HVIC. TVMVLO. POSVIT.
ARDENTEM. LVGERNAM.
ILLIVS. CINERES. AVREA.
TERRA, TEGAT.

Atque has lucernas mille & amplius annis arsisse, apertisque sepulchris ardentes adhuc fuisse inventas non pauci Scriptores contendunt, uti legere est apud Onuphrium Panvinium *de rebus desperditis & inventis*. Factum hoc asserunt stupendi cujusdam liquoris beneficio, cuius auctorem celebrant Maximum Olibum: de hoc Bernardinus Scardeonius, Historicus Patavinus (f) ita scribit: „Quis sanæ mentis Maximum Olibum connumerandum hic esse neget? quem constat fuisse virum maximæ præstantiæ, & summo ingenio prædictum, quandoquidem tam admirabili arte lucernam concinnaverit, ut perpetuo fulgorre lucens mille & quingentos annos plus minus Plutoni dicata sub terram accensa permanserit. Nam annum circiter millesimum quingentesimum nostræ

(f) *De Sepulchr. Patav.*

„ stræ salutis juxta Atesthen municipium
 „ Patavinum , dum foderetur a rusticis
 „ terra solito altius, reperta est urna fi.
 „ ctilis , & in ea altera urnula , in qua
 „ erat lucerna adhuc ardens inter duas
 „ ampullas, quarum altera erat aurea, al.
 „ tera argentea, purissimo quodam liquo.
 „ re plenas , cuius virtute illa per tot
 „ annos arsisse creditur , & nisi retecta
 „ fuisset, perpetuo arsura. „ Ita Scardeo.
 nius pro his lucernis , quas contra ve.
 hementer impugnat Octavius Ferrarius
 in sua de veterum lucernis sepulchrali.
 bus dissertatione.

CXIX.

Mausolea.

Mausolea dicebantur magnifica sepul.
 chra , deducta nominis origine a Mauso.
 lo Cariæ Rege , cui superbum ejusmodi
 monumentum Halicarnassi struxit Arte.
 misia Regina & uxor, cuius memini prio.
 re Capite de Græcorum Antiquitatibus
§. VIII. num. 77. Hoc in loco ea so.
 lum prosequor , quæ inter cætera Romæ
 eminuerunt. Nam ut Pausanias scribit:
*Ea fuit operis (nempe Mausolei Halicar.
 nassensis) magnitudo & ornamentorum
 magnificentia , ut Romani valde illud mi.*
van-

rantes magnificentissima quæque monumen-
ta Mausolea appellarint. Primum fuit
Romæ, quod Augustus Cæsar vivus ad-
huc & VI. Consul inter viam Flaminiam
& ripam Tiberis exstrui jussit, cui duas
columnas æneas adposuit, in quibus res
omnes ab ipso præclare gestæ enumera-
bantur. Imaginem illius oculis exhibere
juvat verbis, quibus id depinxit Strabo :
(g) „ Commemoratione dignissimum est,
„ quod Mausoleum appellant, in excelsis
„ fundatum collibus, lapide niveo, &
„ perpetuæ viriditatis arboribus cooper-
„ tum ad summum usque verticem, ad
„ fluminis ripam exaggeratum. In sum-
„ mo autem positum Cæsaris Augusti si-
„ mulacrum in ære fabricatum. Sub ag-
„ gere ipso sunt ejus loculi, & cognato-
„ rum, & necessariorum. A tergo lucus
„ est, mirifica continens ambulacra. In
„ medio campi spatio sui busti exstat am-
„ bitus, & ipse niveo perfectus lapide,
„ ferreos in circuitu cancellos habens, &
„ plantatas interius præferens popu-
„ los. „

Alterum Mausoleum in urbe fuit Mo-
les Hadriani dictum, trans Tiberim situm,
& respiciens Mausoleum Augusti, ad cu-
jus

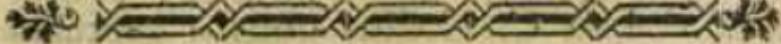
ius imitationem factum est. De hoc Dio
(h) inquit: *Sepultus est Adrianus in ri-*
pa fluvii juxta pontem Ælium. (qui nunc
pons Angelorum vocatur) *Ilic enim se-*
pulchrum conditum. *Jam enim Augusti*
monumentum repletum, nec quisquam am-
plius in eo sepeliebatur. Moles hæc infi-
ma sui parte ex pario marmore candi-
dissimo quadrata, inde rotunda opere Do-
rico instar turris exsurgebat, tam ampla,
ut saxum ex una parte projectum alte-
ram tangere nequiret. Ab imo pede ad
summum usque verticem ornabant hoc
grande opus innumeræ columnæ, quadri-
gæ cum equis prominentibus, equestres
statuæ, aliaeque illustres Majorum imagi-
nes circum circa dispositæ. In cacumine
eminebat nux pinea ex ære, obducta au-
ro, inusitatæ magnitudinis, quatuor æneis
pavonibus circumstantibus, quum Augu-
starum animas in Apotheosi sua a pavo-
nibus in cœlum attolli vulgus crederet,
uti e pluribus antiquis numismatibus pa-
ret. Hæc moles postea ornamentis suis
vix non penitus exuta in munimentum
conversa hodie *Castellum S. Angeli* nun-
cupatur.

Ter.

(h) Lib. 69.

Tertium, non quidem Mausoleum, sed sepulchrum profecto mirabile ac memorabile est Caii Cestii, etiamnum ad portam S. Paulli omnium conspectui expositum. Fuit C. Cestius unus e Septemviris Epulonum, seu præfectis, quibus conviviorum sacrorum cura incubuit. Hic morti proximus postremis tabulis cavit, ne vel intra urbis mœnia, néve extra tumulo conderetur, cui voluntati ut satisficerent hæredes, non procul a porta memorata muri partem aliquam diruerunt, atque sepulchrum ita exstruxere, ut una pars versus urbem, altera foras extra mœnia prominaret, utroque latere mœnibus iisdem adhærente. Totum ex pario marmore & quadratis lapidibus pyramidis instar exsurgit, altum palmos centum sexaginta, & ad basin latum centum triginta. Inscriptio, quæ hodie legitur, est: OPVS. ABSOLVTVM.
EX. TESTAMENTO. DIEBVS.
CCCXXX. ARBITRATV. PON-
TI. P. F. CLAMELÆ. HÆREDIS.
ET. PONTHI. L. Interius ubi cineres
reconditi sunt, amplum patet veluti cubile,
in plures cellulas divisum, in quo parietes
pictis candelabris, vasis ad vinum fun-
dendum, tibiis, aliisque funebri luctui
ser-

servientibus imaginibus illustrantur. Vestigia Iæsum instauravit Alexander VII.
P. M.

CAPUT IV.

ANTIQUITATES
GERMANORUM.

CXX.

Varia est opinio de Germanorum origine: alia Petri Bertii, alia Beati Rhenani, Wolfgangi Lazii alia, alia Philippi Cluverii. Postremus hic, qui nobilis adinodum Germanicarum rerum Scriptor & Geographus ab omnibus celebratur, censet (i) Germanos oriri ab Ascenes Gomeri filio natu maximo, & Japhetis nepote, ac pronepote Noemi. Quippe Ascenes iste cum familia sua in eum Europæ tractum, qui Illyriam, Galliam, Hispaniam, Britanniam, hodie complectitur, circa annum mundi 2166. advenisse creditur, atque his regionibus alterum quod gerebat nomen

Gel.

(i) Læt. rer. germ. c. 24.

Celta indidisse, ita ut vastissimum hoc terrarum spatium antiquissimis temporibus *Celtica* nuncuparetur. Hanc postmodum Ascenes inter quinque, quos genuit, filios suos ultimis veluti tabulis divisisse traditur, quorum primo Hispania, secundo Gallia, Britannia tertio, quarto Illyricum, demum quinto Germania cessit; quas quinque nationes non solum simili fere vestitu, sed etiam communi sermone ac lingua (si quædam dialecti excipiuntur) fuisse usas e multis, quæ hodie adhuc vigent, verbis atque nominibus satis erudite præfatus Cluverius monstrare satagit. Verum recentioribus quibusdam Scriptoribus hæc Cluverii opinio non probatur, afferentibus Ascenis, ejusque posteritatis habitationem in Armenia potius, vel Phrygia collocandam, quum Jeremias Propheta (k) Ascenam adnumeret iis Regibus, qui ad Babylonem expugnandam evocati fuerunt: *Anuntiate contra illam Regibus Aravat, Memni, & Ascenez.* Porro in Phrygia teste Stephano Byzantino (l) regionem ac urbem *Ascaniam*, quin & lacum ac flumen *Ascanium* repeririri contendunt, atque

(k) *Cap. 51. v. 27.*

(l) *In voce Ascania.*

que Judæos, qui Ascenis nomine Germaniam venire docuerunt, erroris ac fabulæ insimulant. Novissime Cluverii sententiam impugnavit Koehlerus in Academia Göttingensi Professor, uti Christianus Scheidius in prævia ad Tractatum Georgii Eccardi de origine Germanorum dissertatione testatur. Sed in re tam alicipi præter conjecturas vix in medium profertur vestigium aliquod, in quo firmum pedem figere liceat.

Quod ad nomen Germanorum adtinet, discrimen faciendum esse censeo inter totam gentem, & nationes, de quibus dixi, sub eadem gente contentas. Itaque tota gens, omnem qua Sarmatas inter & pyrenæos montes porrigitur tractum incolens, primum Celtæ appellati sunt, quod nomen a vocabulo Germanicæ nationis *Zeltn*, hoc est, tentorio derivant non pauci, quoniam non vagam cum Sarmatis & finitimis Scythis vitam in plaustris gens ista transegit, nec splendidas cum Græcis & Romanis domos vicatim & oppidatim, ut Suetonius loquitur, exstruxit, sed vili tabernaculo, aptoque ad prolem & gregem tegendum vendumque contenta habitavit. Alii deducunt a voce *Kälte* seu frigore, quo po-

populus iste Septentrioni subjectus præ cæteris urebatur. Ipsius vero quinta nationis, sive Germanicæ, tria potissimum nomina invenire licet, quibus nunc *Teutones*, nunc *Alemanni*, nunc *Germani* adpellabantur. Primum quidem adscivisse sibi creduntur a Numine seu falso seu vero, quem lingua sua *Teut* dictum colebant, unde *Teutisci*, & *Teotisci*, & *Teutones* ab antiquissimis temporibus ad nostrum usque ævum sunt nuncupati: secundum a corporis mole ac animi robore nocti sunt apud alias gentes, ut omnes Viri (Germanica voce *Aile Männer*) a Gallis *Allemans*, ab Italibus *Alemanni* dicerentur, licet singulare fuerit hoc nomen populo Superioris Germanicæ, ubi nunc Suevia ad fontes Danubii sita est tertium fuit *Germani*, desumptum ab antiquis vocabulis Celticis *Gerre* & *Mann*. Nam vox *Gerre* bellum sonabat Celtis, quemadmodum Hispanis Italisque *Gerra*, Scotis & Anglis *Warre*. Quapropter e geminis, de quibus dixi vocabulis *Gerre* & *Mann* omissa syllaba *re* Germanus, sive Germanus, id est, *Kriegsmann*, seu vir militiae deditus tandem prodiit. Atque hoc nomen non tam sibi met ipsi indidisse Germani, sed Galli videntur. Quippe quum Julii Cæsar is

ævo Eburones, Condrusii, Segni, & Pæmani, (Germaniæ populi) transmissio rheno finitimis Gallis bellum indixere, hi pavore hominum istorum correpti acclamare sibi invicem solebant : Germani, hoc est, Viri bellicosi veniunt : quam vocem ubi a Gallis audierunt Romani, populos istos, quin & alios, qui postea Rhenum transferunt, uti Tribocchos, Nemetes, Vangiones, Treveros, Menapios, Batavos, &c. vocarunt Germanos. Hanc opinionem suo quoque suffragio Justus Lipsius in notis ad Cornelii Taciti Germaniam confirmat. Audire juvat ipsum Tacitum hac de re loquentem : *Cætrum*, ait, *Germaniæ vocabulum recens & nuper additum*: (Lipsius legit auditum) *quoniam qui primum Rbenum transgressi expulerant, tunc Tungri, nunc Germani* (Lipsius iterum legit : nunc Tungri, tunc Germani) *vocati sunt; ita nationis nomen, non gentis evaluisse paullatim, ut omnes primo a victore ob metum, mox a se ipsis (re ipsa) invento nomine vocarentur.* Fuit autem Cornelius Tacitus sub Cæsare Vespasiano præfectus tractui, quem Belgium vocabant, librumque de situ, moribus, & populis Germaniæ lucubravit centum annos post Christum natum. Hujus fidem Scriptores aliqui op-

oppido suspectam reddere conantur, cumque ignorantiae in rebus Germaniae, ac nimiae in credendo facilitatis arguunt. Sed praeterquam quod ipse cuncta diligenter per se & alios investigarit, Romanii rerum Domini in Senatu tabulas, regionum indolem, situm & mores per legatos suos descripta complectentes ob Imperii amplitudinem sedulo conservarunt: cuiusmodi tabulis sicuti Livius, Plinius, Pomponius Mela, Florus, ita & Tacitus merito creditur fuisse usus, atque apud non paucos optimi Scriptoris loco habetur.

A nomine ad linguam transeamus. Germanicam seu Celticam usurparunt olim omnes populi, qua latissime diffusi erant a Pannonia ad Hispaniam usque; quaque mare Adriaticum inter atque Germanicum habitarunt, ne Gallia quidem excepta. Nam Lipsio teste (m) Caroli M. aeo, etsi Galli eam, quam hodie, loquerentur linguam, *Romanamque* vocarent, solum tamen vulgus illa utebatur: Nobiles vero & honestae conditionis homines *Theotiscam*, id est, Germanam adhibuere: Non minus in Britaniam

(m) Cent. 3. epist. 44. ad Belgas.

niam Anglo-Saxones linguam germanicam intulerunt: Nortmanni vero e Galilia supervenientes Gallicam; unde factum, ut ea, quæ in hanc diem Anglis in usu est, e latina, germanica & gallica sit confusa. At illi, qui hodie proprio nomine Germani sunt & dicuntur, latinum idioma nunquam suscepereunt, etiam dum magnam partem a Romanis aliquamdiu sub jugum missi fuerunt, sed Teutonica lingua & moribus semper vixerunt.

Jam vero de loco, seu Germanorum sedibus dicendum est. Tractus, qui antiquam Germaniam formabat cum quinque nationibus illis, fines habuit a meridie Danubium: ab occasu Rhenum: a Septentrione mare glaciale & adjacentes insulas, præcipue novam Zemblam: ab ortu Sarmaticas regiones & populos, atque montes Carpatios, quibus a Thracis separatur. Hac de re Tacitus ait: *Germania omnis a Galliis Rhætiisque & Pannoniis Reno & Danubio fluminibus, a Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur: cætera Oceanus ambit, latos sinus & insularum immensa spatia complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus ac regibus, quos bellum operuit.* Sed hec dum Tacitus inquit: *Germania omnis Rhe-*

Rheno, &c. nosse oportet, jam ejusdem & Julii Cæsaris atque Augusti tempore aliquos Germaniæ populos, Rhenum transgressos in solo Gallico seu Francico habitasse, & a Romanis easdem provincias trans Rhenum sitas in *Germaniam primam* & *secundam* divisas suisse. Erant autem Germaniæ primæ, quam elegan- riores Scriptores superiorem vocant, li- mites Argentoratum, Nemetum seu Spi- ra, Wormatia & Moguntia: secundæ seu Inferioris urbes maxime Ubiorum Agrippina, & Tungrorum oppidum cum viciniis.

Quamvis autem Germaniæ veteris lo- cus stabilis esset, non item talis erat na- tionum ac populorum illam inhabitan- tium. Horum enim ex una in alias at- que alias regiones frequentissimæ fuerunt migrationes, & ut olim celebres erant duce Pythagora metempsichoses anima- rum in varia corpora, ita nihil magis apud priscos Germanos in more positum & admiratione dignum, quam migratio- nes corporum in varias regiones; cujus rei caussæ, ob quas hi populi novas sem- per sedes quærerent, & mutarent anti- quas, tres fere assignantur: primo ut pinguius ac magis fertile solum acquire- rent.

rent. Erat enim Germania antiquissimis temporibus propemodum nil nisi sylva, paludes & desertum: vix agri aut prati aliquid, quodque culturam pateretur, invenire licuit. Dein ut immensum crescente sole patria terra onere levaretur. Denique dum una gens alteram velut unda undam loco pelleret, hæc rursus aliam, ut sibi sedem intra vel extra Germaniam quæreret, necesse fuit. Juvat ad meliorem tum populorum, tum ipsius Germaniæ notitiam tres migratio-
num istarum periodos brevi calamo in conspectum dare, quas latiore persequitur Beatus Rhenanus. (n)

CXXI.

*Prima periodus tempore Romanorum, Celtæ, Germaniæ populus, migrarunt in Italiam Cispadanam, ubi nunc Brixia & Verona urbes sunt, Prisco Tarquinio Ro-
mæ regnante, vel paullo post. Cimbri,
Teutonique in Galliam. Germani in Bri-
tanniam. Tungri trans Rhenum. Tri-
boci in Mediomaricos. Nemetes & Van-
giones in Galliam. Nervii, Atrebates,
Eburones, Condrusi, Verocasses, Cœrasi,
Præmani, qui uno nomine Germani ad-
pellabantur, trans Rhenum: item Ubii,*

Ba-
(n) Lib. I.

Batavi in insulam Rheni. *Marcomanni* & *Quadi* in Valeriam. *Carpi* in Pannionam. *Sicambri* in Galliam. *Marcomanni* sive *Suevi* & *Gotbones* inter Marum & Cusum fluvios. *Marcomanni* in Italiam. *Suevi* in Pannoniam & Hispaniam. *Vandali* in Hispaniam. *Cattbi* & *Alani* in Hispaniam. *Franci* in loca partim Tenterorum, & partim Catthorum usque ad Mœni ripam & Salam fluvium. *Alemanni* in Germaniam inter Mœnum, Rhenum, & Danubium juxta sylvam Martianam. *Burgundiones* in Alemanniam. *Saxones* in loca Suevorum juxta Albim. *Toringi* & *Misni* in Cheruscorum regionem. *Hessi*, in Catthorum sedem. *Silesii* in Quadorum regionem. *Prussi*, *Pomerani*, *Livonii* in loca Burgundionum, Toringorum, Misnorum & Hessoruin. *Dani* in Cimbricam Chersonesum.

Secunda periodus collabentibus rebus Romanis. *Gotbi* in Italiam, & mox in Galliam, tum in Hispaniam. *Burgundiones* in Sequanorum & Heduorum provinciam, ac tractum Aventiceniem. *Franci* in Germaniam secundam, & utriusque Belgicæ partem. *Alemanni* trans Rhenum in Germaniam primam, & partem Helvetiorum ac Rauracorum, in

provincias aliquas Rheni superioris, in Turgaviam & Rhœtiam primam. Quadi in Pannoniam primam & Valeriam. Marcomanni cum Nariscis & Hermunduris in Noticum & Rhœtiam secundam, quæ est Vindelicia. *Victophali* in Daciam. *Herruli* & *Rugi* in Italiam. *Longobardi* in Pannoniam, & dein in Italiam. *Scoti* & *Picti* & *Astacotti* in Britanniam. *Britanni* & *Nortmanni* in Galliam. *Vitæ Saxones* in Helvetiam. *Saxones* in Germaniam secundam. *Ungari* in Pannoniam secundam. *Galli* & *Tectogates* in Hercynium saltum. *Helvetii*, *Boji* in Germaniam. *Vandali* seu *Vindili* cum *Alani* in Galliam & Hispaniam. *Hunni*, quos & *Scythes*, *Vandalos*, *Avares*, ac *Hungaros* Historici adpellant, in Daciam. *Gotbi*, *Osi* in Germaniam. *Slavini* in Bohemiam & Moraviam: item in regionem *Vistulanam*, quæ nunc Polonia. *Venetii*, *Slavini* in Germaniam.

Tertia periodus sub Clodovæo Rege Francorum. Hæc tandem tot migracionibus finem posuit, quando nimirum multitudo dominantium populorum reliquis sensim subjugatis ad paucitatem redacta fuit, rerumque summa ad unam alteramve gentem devoluta. Qua ratione

id contigerit, memoratu dignum est. Cæteris Germaniæ populis hucusque longo ordine commemoratis celebriores atque animis & armis fortiores evasere Franci & Alemanni. Hi dum intra veteris Germaniæ limites sese continuerunt, pacem inter se colebant, Mœno flumine ambo-rum fines dirimenter. Verum collapsis Romani Imperii viribus, dum Franci Germaniam secundam, & utriusque Belgicæ partem: Alemanni vero primam Germaniam cum Rauracia & Helvetia occuparunt, gravissima inter eos æmulatio exarsit, uno alterius populi potentiam vel non ferente, vel certe reformato. Ab his igitur non secus ac olim a Pœnis & Romanis de summa rei certatum est. Alemanni quidem sinistra plerumque fortuna usi sunt, quando saepius cum Francis sub Hildericho Rege manus conseruerunt: sed nihil animis fracti in novum, quod illi constituerant in secunda Germania, regnum infestis movere signis ausi sunt Tolbiacum usque, quod Ubiorum vicus est. Illic summo primum Francorum periculo pugnatum est, nec obtenta victoria, nisi manifesto cœli beneficio. Quippe tanto in discrimine positum se videns Clodovæus Rex, duxque Francici exercitus, Christianis sacris, veræ quo fidei,

fidei, ad quam frustra illum toties Chlotildis uxor solicitarat, nomen se daturum vovit, si victor evaderet. Et ecce! erecti in spem Franci, contra in fugam versi Alemanni ingentem prorsus stragem passi sunt. Atque ita Franci partim ferro partim servitute totam Alemannorum gentem perdomuere. Latius adhuc Francium regnum esse cœpit sub Karolo M. cajus armis victoribus Longobardi, Boji, Frisi, Saxones, Hunni, aliique Germaniae populi succubuerunt. At Karoli posteritate exitialibus armis inter se collisa, & illius stirpe cum Ludovico IV. extincta, Germani a Gallis sese avulsere, proprio sibi Rege ac regno constituto, cui etiam paulo post Imperatoriam dignitatem intulerunt. Primus a Proceribus in spem regni vocatus est Otto Saxonum Dux. Sed hic decrepitæ ætatis haud immemor, ut Conradus Francorum Orientem spectantium Dux in Regem Germaniae eligetur, auctor fuit, cui postea Henricus I. Otto Magnus, aliique successere. Hæc facies erat veteris Germaniae, qua rite conspecta facilior ad ejus Antiquitates exponendas via patet.

§. I.

Regimen Germanorum.

CXXII.

Usque ad medium ævum.

De antiquissimo Germanorum regimine in tanta populorum & nationum, ut vidimus, multitudine ac diversitate, quum testes ac tabulæ deficiant, vix aliud in medium proferri potest, quam quod Automia inter eos viguerit, seu libertas secundum proprias leges seu potius mores vivendi. Quippe primi defertis, ubi pecorum more vivebant, sylvis ad fluminum & lacuum ripas, atque ad nemorum limites in campis considerare, ibique in familias coeuntes pagos struere cœperunt, quos ipsi *Haidas* & *Gouwas* dixerunt. Harum plures intra certum regionis spatium collocatas lilitibus queruginis, faginis & abiegnis & in circuli formam munimini loco circumdederunt. Ita Monachus Sangallensis (o) ait: *Terra Hunnorum novem circulis cingebatur*. Unde quibusdam regionibus Circuli nomen postmodum adhaesisse videtur, uti Circulus West-

(o) *De reb. Karoli M. L. 2. c. 2.*

Westphalicus, Rhenanus, &c. Atque ex istis Haidis ac Gouwis tandem respubli-
ca quædam rudis & indigesta coaluit,
quam latis, in quas omnes convenerant,
legibus moderabatur vel unus, quem Re-
gem aut Ducem nuncupabant: vel plu-
res Optimates, id est, Optimi quique ex
omni multitudine delecti. De Eburoni-
bus, Gothis, ac Rugiis, & Cimbris satis
constat ex Tacito, quod Regibus parue-
rint, quorum tamen precarium erat im-
perium, qui que non tam jubendo quam
suadendo subditos regere solebant, uti de
se ingenue fastus est Ambiorix Eburonum
Rex apud Cæsarem (p) dicens: *Sua esse
ejusmodi imperia, ut non minus in se juru-
haberet multitudo, quam ipse in multitudi-
nem.* Quibusdam populis in more pos-
tum erat, ut aliquem ad solium voca-
rent ex una semper stirpe, qualis apud
Marcomannos erat *Maroboduorum*, apud
Quados *Trudorum* familia: alii nulla co-
gnationis & sanguinis habita ratione quem
fortissimum aptissimumque judicabant, ad
Regis vel Duci dignitatem evexerunt.
Plures tamen e Germanis fuere, quibus
populare regimen præ cæteris placuit:
Hi si de rebus minoris moliminis ageba-
tur, gentis suæ primores, promptissimos
vul-

vulgi, adibant, eos consulebant, illorumque arbitrio regi se permisere: ubi vero de majoris momenti negotiis tractandum erat, omnes convenire, & quid ad rem communem optimum foret, statuere consueverunt. *De minoribus rebus*, ait Tacitus, *principes consultant, de majoribus omnes, ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud Principes pertractentur.* Qua autem ratione id factum fuerit, idem Tacitus refert, dum Germanorum veterum comitia describit: „Coeunt, nisi quid fortuitum & subitum, „inciderit, certis diebus; cum aut inchoatur luna, aut impletur. Nam agendis „rebus hoc auspiciatissimum initium credunt. Nec dierum numerum ut nos, „sed noctium computant. Sic constituunt, „sic condicunt, nox ducere diem videatur. Illud ex libertate vitium, quod non simul, nec jussi conveniunt; sed & alter, & tertius dies cunctatione absumitur. Ut turbæ placuit, confidunt armati. Silentium per Sacerdotes, qui bus tum & coercendi jus est, imperatur. Mox Rex vel Princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout de cus bellorum, prout facundia est, audiuntur auctoritate suadendi magis, quam jubendi potestate. Si displicuit sententia,

„ tia , fremitu aspernantur : si placuit ,
„ frameas concutiunt . Honoratissimum
„ assensus genus est , armis laudare . „
Hæc fere regiminis ratio , si universe de
illo loquamur , apud priscos Germania
populos viguit , qui licet moribus & lin
qua aliquo modo conjuncti separatas ta
men communitates atque respublicas quam
plurimas habebant , maiores minoresve pro
familiarum ac sibolis numero . In his triplex
hominum , qui tum regebant , tum regeban
tur , classis plerumque fuit , scilicet pri
ma & Princeps una cum vel sine rege :
altera nobilium : tertia plebis , quemad
modum in aliis grandibus Rebus publicis
Hebræorum , Græcorum , & Romanorum
constitutum hucusque spectavimus . Ipsa
enim natura hujusmodi personarum &
officiorum distributionem humano generi
dictas videtur , uti apum respublica nos
docet , in qua Rex cum ducibus in cerea
civitate sua cuncta disponit & operi at
tendit : nobiles seu apes mel conficiunt ,
plebs vero sive fuci onera portant , &
servitia præstare coguntur . Hujuscemo
di insigniores respublicæ fuerunt Gotho
rum , Slavorum , Saxonum , Longobardo
rum , Thuringorum , Bojorum , Alemanno
rum , Burgundionum , Francorum , quarum
pleræque postmodum in magna regna

excreverunt. Harum originem, progressum, ac finem passim apud Scriptores est invenire. Nos de regimine exponendo solicii ad medium ævum procedamus.

CXXIII.

Regimen Medii Ævi.

Quatuor apud priscos Germanos fure Ordines, in quos universa populi multitudo, ut eo melius regi posset, dividi consuevit, scilicet in Nobiles, in Ingenuos seu Liberos, in Libertinos, & in Servos. Omnium horum vestigia jam quidem apud Tacitum (q) reperire licet, dum ait: LIBERTI non multum supra SERVOS sunt: raro aliquod momentum in domo, nunquam in civitate; exceptis duntaxat iis gentibus, quæ regnanzur. Ibi enim & super INGENVOS, & super NOBILES ascendunt. Medio tamen ævo præcipue hi quatuor Ordines exculti fuerunt. Itaque primus Ordo Nobilium non admittebat, nisi quos vel fortia facta, vel stemmatis antiquitas tali gradu dignos reddebat. Atque hi a voce Germania Adel, quæ Nobilitatem significat,

(q) *Lib. de mor. Germ.*

ficat, Saxonibus & Francis dicebantur *Adalingi, Adelingi, & Edlingi*; unde Adelinga, seu Ordo Nobilium, uti Godefri-dus Viterbiensis testatur: (r) *Omnes Re-ges illi fuerunt Adelingi, id est, de Nobili-prosapia, quae apud illos dicitur Adelinga.* Quin & nobiles Administri in Principum aulas adsumti apud Boios & Francos *Adelschalcbi* solebant nuncupari. Incrementum Ordo hic debet præcipue Gothis, dum e Scandinavia egressi omnem Europam vietricibus armis sunt pervagati. Tum enim viros bello maxime strenuos hac nobilitatis prærogativa donarunt. Quapropter Karolum V. Imp. sa-pius dixisse ferunt: *Omnem totius Euro-pæ nobilitatem e Scandia & Gotborum stirpe exortam fuisse.* Inter ipsos autem Adelingos seu Nobiles certus ordo erat constitutus. Primi fuere Reges e nobilissimis plerumque familiis ad hanc dignitatem evecti, ut Tacitus prodit: *Re-ges ex nobilitate, Duces ex virtute su-munt Germani:* & ex diplomatibus pri-scis clarissime patet, Reges olim titulo *Nobilis* fuisse insignitos, quem postea in *Domnus & Dompnus* mutarunt vel ad significantiam potentiam, apice uno e vo-ce Domini rejecto aut variato; quippe

Do-

(r) *De Longobardis.*

Domini titulum Deo soli, sibi vero Domini tribuebant Reges, unde versus ille antiquus :

*Cælestem Dominum, Terrestrem dicito
Dominum:*

vel ad excellentiam denotandam, quemadmodum Rabanus ait : (s) *Reges nostri propter excellentiam commune nomen Domini seu Dompni effecerunt suum.* Reges sequebantur eorum filii, præcipue regni hæres, quem peculiari nota Nobilem & Adelingum, seu potius Æthilingum vocabant, non secus ac nostris temporibus Franci Delphinum, Hispani Principem Asturiæ, Angli Wallisium. Tertio loco Nobilitatis Ordini fuere adscripti Proceres regni, quales erant Duces & Comites, sive *Graviones*, qui apud Saxones & Bojos, ac Francos Adelingorum nomine veniebant. Demum populus titulum *Nobilis* deferre consuevit iis, qui & claritate generis, & opum amplitudine inter ceteros eminuerunt. Exstant adhuc leges priscae, quibus Adelingorum dignitas commendatur: I. Nobiles præ ceteris ad honores admittuntur. II. Libertate ampla fruuntur. III. Militiam colun-

to.

(s) *In glos. ad Leg. Ant.*

to. IV. Plebeis artibus abstinentio. V. Omnia Vectigalia immunes, & ab oneribus publicis liberi sunt. VI. Ære alieno gravati, aut aliorum rei delictorum mitius habentor. His munita præfidiis Nobilitas Germana ad eum potentia gradum eluctabatur priscis temporibus, ut ipsis Principibus supremis vix non pares essent apud Francos, quibus tamen a Karolo M. & post hunc limites paulatim positi sunt a Regibus, tot minutos Regulos moleste ferentibus: nihilominus Nobilitas Suevica, Rhenana, Franconica & Boica turbatis Germaniae rebus in plenam Imperii libertatem sese asseruit, ita ut hodie in his circulis *Nobiles immediazi*, vulgo *Freye Rittterschafft*, *Freyer Reichs Adel* adpelletur.

Alter Ordo erat *Liberorum seu Ingenuorum*, qui a Saxonibus *Frilingi*, germanice *Frylith* dicebantur. Horum non eadem apud omnes Germaniae populos conditio fuit. Nam apud Alemannos Liberi fuerunt etiam Nobiles, seu *Freybergen*, quorum scilicet Majores nullam, quod sciretur, servierunt servitutem. At qui ex servitute manumissi libertatem conseqebantur, eos ingenuos vocabant, *Semprefry*, ex formula manumissionis, qualis erat:

erat: *Semper ingenuus atque securus existat.* Hi homines liberi cujuscunque Principis obsequio ac clientelæ addicere se poterant, & prout lubuit, domicilium mutare, id statuente lege Longobardorum: (t) *Si quis liber homo migrare voluerit aliquo, potestatem habeat intra dominium regni nostri cum fara sua (id est, tota prosapia) migrare, quo voluerit.* Ita res agebatur circa liberos apud Alemannos. Verum apud Saxones liberi a Nobilibus distinguebantur. Liberi enim, seu Ingenui proprie audiebant, qui ab antiquo tempore e servis manumissis originem traxere: Nobiles vero, qui nulla originis ac servitudinis macula erant inquitati. Hinc etiam ejusmodi homines liberi apud Saxones non omnino sui juris fuere, sed alicujus patrocinio obnoxii vivere cogebantur ut ex charta divisionis Imperii Karoli M. (u) patet: *Præcipimus, ut quemlibet liberum hominem, qui Dominum suum contra voluntatem ejus demiserit . . . neque Rex suscipiat . . . hoc non solum de liberis, sed etiam de servis fugitivis statuimus ordinandum.* Cætera vere liberi Nobilibus non multo impares erant: in iisdem enim municipiis ha-

(t) *Lib. 3. tit. 14.* (u) *C. 13.*

habitarunt, & post hos illis quoque tam ad militiae quam reipublicæ dignitates porta patebat. Licebat etiam Liberis ultimæ voluntatis tabulas conscribere, ac hæredes bonorum suorum instituere: matrimonia libere contrahere, & si uxores absque liberis vita excederent, omnem earum hæreditatem adire: Nemini autem permissum fuit, Liberum aut Ingenuum in vincula conjicere, vel ad labores damnare serviles, uti statuit lex Bojariorum: (x) *Ut nullus liberum sine mortali crimine liceat inservire, nec hæreditate sua expellere.*

Tertium Ordinem constituerunt *Liberti*, dicti a Saxonibus *Lazzi* seu *Lassi*. Hi erant a servitute manumissi. Quemadmodum autem Romani servos suos ea conditione manumittebant, ut operas (germanice *Fromwerk*) præstarent, ita & Visigothi, Franci, & Longobardi fere semper nonnisi certis conditionibus e potestate ac ditione sua liberos dimisere, ut non tam libertatem consecuti, quam servitutem pristinam cum honestiore permutasse viderentur. Sic cautum legimus in Concilio Aurelianensi IV. (y) *Ut liberti, quos de servis Ecclesiæ Episcopus fecisset,* in

(x) C. 10. tit. I.

(y) Cap. 9.

in ingenuitate conservarentur ita, ut ab officio Ecclesiae non recederent. Censabantur igitur hi liberti adhuc esse in & ex familia manumittentis, hujusque obsequiis devoti, atque tam ipsi, quam eorum liberi, quos *Frilazzos* appellabant, indidem velut professionem servandæ fidelitatis edere cogebantur, ut conditionis, sub qua manumissi fuerunt, nunquam non memores essent. Idem cum Ingenuis matrimonio jungi haud poterant: arcebantur a Palatinis officiis: ad testimonia perinde ac servi non admittebantur, etsi id eorum liberis liceret. Si absque liberis, & *inordinati* (ut loquitur *Capitulare Karoli M.*) decederent, ad patronos redibat illorum hæreditas. Porro caussæ manumissionis plures fuere. Primo, plurimi in libertatem asserebantur apud Francos, exhibito pro ea pretio, quæ manumissio dicebatur fieri secundum *legem Romanam*. Dein quidam libertatem consecuti sunt in *votum Regis*, quando scilicet post nuncupata pro regis aut regiae sobolis incolmitate vota servus libertati ac felicitati donatus fuit. Denique Christiana religione introducta e servorum conditione eximebantur multi pro *amore Dei*, ut ajebant, & in formulis antiquis addita reperiuntur hæc verba: *pro remedio*

animæ, pro æterna retributione. Diversis autem modis ac vario ritu ejusmodi manumissiones fieri solebant. Aliquæ per chartam vel tabulam vel epistolam, in qua conditiones concessæ libertatis scriptæ legabantur: hæc charta manumissi imponebatur capiti, ut cunctis esset conspicua. Ita in Tabulis Vindocinensibus refertur, Gaufridum Comitem Stephano Popinello, servo ab Abbatे ejusdem loci manumisso chartam libertatis de capite eripuisse. Aliæ per denarium præsente Rege, qui denario, tanquam manumissionis pretio, per Dominum vel alium e servi manu excusso, & ante Regem ac Proceres in altum jaçato collatam libertatem ratam habuit, atque ita manumisso suum indulxit patrocinium. Formulam veterem Bignoniūs (z) prodit his verbis: *Et postea ante Dominum Regem jaçante denario secundum legem Salicam te ingenuum dimisi.* Aliæ demum & celebriores & frequenter post Christianam fidem suscepit, quæ fieri solebant in Ecclesia ad altare vel ad cornu altaris coram Sacerdotibus & Episcopis, Domino servi libellum offrente pro illius libertate. Inducta hæc manumissio fuit a Constantino M. (a)

(z) Lib. 46.

(a) In l. i. Cod. de his, qui in Ecclesia,

Jam dudum placuit, ut in Ecclesia Catolica libertatem Domini suis servis praestare possint, si sub aspectu plebis, assistentibus Christianorum Antistitibus id faciant, ut propter facti memoriam vice actorum interponatur qualiscunque Scriptura, in qua ipsi vice testium signent. Quandoque perfecta & absoluta erat, ut patet ex formula veteri apud memoratum Bignonium: *Censeo te atque statuo ante sacri altaris cornu, in conspectu Sacerdotum & Clericorum, & populi adstantis a praesenti die, & deinceps absque omni jugo servitutis humanæ absolutum fore, civemque Romanum appellari.* Aliquando solum sub conditione, ut in Concilio Toletano legitur apud Ostiensem: servos autem suos & ancillas omnes libertati donavit; ita tamen, ut essent sub ditione & tutela Monasterii, singulique singulas annuatim operas monasterio, ubi eis præciperetur, exercent. Qui per chartam vel tabulam dimissi fuerunt, *Chartularii & Tabularii* vocabantur, & ad Ecclesiam pertinebant, sub ejus tutela viventes: qui excusso denario *Denariarii*, atque in Regis vel Principis clientela degebant.

Quartus demum ac infimus Ordo fuit *Servorum.* Horum alia longe conditio
N n s erat

erat apud Germanos, quam apud Romanos. Nam ut Tacitus inquit : *Servis non in nostrum morem descriptis per familiam ministeriis utuntur ; suam quisque sedem , suos penates regit : frumenti modum Dominus , aut pecoris , aut vestis velut colono injungit , & servus hactenus paret.* Sed haec Taciti verba de servis, quos *adscriptios glebae* vocarunt, intelligenda sunt. Multiplex enim servorum genus apud Germanos fuit, ut mox videbimus. Antiquissimis temporibus vix ulla inter Germaniae populos servitus coacta in usu erat, atque nomen hoc ignotum, quum omnes & liberi nascerentur, & liberi vivarent, ac morirentur. At seculo post Christum natum quinto invaluit, quando Alemannos ingenti clade ad Tolbiacum affectos maximam partem Franci in servitutem abstraxerunt. Transiit postmodum tristis hic mos etiam ad Suevos, Bojos, Thuringios, Misnios & Hassos. Non minus debellatos Saxones & Westphalos servituti addixit Karolus M. Ipsi demum Saxones, aliique Germani, ubi Slavos seu Vandalos, qui vicinos populos ad Christi fidem conversos perpetuo armis infestabant, domuerunt, plerisque illorum servitutis jugum imposuere; unde nomen hoc *Slavus* (germanice Sclaw)

ad servos & mancipia quæcunque transmissum est. Jam vero universæ de servis loquendo quatuor eorum classes fuerant: prima *Fiscaliorum* seu *Fiscalium*, qui regalibus servitiis erant mancipati, unde & servi regii dicebantur. Horum bona & corpora ad fiscum Regis pertinebant, cui restituī debebant, in cujuscunque ditione fuissent reperti, quum reliqui servi, qui septem annis in alia regione exactis, nulla facta de iis reclamazione, libertatem consecuti fuerint. Altera *Servorum Ecclesiasticorum*, qui ad Ecclesiam pertinebant. Hos Reges, Duces, ac Comites Ecclesiæ alicui vel cœnobio donare solebant, ita ut ab eorum servitio recedere illis non liceret. Tertia *Mancipiorum privatorum*, quæ vel jure belli, vel emtione permutatione liberi homines sibi acquisierunt. Quarta *Servorum ex delito*: tales fuerunt, qui aleæ lusu ad incitas redacti sunt. Nam ut Tacitus inquit, (b) *Aleam, quod mirere, sobrii inter se exercent tanta lucrandi perdendique temeritate, ut cum omnia defecerunt, extremo ac novissimo jaclu de libertate & de corpore contendant. Vixius voluntariam servitutem adit.* Item qui vagam libidinem

(b) *Lib. de mor. Germ.*

nem secuti sunt. Ita lex Bojariorum (c) statuit : „ Qui se illicita coniunctione „ polluerunt, careant libertate, & servis „ fiscalibus aggregentur. „ Rursus qui diem Dominicam servili labore profanare ausus est, quemadmodum in eadem lege decernitur: *Si nec cessiverit, tunc perdat libertatem suam, & fit servus.* Præter hucusque recensitos alii apud Gothos & Longobardos dicebantur servi *Originarii*, seu quorum origo servilis erat, & conditio cæteris asperior. Alii apud Francos & Bojos *Villani*, qui agris colendis, & rusticis operibus in villis addicti fuerunt. Alii apud Anglo-Saxones *Bordarii*, vilioribus domi servitiis obnoxii, ac oneribus portandis, exportandisque occupati. Alii apud reliquos Germanos *Casati*, hoc est, servientes intra casam. *Casata* enim seu casa dicebatur olim habitatione ruri, adjecta quadam terræ portione ad unam familiam alendam idoneam. Ex omnibus servis melior erat conditio Lidorum seu Lidonum, qui ære alieno pressi, aut solvendis vectigalibus impares Nobiliorum atque Liberorum servitio semet manciparunt: nomen ipsum *Lidnum* Germani derivarunt a *Lidlobn* seu famulorum mercede. Frequentissimum

ve-

vero genus erat servorum *adscriptitiorum*. Tales fuere coloni & agricultoræ, qui in aliorum dominorum villis ac prædiis sedem figebant cum annui census pendendi onere, ita tamen dominis obnoxii, ut una cum prædiis, quæ colebant, ad alios transferri possent. Unde & pro servis glebae habebantur. His parte aliqua adnumerari possunt *homines proprii*, ut nominabant, seu qui ob inopiam divitibus atque Nobilibus servitia sua præstarunt, quales non solum in Germania, verum etiam vicinis ditionibus Poloniæ, Russiæ, Hungariæ, Daniæ, Sueciæ passim reperire fuit, quando antiqua servitus sensim exolevit. Ea enim duris fane legibus apud veteres Germanos exercita fuit. Quippe servos proprie dictos commutare, vendere, ac donare aliis una cum uxoribus, liberis, totaque supelle etile dominis licuit, non tamen judæis aut ethnicis Christiana mancipia. Præterea nonnisi suæ conditionis uxores, & quidem dominorum voluntate designatas ducere servis permisum fuit: testamenti beneficio erant exclusi, ita ut nihil proli suæ, nihil aliis legare potuerint, sed mortuorum omnis hæreditas ad dominos spectaret: fas erat heris in servos impune animadvertere, verberibus & ignominiis,

ut lubuit, eos onerare, quin etiam fugitivos a quovis ad necem reposcere. At Karoli M. temporibus dominorum jus barbarum christiana mansuetudine magnam partem mitigatum fuit, & pars duntaxat hæreditatis a servo relictæ domino cessit.

Atque hi sunt quatuor illi Ordines, e quibus politicum Germaniæ corpus ævo medio potissimum coaluit, fueruntque tam religiose a Germanis conservati, ut nulla eos ratione infringere passi fuerint. Quivis porro certum characterem velut natura inditum sibi habuit. Nobiles seu *Edlingi* ut plurimum militiæ dediti fuere, atque armis, rebusque strenue gestis noble stemma suum ad altiores semper honorum gradus provehere studuerunt. Liberorum & Ingenuorum, sive *Frilingorum* pars liberalibus artibus operam dabat, & harum ope vel ad reipublicæ munia, vel ad Ecclesiæ officia portam sibi aperiebat: pars negotiando atque commercia exercendo facultates suas augere, & opulentia inclarescere sategit: Liberti ni seu *Lazzi* & *Frilazzi* honestioribus domus negotiis curandis fungebantur, aut opificiis sese addicebant, dicti propterea *Sellarii*, qui sedendo opus faciunt:

Denique *Servi* partim vilioribus domestis laboribus erant occupati, partim ad agros & rus colendum, quamdiu vive rent, damnati.

CXXIV.

Leges Veterum Germanorum.

Eadem fuit legum, quæ regiminis facies apud Germanos. Fieri enim in tanta populorum frequentia & diversitate non potuit, ut leges statuerentur communes omnibus. Quævis fere natio suis uti moribus, ita & legibus regebatur. e moribus enim consuetudo, e consuetudine vero leges ortas fuisse docet ipsa Præfatio Legis Salicæ his verbis: *Consuetudo pro lege habetur . . . consuetudo autem est jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur.* Verum ut legum Germanicarum ratio rite intelligatur, temporum periodos distinguere oportet. Prima esto antiquissimum gentis istius ævum, quo nulla lex scripta vigebat, sed jubendo, vetando, puniendo suum cuique jus dicebatur. *Plus ibi,* ait Tacitus, *boni mores valent, quam alibi bonæ leges.* Altera, qua populi relictis patriis sedibus huc illucque migrantes in certa regione quam armis occuparunt,

sicuti in Hispania, Gallia, trans & cis Rhenum, ad Vistulam, ad Danubium, in Belgio, in Pannonia, &c. demum condere, ac regnum, vel principatum, aut rempublicam fundarunt. Tunc enim leges scribi cœperunt, ac consuetudinibus substitui. Tertia, qua subjugatis reliquis nationibus Francicum præcipue regnum latissime dominationem suam extendit. Eo enim tempore Victores victis populis suas imposuere leges, ita tamen, ut ad cujusvis consuetudines, & genium illas accommodarent, temperarentque, ne oppressa subito libertate irritati animi jugum omne brevi excuterent. Ita Theodoricus Francorum Rex, dum & pro Alemannis, Bojariis, aliisque suæ ditioni subiectis leges condere constituit, viros prudentia & æquitate conspicuos delegit, qui unicuique genti, quæ in ejus potestate erat, secundum consuetudinem suam leges conscriberent, ut in Præfatione legitur. Ita in *Constitutione Chlotarii Regis* dicitur: *inter Romanos negotia caffarum Romanis legibus præcipimus terminari.* Ita in Historia Occitanica refertur: „Fran-
„ci Nabonam obsident, datoque Sacra-
„mento Gothis ut si civitatem trade-
„rent partibus Pipini, permitterent eos
„legem suam habere; quo facto Goths
„Sa-

, Saracenos occiderunt, & civitatem partibus Francorum reddiderunt. „ Quare suis quæque natio legibus vivebat, & secundum eas quilibet in avitis & paternis bonis successit, hæreditates adiit, chartas & tabulas confecit, sacramenta edidit, defendit jura nobilitatis ac ingenuitatis suæ: Si tamen injuriam quis alteri intulit, secundum legem illius, cui fecit, componere debuit, id est, multam a lege alterius definitam exsolvere. Nulli tamen a lege semel acceptata recedere licuit, quemadmodum patet e veteri charta Alarici Episcopi Astensis apud Franciscum de la Chieza. (d) Et ideo, quod ego, qui supra Alaricus Episcopus honorem sacerdotalem habeo, & legem Romanam nunc vivere video (hæc enim Ordini Ecclesiastico propria fuerat) quamvis ex natione, ut supra, Salicus sim, nec mibi liceat ullo tempore nolle, quod volui, sed quod a me semel factum vel conscriptum est, inviolabiliter observare promitto, &c. Quodsi inter homines diversis utentes legibus controversiæ fuerint exortæ, judices earundem legum constituti sunt, qui simul convenientes item ex æquo dirimarent. Porro inter variæ conditionis ho-

(d) In Hist. Eccles. Pedemont.

homines hic legum observandarum ordo invaluit: liberi plerumque patrum legem sequebantur, quamvis optio illis relinqueretur, an avita, unde natalium originem habebant, an vero illa, quæ provinciæ, in qua degebant, propria fuit, vivere vellent; quod quidem coram testibus & publice, atque in ipsis tabulis hac de re confessis profiteri cogebantur. Fœminæ autem conjugum suorum legem amplexæ sunt. Testatur hoc charta, quam Singtonius producit: *Maria, quæ professâ sum vivere lege Romana, sed nunc pro ipso viro meo lege Longobardorum vivere video, qui professus est ex natione sua lege vivere Longobardorum.* Marito tamen e vivis sublato fœminæ ab illorum lege fuerunt absolutæ, nisi sponte tum quoque illam profiterentur. Ita rursus e charta Mathildis palam est: *Ego Matilda Marchionissa & Ducatrix, relicta bonæ memoriarum Bonifacii, qui fuit similiter Dux & Marchio, quia ego quæ supra Matilda Marchionissa professâ sum, ex mea natione legem vivere video Longobardorum, sed nunc modo pro parte supradieti viri mei, qui fuit Salichus, legem vivere video Saligam.* Quod ad libertos adtinet, iisdem legibus, quas Domini fecuti sunt, obstricti erant, si non aliud isti concessissent.

sent. Advenæ autem seu exteri illius regionis legem servare debuerunt, in qua sedem fixere, nisi facultatem amplectendi aliam a Principe impetrassent. Hæc omnia publicis chartis & diplomatibus firmata esse, ac suscriptionibus testium declarari oportebat, qua lege quisque vivet, cuius nationis esset, &c. Unde qui e Romanorum lege vixit, Romanus: qui e Salica Salicus: qui e Longobardica, e Wisigothica, Longobardicus, aut Gothicus dicebatur. Hæc de legibus Germanorum universe dicta sunt.

CXXV.

Ad leges modo præcipuarum quarundam nationum præ cæteris in Germania celebrium ac notarum descendere juvat.
Lex Alemannorum. Hi ut vidimus immanni clade ad Tolbiacum affecti non solum in servitutem a Francis redacti, sed & leges ab his accipere sunt coacti, quas tamen plerasque Theodoricus Francorum Rex, Clodovæi filius, summa usus moderatione nonnisi e patriis eorundem consuetudinibus conscribi jussit. Emendatae postmodum fuere a Childeberto: demum tempore Clotharii Regis una cum Principibus ejus, nimirum triginta tribus Episcopis, triginta quatuor Ducibus, & se-

ptuaginta duobus Comitibus, cæteroque populo constitutæ sunt, ut loquitur legum Alemannicarum epigraphæ.

Lex Bojariorum. Hi non minus quam Alemanni Francorum armis & victoriis fracti, & abolito regno Ducum imperio subiecti, leges petere ac recipere cogebantur. Quales eæ fuerint, e præfatione in Legem Salicam conjicere possumus: „Theodoricus Rex Francorum, cum es- „set Catalanis, elegit viros sapientes, qui „in regno suo legibus antiquis erudití „erant. Ipso autem dictante jussit con- „scribere legem Francorum, & Aleman- „norum, & Bojariorum, unicuique gen- „ti, quæ in ejus potestate erat, secun- „dum consuetudinem suam. Addidit „quæ addenda erant, & improvisa & in- „composita resecavit secundum legem „Christianorum. Et quidquid Theodo- „ricus Rex propter vetustissimam paga- „norum consuetudinem emendare non „potuit, post hæc Childebertus Rex in- „choavit, sed Clotharius Rex perfecit. „Hæc omnia Dagobertus Rex gloriofis- „simus per Viros illustres Claudio, Cha- „doin, Domagno, & Agillofo renovavit, „& omnia vetera legum in melius trans- „tulit, & unicuique genti scripta tradi- „dit,

„dit, quæ usque hodie perseverant. Hoc
„decretum est apud Regem, & Princi-
„pes ejus, & apud cunctum populum
„Christianum, qui infra regnum Mer-
„wungorum consistunt. „ His postea le-
gibus a Tassilone Bojariorum seu Bava-
rorum Duce adjectum fuit Decretum una
cum aliquot Karoli M. *Capitulis*. In hoc
decreto inter alia statuitur: *ut nullus*
Bojariorum Alodem aut vitam sine capita-
le crimine perdat, id est, si aut in necem
Ducis consiliatus fuerit, aut inimicos in
provinciam invitaverit, aut civitatem ca-
pere ab extraneis macchinaverit: tunc in
Ducis sit potestate vita ipsius, & omnis
res ejus & patrimonium. Cætera vero
quæcunque commiserit peccata, quoisque
babet substantiam, componat secundum le-
ges: si vero non babet, ipse se in servitu-
tem deprimat.

Lex Saxonum. His patrio jure uti ul-
tro concessisse Karolum M. constat e ve-
tusto Poeta Saxonico (e)

Tum sub Judicibus, quos Rex impo-
neret ipsis,

Le-

(e) *In Chronico.*

*Legatisque suis, permisit legibus
uti*

*Saxones patriis, & libertatis bo-
nore.*

Cæterum descriptas leges antiquas exhi-
bet *Speculum Saxonum*, cuius Auctor Ec-
co de Repkau, qui eas partim ex Con-
stantini M. & Karoli M. partim Otto-
num & Fridericorum Impp. *Constitutioni-
bus* collegit. Sed speculum hoc multis
postea erroribus & fabulis depravatum
Gregorius XI. datis ad Karolum IV.
Imp. literis omnino condemnavit, atque
proscriptis teste Spondano, & Raynaldo,
(f)

Lex Longobardica, quam vulgus *Lon-
gobardam* dixit, e populi hujus consuetudi-
nibus in ordinem digesta fuit a Rothari
Rege, licet Ariano, justitiæ tamen culto-
re, hoc titulo præmisso : *Incipiunt leges
Longobardorum*, quas *Rotharis Rex sola
memoria & usu retinebat, & composuit,
jussitque Edictum apdellari anno 707. ex
quo *Longobardi in Italiam* venerant. Has
multa barbarie infectas Pipinus, Karolus
M. Ludovicus Pius, Lotharius, aliique
Im-*

(f) Tom. I. ad A. 1374. n. 2. Tom. 16. ab
An. 1347. n. 12.

Imperatores purgarunt ac polierunt, e quibus illæ multum commendantur, quæ de publicis criminibus, de scandalo & Ecclesiæ, de incendio, de moroth sive homicidio, de sponsalibus & nuptiis, de emtionibus & venditionibus, de furtis & Wadiis & fideijussionibus, de ultimis voluntatibus, de sacramentis, &c. latæ reperiuntur.

Lex Gotborum: Hanc a Rege Eurico (alii legunt Erudico) compositam fuisse æra Gothicæ CCCCCIV. Christiana vero CCCCLXIV. prodit Isidorus Hispaniensis. Correxit autem eam Leovigildus, & complures adjecit leges sublatis aliis, quæ superfluæ videbantur. Postremo Egi- ca Rex universam recensuit, & ut profanæ sacra quoque auctoritas accederet, in Concilio Toletano XVI. a Patribus ibidem congregatis confirmari curavit. Legis hujus a Germaniæ populo, qualis origine sua fuit Gothicus, profectæ usus in Hispania & Gothia, seu Narbonensi Gallia tam frequens erat, ut ex illa in *Capitulare Karoli M.* quædam inserta inveniantur.

Lex Salica. Salici, Salii, & Saligni populus erat inter Francos primarius : hunc Sicambros fuisse, a Sala Thuringiæ flumine postmodum dictos, existimat Ot-

to Frisingensis. Hi ad utramque Rheni ripam habitabant, de quibus Martialis :

Crinibus in nodum tortis venere Si-cambrι.

Alii ab Isala amne Belgico nomen Salicæ gentis derivant. Duplex autem lex Salica fuit : prior quæ ante Christiana sacra suscepta viguit, sub Pharamundo condita creditur an. 424. De hac Præfatio Legibus præmissa apud Heroldum (g) sic loquitur: „ Dictaverunt Salicam „ legem proceres ipsius gentis, qui tunc „ temporis apud eandem erant rectores. „ Sunt autem electi de pluribus viri qua- „ tuor, his nominibus, Wisogast, Bodo- „ gaſt, Salogaſt, & Windogaſt, in locis, „ quibus nomen Salagheue, Bodogheue, „ & Windogheue. Qui per tres mallos „ (mallus conventum & judicium publicum „ significat) convenientes omnes causarum „ origines solicite discutiendo : tractantes „ de singulis judicium decreverunt hoc „ modo, &c. „ Altera legis Salicæ edi- „ tio est recentior, & a Regibus Francis „ jam Christianis a superstitione gentium „ emendata & correcta. De hac præfatio posterior : „ Anno ab Incarnatione Do- „ mi-

(g) *De Germ. Antiq.*

„mini nostri JEsu Christi DCC. XC. VII.
„Indictione sexta Dominus Karolus Rex
„Francorum inclytus hunc libellum tra-
„tractatus legis Salicæ scribere ordina-
„vit. „ Inter cætera Salicæ legis ea
omnium ore celebrata est: (h) *De ter-
ra vero Salica in mulierem nulla portio
bæreditatis transit, sed hoc virilis sexus
acquirit, hoc est, Filii in ipsa bæreditate
succedunt.* Hujus origo creditur fuisse,
quod Saliis sive Salicis hominibus terra-
rum tractus aliquis, quem possiderent,
jam inde a principio gentis traditus sit
ea conditione, ut militare officium atque
servitium præstent, cuius quum mulieres
haud capaces essent, a terræ ejusmodi
successione fuerint exclusæ, primum per
consuetudinem, tum lege lata.

Lex Francorum, quam Theodoricus I.
filius Clodovæi publicam fecit, Childe-
bertus & Clotharius correxerunt, Dagobertus
vero innovavit, uti patet e Pro-
logo Legis Bojariorum, quem superius
adduxi. Acceserunt postea Francorum
legibus *Capitula* Karoli M. ejusque filio-
rum, de quibus nosse oportet discrimen,
quod inter *leges* & *Capitula* intercessit.

Le-

• (h) Tit. 62. §. 6.

Leges enim solius populi consensu olim editæ fuerunt: At *Capitula a Regibus & Principibus*, populi tamen consensu accedente, condita sunt. Hæc Ansegisus, Abbas Leobensis collegit, & in quatuor libellos distinxit, ut ipse in præfatione legum Francicarum testatur: „ Prædicta , inquit,
 „ Capitula in quatuor distinxii libellis.
 „ Illa scilicet , quæ Dominus Karolus
 „ Imp. fecit ad ordinem pertinentia Ec-
 „ clesiasticum , in primo adunavi libello.
 „ Ea vero , quæ Dominus ac Piissimus
 „ Hludovicus Imp. & Hlotharius Cæsar,
 „ filius ipsius ediderunt , in secundo de-
 „ scripsū. Illa vero , quæ Dominus Ka-
 „ rolus in diversis fecit temporibus , ad
 „ mundanam pertinentia legem , in ter-
 „ tio adunavi. Ipsa vero , quæ Dominus
 „ Hludovicus præclarus Imperator , &
 „ Hlotharius Cæsar filii ejus fecerunt , ad
 „ augmentum mundanæ pertinentia legis,
 „ in quarto congesſi. „ Summum deni-
 que decus Francorum legi , jam late pa-
 tenti , addidit Lotharius , dum eam non
 solum Gallis atque Germanis , sed etiam
 Italiæ regno servandam publico edicto ,
 quod *Constitutionem* vocant , præcepit.
 Hoc recenset Baronius: (i) *Placuit no-*
bis,

(i) *Tom. X. Annal. Eccles. ad an. 847.*

bis, ut *Capitula*, quæ excerptimus de *Capitulari bon. mem.* Gloriosissimi Domini nostri Karoli, & Genitoris nostri Ludovici Imperatoris invictissimi, bis omnibus fidelibus nostris, & sanctæ Ecclesie, in regno Italæ consistentibus per legem teneantur & serventur. Atque has leges, quoniam pleraque, quæ in libro *Capitularis* continentur, e sacris Conciliis & Decretis Pontificum excerptæ fuerunt, eodem teste Baronio Romani Pontifices acceptare non sunt dignati. Memoratu digna sunt, quæ de criminibus ibidem statuuntur. Quinque scilicet criminum generibus ultimum mortis supplicium decernitur: 1. Si quis nefandam cum eodem sexu libidinem commisit. 2. Si quis publicis in viis latrocinetur. 3. Si quis alienis ædibus ignem subjiciat. 4. Si patriam aut civem hosti prodat. 5. Si quis hominem furtim raptum ablatumque vendat. Cætera crimina, ut quædam exhibita multa luantur, alia ut imposita poena Ecclesiastica remittantur, statuitur. Hæc de legibus antiquis Germanorum. Qui ipsas horum leges, atque *Capitula Regum & Imperatorum* inspicere cupit, ac penitus cognoscere, in primis Basilii Joannis Herold *Originum ac Germanicarum Antiquitatum libros* consulat, ubi Leges Salicas, Ripuarias, Alemannorum, Bojario-
rum,

rum, Saxonum, Westphalorum, Anglicorum, Werinorum, Thuringorum, Frisicum, Burgundionum, Longobardorum, Francorum, & Teutonum, in paragaphos ac titulos distinctas ordine recenset. Multa quoque de *Legibus, Capitularibus, & Constitutionibus* Regum ac Imperatorum, velut e monumentis priscis eruta congescit, & operibus suis inferuit Melchior Goldastus, sed mala omnino fide, cuius rei testes praे reliquis duos habemus: Gretserum S. J. Virum in omni literatum genere eruditum. Hic (k) solcite monet, pro *Imperatoris Constitutionibus & Rescriptis male feriotorum Schismaticorum & Hereticorum Pseudo-Synodica Decreta Goldastum nobis appassuisse*. Dein Vitriarium notum Jurisconsultum, qui apud Pfeffingerum (l) suam de Goldasto mentem his verbis explicat: *Constitutiones Goldasti omittimus; multas enim suspectæ fidei merces pro veris Eru-dito orbi obtrudit, cui cæteroquin diligenter laudem non negamus; & hinc in re, cui aliunde fides fieri non potest, vix quisquam ejus solius autoritate sibi aliquid plane persuaderi patietur.*

§. II.

(k) L. I. contra Replic. c. 13.

(l) Vitriarius Illustratus p. 45, & 288.

§. II.

Magistratus Germanorum

CXXVI.

Rex Germaniae , Duces , Comites.

Regiminis Germanici notitiæ hucusque expositæ non parum lucis affundent ea , quæ de Magistratibus jam nunc dicemus. Summum inter hos apicem obtinuit *Rex*. Evidem populus una cum Proceribus Regem constituere solebat , celebratis in hunc finem Comitiis , & conditis quibusdam legibus , quas Romani *Regias* , Majores nostri *Palatinas* dixer : nunc *Capitulationem* vocamus. Eligebatur autem Rex e Nobilium præcipuorum classe , nec tam facile discessum est ab ordine sanguinis , nisi filius aut nepos majestati sustinendæ impar , vel indignus judicaretur : nullo tamen hæreditatis jure , ut in privatis patrimoniis contingit , sed populi suffragiis successit. Penes eundem populum erat de gravioribus negotiis , de bello & pace , de vectigalibus , &c. decernendi , quin & Regem , si leges violasset , loco movendi potestas , ita ut Respublica Francorum mixta fuerit inter

Monarchiam & Aristocratiam. Nihilo minus maxima Regum & potentia, & gentis erga eos reverentia fuit, utpote e quorum beneficio reliquorum Magistratum fors & potestas pendebat. Quæ ratio fuit, ut nobilium omnium oculi in Regem suum Imperatoria dignitate fulgentem intenti essent, ipsique obsequiis suis tanti fastigii gratiam demererit sibi studentes ubique aulam ejusdem sequentur. Nulla enim civitas stabilis ac perpetua sedes tunc erat dominantium, sed ibi aula, ubi Imperator. In hanc pacis quidem tempore se sponte conferebant: at bello ingruente *Vassalli* (sic dicebantur, qui ob bona collata Domino suo data fide adstricti erant) edicto publico citati sub signa militaria confluabant, comitante quemlibet certo servorum seu militum, aliorumque Nobilium manipulo. Needum enim mos invaluit, militem stipendio emere, aut subditos liberos cogere, ut militiae nomen darent: neque Nobilitas otium prætulit armis, & ignava senescere solebat, sed rebus in bello præclare gestis domi forisque inclarescere studuit. Ea vero, quæ tum ad majestatem Regis, tum ad aulæ sumptus, & militiae onera sustinenda fuerunt necessaria, omnes regni ditiones, civitatesque

que conferebant; præsertim vectigalia cuncta, quæ e Rheno fluvio potissimum veniebant, ærario regio illata fuere.

Post Regem dignitate proximi erant *Duces* provinciarum. Totam enim Germaniam in plures provincias distributam Præfecti administrabant, quos more a Romanis adsumto Duces adpellabant. His parebant civitates illius ditionis, quarum singulæ a Comitibus regebantur. Ita Gregorius Turonensis (m) ait: *Eoricus Gotborum Rex Victorium Ducem super septem civitates præposuit.* Et (n) *Nicetius a Comitatu Arverno summotus Ducatum a Rege Childeberto expetiit: & sic in urbe Arverna, Ruthena, atque Ucetica Dux ordinatus est.* Istorum Ducum potestas non adeo ampla tunc erat, utpote ad Regis arbitrium definita, uti patet e perantiquo diplomate a Leodegario Lucernate producto, in quo Rupertus Alemaniæ seu Sueviæ Dux solummodo militum Ducem se nuncupat.

Ducibus gradu inferiores erant *Comites*. Hi apud Romanos a comitando primum dicti sunt, quoniam Imperatorem sequebantur, ejusque lateri adhærebant, seu domi maneret, seu in bellum profi-

ci-

(m) *L. 2. c. 20.*

(n) *L. 8. c. 20.*

cisceretur. Ita vetus inscriptio legitur: *Comes divi Theodosii Aug. in omnibus bellis atque victoriis.* Atque hi Proceres fuere Imperatorii Palatii. Verum Germani Comites proprie vocabant Judices ac Praefectos majorum civitatum, & pagorum circumiacentium, suaque lingua nominabant *Graefen*, *Grauen*, *Grafones*, quemadmodum apud Hincmarum in gestis Dagoberti Regis legitur: *Disponensque Rhenum transire Scaram* (id est, aciem vel manipulum) *de electis viris fortibus ex Neustria & Burgundia cum Ducibus & Grafionibus secum habens*, &c. Regionis spatium, ubi jus exercebant, Comitatus dicebatur, qui rursus distinctus erat per Centenas, ac si diceret, minores regionis portiones & pagos, quibus qui praeterant, Comitibus subjiciebantur. De his centenis Laurentius Leodiensis: (o) *Dux iram Dei metuens pacem cum Episcopo fecit; centenas potestatum Ecclesiae, & prædia que invaserat, reddidit.* Cætera Comitum gradus proximus erat ad Ducum dignitatem, uti Fortunatus (p) canit:

*Qui modo dat Comitis, det tibi iuri
Ducis.*

Ubi

(o) *In his. Episc. Verdun.*

(p) *L. 10. Poem. 22.*

Ubi vero Karolus M. plerosque *Ducatus* sustulit, tanquam ob amplitudinem suam minus aptos, ut regi possent ab uno, provincias divisit in partes minores, quas Comitibus regendas tradidit. Unde alia dignitatum ac Magistratum nomina ortum traxere. Quidam simplex nomen Comitis retinuerunt, alii *Comites Palatini*, *Landgravii*, *Marggravii*, *Burggravii* nuncupabantur.

Comitis Palatini apud Francos maxima in palatiis Regum dignitas & potentia fuit. Quippe Judicum officio fungebantur, & de causis omnibus illuc delatis (quæ propterea *Palatinæ dictæ sunt*) auctoritate juris cognoscebant. Hac de re Hincmarus (q) ita loquitur: *Comitis Palatii inter cætera pene innumerabilia in hoc maxime solicitude erat, ut omnes legales, quæ alibi ortæ propter æquitatis judicium Palatium aggrediebantur, juste ac rationabiliter determinaret, seu perverse judicata ad æquitatis tramitem reduceret.* Præterea tractabant una cum Collegio *Scabinorum* seu *Assessorum* causas publicas, nempe quæ ad Regem, aut regiam dignitatem, vel ad bonum publicum per-

ti-

(q) *Opusc. de ord. & offic. Palatii c. 21.*

tinebant, præsentibus non raro ipsis Regibus, uti legitur in *Capitulari* tertio Ludovici Pii: (r) *Sciatis ob hanc cauſsam nos velle per singulas hebdomadas uno die in palatio nostro ad causas audiendas sedere; ut per hunc aut illum Comitem & providentia missorum, & obedientia populi manifestius appareat.* Productis regni finibus etiam in provincias subinde missi sunt Comites Palatini, ut in illis causas dirimerent, & jus administrarent, hacque ratione subditorum impensis ad iter in Palatium faciendis parceretur. At posteriori ævo apud Germanos Comites Palatini dicti sunt, qui de vectigalibus in singulis provinciis cognoscebant, præcipue ad Rhenum, & in Saxonia, unde nomen hoc Nobilissimis duabus familiis Principum Rhenanorum seu Palatinorum, & Saxonum etiamnum adhæret.

CXXVII.

Landgravi, Marggravi, Burggravi.

Landgravi e Germanica voce *Land terra* seu *provincia*, & *Grave* *Comes* *latino* *idiomate*, dicebantur *Comites Provinciæ*. Nam eorum munus erat provinciam obire, ac jus dicere populis.
Ejus-

(r) *Cap. 3.*

Ejusmodi Landgravii mentio occurrit in veteri quadam historia Hierosolymitana, ubi dicitur: *De Germania quoque Vir quidam illustris & potens accedit, quem lingua Teutonica Landgravum dicunt, quod juxta rationem nominis Terra Comes quasi per excellentiam dictum sonare videtur.*

Marggravii seu Marchiones olim regni limitibus custodiendis praefecti fuerant. Nomen hoc e vocabulis Germanicis *March limes*, & *Grave Comes* coailuit. Hac de re Udalricus Zasius (s) ait: *Hujusmodi Marchionum, sive ut nos appellamus, Marggraviorum prigo in limitaneos praepositos, sive Duces est referenda. Marggravii dicti, quod limitibus, quos vulgo Marcken appellamus, graphii id est praepositi fuerint.*

Burggravii sive Comites *Burgi* (id est, castri, arcis) apud Germanos fuerunt, dictique sunt perpetui *Castellani*, *Praefecti*, & *Judices* praesidii, cum quo arcis regias supremi Principis nomine insederant: unde adhuc hodie *Burggraviatus* Norimbergensis, Magdeburgensis, &c.

Ut

(s) *De Feud. part. 5. n. 10.*

P p 2

Ut vero de honorariis titulis, quibus Comites & Magistratus Majores adpellari olim solebant, aliquid heic dicamus, quatuor eorum classes fuere: Primi illustres & Patricii: secundi Clarissimi & Spectabiles: tertii Perfectissimi: quarti Egregii nuncupabantur. *Illustris* seu *Inlustris* supremus honoris titulus fuit, quo Praefecti prætorii, Praefecti Urbis, Quæstores, Magistri militum, &c. salutabantur: quin Reges Franciæ primæ ac secundæ stirpis Viros Illustres in Diplomatibus suis nominare se ipsos non dignati sunt. *Patricii* dicebantur, qui primi post Cæsares in Imperiis fuerunt, ut Strabo testatur. (t) Tales creandi formulam profert Paullus Forojulianus: (u) *Tunc induat eum Imperator mantum, & ponat ei in dextro indice annulum, & det ei bombacium propria manu scriptum, ubi taliter contineatur scriptum: Esto patricius, misericors & justus.* *Tunc ponat ei in caput aureum circulum, & dimittat.* Clarissimi nomen tribuebatur potissimum illis, qui senatoria dignitate fulgebant, vel Regum consiliis exhibiti fuerant. *Spectabilis* inter titulos *Illustris* & *Clarissimus* veluti medius erat, quod discriminem patet ex

Vi.

(t) *L. de reb. Eccles. c. 3.*(u) *De gest. Longobard.*

Victore Vitensi: (x) Ut Illustres singu-
latim auri pondo quinquaginta darent, Spe-
ctabiles auri pondo quadragena, Senatores
(seu Clarissimi) auri pondo tricena. Per-
fectissimi titulo honorari consueverunt Ju-
dices ac Præferti civitatum & pagorum,
utpote quibus omnino perfecta scientia
atque prudentia inesse credebatur. Egre-
gii titulo gaudebant illi, qui militiæ Pa-
latii officiis destinatae Præferti fuere, aut
quibus jure militari provinciæ erant con-
cessæ. Ad hos titulos honorarios respe-
xisse videtur Laetantius, dum inquit :
(y) *Nemo denique Egregius, nisi qui bo-
nus: nemo Clarissimus, nisi qui opera mi-
sericordiæ largiter fecerit: aut Perfectissi-
mus, nisi qui omnes gradus virtutis im-
pleverit.*

CXXVIII.

*Alii tum minores profani, tum
sacri Magistratus.*

His majorum gentium Magistratibus
inferiores fuerunt imprimis *Sculpteti* sive
Schultbaissi, qui eo, quo apud Romanos
mu-

(x) *L. 3. de Persecut. Vandal.*

(y) *L. 1. divin. in Instit. c. 13.*

munere Consules & Prætores, fungebantur. Ejusmodi Sculteti non solum in civitatibus, verum etiam in oppidis & pagis erant constituti, quibus cives & indigenas gubernandi, ac in officio contineendi, civilesque causas componendi cura incubuit, addito Judice. Ita speculum Saxonicum: (z) *Judex absque Praefecto, id est, Sculteto legitimum judicium habere non potest.* Et charta Beigica apud Miræum: (a) *Insuper Villicus noster, qui Scultetus vocatur, habet instituere Scabinos, &c.* Dein *Aldermannus*, qui centuria, quam *Hundredum* Germani veteres vocabant; & *Decani*, qui decuriæ præerant, seu decem viris, quorum singuli de unoquoque sistendo fidem præstabant, seu *Fideiijussores* erant, & si quis eorum damni aliquid dedisset, id omne reliqui resarcire debebant. De his in legibus Henrici I. Regis (b) legitur: *Praesit autem singulis hominum novennis Decimus, & toti simul Hundredo unus de melioribus, & vocetur Aldermanus, qui Dei leges & hominum jura vigilanti studeat observantia promovere.*

Præ-

(z) *L. 3. art. 52.* (a) *Cap. 113.*(b) *Cap. 8.*

Præter hos Magistratus profanos in Germania plurimum auctoritatis atque potentiae inerat Episcoporum, aliorumque sacrorum hominum, quos *Abbates & Prælatos* vocant, Ordini. Horum enim opera, & immenso labore, quum natio Germanica e tenebris idololatriæ extracta, & Christianæ religionis luce collustrata, atque ad veram fidem conversa fuerit, tanti beneficii haud immemores Reges ac Duces Ecclesiis eorum ac Monasteriis civitates, oppida, prædia & latifundia amplissima donarunt, magnisque juribus ac prærogativis ipsos Ecclesiarum Antistites condecorarunt. Ita factum, ut hi in Aulis Regum ac Imperatorum inter Optimates conspicui, ac sæpe maximi momenti rebus gerendis admoti non minimam regiminis partem constituerint.

Atque hac ratione res Germanorum diu stetere, unitis viribus suffultæ, eratque vel nomen solum Germaniæ exteris gentibus verendum æque ac timendum. Sed quum Proceres per Regum indulgentiam ingentibus sensim patrimonii aucti ad plenam libertatem magnis passibus contenderent, reipublicæ facies mox mutata fuit. Primus erat Saxonie Dux Henricus, qui ut ait Witichindus, ex-

cusso Regis obsequio libera potestate in Saxoniam regnavit. Hunc dato velut signo secuti sunt cæteri provinciarum Duces, Comites, quin & opulentiores civitates, seque ipsos in eam, qua hodie pollent, libertatem asseruere, non jam ut erant provinciarum Vicarii, sed Domini. Ita brevi tempore plurimum labefactata est Regum potentia, imminutis quoque vetigalibus, & Germania in varios rursum principatus & respublicas abiit; quamvis sub uno Capite supremo majori splendore conspicua, quam robore fulta quiescat. Hujus tamen aspectu in admirationem raptus Barclaius (c) Sed nihil, inquit, in ea gente magnificentius, quam quod nomen summi Imperii, Aquilamque sibi babet, tanquam Romam Germania vicevit, & provinciarum ultima, quæ Italiam jugo cessit, jam sit sola, in qua nomen atque reliquiae Fortunæ Romanæ acquievunt. Tanti nominis sancta Majestas nulla sociorum principum emulatione corruptitur, Regesque quamquam viribus saepe maiores sponte Imperatorio culmini concedunt.

§. III.

(e) In Euphorm. part. 4.

§. III.

Religio Germanorum.

CXXIX.

Dii, Deæque.

In vera religione, ac supremi Numinis cultu communi cum omnibus pene populis errore abrepti sunt Germani: Antiquissimi tamen eorum magis tolerabili. Quippe grandius esse Deorum numen credebant, quam ut templorum parietibus concludi posset, nec magnitudini cœlestis Rectoris convenire arbitrabantur, ut Divinitas ejus ulla humani, multo minus ferini oris effigie expressa, palamque in hujusmodi imagine veneranda exponeretur. Taciti verba sunt:

(d) *Cæterum nec cobibere parietibus Deos, nec in ullam humani oris speciem assimilare ex magnitudine cœlestium arbitrantur. Ex uno tamen duos sibi Deos fabricarunt, scilicet Deum bonum & malum Daemonem, quorum uni bona, quibus gaudebant, alteri mala, quibus vexabantur, adscripsere, uti paret ex Helmoldi Chro-*

(d) *De Mor. Germ.*

nico Slavorum : (e) *In conviviis, inquit, & compotantibus suis pateram circumferrunt, in quam conserunt non dicam consecrationis, sed execrationis verba sub nomine Deorum, boni scilicet atque mali: omnem prosperam fortunam a Deo bono, adversam a malo dirigi profitentes. Ideo etiam malum Deum sua lingua Diabol seu Zeernebroch, id est nigrum Deum appellant.* His primum atque supremum cultum, alterum & minus solemnem exhibuere animabus praestantium & pacis & belli tempore Virorum, qui nomine *Geniorum & Manium* veniebant. Inter vetustissimos fuere *Tuisto*, & filius ejus *Mannus*, atque *Hercules*, quorum Tacitus meminit, priorum quidem his verbis: *Celebrant carminibus antiquis Tuistonem, Deum terra editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque posterioris vero seu Herculis: Fuisse apud eos & Herculem memorant, primumque omnium virorum fortium in prælia canunt.* Huic Indigenæ, altero Thebano Hercule non multum inferiori, Sylva Hercynia, tunc per Germaniam latissime patens, sacra fuisse traditur. Verum posteri primorum Germanorum a Romanis seu victi seu victores ignota ante numina

(e) L. I. c. 53. apud Crantzium.

na cum simulacris, aris, cæterisque superstitutionibus hospitio exceperant. Certe Jovi divinos honores detulerunt Sueci, olim Germaniaæ populus, imposito illi nomine *Taranis* id est Tonantis & *Thor.* Ita Ericus Olaus (f) scribit: *Thor tanquam potentissimus & summus Deorum in medio, & aliis altior residebat imagine vi-ri nudi, dextra quidem sceptrum, sinistra vero stellas septem præferentis insignis.* Martem Deorum numero a Germanis adscriptum fuisse satis constat ex Anna-libus Taciti, in quibus Tenebrerorum legatus Ubios allocutus: *Keditisse vos, in-quietebat, in corpus nomenque Germaniaæ communibus Diis, sed præcipuo Deorum Marti gratias agimus.* Huic delubrum celebre in Colonia Agrippinensi exstruc-tum fuisse Suetonius prodit, (g) dum narrat, Aulum Vitellium, in Germania Imperatorem ac Cæsarem ab exercitu Romano salutatum, illuc misisse Othonis pugionem, quo hic vitam sibi eripuit, Marti dedicandum. Legimus quoque a Karolo M. dejectam fuisse statuam Mar-tis in Saxonia repartam, cuius effigies Messorem referebat, lineo cinctu vesti-tum, dextra vasculum rosis repletum, sis-

(f) *Hist. Suec.* l. I. c. x.(g) *In vita Othonis.*

nistra rotam currus tenentem : pedibus vero insitentem pisces squamoso , quem percum dicimus . Nec Mercurius Germanis ignotum Numen erat , licet alio sub nomine . Nam ut denuo Tacitus ait : *Deorum maxime Mercurium colunt , cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent.* Vocabant autem ipsi Wodanum seu Gwodanum , quem Romani Mercurium nuncuparunt . Neque Venus illorum sacris & aris defuit , cuius simulacrum eo , quo Drusus Nero , ejusque filius Germanicus provinciam ad Albitum obtinebant , tempore Magdeburgum a Romanis adveatum fuisse tradit Crantzius . (h) Stabat nimirum Dea hæc in curru , cui gemini cygni ac totidem columbae juncti fuerant , myrto coronata , ardenter sub pectore facem , dextra mundi globum ; aurea tria poma manu sinistra ferens . Pone sequebantur Gratiæ , nexis quidem inter se manibus , sed vultibus invicem aversis dona spargentes . Præter hæc alia quoque a Germanis Numinis culta fuisse patet e Jovis templo splendidissimo , Hamburgi exstructo , in cuius gremio simulacrum Jovis eminebat , corona & sceptro venerandi , fulmineque metuendi : hujus dextrum latus masculi-

(h) In Hist. Savon.

na Numina Apollo, Mercurius, Neptunus, Mars, Pluto, Vulcanus: sinistrum vero muliebria Juno, Minerva, Venus, Ceres, Vesta, & Diana stipabant. Peculiare Numen Saxonibus fuit, *Irmus* seu *Irmensul* dictum. Hujus idoli effigies armis undique vestita comparuit, dextra præferens vexillum, cui rosa inserta: sinistra libram. Pectus solum inerme ursum referebat: clypeum vero insidebat leo stans in campo floribus consito. Hoc Saxonum celebre idolum Karolus M. castro Eresburg expugnato penitus destruxit teste Crantzio. (i)

His non contenta Germanorum veterum superstitione quæ paullatim latius serpere coepit, divinos sideribus quoque, elementis, ac arboribus honores exhibuit. De solis cultu ipsi Saxones, quum in Angliam venerunt, palam testati sunt Regi Britonum, de religione ipsos interroganti: *Si vero, ajebant, de religione quaeritur, noveris nos juxta morem patrum solem adorare.* (k) Lunam sub nomine *Mannam* vel *Cisa* inter Deas collocatam fuisse testis est urbs Lunæburgum, ubi magnificum Lunæ fanum stetisse perhibent
Scri-

(i) Lib. 2. Cap. 9.

(k) Apud Wernerum Rouselinec, l. x. c. 7.

Scriptores veteris Germaniæ. Non minus elementa terræ, ignis, aeris & aquæ, quin & serpentes atque quadrupedes Deorum Dearumque classibus inserti fuerunt. Præ reliquis eximia equorum veneratio, quibus inesse numen aliquod, cœlestium arcanorum consciūm, credebant. Quippe ut Tacitus loquitur: „Proprium gentis, „equorum quoque præfagia ac monitus „experiri. Publice aluntur in nemoribus „ac lucis, candidi & nullo mortali ope- „re contacti, quos pressos sacro curru „Sacerdos ac Rex, vel Princeps civita- „tis comitantur, hinnitusque ac fremitus „observant. Nec ulli auspicio major fi- „des non solum apud plebem, sed apud „proceres, apud sacerdotes. „

CXXX.

Luci, ac Templa.

Priscis Teutonibus nulla initio templū fuisse gravissimi Scriptores testantur, inter quos Tacitus: *Cæterum nec cobibere pa- rietibus Deos . . . arbitrantur. Lucos & ne- mora consecrant, Deorumque nominibus ap- pellant secretum illud, quod sola reverentia vident.* Nec est, quod mirum hoc alicui videatur. Nam tota Germanorum veterum natio venationis studiosissima ubique

que per sylvas & nemora continuo circum errabat, nullibi domicilium figere adsueta. Hinc ipsis lucis divinitatem quamdam attribuerunt, atque ex his venationum suarum Deos praesides ac tutelarios adsciscerent. His itaque Deorum nomina imposuere, quemadmodum apud Aventinum de Theodone Bavariæ Duce legitur, (1) quod Lucum prope Reginoburgum Danubio imminentem more Majorum *Alemanno Herculi* victori & bellorum arbitro dedicarit, ejusque nomine jusserit adpellari. Quin arbores quoque solitam altitudinem egressas divini aliquid habere credebant. Hinc religioni sibi duxerunt, nec ulla ratione ausi sunt ejusmodi arbores cädere, existimantes, secures confestim in cœdentiū corpora reddituras, uti ex Claudio carmine in laudem Stiliconis composito intelligimus:

*Ut procul Hercynia per vasta silentia
sylva*

*Venari tuto liceat, lucosque vetusta
Religione truces, & robora Numinis
instar*

*Barbarici nostræ feriunt IMPVNE
bipennes.*

In-

Inter cæteras arbores primum facile locum obtinuit Quercus, quam singulari religione sacram venerabantur, de qua idem Aventinus eodem loco ita loquitur. „ Nihil sacratius Quercu Majores „ nostri habuere: nulla sacra sine hujus „ arboris fronde confecere; sacrificiis epu- „ lisque rite sub hac arbore perpetratis „ Deos adprecati sunt; viscum ejus e „ cœlo missum putarunt, signumque esse „ a Deo electæ arboris, omnia sanantem „ suo vocabulo adpellantes. Fœcundita- „ tem eo poto dari cuicunque animalium „ sterili arbitrati sunt: contra venena „ omnia esse remedio. Eo perinde ac „ nos aqua lustrica in expiationibus so- „ lemnibus usi sunt. „ Atque hic mos dryolatriam erga lucos, arbores, & fon- tes exercendi adeo in Germania invaluit, ut ea licet ad veram Christi fidem maxi- mam partem conversa vix eliminari po- tuerit severissimis etiam Pontificum, Epi- scoporum, & Principum legibus. In Ca- pitulari Karoli M. pro partibus Saxonie dicitur: (m) „ Si quis ad fontes, arbo- „ res, vel lucos votum fecerit, aut aliquid „ more gentilium obtulerit, & ad hono- „ rem Dæmonum comederit, si nobilis „ fuerit, solidos sexaginta pendat: si in- „ „ ge-

„ genuus, triginta: si litus, quindecim:
 „ si vero non habuerit, unde præsentia-
 „ liter perfolvat, ad Ecclesiæ servitium
 „ donetur, usque dum ipsi solidi solvan-
 „ tur. „ Gregorius III. Pontifex, ut re-
 fert Labbeus, (n) epistola tertia ad
 Optimates & populum Provinciarum Ger-
 maniæ, redeunte ad illos Bonifacio Epi-
 scopo, monet ut ei obedient, & omnes
 ritus ethnicos abjiciant: „ Divinos au-
 „ tem & sortilegos, vel sacrificia mor-
 „ tuorum, seu *Lucorum & Fontium* augu-
 „ ria, vel phylacteria & incantatores &
 „ veneficos & maleficos, & observatio-
 „ nes sacrilegas, quæ in vestris finibus
 „ fieri solebant, omnino respuentes atque
 „ abjicientes tota mentis intentione ad
 „ Deum convertimini, &c. „ Demum
 in Concilio Francofurtensi statutum legi-
 tur: (o) *De arboribus & lucis destruen-*
dis canonica observetur auctoritas.

Quamvis autem de lucis & arbore-
 bus, tanquam propriis Germanorum su-
 perstitionis & idolatriæ sedibus, res ita
 se habeat, nihilominus quædam templo-
 rum vestigia tum ante tum post Taciti
 tempora reperire licet. Profecto Tanfa-
 næ

(n) Tom. 6.

(o) Can. 43..

næ templum Germanos Romanis finitos ad hujus gentis exemplum annis plusquam octoginta ante Taciti ævum sub Augusti imperio struxisse legimus apud hunc ipsum Scriptorem, dum (p) memorat, Tanfanæ Templum a Romanis viatoribus solo æquatum fuisse: (quis hic Deus vel Dea fuerit, non constat: Germanicum vocabulum antiquum *Fan* denotabat Dominum & Deum.) subsequentibus temporibus, & Romanorum idolatria per subjugatas provincias late sparfa, mirum non est, a Germanis templo aliaque Romanæ superstitionis monumenta in usus suos traducta esse, inter quæ celeberrimum, quod Upsaliæ fuit. Templum hoc trium Deorum cultui dicatum steterat longissimo tempore, dirutum postea gente Christianis sacris initiata: ejusque in locum aliud in honorem SS. Trididis ædificatum successit. Ut paucis rem omnem complectar, ubi nemoribus & sylvis, in quibus pecudum more vivebant antiquissimi Germani, sensim relictis ad tuguria & tecta struenda se accinxerunt, in ea Deos quoque transtulere, simulacris formatos expressosque. Inde paullatim ad morem aliarum gentium construi cœperunt templa, quæ pro ævi illius

lius simplicitate plerumque lignea fuerunt. At conversis ad fidem Christi populis magnifica templa, magnæque molis, præcipue a Gothis ædificata sunt, veroque Deo dicata, quæ adhuc in Germania paſsim & videmus, & admiramur.

CXXXI.

Sacerdotes, Sacrificia, Ritus sacri.

Qui sacris præerant, olim apud Cel-
tas & Gallos, tum quoque apud Ger-
manos *Druidae* vel *Druides* vocabantur,
ita dicti vel ἀπὸ τῶν δρυῶν, quod quer-
ceta incolerent, vel a Germanica voce
Drii aut *Druchtin*, quod Magum aut Do-
minum significat. Hi sacerdotum simul
ac Doctorum munere fungebantur, erant
que lecti e prima nobilitate regionis ju-
venes adhuc, quos a senioribus secreta
disciplina institui per viginti fere annos
oportebat, uti prodit Mela, (q) donec
superstitiosis artibus probe instructi ad
publicam Sacerdotii ac Magisterii posses-
sionem promoti fuerint, reliqua multitu-
dine ignorantiae tenebris altum sepulta.
Grandis erat hominum istorum character,
& potestas Regibus par, si non major :

(q) L. 3. c. 2.

immunes fuerunt ab omnibus belli oneribus, rempublicam religionum auctoritate regebant, jus promiscue omnibus dicere, & tum pacis tum belli tempore præmia & pœnas distribuere his solis permisum fuit, quæ omnia velut e Numinis sibi adſistentis ore atque imperio exercebant. Dio de iis loquens ait : (r) *Absque Druidibus nihil fas est Regibus exequi, ac ne consultare quidem, adeo ut re ipsa regnarent Druidæ; Reges autem effent quasi ipforum Adparitores & Ministri in exequendis decretis.* Ad eorum doctrinam quod adtinet, licet multis fabulis, ænigmatibus, & superstitionum erroribus conspersa fuerit, in multis tamen fana erat. Quippe mundum, homines, & Angelos supremo quodam Numine creatos fuisse docebant: præterea animæ immortalitatem, æternam post mortem vitam, terrarum inundationem, & mundi hujus finem, quem ignis omnia devorans effet impositurus, profitebantur, quæ & alia his similia ex Judæorum, aliorumque Sapientum libris in ethnicorum istorum Theologiam manasse videntur. Hæc autem scholæ suæ dogmata non cuivis vendebant, sed suis duntaxat explanabant discipulis ore tenus, & per hos propaga-

gabant compositis hymnis, quibus arcana sua committebant. Fuerunt etiam Druidæ seu Sacerdotes fœminæ, uti e Taciti Annalibus (s) est intelligere. Nam Paullini Suetonii expeditionem, quam in Monam insulam suscepit, describens : *Stabant, inquit, pro litore diversa acies, densa armis virisque, intercursantibus fœminis in modum furiarum, quæ ueste ferale, crinibus dejectis, faces præferebant, (hæ non nisi sacris ceremoniis adhiberi solebant) Druidæque circum preces diras sublati ad cœlum manibus fundentes novitate aspectus perculere milites, &c.*

De sacrificiis & ritibus, quibus eadem peragere consueverunt, non satis constat: certe simplicitas magis apud Germanos illa commendabat, quam splendor & varietas apud Græcos & Romanos. Pauca tamen ex Scriptoribus Germaniæ in medium hac de re proferam. Itaque sacra sua pleraque in lucis & sub quercubus cerebrarunt. Omnium primo sylvam ingressi

Sylvamque auguriis, prisca & formidine sacram,

ut

(s) Lib. 14.

ut canit Poeta, arborem ad quam hostias immolare decreverant, vittis coronabant: tum vino conspersam thuris accessi fumo lustrarunt: demum circum circa luminibus & facibus ad saxa & arbores suspensis locum sacrificio destinatum illustriorem reddebat. Dum ita Druides futuris sacrificiis præluderent, viri fœminæque magno numero affluentes varia obtulerunt donaria, mel, lac, butyrum, caseum, fœnum, frumentum, panem, &c. vel una cum hostiis igne absorbenda, vel succendentibus sacris epulis servitura. Tum victimas produxere, quarum magna erat diversitas pro diversitate populorum: Celtæ duos coloris albi tauros: Dani, Saxones, Nortmanni equos, oves, & boves: Vandali, Borussi hircum: asinum Bohemi litasse feruntur. His tamen omnibus animalium hostiis præferbatur humana, quemadmodum Procopius memorat de Scandinaviæ incolis: (t) *Hostiarum illa pulcherrima est homo, quem bello primum ceperint. Hunc vero sacrificant Marti, quoniam illum Deorum censem maximum.* Fuit enim inveterata in animis multarum gentium, præsertim Scytharum, opinio sane truculenta, humano sanguine plurimum delectari, hocque il-

(t) L.2. *rer. Gothic.*

lico ex inferis dæmones ad oracula fundenda certissimo excitari, si nimirum loco victimarum homines immolarentur. Unde Tacitus de Suevis : *Stato tempore in Sylvam coeunt, cæsoque publice homine celebrant barbari ritus borrenda primordia.* Peracta vero cæde humanarum ejusmodi victimarum cruentum arboribus, idolis, & circumstantibus aspergere soliti erant teste Lucano : (u)

*Omnis & humanis lustrata cruoribus
arbos.*

§. IV.

Res Militaris Germanorum.

CXXXII.

Ordo & Disciplina Militaris.

Bellicæ virtutis gloria proprius Germanorum characterismus fuit semper, estque etiamnum, nec ulla puto inveniatur natio, quæ prærogativam hanc illis non tribuat. Nam ut vidimus, totam pene Europam vietricibus armis pervagati sunt, & amplissima regna non lapide &

(u) *Lib. 3.*

& auro, sed ferro fundarunt, nec nisi a se ipsis vinci unquam potuerunt. Quapropter pridem Seneca non magnificenter quam verius pronunciavit : (x) *Germanis quid animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutriunturque, quorum unicum illis cura est, in alia negligentibus.* Hoc ut palam fiat, ante omnia lustrandus venit ordo militaris, qui in militum delectu consistit. Hic varius fuit. Suevis in more positum fuisse tradit Jul. Cæsar, (y) ut e singulis, quos obtinebant, pagis plusquam centenis singula armatorum millia quot annis legerent, eque suis fibibus bellandi causa educerent. Saxones & Longobardi, ubi bellum imminebat, omnes pubertatem consecutos tum ex urbis, tum ex agris congregarunt, statutis gravissimis in eos pœnis, quos vel otii amor, vel pannicus timor domi retinuerat. Hunni, ut Sidonius memorat, masculos omnes vix natos militiae concentrarunt, huicque tolerandæ durissima eos educatione, ac plagarum & vulnerum disciplina prepararunt. Hac ratione factum, ut ingruente periculo, vel spe finium propagandorum brevi temporis spatio

(x) *Lib. r. de ira. Cap. xi.*(y) *De bell. Gall. Lib. 4.*

tio magni a Germanis exercitus fuerint conflati, adjuvante necessitatem consilio, quo belli tempore omne ingenuos inter & servos discrimen sustulere, sola virtutis ac roboris habita aestimatione. Contra apud Francorum gentem nulli ad militem, ejusque honores aditus patuit, nisi liberis atque ingenuis hominibus, & Regis obsequio obnoxiiis, quorum numerum ut augerent, partim servos libertate donarunt, partim oppida & agros inter nobiles fortesque viros distribuerunt, ut his capti beneficiis eo certius ac citius sub signa convolarent, quoties e re visum foret Regi bellum indicere. Atque hoc postremum institutum paullatim omnes propemodum Germaniae populi sunt amplexi, eo salubrius, quo clientes ejusmodi sacramento Regibus obstricti & fortiores & fideliores sese praebuerunt, peculiari nomine adpellati: *Fideles, Vassii, Vasalli, & Leudes.* Hac de re etiamnum existat lex Francica: (z) *Ut omnis liber homo, qui quatuor mansos (id est, certam agri portionem, quae uni homini alendo sufficit) vestitos de proprio suo sive de aticujus beneficio habet, ipse se præparet, & ipse in hostem perget, sive cum seniore suo.*

Qui

(z) *Lib. 4. cap. 3.*

Q q s

Qui vero tres mansos de proprio habuerit, huic adjungatur unus, qui unum mansum habeat, & det illi adjutorium, ut ille pro ambobus ire possit. Qui autem duos mansos tantum de proprio habet, jungatur illi alter, qui similiter duos mansos habeat, & unus ex eis, altero illi adjuvante, pergit in hostem. Ne vero agricultura, resque domestica tam copioso militum delectu damnum pateretur, eadem lege sapientissime cautum erat, tum apud Francos tum apud Suevos, ut militia non esset perpetua, sed illis, qui anno priore ad signa vocati sunt, altero succederent alii. Omnes vero, ubi opus erat, citabantur edicto, quod vocabant *bannire*, seu ad vexillum venire.

In ætate militum quoque ordo servabatur. Longobardi ante decimum octavum vel nonum neminem juvenum armis ferendis aptum judicabant: Saxones decimo tertio contenti erant: Franci vero medium tenuere viam, eamque ætatem, quam e corporis robore ac viribus metiebantur, justam esse censebant. Judicium hoc non sine solemni ritu, quo tyrones militiae inaugurarabant, peragi solebat. *Tum in ipso Concilio, inquit Tacitus, vel Principum aliquis, vel Pater, vel* pro-

propinquus scuto frameaque juvenem ornant. Hæc apud illos toga, bic primus juventutis bonos: ante hoc domus pars videntur, mox reipublicæ. Nobilium vero atque Principum filii aut *cingulo lumbis adnexo*, aut *colapbo ori impacto*, aut utroque militari tyronum ordini adscribebantur.

Porro Ducum delectus habebatur apud Veteres Germanos ita, ut ubi principatus, supremus belli dux ipse Princeps esset: ubi autem respublica, nonnisi fortitudinis fama inclyto, & reliquis præstantiori munus hoc deferretur in Comitiis suffragante toto populo. Nam teste Tacito *Dux sumebatur ex virtute*, cuius tamen potestas certis limitibus circumscripta fuit: *Neque enim animadvertere, neque verberare quidem, nisi sacerdotibus permisum, non quasi in pænam, nec Ducis jussu, sed velut Deo imperante, quem adesse bellantibus credunt.* Francorum Dukes dicebantur *Mareschalli, Constabuli, & Conestabuli*, nomine ac potestate in hanc usque diem permanente. Nemo tamen ad hanc dignitatem pervenit, nisi vir esset canitie venerandus, & per omnes gradus militiae eluctatus, longa doctus experientia, & vulneribus acceptis conspi-

spicunt. Postquam *feudorum* mores fuerunt introduciti, ipsi Illustres nobilesque Clientes, quos Vasallos dixerunt, etiam Principes, Regem ad bellum proficiens- tem comitari jubebantur a legibus, nec sine militari adparatu, atque commeatu pro se suisque instructi, cæterisque ad expeditionem necessariis, in medium annum sussecuris.

Ordinatis ita rebus militaribus neutri- quam defuit disciplina, eaque admodum severa. Ut duris assuescerent milites, loricis onerabantur potius quam vestieban- tur, ingentis ponderis, quales hodie vix de terra levare utraque manu possumus: his adjecta reliqua arma, & supellex ad usus tum bellicos, tum domesticos ne- cessaria. Ne otio torperent in castris, nunc ordines eundo, redeundo, sistendo formare, nunc valla & fossas excitare, nunc in modum justæ pugnæ inter se concurrere jubebantur: nec quidquam intermissum, quo minus ad patientiam militiæ, simul & ad artem pugnandi in- formarentur singuli. Quare Theodosicus Gothorum Rex præclare ait in legibus suis, quas *Constitutiones* vocant: *Ante distribuenda sunt arma, quam possit flagita- re necessitas . . . discat miles in otio, quod pro-*

proficere possit in bello. Non minor Du-
cum cura & imperio fuit militis conti-
nentia, qui non auro argenteo, sed fer-
ro & ære fulgebat: vitiis vix locus est
relictus, certe impunitas nulla. Si quis
casæ aut villæ flamas subjecisset, de-
tonsa coma (summa hæc erat ignominiae
nota) e castris inter mille verbera ejici-
ebatur: qui sacras ædes spoliasset, tan-
quam Dei hominumque contemtor om-
nium execrationi patuit, vel e furca su-
spensus, vel sagittis eminus confessus.
Alia quoque minora delicta gravibus sub-
jacebant pœnis: proterere frumentum,
aut segetem in agris vastare, infame fuit
facinus; quod si servus commisit, abscis-
sis manibus illud luere: si liber, quadra-
ginta *Solidis* hanc pœnam redimere debuit.
Apud Francos non minus, quam
apud Romanos, perpetuo a castris exclu-
ſæ fuerunt fœminæ, in quæ nec pedem
inferre ulli licuit. Eam legem postmo-
dum diutius neglectam instauravit, ac
pristinam castris sanctitatem restituit Fri-
dericus Barbarossa, qui fœminis *castra se-*
quentibus nares abscondi jussit.

CXXXIII.

Arma, Signa Militaria, Obsidio.

Armis carere non potuit gens bellicosa, ita quidem, ut priscis temporibus, seu publicæ seu privatae res inter eos age-rentur, armati comparerent: vel lateri adhæsit ensis, vel pugio pectori. Quin religionis quædam pars erat gladius, super quem & juramenta præstare, & fœdera sancire consueverant. Certe Ammianus Marcellinus (a) de Quadis, Germaniæ populo, scribit: *Eductisque mucronibus, quos pro Numinibus colunt, juravere se permanuros in fide.* De Danis vero Adamus Bremensis (b) *Cæsari miserunt gladium, videlicet capulo temis aureum, & alia multa; pacem firmam ritu gentis per arma juraverunt.* Unde mos ille originem traxisse videtur, quo dum feuda Imperii ab Imperatore conferuntur, oblato ad osculum ensis manubrio velut fidei servandæ juramentum editur. Lege etiam prohibitum fuit, ne quis *Spatbam suam* (id est, gladium) *in ipsam capitum redemtionem dare cogeretur.* Hic enim & libertatis pignus certissimum, & vindex acerrimus habebatur. Primis temporibus

te-

(a) L. 17. c. 12.

(b) C. 30.

tenuis & neglecta fuit Germanorum armatura: galeas, thoraces, & ocreas ne sciebant, uti ex Taciti descriptione intel ligitur: renes & tibias amiculo partim e lino partim e corio succinctas, pectus vero apertum, tergum nudum monstrabant: ensis a femore sinistro, e latere scutum pendebat: arcus & fundæ loco dolabras gestabant, & ancipites secures, ac brevia tela, quæ ipsi *Ancones* vocabant, seu lanceas ferro armatas, acie recurvis utrinque hamis exasperata. Hæc veterum armorum facies rustica fuit, quibus postmodum concinniora, minusque ab aliarum gentium moribus abhorrentia successerunt. Ad corpus tegendum munendumque loricam adhibebant, quæ *Brunea*, aliis *Bronia* dicebatur: item ferreum thoracem seu *Halsbergam* ad collum & pectus defendendum. Ut caput securum redderent, inducebant galeam sive *Heleum*. Ubi cominus cum hoste pugnandum, armabant manus scuto & lancea, ac telo, quod securis & bipennis genus quoddam erat, ac mallei e ferro formam referebat. Hoc si valida manu in hostem projicerent, *Missile* vocabatur. Non raro ictus infligebant conto: nam fustibus primum, sudibusque & clavis veteres Germanos pugnam commisilis Scriptores

passim testantur. Si eminus certandum, etiam arcu & sagittis usi fuisse leguntur. Ex omnibus vero armis eminuit *Spatha*, sive gladius prælongus, anceps, & mucrone carens (Græci machæram adpellant.) Hunc utraque manu sublatum tanta vi torquebant in hostium capita, ut saepe totum hominem in duas partes finiderent. Porro uti *Spatha* peditum, ita equitum lancea proprium armorum genus fuit. Memoratu digna est *Camisia* ferrea, quæ vestis erat e circulis ferreis tam arcte contexta, ut nulli sagittæ aditum ad interiora corporis admiserit: hac etiam equos vestiebant, ut nullus vulneri pateret locus. Hæc armatura vetus, usque dum circa seculum decimum quartum novam belli machinam invenere Germani, nimirum *bombardam*, de qua inferius dicendum erit.

Signa militaria Germanis usitata partim vexilla, partim tubæ fuerunt. Vexillum sive *Banda* erat fascia quædam ex alta pertica dependens, cui varias imagines inferuerunt: Vetustissimi luporum, equorum, aprorum: Franci leonis & serpentis: Gothi tempore belli effigiem draconis, tempore pacis agni. Qui vexillum ejusmodi prætulit cohortibus, *Ban-*
de-

dereſius dictus est. Præcipuum fuerat Prætorianum, seu totius exercitus vexillum, quod Germani *Standardum* vocarunt a stando. Nam in castris humi defixo pede stabat erectum. Ut autem omnium oculis in acie se conspiciendum præberet, plerumque in curru caſtrenſi alteri perticæ ampliori insertum circumducebatur. Hujus *Standardi* magna erat religio apud milites. Ad id enim conversi omnes intentique, si stabat, consistere, si loco motum, sequi jubebantur, non lecus ac Romani Aquilam, suum princeps vexillum. Si Cuspiniano (c) fidem habemus, Dux Coruscorum Atrinius tres legiones Romanorum lectissimas (ultra 30000) sub Quintiliano Varo ubi interneccione delevit, (quidam in tractu Monasteriensi, alii ad Album flavum in Minnia pugnam hanc anno post Christum natum decimo contigisse scribunt) hoc inquam in prælio gemina vexilla, seu Aquilæ, capta fuerunt, atque inde ortum suum traxit Imperii Germanici vexillum, cui biceps Aquila infidet. Alterum militare signum fuere tubæ, cornua, buccinæ, quibus tum in castris milites vocabantur, tum in pugnis adgressioni vel receptui

ca-

(c) *In vit. Cæſ. Rom.*

canebatur. Vegetius (d) tubam inter & buccinam discrimen facit : *Tuba quæ directa est, appellatur: buccina, quæ in semet æreo circulo flectitur.* Tympanorum apud Germanos nullus initio usus; primum audiri cœperunt, & inter signa militaria censeri collapsa Romanorum militia, & deficiente Imperio.

Obsidendi urbem ratio hæc erat: omnium primus labor in accessu parando insumebatur: præmissi milites, qui vias sternerent, & omnia removerent obstacula, quæ iter perplexum exercitui reddere possent. Tum hic paullatim urbi oppugnandæ admotus fuit: primo in agmine *Standardum* circumdabant cornicines, horribilem perpetuumque clangorem edentes: servi singulorum agminum mulis atque jumentis advehebant militum sarcinas: hos insecuri sunt, qui machinas cæteraque tormenta bellica ad expugnandam urbem destinata portarunt: postremi erant, qui annonam & merces usibus quotidianis necessarias curabant. Prisci Germani eum duntaxat obsidendi morem tenuerunt, quem Romani coronam appellabant. Nam densis agminibus munimentum cingentes ingenti clamore, jactula-

(d) *Lib. 3. cap. 5.*

lapidum, & scalis admotis id oppugnabant. Postiore ævo etiam machinas adhibere cœperunt, vel a Romanis acceptas, vel suo inventas ingenio, propriis tamen nationi vocabulis insignitas. Ejusmodi fuere *Cancer* non multum absimilis Arieti Romano Majori. *Cattus* seu Aries minor, quem muro per canceros jam quas. fato applicabant: *Magnanus* catapultæ genus fuit, qua saxorum imbreem in obfessam urbem effuderunt. *Petraria* priori similis, qua tamen non solum lapides prægrandes, sed & pilas igneas, aliaque incendium spargentia jaculabantur. *Talpa* & *Vulpacula* instar musculi Romani obtexit defenditque illos, qui impetum in mœnia tentarunt. *Trabuccbeta* veluti terebra, tribus ligneis pedibus nixa, qua muri luxati proruebantur. Quum ad ipsum opus obsidionis ventum est, civitatis mœnia ex omni parte circumvallabant, exstruentes per intervalla turres, centum facile pedibus altas, mobiles & rotis impositas. Has qui parte superiori occupabant milites, jaculis & sagittis obfessos continuo infestarunt: qui vero inferius collocati erant, ponticulos subito demissos muris applicabant, per quos in mœnia eluctabantur: reliqui extra turres positi clypeis & cratibus in modum te-

studinis Romanæ junctis recti in defensores vim omnem converterunt : hi vero eam propulsare conati sunt devolvendo ingentia saxa, & ollas pice ac adipe accenso plenas, ut nihil de sagittis & hastis dicam, undique vibratis, atque insubeuntes dejectis.

CXXXIV.

Castra, Acies, Pugnæ & Victoriae.

Quando belli gerendi necessitas vel occasio imminebat, primum voce præconum, tum etiam vexillo publico, *Bannerio*, e turri vel loco editiore suspenso miles sub signa convocabatur. Priusquam vero in hostem expeditio majoris momenti susciperetur, res repeti, vel si negarentur, bellum denunciari solebat per *Heroldum* seu *Fecialem*, cuius character apud Francos facer habebatur. Nam religioso ritu initiatus, & corona, torque aureo, ac regiis insignibus ornatus incessit, manu præferens virgam consecratam, & bellum indictrurus hastam in fines hostium immittebat. Tum exercitu in campum educto initium dabatur castris metiendis, quorum locus destinatus *Heristalius* dicebatur, vel in orbem, vel in quatuor angulos facta dimensione ductus.

Hunc

Hunc parte exteriori tum fossa, tum *car-
ris* seu vehiculis, reliquisque impedimen-
tis circum circa dispositis, & velut inter
se nexit muniebant; interiore vero ten-
toriis ordine collocatis, plateis, & portis
instruxere, ita ut repentinæ civitatis spe-
ciem præberet, adjectis quasi suburbii,
quæ fabrorum, opificum, & mercatorum
habitatio referebat. Medium castrorum
locum Ducis vel Principis tabernaculum
occupavit, templo simillimum, quod mi-
norum Dicum, Centurionum, Decurio-
num, &c. tentoria ambiebant.

Aries antiquissimis temporibus potis-
simum turmis militum in cuneos dispo-
sitis instructa fuit, ita ut primum locum
lectissimi quique, pedites alterum, ter-
tium equites obtinerent. At postea mu-
tato ordine robur exercitus postremo lo-
co stetit, & reliqui agminis latera cinxit,
formatisque alis protexit. Plus vero ro-
boris in peditatu ponebant, utpote e flore
juventutis collecto, quam in equitatu,
vel quod hic equis aptis destitueretur,
vel quod pedites in viis per sylvas &
paludes plurimum impeditis usui meliori
essent. Magna tamen vis equitatus in
prælio, quando divisis inter peditatum
ordinibus, junctis tamen viribus in hostem

irrupit, quum quod pedites robore, hoc equites celeritate conficerent. Sic acie instructa Duces vel e sublimiori loco, vel agmina obequitantes, omnes & singulos ad certamen germano pectore capessendum multis adhortabantur. Inde clamor omnium secutus inter tubarum clangores, & equorum hominumque fremitus horrificos pugnæ initium dedit.

Nunc laxatis, nunc confertis ordinibus itum in hostem; & primum quidem eminus projectis telis, missisque sagittis, tum cominus hastis, demum spathis viritim pugnatum est. Tacitus describens prælium: *Raris, inquit, gladiis, aut majoribus utuntur: bastas, vel ipsorum vocabulo frameas gerunt, angusto & brevi ferro, sed ita acri & ad usum babili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel cominus vel eminus pugnant.* Et eques quidem scuto frameaque contentus est: pedites & missilia spargunt, pleraque singuli atque in immensum vibrant nudi, aut sagulo leves. Quodsi hostis aciem perrumpere sategit, testudine e scutis facta tecti, vel in globi vel in turris modum coeuntes contra nitebantur: si acies inclinaret, recipiebant se tantisper intra munimenta carrorum, unde resumtis animis & viribus toto im-

pe-

petu ruentes pugnam instaurabant. Maximam vero vim ad fortiter certandum apud Germanos fœminæ contulerunt. Taciti rursus verba sunt: „ Ululatus fœmi-
„ narum , vagitus infantium , hi cuique
„ sanctissimi testes, hi maximi laudatores :
„ ad matres, ad conjuges vulnera ferunt;
„ nec illæ numerare aut exsugere pla-
„ gas pavent, cibosque & hortamina pu-
„ gnantibus gestant. Memoriæ proditur,
„ quasdam acies inclinatas jam & laben-
„ tes a fœminis restitutas constantia pre-
„ cum, & objectu pectorum, & monstran-
„ ta cominus captivitate , quam longe
„ impatientius fœminarum suarum nomi-
„ ne timent. „ Non parum quoque in
ptæliis ad victoriam valuit Comitum æmu-
latio : ita dicebantur, qui lectissimorum
juvenum latus Principis sive Belliducis
ubique stiparunt. De his idem Tacitus:
„ Cum ventum in aciem, turpe Principi
„ virtute vinci , turpe Comitatui virtu-
„ tem Principis non adæquare. Jam ve-
„ ro infame in omnem vitam ac probro-
„ sum , superstitem principi suo ex acie
„ recessisse. Illum defendere , tueri, sua
„ quoque fortia facta gloriæ ejus assigna-
„ re præcipuum sacramentum est. Prin-
„ cipes pro victoria pugnant , Comites
„ pro Principe. „

Obtenta victoria Germani parum de trophæis atque triumphis solliciti prædam aviditate maxima sequebantur, nil nisi nuda in campo cadavera relinquentes: quin & in hæc sævitum est. Nam abscissa hostium capita collis equorum suorum, postmodum ædium foribus affixerunt: servi vero prædam & spolia, ea præsertim, quæ sanguine conspersa fuerunt, ante Dominos suos ovantium more portabant: quin Nobiliorum hostium capita balsamo probe illita, in scriniis suis servarunt, monstrantes illa hospitibus ad se invisentibus tanquam pretiosa cimelia, quæ quovis auro redimi haud patiebantur. Inde ad epulas conversi cantu atque tripudiis diem noctemque proximam inter varia lætitiae signa transigere solebant. At sacra, quæ Diis pro victoria relata obtulerunt veteres Germani ante fidem Christi suscep tam, profecto cruenta fuerunt. Quippe in bello captos, qui e reliquis eminebant, hos ad aras e viridi cespite Marti & Mercurio excitas mactabant. Trithemius Auctor est, Francos Jovi masculos, Veneri autem fœmellas tanquam sacras victimas jugulasse. Cætera ignavis in prælio ac fugitivis non deerant pœnæ. Nam ut Tacitus loquitur, scutum reliquissè præcipuum

puum flagitium: nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominioso fas erat, multique superstites bellorum infamiam laqueo finiverunt. Nempe qui scuto vel aliis armis in pugna abjectis in fugam se dederunt, ignominia notabantur, nec communibus interesse sacris, nec publicos conventus frequentare, nec suffragium ferre iis licuit: quin apud Francos & Alemanos capitum discrimen incurserunt.

§. V.

Festa & Ludi Germanorum.

CXXXV:

*Ludi Gymnici, & Decursores
Equestres.*

De Festis Veterum Germanorum vix aliquod in Scriptoribus vestigium adparet. Tacitus rem totam paucis absolvit, dum (e) ait: *Attulerunt exploratores, festam eam Germanis noctem, ac solemnibus epulis ludicram.* Nec mirum hoc apud gentem, quæ longissimo tempore ubique vaga, & migrationibus perpetuis intenta vitam omnem itineribus

&

(e) *Annal. l. 1.*

& armis consumsit. Inferiore ævo, ubi Diis aliarum gentium colendis, & templis struendis assueverant, saepius in his convenisse leguntur, ac comedationes instituisse, in quibus poculum singulis Diis libarunt, & vota pro Regum salute, pro victoriis terra marique obtainendis, pro que soli fertilitate conceperunt. Quod autem ad ludos adtinet, Gymnicæ exercitationes Germanis, præsertim illis, qui ad Septentrionem habitabant, frequentes fuerunt teste Saxone Grammatico in Historia Daniæ (f) ubi de Rolleris comitibus memorat, alios jactis ad metam discis, alios saltu, cursu alios concitasse corpus, ac de palma certasse: hos valida manu saxa in altum ejaculando, illos sagittas ex arcu emittendo vires ac robur tentasse simul ac perfecisse. De juvenum ludis non ad lyræ leges molliter temperatis, sed masculis, & ad rem militarem dispositis inquit Tacitus: *Juvenes quibus id ludicrum est, inter gladios se atque infestas frameas saltu jaciunt. Exercitatio artem paravit, ars decorum.* Non raro armis vestiti in arena comparuerunt, & agili corporis flexu umbratile certamen cum hoste referebant, nunc ictus declinando, nunc eminus jaculo, & cominus gladio so-

socium petendo. Frequens admodum erat jaculatio ad metam, qua discum e ferro, vel lapide, aut ligno confectum & amento vibratum non minori lacertorum vi, quam arte certo iectu projiciebant. Lucta quoque Germanis usitatissima fuit, quae postmodum in artem transiit, cujus magistri Pugiles & Athletæ nuncupabantur. Hæc veterum ludorum facies apud Germanos.

Recentiori ævo a multis Germaniæ Scriptoribus Equestres ludi (*Torneamenta* seu *Turnier* & *Hastiludia* vocant) celebrantur, quorum auctorem faciunt Henricum I. Aucupem, Germaniæ Regem: sed antiquiora jam rei hujus vestigia inveniuntur tum apud Græcos & Romanos, qui ludos ejusmodi, ut alibi dictum est, Trojanos appellabant, tum apud Gothos, a quibus Galli, & a Gallis Germani eos acceperunt. Circa horum institutum, solemnitatem, & Nobilium originem non convenient Scriptores: Limnæus, Goldastus, Rüxnerus multis eos extollunt, contradicentibus Brunnero, Struvio, Pfeffingerero, Bergero, &c. Id satis constat, ante Henricum Aucupem non tam frequentes fuisse in Germania, nec eo ordine, ac magnificentia peractos. Quum enim

enim Hunni, gens ante alias indomita, regiones vel armis vel Christiana pietate Imperio partas continuis & barbaris irruptionibus infestarent, Henricus Germaniae Principes cum nobilitate sua contra Hunnos, velut communem Imperii hostem ac pestem, in auxilium vocavit, quibus undique confluentibus ingens exercitus conflatus est, & Duce eodem Henrico Hunni variis præliis ad internecionem deleti sunt. Digna videbatur tanta victoria singulari lætitiae signo, tanquam triumpho. Quare quum collecta adhuc fuisset magna Principum & Nobilium copia, Cæsar collatis consiliis solemne *Torneamentum*, seu decurcionem Equestrem indixit Magdeburgi anno circiter nongentesimo trigesimo tertio, vel ut alii scribunt trigesimo: (contigisse id trigesimo octavo, ut aliqui tradunt, falsum est, ut pote Henrico tunc e vivis jam erepto.)

CXXXVI.

Ratio seu modus celebrandi *Torneamenta* hic fuisse fertur: Electo designatoque ludi loco amplissimo, positisque cancellis seu limitibus distributæ fuerunt classes certantium, ac constituti *Heroldi* (germanice *Wappenkönig*) & *Grieswetzelli*: hi limitum custodes, & ut laborant-

tibus succurrerent: illi ut de cujusque nobilitate, ac armis ad certamen allatis judicarent, an idonei forent, & ad decurcionem admitti possent. Ad istos galeæ & insignia, seu scuta gentilitia, armaque deferri debebant, & ab his inspi-ci. Non enim licebat habere arma vulneribus aut cædi inferendæ parata, sed contum duntaxat, & ensem; hæcque arma apud omnes ejusdem formæ ac generis esse oportuit. His peractis *Torneamento* initium datum resonantibus ex editio-nere loco tubis ac tympanis, & abscissis per limitum custodes funibus intra cancellos admissi Equites, par & par, loricis induiti & ipsi, & quibus insidebant equi. Certamen peragebatur primum quidem decore circumagendo equos: tum contis vibratis quisque alterum ex ephippio tol-lere nitebatur: demum abjectis contis, & gladio nudato insignia galeis imposita ut abscinderent, utrinque conabantur. Post hæc dato signo recedentibus istis alii in arena successere. A reis violatarum legum mox poenæ sumtæ sunt pro delicti ratione, vel percutiendo validis gladii ictibus loricam, vel equi aut armaturæ jactura: vel imponendo Equitem distractis cruribus super cancellos. Finito *Torneamento* distributa victoribus ac bene meri-tis

tis præmia , quam spartam sibi plerumque vindicabant Nobilioris prosapiæ, aut Principes fœminæ ludo præsentes. Colophonem addidit saltus & convivium magnificum. Denique testimonio suæ in certamine præsentia, ac fortitudinis exhibita a singulis petito, literisque consignato cum bona Cæsar is aut Principis , qui ludum instituit, venia discessum est.

CXXVII.

Quamvis autem ad fortitudinis specimen , ac oblationem nobilem cœpta fuerint, non raro tamen contigit, ut Nobilium sanguine ac cæde finirentur. Quidam in ipso certamine ex equo præcipitati interierunt : quidam validis iictibus percusso pectore sanguinem spuerunt: alii privatas lites & odia diremturi ad *Torneamenta* provocarunt. Ita Comes Palatinus Ludovicus Severi filius Norimbergæ a Comite de Hochenloe: Comes de Cazenellbogen a Nobili de Holweil: Johannes Marchio Brandenburgicus, & Prenslaus Dux Mechlenburgensis in ejusmodi ludis interemti sunt. Tristius adhuc spectaculum in vigesimo tertio Darmstadii instituto editum est. Nam Franconiæ Nobiles aliqui Hassos accusabant latrociniï : contra Hassi Francones mercaturæ

ac tnrpis quæstus. Utrinque conditum ad contumeliam in *Torneamento* propulsandam. Itaque vix eo cæpto, & abscisis funibus Francones & Hassi in se invicem irruentes, & nobilitatis & legum oblii magnam stragem ediderunt, nec quidquam cohibere conantibus limitum custodibus, aliisque præsentibus Principibus. Septendecim Franconum, & novem ex Hassis in eo certamine contriti & occisi feruntur. Quapropter & Pontifícia & Imperatoria auctoritate hæ decursiones equestres tandem penitus proscriptæ fuerunt. Integrum de *Torneamentis* volumen in lucem edidit Georgius Rüxnerus, quod passim circumfertur. Sed sublestæ fidei a multis accusatur hic Scriptor. Certum est, quod circa originem eorum, circa annum primi Magdeburgensis, quem assignat nongentesimum trigesimum octavum, circa adparatum, quem describit ingentem, & circa familias nobiles, quas producit, graviter sit hallucinatus; qua de re insignis Boicorum Annalium auctor Andreas Brunnerus S. J. (g) his verbis conqueritur: *Illi*us tamen ingentis apparatus, tam speciosæ pompa evocatæ ad spectaculum totius Germaniae Nobilitatis, tot theatralium legum nullum usquam adparet

vestigium. Quid? quod certum est, familiæ quæ in illud Album relatæ sunt, plerasque post natas, aut non magis notas tunc fuisse, quam Evandri Majores ut ridicule proinde faciant, qui argumenta nobilitatis suæ ex putridis his cartis colligunt.

§. VI.

Artes & Scientiæ Germanorum.

CXXXVIII.

*Studium Grammaticæ, Poesis,
Eloquentiæ & Historiæ.*

Apus antiquissimos Germanorum vix ulla literarum & artium vestigia est reperire: Vita omnis, ut Cæsar (h) de illis scribit, in venandi studio, & rei militaris cura consistebat: quin Tacitus ait: *Viri pariter ac fœminæ literarum sacra ignorant.* Soli fuere Druides, Sacerdotes & Vates, qui aliquam eorum notitiam jaetabant potius quam habebant; quamvis & hi non propriis linguae suæ, sed græcis literarum elementis in scribendo usi fuerint. Gothi fere primi fuisse dicuntur, qui auctore Ulflila circa annum

(h) L.6. de bello Gallico.

num Christi 370. peculiares nativo ser-
moni sua characteres invenerint, adhi-
buerintque: quin si Aventino, Crusio, at-
que Willisio credimus, lingua germani-
ca suis exarari literis, legique cœpit pri-
mum Rudolpho I. Imperante. Artium
vero ac scientiarum culturam, licet ru-
dem adhuc seu impolitam, a Romanis
hausisse videntur, qui provinciis sub ju-
gum missis earum lucem aliquam intu-
lere, brevi tamen rursus extinctam, ubi
ab ortu Saraceni, Scythæ ab occasu Ro-
manum invaserunt imperium. Conversis
autem ad Christianam fidem populis no-
va lux oborta fuit circa seculum VIII.
Quum enim Gregorius II. Papa, ut re-
cens plantatam in Germania veram re-
ligionem fartam teatamque servaret, S.
Bonifacium, aliosque Monachos e D. Be-
nedicti familia eo misisset, hi Ecclesiæ
& Monasteria plurima crexerunt, atque
in istis scholas ad juventutem non solum
in fidei, sed etiam literarum elementis
erudiendam, quod magno cum emolu-
mento factum est seculo VIII. Accedit
horum fervorem Karolus M. edicto in
Comitiis Aquisgranensibus condito: *Ut*
non solum servilis conditionis iuantes, sed
etiam ingenuorum filios aggregent, sibi que-
socient, & ut scholæ legentium scribentium-

que puerorum fiant, psalmos, notas, cantus, computum, grammaticam per singula monasteria vel Episcopia discant. At semina hæc literaturæ in ipso flore præfocata fuerunt tristibus illis temporibus, queis Hunni atque Nortmani totam fere Europam, maxime Imperii provincias barbaro furore vastarunt, & bonis artibus atque scientiis vix non cervicem fregere. Omnis propemodum eruditio tunc quadrin gentis annis sub ignorantiae tenebris sepulta jacuit, donec a Friderico I. Ænobarbo (cujus de literarum studio celebris *Authentica Codici Justinianæ inserta legitur*) aliisque viris doctis, paucis quidem, quorum in libro de lingua latina memini, velut ab inferis revocata fuit. Hæc series fatorum, cum quibus literæ in Germania conflictabantur. Juvat nunc ire per singulas artes atque scientias: sed summa duntaxat vestigia sequi.

Grammaticæ studium olim inter Gothos, veteris Germaniæ populos, floruisse satis prodit *Constitutio* quadragesima tertia Athalarici Regis, ubi ampliora illici, qui liberales artes publice profabantur, stipendia constituit: *Prima enim, inquit, Grammaticorum schola est fundatum pulcherrimarum literarum, mater glo-*

gloriosa facundiæ, quæ cogitare novit ad laudem, loqui sine vicio . . . Grammatica Magistra verborum, ornatrix humani generis, quæ per exercitationem pulcherri-
mæ lectionis antiquorum nos cognoscitur juvare consiliis. Karolus M. Teutonicæ linguae Grammaticam primus composuisse fertur. Poesin a priscis Germanis cultam fuisse testatur Strabo, dum ait: (i) *Apud universos tria fere hominum genera in singulari bonore habentur: Bardi, Vates ac Druidæ.* Bardi hymnos canunt, carmina que conficiunt. Et Ammianus Marcellinus: (k) *Et Bardi quidem fortia viro- rum illustrium facta heroticis composita ver- sibus cum dulcibus lyræ modulis cantita- runt.* Horum carmina a Karolo M. de- scripta, & memoriæ mandata fuisse as- severat Eginhardus, ejusdem Imperatoris ut vocant Notarius, postea Abbas Seligen- stadiensis. (l) Nec defuit *Eloquentia:* Nam Bardorum juxta ac Druidum per- suasionibus & facundia omnia tam do- mestica quam hostilia certamina apud Germanos fuisse composita adfirmat Dio- dorus. Theodoricus Rex, non solum Rhetoricæ professoribus salarium publi- cum constituit, sed etiam inter ejusdem

Ma-

(i) Lib. 4.

(k) Lib. 15.

(l) In vita ejus.

Magistros doctis se declamationibus exer-
cuisse traditur: & Karolus M. quem *elo-
quentia copiosum & exuberantem* appellat
paullo ante memoratus Eginhardus, Al-
cuino Præceptoris suo, ut rhetoricam con-
scriberet, in mandatis dedit, qui Alcui-
nus designatis pluribus scholis doctrinæ
in Germania atque Gallia merito parens
& auctor habetur. Nec *Historiæ* rudes
fuerunt Majores nostri: supersunt adhuc
monumenta Jornandis Gothi de rebus
Geticis: Isidori Hispalensis, stirpe Gothi,
de Origine Gothorum, & de regno Van-
dalorum Suevorumque: Paulli Diaconi,
sive Warnefridi de gestis Longobardo-
rum: Eginhardi, viri ævo suo celeberrimi,
de vita Karoli, cui fidem maximam
& stili elegantis laudem tribuunt maxi-
mam Critici. Et quoniam multa in hoc
Capite de Re Antiquaria Germanorum di-
cta factaque Karoli M. e vita ejusdem
ab Eginhardo hoc scripta occurunt, ea
fidem mereri non inficiabitur, quisquis
Præfationem Auctoris legerit: in hac ita
loquitur: *Ab hisusmodi descriptione non
existimavi temperandum, quando mibi con-
scius eram, nullum ea veracius, quam me
scribere posse, quibus ipse interfui, quæque
præsens occulata, ut dicitur, fide cogno-
vi . . . perpetua, postquam in aula ejus
con-*

conversari cœpi cum ipso & liberis ejus amicitia, &c.

CXXXIX.

*Mathesis Philosophiae, Medicinæ, Ju-
risprudentiæ ac Theologiæ Studium.*

Mathesis quoque inter Germanos iam olim cultores suos habuit: Regem Theodoricum, qui *Constitutione* septuagesima sexta inquit: Hæc sola est, quæ inter ambigua mundi certissima ratione consistit: Karolum M. qui Astronomiam e collapsa Druidum vana astrologia velut e cineribus suscitavit, de quo Eginhardus: *Di-
sciebat & artem computandi, & intentione sagaci siderum cursum studiosissime indagavit.* Operam Philosophiae dederunt vestissimis temporibus Druides & Vates: illi quidem multa de occultis mysteriis & de moribus disputantes, isti vero naturalium rerum ac siderum cursum probe considerantes, ut Diodorus & Strabo tradunt. At Karolus M. uti alias scientias, ita & Philosophiam, eamque Christianam, ab ethnicorum erroribus & superstitionibus purgatam, in Germaniam invexit. Hanc postea B. Albertus M. Ratisbonensis Episcopus & ingenio suo sublimi excoluit, & scriptis illustravit. *Me-*

dicinam prisco ævo tractarunt Vates : tum Gothi Romanorum Græcorumque placitis eam accommodarunt : Theodoricus Rex inter alia de Medicis apophtegmata hoc reliquit : *Nullus justius affidue legit, quam qui de humana salute tractat.* Karolus vero (m) sanxit, ut non solum viri experti constituerentur, qui Medicam artem docerent, sed etiam juvenes apti feligerentur, qui eam addiscerent. Verum paullo post saluberrima hæc disciplina multis superstitionibus commissa fuit, præsertim Arabum, qui eam restituere conabantur. Feliciores Germani fuere in tanti moliminis opere, qui Hippocratem, Galenum, aliosque Antiquiores velut ab inferis evocantes experimentis, novisque inventis illam plurimum locupletarunt, *Jurisprudentiam*, qualem hodie profitemur, præsca Germanorum tempora ignorarunt. Leges illis haud aliæ fuerunt, quam mores patriæ ac consuetudines, e quibus æqui bonique ratione ante oculos posita lites omnes finiebantur, & ut Tacitus ait : *Plusque ibi boni mores, quam alibi bona leges valebant.* Cessantibus postea migrationibus, & constitutis stabilibus domiciliis Alemanni, Bavari, Frissi, aliquique Germaniæ populi leges scribere

cœ-

(m) In Cap. leg. 5.

cœperunt, numero tamen paucas, & formulis ejusmodi conceptas, quales ab omnibus, etiam plebe infima, intelligi possent. Hinc nullus interpretibus, & Causidicis locus, sed si quid ambiguum videbatur, a viris spectatæ prudentiæ *de plano* ut ajunt decisum fuit. Mos hic in Germania obtinuit fere usque ad seculum XIV. Tunc enim erectis Academiis, & introducto in eas cum reliquis scientiis Jurisprudentiæ studio Juri Romano janua aperta fuit, accurrentibus ex Italia Jurisperitis, & in Principum aulas atque Consilia sese insinuantibus, donec tandem id ipsum Jus Romanum adnitentibus Germaniæ Principibus auctoritate Maximiliani I. Imp. circa annum 1495. toto in Imperio civitate donatum fuit. *Theologiæ quoque suis inter veteres Germanos honor habitus est*, apud quos Theologi fuerunt iidem, qui populi Rectores ac Principes, vulgo Druides, uti Strabo nos docet. Horum dogmata dum explicat Cluverius, (n) *In primis*, inquit, *boc volunt persuadere: non intire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios; atque boc maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis negle-*

(n) *L. 1. Germ. Antiq. c. 34.*

glecio: multa præterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de Deorum immortalium vi & potestate disputant, & juventuti transfundunt. At profanæ hujus Theologiae tenebras demum dispulit exorta lux Evangelii, ubi nimis submissis viris Apostolicis Episcopi fuerunt constituti, qui totidem erant Theologi, ac gentis ad fidem conversæ doctores. Primo in Monasteriis studium hoc flouruit; tum etiam in Academias recens erectas translatum fuit.

CXL.

Artes a Germanis inventæ.

Singulare autem decus Germanis accessit ex artis Mechanicæ studio, utpote quibus inventoribus tria præcipua machinarum genera debentur, etsi serius, nempe circa seculum XIV. constructa. Sunt autem *Bombarda*, *Horologium* quod vocant rotatum, & *Typographia*. Bombarda a fremitu & sono, quem edit, Græcis Βόμβος dicto, sic appellata machinam indicat, quæ per ferream aut æneam fistulam pulveris pyrii ope globum ferreum ejaculatur, non secus ac olim nervis adductis & subito laxatis ingentes

lapides ex ea vibrabantur. Hæc tanta
vi pollet, ut nec mœnia nec obices ulli
queant resistere. Pulverem vero pyrium
casu, rerum fere omnium magistro, in-
venisse fertur Bertholdus Schwarz, alio no-
mine Constantinus Anglizen, Friburgi
in Germania ortus, Monachus. Hic enim
Chymiae deditus dum experimentum quod-
dam tentaret, ac nitrum, sulphur & car-
bones in mortario contunderet, excussa
forte scintilla materiem hanc omnem mox
corripuit, subito in auras avolantem.
Profundius postea rem scrutatus pyrium
quem dixi pulverem confidere cœpit, qui
circa annum 1380. innotuit, & illo Ve-
neti contra Genuenses in oppugnatione
Urbis Chioza primum usi fuisse feruntur.
Non minus horologii inventionem Ger-
manis passim, nec immerito tribuunt Scri-
ptores, inter quos Octavius Ferrarius,
Italus, vir facundia celeberrimus, in Pro-
lusione ad laudem Germaniae his machinam
hanc verbis describit: „ Sic victa Syracu-
„ sii Senis (Archimedis) sphæra, irrisa
„ solariorum ac clepsydrarum fabula, nu-
„ bilo diei ac nocturnis tenebris solis iter
„ per quadrantes & minuta puncta re-
„ præsentat, & comminuto articulatim
„ die labi vitam per momenta indicat,
„ vigilque & excubans silenti nocte lo-

„quitur, opusque oculorum etiam sopitum auribus adnumerat, tanta operis subtilitate, ut annuli gemma compactam Germani manu universitatem, ac mundi motum acceperimus. „

Typographia absque dubio Germaniae opus est, nulla satis laude dignum, ut pote cuius ministerio describendi tardium sublatum, literarum commercium per omnem orbem diffusum, resque præclare gestæ immortalitati conservantur. Grande hoc artificium non unius anni labore stetit, sed illius primum inchoati, dein perfecti periodus vix non quadraginta annorum statuitur, scilicet ab an. MCCCCII. usque ad annum MCCCCXL. Autores hujus artis plures produntur: Joannes Costerus, Harleminus: Joannes Mentelinus, Argentoratensis: Joannes Guttenberg, Civis Moguntinus, Joannes Faustus, & Petrus Schæfferus, Moguntini. Communius vero inventionis hujus gloria Guttenbergo tribuitur. Nicolaus Ferrarius (o) e manuscripto rem ita narrat: „Hoc autem urbis nostræ Moguntiacæ triumphale perpetuae laudis est præconium, quod hanc ingenuosam characterizandi artem non solers Italorum in-

„da-

(o) In histor. Moguntiac. rer.

„ dago, non celebris Græcorum sapien-
„ tia, non multiformis Gallorum scientia,
„ neque callidum barbarorum ingenium
„ reperit: sed industriosi Nobilis urbis
„ Moguntiacæ civis, scilicet Joannes Gut-
„ tenberg, qui cum omnem substantiam
„ suam propter artis difficultatem fere
„ profudisset, tandem auxilio Joannis
„ Faust, Joannis Medinbach, & aliorum
„ concivium adjutus rem perfecit. Post
„ quem Guttenberg, qui morabatur in
„ Junghem, qui usque nunc ejus artis no-
„ mine nuncupatur Petrus Opilionis, id
„ est, Scheffer, ejus gener artis impressio-
„ riæ dilatator exstitit, qui etiam suo
„ tempore multa impressit opera. Eccle-
„ siæ Dei quanta provenit ex hac arte
„ utilitas, quis sufficienter eloqui vale-
„ bit? „ Hucusque Manuscriptum a Fer-
„ rario productum. Fortasse lis hæc circa
typographiæ Auctores, quam civitates
moverunt pro gloria inventi certantes,
componi poterit dicendo: Joannem Co-
sterum (vel potius Laurentium Joannis
filium) opus hoc cœpisse, characteribus
primum fagineis ad scripturam aliquam
in charta exprimendam formatis, ut Ha-
drianus Junius Batavus, & Bertius Lei-
densis scribunt: Joannem vero Gutten-
bergum sumtibus suis, confessisque ex
are

ære ac stanno literis illud excoluisse ac promovisse, adjuvantibus Fausto ac Medinbachio: Schefferum vero supremam imposuisse marum. Cæterum omnia tria hæc Germanorum inventa breviter complexus est J. Cæsar Scaliger, dum ait: *Germani Jovis iram bombarda imitati sumus: tempus ipsum librorum perpetuate superavimus: horologiis temporum comites rotarum circumactiones effecimus.*

§. VII.

Mores Germanorum.

CXLI.

Exterior cultus corporum.

Veteres Germanos admodum procero corpore præditos fuisse passim memorant Historici, natura bellicosis animis velut par domicilium fabricante. Quippe de Suevis scribit Julius Cæsar: (p) *Lacte atque pecore vivunt, multumque sunt in venationibus. Quæ res & cibi genere, & quotidiana exercitatione, & libertate vitæ . . . & vires alit, & immanni corporum magnitudine efficit.* Quanta hæc fuerit, facile divinari licet ex eodem Cæsa-

(p) *De bell. Gall. l. 1. c. 1.*

sare, apud quem (q) Galli Germanos mira proceritate corporum, & incredibili virtute in armis esse prædicant, ita ut in præliis ne vultum quidem eorum ferre possent: & tamen ipse Cæsar (r) *per risque, inquit, hominibus Gallis pro magnitudine corporum suorum brevitas nostra* (scilicet Romanorum) contemtui est. Idem iisdem pene verbis Vegetius testatur. Nec mirum cuique videbitur, contemplanti priscorum Germanorum arma, qualia vel a trecentis duntaxat annis, & quod excurrit, in Principum armamentariis adservantur, ac spectanda præbentur. Certe Sidonius Apollinaris Burgundiones *septipedum* epitheto fere perpetuo insignit: & Poeta Saxo Anonymus, qui tempore Arnulphi Imp. floruit, de Karolo M. scribit:

Septem namque suis longus erat pedibus.

Decorem corporis magnitudini conciliavit capillorum flavus color, quo gens ista maxime delectabatur, quemque vel natura subministravit, uti M. Manilius canit: (s)

Fl. 23

(q) *Cap. 39.* (r) *L. 2, c. 30.*

(s) *L. epigr. 14.*

*Flava per ingentes surgit Germania
partus.*

Vel arte quærebant adhibitis pigmentis,
quemadmodum Martialis

*Caustica Teutonicos accendit spuma
capillos.*

Suus quoque honor prolixis capillis. Nam ut Tacitus inquit: *Ex cura formæ, sed innoxiae (neque enim ut ament, amentur-ve) in altitudinem quandam & terrorem adituri bella comiti hostium oculis ornantur.* Hinc quoque apud Gothos alii dicebantur *pileati*, alii *capillati*: prioribus sacrorum, posterioribus reipublicæ cura commissa fuit. Morem hunc religiose tenuerunt Franci, quorum Reges, & qui regia stirpe oriundi erant, criniti incessanterunt, id quod de Gundobaldo Clotharii Regis filio Turonensis (t) memoriam prodit: *Diligenti cura nutritus, ut Regum istorum mos est, crinium flagellis (seu cirris) per terga dimissis, &c.* Hinc si Reges isti filios suos gerendis rebus impares, aut indignos successione in regnum excludere statuerunt, radi capillos jubebant. Non eadem tamen barbae fors erat, utpote quam vetusti Germani non

(t) In hist. Franc. l. 6.

promissam gerebant, sed genis lœvibus alebant vulgo mystaces. Quapropter errant, qui Longobardos a longis barbis dictos esse credunt, quum nomen hoc iis a longis *bardis*, id est, bipennibus adhæsse satis constet. At postmodum sub Ottone I. promissæ barbæ in pretio esse cœperunt exemplo Imperatoris, qui contra morem antiquum barbam studiose nutriebat, per eam tanquam rem omni veneratione dignissimam jurare solitus.

Vestitus ratio hæc erat: Primi omnium præter pelles nil habebant, quo corpora tegerent: a quo more Gothi non recesserunt, etiam postquam in Italia & Hispania rerum potiti sunt. Hinc apud Scriptores medii ævi adpellantur *Pelliti*. Qui de plebe erant, pelles ursis, lupis, apris & leonibus detractas induerunt, ita ut rictus fronti incumberet, reliqua pars ex humeris deflueret in tergum. At nobilioris conditionis homines utebantur pellibus castorum, lutrarum, mustellarum, quas uno nomine *mures* nuncupabant. Principes vero & Reges adjecerunt reliquis pelles quoque mustellæ albæ, seu muris pontici, (vulgo *Hermellinas*) quales etiamnum Viri in præcellenti dignitate tam sacra quam profa-

na constituti adhibere solent. De Karolo M. Eginhardus testatur: *Eum ex pelli-
bus lutrinis vel murinis thorace confecto
humeros & pectus byeme munivisse.* Poste-
riori tempore præter pelles vestimenti ge-
nus quoddam sibi confecerant e mem-
branis arborum interioribus: tum e lino:
demum medio ævo panni quoque e la-
na contexti usus invaluit. De vestibus
variij coloris mentionem facit Tacitus,
quin & Diodorus Siculus, dum ait: (u)
*Saga fibulis subnectunt virgata, per by-
mem densa, æstate tenuia, crebris later-
culis florum instar distincta.* Juvat nunc
videre, quomodo cultiore ævo sensim to-
tum vestire corpus, omnesque illius par-
tes a capite ad calcem contegere cœpe-
rint. Capiti imposuere vel indumentum
reliquæ vesti adsutum, quod *Caputium*
vocabant, vel pileum Germanicæ liberta-
tis insigne: hujus interiorem partem pel-
les, exteriorem fimbriæ sæpe aureæ ar-
gentæve ornabant: forma vero pileo-
rum diversa fuit; nunc quadrata, nunc
rotunda, nunc fastigiata: eos quos Viri
Ecclesiastici Magistratus, ac Monachi ge-
starunt, *Cappas & Birretas* dixerunt. Hu-
meros & tergum texit sagum, seu ami-
ctus e lana, exteriore sui parte villosus:
hunc

hunc fibulis corpori adstrinxerunt. Exterius vestimenti genus apud Francos erat tunica, quam Germani nuncupabant *Roccus*, *Rochetum*. Ex hac prominebant manicæ, vel brachia usque ad manus, vel summum duntaxat humerum tegentes. Tunicæ pallium addidere iidem Franci, in quatuor angulos sectum, quo se involvebant, aut iter facientes adversus ventorum & pluviae injurias defendebant. Mulieres vero pallii loco veste ad pedes usque demissa gaudebant, quam *Mantum* vocarunt. Interioribus corporis partibus vestiendis *Camisiam* adhibuere, hoc est, interulam seu subuculam. De hac Eginhardus in vita Karoli M. *Ad corpus camisia linea, & feminalibus lineis induebatur.* Nam apud Francos linea feminalia seu *femoralia* a femore sic dicta in usu erant: apud Germanos vero, qui cis Rhenum habitabant, & Gothos e pellibus & corio consuta fuerunt, dictaque *Braccæ, Hosæ* seu caligæ: generali vero nomine crurum & pedum tegumenta appellabantur tibialia a tibiis tegendis. Denique extremam pedis partem calceus operiebat, cuius multiplex & forma & materia fuit: aliqui e ligno, junco, etiam ferro: alii e pellibus & corio confecti: quidam foraminibus quasi fenestris distin-

cti : nonnulli unci, aut ad instar lunæ vel rostri navis fuere constructi, præser-tim apud Gallos: non raro apud Princi-pes aureo colore tincti, & ligulis in cru-cis modum decussatis ornati cerneban-tur, intermixtis etiam gemmis, quales induisse festis diebus fertur Karolus M. quando eminentiore cultu in publico comparebat.

Habitationes priscorum Gerinanorum describit Tacitus: „ Nullus, inquit, Ger-„ manorum populis urbes habitari satis „ notum est: ne pati quidem junctas in-„ ter se sedes. Colunt discreti ac diver-„ si, ut fons, ut campus, ut nemus pla-„ cuit. Vicos locant non in nostrum „ morem connexis & cohærentibus ædi-„ ficiis: suam quisque domum spatio cir-„ cumdat, sive adversus casus ignis re-„ medium, sive infœcia ædificandi. Nec „ cæmentorum quidem apud illos, aut „ regularum usus. Materia ad omnia „ utuntur informi, & citra speciem ac „ delectationem. Quædam loca diligen-„ tius illinunt terra ita pura ac splenden-„ te, ut picturam ac lineamenta colorum „ imitentur. Solent & subterraneas spe-„ cus aperire, easque multo insuper fimo „ onerant, suffugium hyemi, & recepta-„ culum frugibus. „ Ubi autem pere-„ gri-

grinationibus peractis stabiles fixerunt sedes, aliarum gentium more oppida, civitates & templa rudi licet forma moliri cœperunt: eo autem tempore, quo Vandali, Hunni, aliquique crebris incursionibus suis Imperium infestabant, castella aliasque loca munita passim exstructa sunt: civitates quoque potissimum sub Karolo M. Henrico I. ejusque filio Ottone I. nobiliorem formam induerunt.

CXLII.

Interior Cultus Animorum.

Fidei integritas veluti characteristicæ Germanæ nationis semper ab omnibus reliquis nationibus suspiciebatur. Adeo promissis suis, etiam nullo juramento firmatis inviolate stabat, quod vel ex eo intelligi potest, quando in aleæ lusu, cui perdite dediti fuerant Germani, libertatem infelici jaētu perdiderunt. Quippe pactam servitutem non solum non detestarunt, sed etiam venum dari se aliis Dominis permisere. Procul ab omni avaritia *commune bonum* privato proprioque præferebant. Quippe Tacito teste agri pro numero cultorum ab universis per vices occupabantur, quos mox inter se habita officiorum & dignitatum ratione sunt partiti, ita ut singulis annis arva

mutarint. Non opus erat prata sepire, aut pomaria & hortos muro circumdare, ne rapaces manus in alienos labores se immitterent. Fruges quas unus negabat annus, alter mutatis agris cum fœnore reddidit.

Hospitalitatis maxima cura : non solum commilitones suos post exactum militiae laborem reduces tecto & cibo per plures dies certatim excipiebant, verum etiam quemcunque mortalium ædibus arcere nefas credebant. Si defuit laetior mensa, eam hilaris vultus inter epulas vulgares abunde supplevit: quin & munera abeuntibus non tam dederunt, quam obtruserunt absque spe beneficium simile recipiendi, nec ullo inter notum & ignotum facto discrimine. Neque singuli dunt taxat hoc fecere: mos erat integris Communitatibus, ut Principibus suis sponte ac viritim conferrent tantum armentorum vel frugum, quantum seu ad necessitatem seu ad dignitatem sustinendam fatis esse judicarent. Finitimæ quoque gentes donis inter se certarunt, quæ non nisi publica cum solemnitate mittebant, qualia fuerunt equi selecti, arma effabre facta, phaleræ, & torques. Mercaturæ non admodum dediti fuere prisci Germani: *divitiae* illorum fere in pecorum edu-

educatione ac numero consistebant: neque opifices alios admittebant, nisi quos necessitas commendabat, uti *fabros*, *ferrarios*, *lignarios*, *textores*, *carpentarios*, *fibularios*, *coriarios*, &c. Agriculturam viri non exercebant, sed fœminæ ac servi: qui maribus & fluviis vicini habitabant, arti nauticæ atque navigiis struendis operam dabant: natandi vero peritia omnibus communis. Hinc filios vix natos flumini vel fonti immergabant, velut clemento huic quamprimum consecrandos, & ut ad frigus, aliasque aeris injurias ferendas durarentur. Quare Claudianus de Germanis:

Et quos nascentes explorat gurgite Rhenus.

Armis tractandis a pueritia assueti bellissimæ gentis famam etiam apud hostes sunt adepti. Nam ut Tacitus testatur, nec Samnites, nec Carthaginenses, nec Parthi tam infesti fuerunt, quam Germani, id quod experti sunt Carbo & Cassius, Scaurus Attilius, & Servilius Cepio, Manlius, Varus cum suis tribus legionibus ab Arminio uno prælio deletis, Brutus & Germanicus. Grande nefas erat Germanis, ex acie fuga se subducere, canente de illis Sidonio :

*Si forte premantur
Seu numero seu forte loci, mors ob-
ruit illos,
Non timor; invicti persistant, animo-
que supersunt
Jam prope post animam.*

Quin quod neque acceptis cladibus fran-
gi possent, sed majoribus animis in nova
bella prorumperent. Ubi autem nulla
bellum gerendi copia fæse obtulit, vel eo
finito, domi torpebant otio, somno, ac
ingluvie: fortissimi quique, demandata
domus, & penatum agrorumque cura
fæminis, senibus, ac servis, tempus om-
ne compotando stertendoque consumpse-
re, mira inquit Tacitus diversitate natu-
ræ, quum iidem homines sic ament in-
ertia, & oderint quietem.

CXLIII.

In *conviviis* priscorum Germanorum
quilibet propriam sedem habuit super
pellem stratam, cespitem, aut foeni fasci-
culum: non minus propriam e ligno
mensam, quæ super terram nonnihil ele-
vata stabat. Haud procul ardebat focus,
& carnes ferubus circumactis assabantur.
Erat autem illorum cibus panis, lac, ca-
ro animalium domesticorum æque ac syl-
ve-

vestrium, præsertim suilis cocta & sale
macerata: item butyrum, poma sylve-
stria, &c. Potum præbebat aqua, lac,
& præcipue cerevisia, qua ut Cluverius
ait, a sua origine usi sunt: vinum autem
potabant solum illi Germanorum, qui
Franciæ finitimi erant. Suevi vero Julio
Cæfare teste (y) ne quidem in regio-
nem suam vinum importari permiserunt,
ut poterat *qua re ad laborem ferendum remol-
lescere homines, atque effeminari arbitran-
tur.* Hauriebant autem potum poculis
e cornibus bubulorum confectionis: quan-
doque etiam in epulis post relatam vi-
ctoriam institutis crania occisorum ho-
stium vices poculorum subibant. Cætera
filiis ante vigesimum ætatis annum ad
convivia publica aditus non patuit, nec
ullas iis foeminas interfuisse legitur. *Con-*
tinentia apud hanc nationem res erat sa-
ne admiratione digna, de qua idem Cæ-
sar (z) ita loquitur: *Qui diutissime im-*
*puberes manserunt, majorem inter suos fe-
runt laudem; boc ali staturam, ali hoc vi-
res, nervosque confirmari putant. Intra-
annum vero vigesimum fœminæ notitiam
habuisse in turpissimis babent rebus.* Unde
mi-

(y) Lib. 4. de bell. Gall.

(z) Lib. 6. Cap. 21.

mirum non est, matrimonia quoque Germanorum quam severa tam pudica fuisse. Hi enim e reliquis barbaris fere soli singulis uxoribus contenti erant, si paucos excipias, qui non libidinis sed nobilitatis propagandæ caussa plures nuptias ambivere. Dotem non uxor marito, sed uxori maritus afferre solebat. Hanc munera constituerunt, præsentibus ex utraque parte propinquis & parentibus probata, scilicet boves, & equus frenatus cum framea & gladio, veluti symbola conjugalis fidei, ac vitæ armorumque societatis. His enim admonebatur uxor, se laborum ac periculorum tum pacis tum belli tempore sociam futuram. Porro dona hæc solicite neo-nuptæ custodienda erant, utpote ad liberos atque nepotes inviolata fide transitura. Admodum rara quoque fuerunt in tam numerosa gente adulteria: horum enim poena non judicibus, sed ipsi marito permissa fuit, qui ream vestibus spoliatam accisis crinibus in propinquorum conspectu domo expulit, & per omnem viciniam diris verbibus circumactam a se penitus rejicit.

CXLIV.

Mos purgandi se a criminе.

Post priscos Germanorum mores alium, qui medio præcipue ævo invaluit, præter-

terire nefas foret, quum ejusdem mentio s^epius apud Scriptores, & in legibus ac *Capitularibus Regum*, atque in ipsis synodis & corpore juris Canonici occurrat. Versabatur is circa judicium, in quod vocatus, & de crimine lethali postulatus quis, si probationes certae deficerent, purgare se debuit, aut reum satari. Triplici autem modo istud fieri solebat. *Primus* erat, qui & *Probatio Canonica* dicebatur, Jusjurandum. Apud Francos is, qui jurabat, stipulas seu fasciculum segetum, quem dextra tenebat, versus cœlum jactitans atque projiciens Deum ac Cœlites innocentiae suæ testes vocavit. Alemanni vero juraturi gladium seu *spatham* arripientes capulo manum impoluere, qua re indicare volebant, etiam si sanguinem fundere opus esset, eo se tueri paratos esse id, quod affirmarunt. Postmodum vero more receptum fuit, ut positis super Sanctorum offa, vel tumulum, aut super aram manibus jurejurando se obstringerent. Ne vero perjurii periculum foret, plures nec raro duodecim spectatæ fidei viri adhibebantur, qui suffragio suo vel hominis innocentiam affererent, vel criminis suspicionem firmarent: reum *Juratorem* & *Sacramentalem*, reliquos *Compurgatores* seu

Conjuratores antiquæ leges nominarunt.
Alter modus purgandi crimen erat per
Duellum. Nam ut lex Alemannica (a)
ait : Si quis liber libero crimen aliquod
mortale imposuerit, & ad Regem aut ad
Ducem eum accusaverit, & inde probata
res non est, nisi quod ipse dicit, licet illi
alio, cui crimen imposuit, cum tracta spa-
tha (id est, stricto gladio) se idoneare con-
tra illum alium. Lex hæc Duellionum,
quam nonnisi sitis humani sanguinis com-
mendat, a barbaris Gothis, Vandals,
aliisque profecta ad Longobardos, Fran-
cos, Alemannos, & Saxones transiit, qui
summo illam studio arripuerunt. Ritum
truculenti spectaculi hunc produnt Au-
ctores : Judex cuique duos adsignabat,
quorum erat inspicere, num rite ad cer-
tamen istud essent comparati. Licebat
autem cuivis corpus obtegere corio aut
lineis vestibus, uti libuerat, excepto ca-
pite ac pedibus, quas partes nudas esse
oportebat. In manibus simplices chiro-
tecæ, gladius unus e vagina eductus,
clypeus ligneus corio tectus prominente
umbone ferreo, & unica tunica, cuius
manicæ non ultra cubitum excurserent,
permittebantur his Athletis. Ita præpa-
ratæ ad pugnam coram Judice uterque
ju-

(a) Tit. 25. §. I.

jurare debuit, Actor quod accusatio vera sit; Reus vero, quod sit innocens. Hoc enim juramento præstito credebatur Deus adjuvare pugnam & certantibus adisse-re, ita ut vel crimen vel innocentia sit manifestanda. Tum ubi Judex præsen-tibus cunctis atque spectantibus, ne quis pugnæ intercederet, eamve quoquo mo-do turbaret, edixit, statuta in eos, qui le-gem hanc violarent, capitum pœna: tum inquam certamini initium datum est. Qui vicit, is causam suam cœlo ac ho-minibus probasse visus est: victus vero, sæpe exanguis, vixque spirans adhuc, si non omnino prius in arena occubuit, Ju-dici sistebatur condemnandus. Verum morem hunc impium Theologi Doctores, ac summi Pontifices merito sunt detesta-ti, & Nicolaus I. Papa in *Decretali* epi-stola ad Karolum Regem, patruum Lo-tharii Regis, penitus inhibuit, gravissimis pœnis in delinquentes statutis, cui ac-cessit Concilii Tridentini auctoritas, (b) & Principum quoque ac Regum volun-tas. *Tertius modus Ordalium* dicebatur, ubi reus per ignitas laminas vel vom-eres nudis pedibus incedere, aut manu candens ferrum tenere, vel eam ferventi ac bullienti aquæ immittere jussus erat;

vel

vel aquæ frigidæ injectus fuit, ut hac ratione innocentiam suam probaret. Quodsi ab igne innoxius prodiit, aut ab aqua non sursum impellebatur, ab omni criminis suspicione fuit absolutus: secus vero reus proclamatus. Sed & hæc experimentera tanquam omnino superstitione a Pontificibus & Episcopis declarata, & demum ab Imperatoribus prohibita & sublata fuerunt. His tribus ab objecto crimine se purgandi modis alias successit, qui *Purgatio per Eucaristiam* nuncupari solebat, cujus a Concilio Wormatiensi probatae formula apud Gratianum legitur (c) his verbis: *Sæpe contingit, ut in monasteriis furta perpetrentur, & qui hæc committunt, ignorentur. Idcirco statuimus, quando ipsi Fratres de talibus se expurgare debuerint, Missa ab Abbece celebretur, vel ab aliquo, cui ipse Abbas præceperit; præsentibus Fratribus, & sic expleta Missa omnes communicent in hæc verba: Corpus Domini sit mibi in probationem hodie.* Quodsi nihil sinistri post acceptum Domini corpus alicui accidisset, innocens, secus nocens habebatur. Verum & hic mos atatem non tulit, sed tanquam res dubii eventus, & tanti reverentiae Sacra-

(c) *Caus. 2. q.5. c. 23.*

cramenti minime conveniens Alexandri II.
Pontificis decreto abolitus fuit.

§. VIII.

Funebria Germanorum.

CXLV.

De Germanorum priscorum funeribus,
horumque pompa ac ritibus pauca
sunt, quæ in medium afferri possunt.
Quemadmodum enim illorum vita simplex,
& curarum expers erat, ita & obitus gran-
des exequias & magnifica monumenta re-
spuebat. Rogus facile parabilis, sepulcrum
cespes, lamenta mulieribus relicta, viris
memoria cum dolore. Profecto quod Græ-
ci & Romani plurimis sanctis legibus im-
petrare non potuerunt, ut immensis sumti-
bus in funera faciliis parceretur, id Germani
absque legibus sola populari consuetudine
obtinuerunt. Testem habemus Tacitum,
(d) dum ait: „Funerum nulla ambitio:
„id solum observatur, ut corpora clarorum
„virorum certis lignis cremenatur. Struem
„rogi nec vestibus, nec odoribus cumu-
„lant: sua cuique arma, quorundam igni
„& equus adjicitur. Sepulchrum cespes
„erigit. Monumentorum arduum & ope-

,, ro-

„ rosum honorem ut gravem defunctis
 „ aspernantur : lamenta & lacrymas cito,
 „ dolorem & tristitiam tarde ponunt : fœ-
 „ minis lugere permisum est, viris memi-
 „ nisse. „ Rei hujus caussa esse potuit, quod
 licet fere omnibus persuasum fuerit, animas
 esse immortales, neque unquam interituras,
 aliqui tamen eorum metempsychosin seu
 migrationem animarum Pythagoricorum
 more crederent, hoc tamen discrimine,
 quod non in pecorum, aliorumque ani-
 mantium corpora, sed in humana solum
 transferri eas autumarent, quemadmodum
 Cæsar docet: (e) *In primis hoc volunt per-
 suadere (Druides) non interire animas, sed
 ab aliis post mortem transire ad alios ; atque
 hoc maxime ad virtutem excitari putant me-
 tu mortis neglecto.* Alii vero fuerunt, qui
 locum campis Elisiis haud multum absimi-
 lem defunctis destinatum fingebant, quem
Valballa sive aulam cæforum adpellabant,
 lacum præcipue illis, qui in bello occubui-
 sent. In hoc credebantur animæ corporum
 ergastulo solutæ genio suo laetius indulge-
 re, ludendo potandoque tempus fallere, pa-
 lastram exercere, aliaque similia vivorum
 oblectamenta, sine metu tamen, omniq[ue]
 quæ gaudium turbare posset, molestia re-
 mota. Huic loco præficiebant nescio quem

Deum,

(e) *L.6. de bell. Gall.*

Deum, (*Odinum* dicebant sive tumulerum Dominum) cui mortuos e tumulis evocandi, & in memoratam Valhallam transferendi potestatem attribuerunt.

Ritus tamen sepeliendi vita functos non idem omnibus erat. Qui e plebe fuerunt, his rogos e lignis vulgaribus & promiscuis parari solebat: at nobilioribus felicabantur ea, quibus vivi delectabantur, ex arboribus ligna: Gothi teste Olao in Principum suorum funeribus juniperi ramos adhibuere. Ubi pyra subjectis flamminis ardere coepit, ea quae vivis cordi erant, arma, equos, aliamque supellecilem illuc injecerunt, iisdem cum cadavere ignibus absumenda. De Danis Saxo Grammaticus scribit, (f) in Regum funere, quum cadaver rogo impositum flamma corriperet, mōrentes circuire proceres, & impense hortari cunctos, ut arma, aurum, & quodcumque optimum esset, ad ignem nutriendum amore tanti, & tam de cunctis bene meriti Regis conjicerent. Borussi, Slavi, Vandali cōde clientum & servorum præceteris Domino dilectorum defunctis manibus parentabant. Tristior apud Herulos, tunc barbaram Germaniae gentem, funeris facies erat. Nam ut Procopius (g) memorat, Herulo fatis sublato ejusdem uxorem, si virtutis existimationem, ac

fi.

(f) *Lib. 8.* (g) *L. 2. de reb. Goth.*

fidei conjugalis laudem, atque gloriam apud posteros consequi vellet, oportuisse laqueo pone viri sepulchrum vitam finire: quodsi hoc facere recusaret, perpetuam ignominiae notam velut fronti inustam circumferre, & e propinquis mariti dira quæque perpeti coactam esse.

Exusto corpore ac in cineres redacto hi in urnam collecti, atque exstructo tumulo absque mora reconditi fuerunt: Suecis autem & Gothis mos erat, spargendi eos in profluentem. Plerumque pecuniae aliquid addere solebant, offerendam Diis Manibus, ut animæ defuncti propitios se exhiberent. Goths gladium quoque & clavam reliquis adjecere, ne inermis in *Valballa* compareret spiritus. Tumuli forma, ut audivimus, simplex erat: neque enim Principibus etiam suis ac Regibus splendida struxerunt mausolea Germani. Totum opus e nudo cespite stabat, nec aliis decor Nobiliorum, nisi quem graminis & herbarum pulchritudo subministravit. Quandoque tumulum magna lapidum prægrandium rudi arte sibi incumbentium serie coronabant. Locum vero sepulturæ ut plurimum elegerunt in editis collibus: quin apud Olaum Magnum (h) cadavera Principum e frondosis arboribus, præcipue quercinis, quibus numen quodam

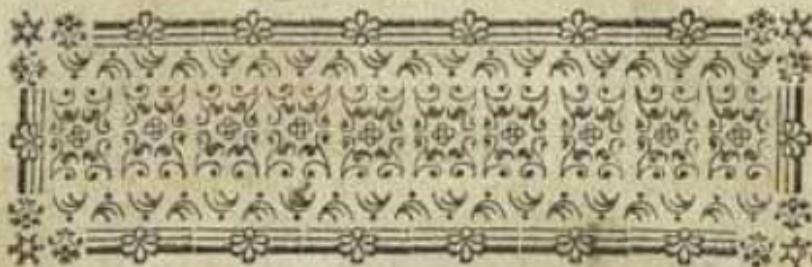
dam inesse credebant, suspensa fuisse leguntur. Ultimus exequiarum honor fuit, tum quod ad cognatorum sepulchra sacrificiorum genus aliquod, nempe commissationes compotationesque instituerent, quas *Discubationes* nominabant, tum quod funebri quadam oratione admodum inculta parentarent mortuo, eumque ad *Odinum* suum, scilicet tumulorum praesidem Deum, in *Valhallam* migrare juberent, tum quod carminibus res gestas defuncti celebrarent, & epitaphia lapidibus inscriberent, ipsis saxis ruidiora. Quidquid autem superstitionis erat apud Germanos in justis persolvendis, sustulit Religio Christiana, postquam ea radices agere coepit. Tunc Illustrium & Opulentiorum cura in eo versabatur, ut vel in coemeteriis, aut in templis peculiares sepulturas obtinerent, & monumenta vel e vivo lapide excisa, vel fornicibus ac cellis distincta erigerent. In his non raro una cum cadavere Principum ac Regum magnam auri argentique vim, gemmas & vasaa pretiosa retento ethnicorum more, non tamen superstitione, condiderunt. Quae res quum multis ansam preberet, sepulchra violandi, ac rapaces immitendi manus, Theodoricus Gothorum Rex morem hunc proscripsit hac legi sancita: *Aedificia tegant cineres, columnae vel marmora ornent sepulchra: talenta* (id

est, pecunia & aurum) non teneant, qui vendi commercia reliquerunt. Aurum enim sepulbris juste detrabitur, ubi Dominus non habetur.

Atque hæc facies erat veteris Germaniæ, quæ Deus bone! quantum nunc mutata est ab illa, quæ quondam fuit? Juvat finem imponere insigni testimonio, quod Joannes Bodinus, licet scriptor Gallus, eidem præbuit, (i) dum ait: *Qui quum a feritate belluarum, ut ipsi confitentur, non procul abeſſent; cum in paludibus ac sylvis ferarum more vagarentur; cum inveterato quodam odio semper a litteris abhorruissent, nunc tantum profecerunt, ut humanitate Asiaticis, militari disciplina Romanis, religione Hebraicis, Philosophia Græcis, Geometria Ægyptiis, Arithmetica Phœnicibus, Astrologia Chaldæis, opificiorum varietate omnibus superiores esse videantur.* Hæc de Germanis scripsit Bodinus fere duabus abhinc seculis, nempe an. 1566. ut Præfatio docet: quid scripturus modo, ubi Germaniam omni artium & scientiarum laude, omni morum humanitate florentissimam intueretur?

INDEX

(i) *L. de Methodo ad Historiam c. 5.*

INDEX

RERUM ET VERBORUM *LIBRI XIV.*

P. Proœmium. L. Indicat Librum. N. Numerum Libri.

A.

Aciei dispositio apud Spartanos.

L. 14. N. 62.

Aciei Romanæ descriptio e Livio.

L. 14. N. 104.

Tres aciei series : Hastatorum, Principum & Triariorum. L. 14. N. 104.

Quid cuneus militum, globus, forceps, turris, ferræ? L. 14. N. 104.

Aciem instruendi modus apud Germanos.

L. 14. N. 134.

Index Rerum.

- Adalingi seu Edlingi : Adelschalchi apud Germanos.* L. 14. N. 123.
- Ædes Hebræorum, tecta, cœnacula, supplex domestica.* L. 14. N. 37.
- Ædiles Magistratus Romanus : ejus officium. Cerales Ædiles.* L. 14. N. 92.
- Ærarium apud Hebræos.* L. 14. N. 13.
- Agriculturæ ac vitæ pastoritiæ Hebræi maxime dediti fuerunt.* L. 14. N. 31.
- Utriusque studium viguit etiam apud Græcos & Romanos. Exempla hujus rei.* L. 14. N. 31.
- Aldermannii in Germania.* L. 14. N. 128.
- Alemannorum strages apud Tolbiacum.* L. 14. N. 121.
- Amphitheatrum Titi Vespasiani Romæ.* L. 14. N. 110.
- Annum incloabant Hebræi ante Mosen ab aquinoëtio Autunni : post exitum ex Ægypto ab Æquinoëtio verno.* L. 14. N. 26.
- Annus Sabbaticus : eo seminare non licuit Hebræis : servi debebant dimitti : nec debita a Creditoribus exigi poterant.* L. 14. N. 27.
- Annus Jubilæus unde dictus ? ejus immunitates.* L. 14. N. 27.
- Antiquariæ vii studium commendatur.* L. 14. Pr.

Ante-

& Verborum Libri XIV.

Antemurale templi apud Hebraeos.

L. 14. N. 10.

Apotbeca Spartæ quid fuerit.

L. 14. N. 45.

*Aqua & igne interdicere apud Romanos
quid rei fuerit.* L. 14. N. 87.

Aqua ductuum Romanorum descriptio.

L. 14. N. 110.

*Aquila signum legionis, & totius exerci-
tus apud Romanos.* L. 14. N. 102.

Ara ignoto Deo Athenis erecta.

L. 14. N. 56.

*D. Hieronymi observatio circa aram
ignoti Dei.* L. 14. N. 56.

Archontes, Magistratus Atheniensium.

L. 14. N. 44.

Eorum numerus & officium.

L. 14. N. 52.

*Ab his numerabant annos suos Athenien-
ses.* L. 14. N. 52.

*Areopagus & Areopagitæ: horum char-
acter, potentia, & severitas in judicando.*

L. 14. N. 51.

Areopagum Reges venerantur.

L. 14. N. 51.

Magistratus hujus origo. L. 14. N. 51.

Areopagi descriptio. L. 14. N. 51.

Armorum usus apud Hebraeos antiquissimus.

L. 14. N. 20.

Index Rerum

- Arma Hebræorum initio varia, & obvia:
sub Regibus similia Græcorum & Ro-
manorum armis.* L. 14. N. 20.
- Armamentaria apud Hebræos exstrui cœpta.* L. 14. N. 20.
- Armorum varium genus apud Romanos.* L. 14. N. 102.
- Parma, scutum & clypeus cum umbone:
cetra, galea, & cassis cum crista: pilum,
cum lorica, &c.* L. 14. N. 102.
- Armatura militum vetus & recentior apud
Germanos: Brunea, Halsberga, Helmus,
Spatha, Camisia ferrea.* L. 14. N. 133.
- Artifices & Opifices egregii apud Hebræos
tempore Regum.* L. 14. N. 30.
- Auspices prædictiones suas capiebant ab
inspectione victimarum & extorum.* L. 14. N. 98.
- Athenæ domicilium omnium omnium Deo-
rum.* L. 14. N. 56.
- Athenienses juventutem assuefaciunt litervis
& arti natandi.* L. 14. N. 71.
- Athletarum varia genera: dotes requisitæ:
pugnæ, & victorum præmia.* L. 14. N. 68.
- Augures Græci qua ratione auguria cepe-
rint.* L. 14. N. 57.
- Augurum Templum.* L. 14. N. 57.
- Augures apud Romanos: eorum auguria e
cœlestibus phænomenis, ex avibus, e pullis
galli.*

Et Verborum Libri XIV.

*gallinaceis, e quadrupedibus, ex insolitis
casibus.* L. 14. N. 97.

Augurum nequitia & fraudulentia. L. 14. N. 98.

*Aula Templi, seu Aula lapidibus strata
apud Hebræos.* L. 14. N. 10.

B.

Bacchanaliorum origo & descriptio.

L. 14. N. 67.

*Quomodo in omnem terram propagata
fuerit.* L. 14. N. 67.

Ritus celebrandi bacchanalia seu Orgia. L. 14. N. 67.

Bacchi simulacrum. L. 14. N. 67.

*Bellorum duo genera apud Hebræos: unum
Deo jubente, alterum arbitrio Regum,
vel populi voluntate suscepitum.* L. 14. N. 18.

Bellorum ab Hebreis gestorum catalogus. L. 14. N. 18.

*Bellum apud Hebræos per Feciatem indicii
debuit hostibus, præterquam illis, qui si-
mul Dei hostes erant.* L. 14. N. 23.

Exempla bujus rei. L. 14. N. 23.

Belligerandi ratio apud Spartanos. L. 14. N. 60.

*Exercitus in tres partes divisus: quatuor
Ordines illius.* L. 14. N. 60.

Index Rerum

- Manipulus, turma, phalanx quid?* L. 14. N. 60.
Bellicæ virtutis gloria Germanorum prærogativa. L. 14. N. 132.
Belli disciplina apud Germanos austera. L. 14. N. 132.
Pœnæ eam violentium. L. 14. N. 132.
Bombarda a Germanis inventa: ejus scriptio. L. 14. N. 140.
Bullæ puerorum apud Romanos. L. 14. N. 107.
Burggravii apud Germanos. L. 14. N. 127.

C.

- Cadavera Hebrei non cremabant, sed terræ mandarunt.* L. 14. N. 40.
Cadavera nobilium aromatibus condita. L. 14. N. 40.
Cadaverum apparatus. L. 14. N. 40.
Cadavera initio cremarunt Græci: bujus moris origo: postea terræ mandarunt. L. 14. N. 75.
Cadavera vestibus induerunt Græci, & cur? pro viatico addiderunt polentam, obolum & coronam. L. 14. N. 76.
Cadaver quo ritu expositum fuerit apud Græcos. L. 14. N. 76.
Cadavera Romani priscis temporibus terræ mandarunt, postea cremarunt, & cur? L. 14. N. 118.
Quid

Et Verborum Libri XIV.

Quid rogus, pyra, bustum, ustrina, urna?

L. 14. N. 118.

Candidati apud Romanos. L. 14. N. 83.

Cantica post victorias Hebræorum in Dei laudem composita. L. 14. N. 25.

Cantores diversæ sortis apud Hebreos. L. 14. N. 16.

Eorum habitatio, concentus musicus in omni instrumentorum genere.

L. 14. N. 16.

Capitolium statuis & facellis Deorum plenum. L. 14. N. 95.

Carcer Tullianum appellatus. L. 14. N. 87.

Carthagine excisa cœpit Romæ disciplina juventutis & morum probitas exulare. L. 14. N. 112.

Castrorum ordo mirabilis apud Hebreos, a Deo ipso præscriptus. L. 14. N. 21.

Ejus descriptio secundum quatuor mundi plagas. L. 14. N. 21.

Multitudo bellatorum in castris. L. 14. N. 21.

Castrorum Romanorum descriptio & forma e Lipsio. L. 14. N. 104.

Tentoria, Contubernia: fæminæ e castris Romanorum exclusæ. L. 14. N. 104.

Castrorum accessus severe prohibitus fæminis apud Germanos. L. 14. N. 132.

Index Rerum

- Castra Græcorum in orbem ducta : locus eorum frequenter mutatus.* L. 14. N. 62.
Celtica quos populos complexa fuerit. L. 14. N. 120.
Celtica lingua. L. 14. N. 120.
Censores unde dicti : eorum auctoritas & severitas : Nota censoria. L. 14. N. 91.
Censoris integerrimi exemplum. L. 14. N. 91.
Ceræ Majorum apud Romauos. L. 14. N. 80.
Cetra armorum genus apud Spartanos. L. 14. N. 91.
Choragi sive Praefecti sacrificiorum & ludorum apud Græcos. L. 14. N. 57.
Ciborum varia genera apud Hebræos. L. 14. N. 38.
Cibi Hebræis vetiti. L. 14. N. 38.
Circus maximus Romæ. L. 14. N. 110.
Civis Romanus, grande nomen : prærogatiæ Civium Romanorum. L. 14. N. 82.
Cives perfecti , cives honorarii qui fuerint apud Romanos. L. 14. N. 82.
Clades, quas passi sunt Hebræi a Romanis. L. 14. N. 18.
Classicum ad certamen apud Romanos. L. 14. N. 105.
Cloacæ Romanæ , insigne opus. L. 14. N. 110.
Clodo-

Et Verborum Libri XIV.

- Clodovei Regis conversio ad veram fidem.* L. 14. N. 121.
Colonia Romana quid? per has ad maximum potentiam crevit Respublica Romana. L. 14. N. 109.
Coloniarum numerus & descriptio. L. 14. N. 109.
Colossus Rhodius: occasio erigendi, ejusque descriptio. L. 14. N. 36.
Columnæ Antonini & Trajani Romæ. L. 14. N. 110.
Comitia Lacedæmoniorum. L. 14. N. 46.
Comitia Romana quædam Calata, quædam Curiata, aliqua Centuriata, alia Tributa: quid Auspicata. L. 14. N. 83.
Comitiorum forma apud Romanos: modus scribendi suffragia in tabulis per unam alteramve literam. L. 14. N. 83.
Comitia Germanorum: eorundem descriptio. L. 14. N. 122.
Comitatus Regis ad bellum pergentis apud Spartanos. L. 14. N. 61.
Comites seu Graviones apud Germanos. L. 14. N. 123.
Comites olim in Germania fuerunt urbium Praefecti. L. 14. N. 125.
Comites Palatini, eorumque officium. L. 14. N. 126.
Comitum tituli honorarii apud Germanos. L. 14. N. 127.
Con-

Index Rerum

Concio quid fuerit apud Hebraeos.

L. 14. N. 9.

*Concionem convocandi modus apud Hebraeos
clangore tubarum.* L. 14. N. 9.

Concionem convocandi caussæ.

L. 14. N. 9.

Concilium apud Hebraeos quid fuerit.

L. 14. N. 10.

*Concilium supremum hebraice Sanbedrin:
ejus origo & munus.* L. 14. N. 10.

Locus & tempus quo celebrabatur.

L. 14. N. 10.

*Ordo in condemnandis & absolvendis
reis.* L. 14. N. 10.

Illustre bujus rei exemplum e Josepho.

L. 14. N. 10.

*Concilium Areopagus dictum apud Gra-
cos.* L. 14. N. 51.

Concilium Palladium dictum apud Graecos. L. 14. N. 51.

Conestabulus quid apud Germanos.

L. 14. N. 132.

*Constantinus M. ingressus Romam satis eam
admirari non potuit.* L. 14. N. 110.

*Consulum nomine anni solebant numerari
apud Romanos.* L. 14. N. 90.

*Consules Romæ cur duo? eorum officium,
potestas, creandi modus & formula.*

L. 14. N. 90.

Consu-

Et Verborum Libri XIV.

- Consulum apparatus in publico.* L. 14. N. 90.
Continentia Germanorum. L. 14. N. 143.
Controversia plebis Romani cum Patriciis. L. 14. N. 85.
Convivia Hebreorum. L. 14. N. 38.
Conviviorum triplex genus apud Græcos. L. 14. N. 72.
Communes epulæ, ad quas quisque suam symbolum conferre debuit. L. 14. N. 72.
Has etiam pueris, frequentare licuit. L. 14. N. 72.
Convivarum numerus apud Græcos, non minor tribus, nec major novem hospitiibus. L. 14. N. 72.
Convivia servorum, quibus Heri ministabant, apud Romanos. L. 14. N. 114.
Convivii tres missus apud Romanos: Antecæna, cæna, & mensa secunda. L. 14. N. 114.
Convivia tempestiva & intempestiva. L. 14. N. 114.
Convivia Germanorum: cibi & potus ratio. L. 14. N. 143.
Corbona apud Hebreos. L. 14. N. 13.
Sub Corona vendere quid fuerit. L. 14. N. 81.
Corona urbem cingere, quid fuerit apud Romanos. L. 14. N. 104.

Core-

Index Rerum

*Corona : Civilis, Obsidionalis, Muralis,
Castrensis, Navalis, Rostrata.*

L. 14. N. 105.

Cuneus militum quid sit in acie.

L. 14. N. 104.

D.

Davidis triumphus post devictum Goliath.

L. 14. N. 25.

*David quomodo planxerit Abner, Saul &
Jonathan.*

L. 14. N. 40.

*Decimas solvendi consuetudo jam ante le-
gem Mosaiicam viguit.*

L. 14. N. 13.

Decemviri legum ferendarum.

L. 14. N. 93.

*Decimare legionem quid fuerit apud Ro-
manos.*

L. 14. N. 103.

*Delubrum Coloniae Agrippinæ Marti dicata-
tum : Magdeburgense Veneri, Hambur-
gense Jovi.*

L. 14. N. 129.

Deorum varietas unde orta.

L. 14. N. 94.

*Divisio in tres classes : in Deos Majorum
gentium : in Minorum seu Indigetum : &
in virtutes sub figura Dearum.*

L. 14. N. 94.

*Diagoras Rhodius mortuus præ latitia ob-
victoriam filiorum suorum in ludis Olym-
piacis.*

L. 14. N. 66.

Dida.

& Verborum Libri XIV.

- Dicitor Romæ quomodo constitutus fuerit.* L. 14. N. 63.
Equo vebi eidem non licuit. L. 14. N. 93.
Dies Fasti, Nefasti, Intercisi, Atri apud Romanos. L. 14. N. 86.
Dies aurea Romæ. L. 14. N. 108.
Dii Germanorum : Tuisto, ejusque filius Mannus : Jupiter, Mars, Venus, Hercules, &c. L. 14. N. 129.
Dii Consentes : Inferi, Superi, & Mediouxumi. L. 14. N. 94.
Dii Averrunci. L. 14. N. 94.
Dii ædium, collium, vallium, infantum, &c. L. 14. N. 94.
Divitiæ Hebraeorum in gregibus & servis. L. 14. N. 34.
Divortium permisum Hebræis : postea sublatum a Christo in lege nova. L. 14. N. 39.
Domus Patriarcharum fuerunt tentoria. L. 14. N. 37.
Domni & Domnii vocabantur olim Reges. L. 14. N. 123.
Druidæ seu Druides Germanorum Sacerdotes. L. 14. N. 131.
Eorum institutum, potestas, & doctrina. L. 14. N. 131.

Index Rerum

- Sacra sua peragebant in lucis & sub
quercubus: ritus sacrificandi: hostiæ bu-
manæ.* L. 14. N. 131.
*Duces Germaniæ: eorum potestas olim non
adeo magna.* L. 14. N. 126.
Duellionum lex apud Germanos.
L. 14. N. 144.

E.

- Eginbardus vitam Karoli M. scripsit: ejus
elogium.* L. 14. N. 138.
Encœnia templi Salomonici. L. 14. N. 28.
*Epamos sive Rex Religionis & sacrificio-
rum apud Atbenienses.* L. 14. N. 52.
Ephod seu Superbumerale apud Hebreos.
L. 14. N. 14.
Ephori Magistratus Lacedæmoniorum.
L. 14. N. 46.
Eorum numerus & potestas.
L. 14. N. 53.
Episcopi apud Athenienses: eorum munus.
L. 14. N. 52.
Epitaphium Ciceronis tumulo inscriptum.
L. 14. N. 118.
Epulis Dii interesse credebantur a Priscis.
L. 14. N. 72.
Equis Germani divinum aliquid tribuerunt.
L. 14. N. 129.

Equi-

Et Verborum Libri XIV.

Equitatus Romanus, gravis armaturæ, levis, & Equitum proprie Romanorum.

L. 14. N. 100.

Exequiæ Hebræorum: pompa, oratio & carmen funebre. L. 14. N. 40.

Exercitus Hebræorum copiosissimi sub Regibus. L. 14. N. 19.

F.

Fasces Romani: eorum descriptio.

L. 14. N. 90.

Fasti Romani. L. 14. N. 107.

Feciales qui fuerint apud Romanos. L. 14. N. 97.

Feriae latine quid rei fuerint. L. 14. N. 107.

Festum tabernaculorum quale fuerit apud Hebreos: ejus descriptio ex Esdra & Josepbo. L. 14. N. 26.

Festum tubarum aquad Hebreos, ejusque origo. L. 14. N. 28.

Fastum expiationum apud Hebreos: ejus ritus describitur. L. 14. N. 28.

Festa minora celebria apud Hebreos. L. 14. N. 28.

Festos dies adpellarunt Romani Ferias a fieriendis victimis. L. 14. N. 107.

Festa Stativa, Conceptiva, Imperativa apud Romanos. L. 14. N. 107.

Index Rerum

- Festa, quomodo celebrarint Romani.* L. 14. N. 107.
Festa Janualia seu Jani: ea celebrandi modus. L. 14. N. 107.
Festa Terminalia : ritus eorum apud Romanos. L. 14. N. 107.
Festa Laralia apud eosdem : celebrandi modus. L. 14. N. 107.
Festa & ludi apud Græcos unde dicti, & quibus ritibus celebrati fuerint. L. 14. N. 65.
Flamines Sacerdotes apud Romanos. L. 14. N. 97.
Fœminæ magno ad fortiter certandum incitamento fuerunt Germanis. L. 14. N. 134.
Fora Romana : eorum magnificentia. L. 14. N. 93.
Frilazi & Frylitbi apud Germanos. L. 14. N. 123.
Frugalitas Hebræorum in cibo & potu. L. 14. N. 38.
Funera Hebræorum: labes in funeribus contractæ ac expiate. L. 14. N. 40.
Funus facere, justa facere, exequi funus, funus locare quid rei fuerit apud Romanos. L. 14. N. 75.
Funera varia apud Romanos: Censorium, Collativum, Indictivum, Larvatum, Tacitum, Triumphale. L. 14. N. 116.
Fune-

Et Verborum Libri XIV.

*Funeris modum morituri apud Romanos
præscripserunt bæredibus.* L. 14. N. 116.
Funerum nulla ambitio apud Germanos.
L. 14. N. 145.

G.

- Gazophylacium apud Hebræos.* L. 14. N. 13.
Genealogia Hebræorum e nominibus. L. 14. N. 33.
Genius mensæ quid apud Romanos. L. 14. N. 114.
*Germani vocabantur nunc Teutones, nunc
Alemanni, nunc Germani.* L. 14. N. 120.
Germanorum origo. L. 14. N. 120.
Germaniæ antiquæ fines. L. 14. N. 120.
Germania prima & secunda. L. 14. N. 120.
*Germanorum migrationes frequentissimæ
ab una in aliam terram: tres earum pe-
riodi.* L. 14. N. 121.
*Germania a Gallis avulsa proprium sibi
regem constituit.* L. 14. N. 121.
*Germania in varios principatus & respu-
blicas divisa.* L. 14. N. 128.
Germaniæ potentiae elogium e Barclaio.
L. 14. N. 128.

Index Rerum

- Germani prisci colebant duplicem Deum:
bonum, & malum, seu dæmonem Diabol
dictum.* L. 14. N. 129.
- Germani Soli, Lunæ, elementis, & anima
libus præcipue equis divinitatem tribue
runt.* L. 14. N. 129.
- Germani sua negotia armati exercebant.* L. 14. N. 133.
- Germani abscissa hostium capita adserva
bant tanquam cimelia.* L. 14. N. 134.
- Germani in artibus mechanicis excellue
runt.* L. 14. N. 104.
- Germanorum veterum procera corpora:
crines flavi & promissi: barba initio
brevis, postmodum longa.* L. 14. N. 141.
- Germanorum vestes: pelles animalium: to
ga e lino, & lana: caputum vel pileus,
camisia, roccus, pallia, femoralia, cal
ceamenta.* L. 14. N. 141.
- Mulierum vestis ad pedes demissa, seu
mantum.* L. 14. N. 141.
- Germanorum fidei datæ integritas, & com
munis boni studium.* L. 14. N. 142.
- Germanorum divitiæ in numero pecorum.* L. 14. N. 142.
- Germanorum in armis tractandis peritia
& magnanimitas.* L. 14. N. 142.
- Germaniaæ veteris & novæ comparatio.* L. 14. N. 145.
Got.

Et Verborum Libri XIV.

- Goldasti minus sincera, quandoque mala
fides in recensendis legibus, Capitulari-
bus, & Constitutionibus Imperatorum.*
L. 14. N. 125.
- Gothicæ literæ, Auctore Ulfila.*
L. 14. N. 138.
- Gouwæ, id est, pagi Germanorum.*
L. 14. N. 122.
- Graviones, seu Comites apud Germanos.*
L. 14. N. 123.
- Grammaticam linguæ Teutonicæ primus
composuisse fertur Karolus M.*
L. 14. N. 138.
- Græcia & vastitate dominationis & cultu
artium & scientiarum inclyta.*
L. 14. N. 42. & 69.
- Græcorum Urbes & Respublicæ duæ præ-
cipuae: Athenæ & Lacedæmon seu Spar-
ta.*
L. 14. N. 42.
- Utriusque encomium e Cicerone.*
L. 14. N. 42.
- Græciae juventus instituta in optimo dicen-
di genere.*
L. 14. N. 69.
- Græciae viri præclari in omni artium &
scientiarum genere.* L. 14. N. 69. & seqq.
- Græciae septem Sapientes detecti per tri-
podem.*
L. 14. N. 70.
- Græcorum Duces splendide vestiti in acie.*
L. 14. N. 61.

Index Rerum

- Græcari quid sit.* L. 14. N. 72.
Gregorius M. fertur multa Numinum fal-
forum templa Romæ destruxisse non sine
laude. L. 14. N. 69.
Gregorius III. Pont. gravissime prohibuit
superstitiones, quas Germani in lucis
exercebant. L. 14. N. 130.

Habitatoꝝ Rome H.

- Haidæ, id est, pagi Germanorum.* L. 14. N. 122.
Harmosta apud Lacedæmonios idem, quod
Dictator apud Romanos. L. 14. N. 53.
Hebræi poterant venumdare filias nuptia-
rum gratia: item ratione debitorum. L. 14. N. 2.
Hebræorum filii contumaces capitisi damna-
ti. L. 14. N. 2.
Hebræorum populus bifariam divisus in in-
digenas & in advenas seu poselytos. L. 14. N. 3.
Hebræorum respublica tripartita. L. 14. N. 3.
Hebræi a Deo Regem petunt & obtinent. L. 14. N. 4.
Hebræorum præcipuum studium in Theo-
logia positiva, seu S. Scripturæ intelli-
gentia & expositione. L. 14. N. 32.
Hebræi traditiones Patrum studiose conser-
vabant. L. 14. N. 32.
Pa-

& Verborum Libri XIV.

- Parabolis, proverbiis, & similitudinibus
mire delectabantur.* L. 14. N. 32.
- Quomodo possessiones & facultates suas
conservarint in familiis suis.* L. 14. N. 34.
- Hecatombe sacrificium centum victimarum
apud Græcos.* L. 14. N. 42.
- Quomodo in Gracia, & etiam Roma
celebratum fuerit.* L. 14. N. 59.
- Heristallus apud Germanos.* L. 14. N. 134.
- Heroldus seu Fecialis apud Germanos.* L. 14. N. 134.
- Hircus seu Caper emissarius, peccatis He-
breorum onuslus, in desertum dimissus.* L. 14. N. 28.
- Historici antiqui Germani.* L. 14. N. 138.
- Holocaustum: ejus ritus, & altare.* L. 14. N. 12.
- Homo sacer quid fuerit apud Romanos.* L. 14. N. 87.
- Homines cur in sacrificiis macinati fue-
rint apud tot gentes barbaras.* L. 14. N. 131.
- Homines proprii quid apud Germanos.* L. 14. N. 123.
- Horologiorum structura a Germanis inven-
ta: ejus descriptio.* L. 14. N. 140.

Index Rerum

I.

- Jacob Patriarcha duodecim Tribuum Conditor.* L. 14. N. 3.
Janitorum officium apud Hebreos in templo. L. 14. N. 16.
Jani simulacrum cum duabus, aliquando etiam cum quatuor faciebus. L. 14. N. 96.
Jani templum ejusque descriptio. L. 14. N. 69.
Idola gentium Beelphegor, Camos, Dagon, Astaroth, Beelsebub. L. 14. N. 11.
Indictiones quando institutæ. L. 14. N. 66.
Infantes Lacedæmoniorum nati cum vicio corporis fuerunt submersi. L. 14. N. 45.
Ingenuorum prærogativæ apud Romanos. L. 14. N. 123.
Inquisitores seu Quæsitores parricidii apud Romanos. L. 14. N. 84.
Inscriptiones sepulchrales Romanorum. L. 14. N. 117.
Interreges Romæ quando creati. L. 14. N. 93.
Israelitæ tributum pendere debuerunt Regibus suis. L. 14. N. 4.
Iter militare Hebraeorum: ejus ordo. L. 14. N. 21.

Indi-

Et Verborum Libri XIV.

- Judices Hebræorum ad portam civitatis sedentes. L. 14. N. 3.
Judicij Hebraici formæ. L. 14. N. 3. & 10.
Judices Hebræorum ut pluvium designati a Deo, aliquando etiam a populo. L. 14. N. 7.
Judicia administrandi modus apud Hebræos. L. 14. N. 7.
Judicium & Concilium apud Hebræos: discrimen inter utrumque. L. 14. N. 10.
Judicium supremum Hierosolymitanum. L. 14. N. 10.
Judicia diversi generis apud Romanos: privatum, publicum, populare, & extraordinarium. L. 14. N. 84.
Judiciorum caussæ, modus, locus apud Romanos. L. 14. N. 84.
Sub jugum mittere quid fuerit apud Romanos. L. 14. N. 81.
Juramentum per Jovem lapidem apud Romanos. L. 14. N. 112.
Juramentum per gladium apud Germanos. L. 14. N. 133.
Jurisprudentia olim Germanis ignota: seculo XIV. erectis Academiis etiam hoc studium fuit introductum. L. 14. N. 139.
Jus humanum apud Romanos Romulus, divinum Numa, jus naturale item Romulus, Gentium Numa, Civile Servius Tullius ordinarunt. L. 14. N. 85.

Index Rerum

K.

Karolus M. varios Gurmaniæ populos debellat. L. 14. N. 121.

Karolus M. primus composuisse fertur Grammaticam linguæ Teutonicæ. L. 14. N. 138.

Item gravissime prohibuit superstitiones Germanorum in lucis exercitatas. L. 14. N. 130.

Karolus M. Matthesin in Germaniem invexit. L. 14. N. 139.

Idem Medicinam doceri jussit. L. 14. N. 139.

L.

Labavum seu Vexillum equitatus apud Romanos. L. 14. N. 102.

Lacedæmones omne solum æquis in singulos portionibus dividunt. L. 14. N. 47.

Aurum & argentum proscribunt : huic substitutum numus ferreus. L. 14. N. 47.

Lacedæmonii civibus suis interdixerunt peregrinationem in exteriores regiones. L. 14. N. 47.

Lacedæmonii juventutem assuefaciunt durissimis quibusque patienter ferendis. L. 14. N. 71.

Laconum sermo difficilis. L. 14. N. 71.
Lace-

Et Verborum Libri XIV.

- Lacedæmoniorum veneratio erga senes.* L. 14. N. 71.
Landgravii in Germania. L. 14. N. 127.
Lazi seu Lassi apud Germanos. L. 14. N. 123.
Lectisternia seu Convivia sacra apud Romanos. L. 14. N. 114.
Legum veteris testamenti compendium. L. 14. N. 5.
Leges singulis annis in festo Tabernaculi debebant recitari a summo Pontifice coram populo. L. 14. N. 5.
Legum apud Hebræos triplex genus: Morales, Ceremoniales, & Judiciales. L. 14. N. 5.
Leges Cecropis contra fæminas Athenien-ses. L. 14. N. 48.
Leges Draconis sanguine, non atramento scriptæ. L. 14. N. 48.
Leges Solonis triplicis classis circa mores, circa pœnas, circa præmia. L. 14. N. 48.
Earum auctorem Minervam jaçavit. L. 14. N. 48.
Leges Lycurgi duplicitis generis: de bona prolium educatione, & de communi ci-vium vita. L. 14. N. 49.
Legum Romanarum epocha 1. Leges Con-julares. 2. Consulares & Tribunitæ. 3. XII. Tabularum. 4. Aliæ ante & post

Index Rerum

- post has tabulas. 5. Edicta Prætorum,
Sæta, Placita, & Constitutiones Prin-
cipum.* L. 14. N. 85.
- Legum XII. Tabularum deperditarum fra-
gmenta collegerunt Franc. Balduinus,
& Jacobus Gotfredus.* L. 14. N. 85.
- Legem Rogare, Abrogare, Derogare, Ob-
rogare, Interrogare quid fuerit apud
Romanos.* L. 14. N. 86.
- Leges priscæ in favorem Nobilitatis apud
Germanos.* L. 14. N. 123.
- Legum Germanicarum tres periodi.*
L. 14. N. 124.
- Theodoricus Rex Francorum leges con-
didit pro cuiusque populi Germanici
moribus.* L. 14. N. 124.
- Cuivis in Germania licuit vivere legi-
bus, quibus se addixit, sed mutare non
licuit.* L. 14. N. 124.
- Leges Alemannorum, Bojariorum, Saxo-
num, Longobardorum, Gothorum, Fran-
corum: lex Salica; per banc cur fe-
minæ a successione regni excludantur.*
L. 14. N. 125.
- Leges Francorum etiam Italia recipit.*
L. 14. N. 125.
- Legionis Romanæ descriptio.*
L. 14. N. 100.
- Legionum Romanarum numerus, diversa
nominia.* L. 14. N. 101.
- Quia*

Et Verborum Libri XIV.

- Quid̄ cohors, quid manipuls, quid turma? Duces militum usque ad Imperatorem.* L. 14. N. 101.
- Levitae quinam proprie fuerint.* L. 14. N. 16.
- Ritus, quo initiaabantur, & illorum ministeria sacra.* L. 14. N. 16.
- Levitarum duplex ordo, unus a Mose alter a Davide institutus.* L. 14. N. 16.
- Ingens Ministerorum horum numerus.* L. 14. N. 16.
- Libamen: ejus pars igne absunta, pars Sacerdoti relicta.* L. 14. N. 12.
- Librorum sacrorum characteres mirabiles.* L. 14. N. 32.
- Libitina mortuorum Dea, & Libitinarii.* L. 14. N. 75.
- Lidi seu Lidones apud Germanos.* L. 14. N. 123.
- Linguarum peregrinarum ac literarum studium vix ullum apud Hebræos.* L. 14. N. 30.
- Linguæ Hebraicæ elogium.* L. 14. N. 30.
- Literæ serius Romæ sedem fixerunt.* L. 14. N. 111.
- Literarum Magistri Romæ civitate donati.* L. 14. N. 111.
- Literarum & artium prisci Germani expertes fuerunt.* L. 14. N. 138.

Index Rerum

Literas & artes in Germaniam invexerunt ac docuerunt Monachi S. Benedicti.

L. 14. N. 138.

Longobardi non a longa barba, sed a longis bardis dicti.

L. 14. N. 141.

Luci erant sacri apud Germanos veteres.

L. 14. N. 130.

In his arbores, & maxime Quercum singulari religione prosequabantur.

L. 14. N. 130.

Non audebant cædere securi quercus.

L. 14. N. 130.

Superstitiones in lucis ad fontes & arbores exercitatae a potestate sacra & profana gravissime fuerunt prohibita.

L. 14. N. 130.

Lucretus Hebræorum in funeribus.

L. 14. N. 40.

Lucretum instituere in funere non licuit Sacerdotibus apud Hebræos.

L. 14. N. 40.

Lucernæ perpetuo ardentes.

L. 14. N. 118.

Ludorum Isthmicorum & Pythicorum origo & descriptio.

L. 14. N. 65.

Item Nemeicorum & Olympicorum.

L. 14. N. 66.

Ludorum inventores Lydii: eorum magna frequentia apud Romanos.

L. 14. N. 108.

Ludi

& Verborum Libri XIV.

Ludi Seculares, & Circenses apud Romanos: eorum origo, pompa sumtuosa, & descriptio ampla. L. 14. N. 108.

Ludi Quinquennales, Decennales, Vicennales apud Romanos. L. 14. N. 108.

Ludi gladiatorum crudeles Roma. L. 14. N. 108.

Ludi Germanorum Gymnici. L. 14. N. 135.

Lustrum quid fuerit apud Romanos. L. 14. N. 91.

Lycurgus priscos Lacedæmoniorum mores abrogavit, novumque regimen e civibus & servis instituit. L. 14. N. 45.

Juventutem publicæ disciplinæ subjecit. L. 14. N. 45.

Civibus opificiorum tractationem interdixit. L. 14. N. 45.

Lycurgus insigne spectaculum dedit populo ad confirmandas leges suas. L. 14. N. 49.

Lycurgi artificium, quo legibus perpetuo servandis obstringeret Lacones. L. 14. N. 50.

M.

Macbinæ obsidionis apud Germanos: Cancer, Cattus, Magnanus, Petraria, Talpa, Vulpecula, Trabuccbeta. L. 14. N. 133.

Ma-

Index Rerum

- Magistratus auspicato obtentus apud Romanos.* L. 14. N. 89.
Magistratum creandi modus. L. 14. N. 89.
Mancipiorum conditio apud Romanos. L. 14. N. 81.
Manumissio per censum, & per vindictam apud Romanos. L. 14. N. 81.
Manumissionis formula. L. 14. N. 81.
Manumissiones apud Germanos, earumque caussæ. L. 14. N. 123.
Manumissiones aliæ fiebant per chartam, aliæ per denarium: aliæ fuerunt absolutæ, aliæ sub conditione. L. 14. N. 123.
Manumissionis formulæ. L. 14. N. 123.
Manna filius Tuisconis ut Deus a Germanis cultus. L. 14. N. 129.
Mareschallus quid apud Germanos. L. 14. N. 132.
Margravii in Germania. L. 14. N. 127.
Matthesis, Philosophia, & Medicina in Germaniam inventæ. L. 14. N. 139.
Matrimonium tribus modis contractum a Romanis: farre, coemtione, usu. L. 14. N. 115.
*Idem dissolutum tribus modis: diffarea-
tione, remancipatione, & usurpatione.* L. 14. N. 115.
Matrimonia Germanorum. L. 14. N. 143.
Ma-

Et Verborum Libri XIV.

Matrimonia confectis tabulis inibantur a
Græcis, fractis vera solvebantur.

L. 14. N. 73.

A secundis nuptiis abstinuerunt Græci
ut plurimum. L. 14. N. 73.

Mausoleum ab Artemisia Regina Marito de-
functo structum. L. 14. N. 77.

Mausolea unde dicta. L. 14. N. 119.

Mausoleum Augusti & Hadriani: utriusque
descriptio. L. 14. N. 119.

Maximilianus I. Imp. Jurisprudentiam
Romanam in Imperio civitate donavit.

L. 14. N. 139.

Mecænas quis fuerit. L. 14. N. 111.

Medimnus mensura Atbeniensium.

L. 14. N. 44.

Militum Hebræorum fortitudo.

L. 14. N. 19.

Antiquitus non conducebantur, sed elige-
bantur. L. 13. N. 19.

Militaris disciplina apud Hebræos.

L. 14. N. 22.

Ejus leges per Mosen promulgatae.

L. 14. N. 22.

Militiaæ ætas apud Romanos.

L. 14. N. 100.

Militiaæ ante annum decimum equites, ante
vicecum pedites non poterant valedi-
cere. L. 14. N. 100.

Index Rerum

- Militaris disciplinæ leges apud Romanos.* L. 14. N. 103.
Ejus exemplum illustre. L. 14. N. 103.
Pœnae quibus delicta militaria puniebantur. L. 14. N. 103.
Militum delectus apud Romanos L. 14. N. 132.
Militiæ quomodo tyrones inaugуrati fuerint. L. 14. N. 132.
Ætas ad militiam requisita apud Germanos. L. 14. N. 132.
Milliarium Augusti Cæsaris. L. 14. N. 110.
Millaria Romani numerabant per lapides in viis erectos. L. 14. N. 110.
Missum jaclatio apud Romanos. L. 14. N. 108.
Missio honesta, Cœsaria, infamis apud Romanos. L. 14. N. 103.
Mortis tria genera distinxerunt Romani: acerbum, immaturum, naturale. L. 14. N. 116.
Mortuum ter nomine suo inclamarunt Græci: unde illud Conclamatum est. L. 14. N. 76.
Mosis monita extrema de Regimine Aristocratico servando. L. 14. N. 3.
Municipia Romana. L. 14. N. 9.
Musica instrumenta Hebraeorum. L. 14. N. 31.

& Verborum Libri XIV.

Musicae apud Hebræos mira virtus.

L. 14. N. 31.

N.

Nathanæi fuerunt servi, ministeriis templi dicati apud Hebræos. L. 14. N. 16.

Nazaræorum conditio reliquis perfectior apud Hebræos. L. 14. N. 17.

Neomenia Hebræorum. L. 14. N. 28.

Nobiles immediati, seu Freyer Reichs Adl. L. 14. N. 123.

Nobilitatis conservandæ studium apud Hebræos. L. 14. N. 33.

Nobilitas Europæ plerisque e Scandia, & stirpe Gotorum orta. L. 14. N. 123.

Nomenclatura triplex populi a Deo electi: Hebræorum, Israelitarum, Judæorum. L. 14. N. 1.

Origo bujus triplicis nomenclaturæ.

L. 14. N. 1.

Nomina Hebræorum aliquid mysterii vel præfigii continuerunt. L. 14. N. 33.

Numum Athenis primus cudit Theseus, bove insignitum. L. 14. N. 43.

Numisma Julii Cæsaris tanquam Dictatoris & Pontificis. L. 14. N. 97.

Nuptiae Hebræorum. L. 14. N. 39.

Index Rerum

- Nuptiarum festivitas, & formulæ benedicendi nuptis apud Hebræos.* L. 14. N. 39.
Nubere promiscue non licuit Græcis. L. 14. N. 73.
Nuptiis destinatum tempus apud Græcos fuerunt nundinæ, & Luna plena. L. 14. N. 73.
Nuptiarum ceremoniæ mirabiles & mysticæ apud Græcos. L. 14. N. 73.
Nuptiarum tempus apud Romanos. L. 14. N. 115.

O.

- Oblationes in templo apud Hebræos admodum familiares.* L. 14. N. 13.
Oblationum varia genera: frumenti similæ, incensi, &c. L. 14. N. 13.
Oblationum pars pertinebat de jure ad Sacerdotes. L. 14. N. 13.
Obsidionum forma antiqua apud Hebræos Mosis tempore. L. 14. N. 24.
Recentior tempore Regum, ubi variis generis machinæ fuerunt adhibitæ. L. 14. N. 24.
Obsidio Jerosolymæ, quam strenue Machabæi defendunt adversus Antiochum. L. 14. N. 24.
Obsidionis forma apud Græcos. L. 14. N. 63.
Obsi-

& Verborum Libri XIV.

Obsidendi ratio duplex apud Romanos : una per coronam : altera per machinas.

L. 14. N. 104.

Obsidiones Romanorum celebres, Cartbaginæ, Numantiæ, & Alexiaæ.

L. 14. N. 104.

Obsidendi urbem modus apud Germanos.

L. 14. N. 133.

Odinus Deus præses tumulorum apud Germanos.

L. 14. N. 144.

Olympiades numerandi modus.

L. 14. N. 66.

Olympiades mutatæ ab Augusto Cæs. vel post illum in Indictiones.

L. 14. N. 66.

Ingens honor Victorum in Olympiacis ludis.

L. 14. N. 66.

Oraculum Delphicum siluit tempore Augusti, & cur?

L. 14. N. 55.

Orationem funebrem mortuis dixerunt Græci.

L. 14. N. 76.

Ordalium quid apud Germanos.

L. 14. N. 144.

Ordo triplex apud Romanos : Patricius, Equestris & Plebeius.

L. 14. N. 80.

Ordines quatuor Reipublicæ apud Germanos : Nobilium, Liberorum, seu Ingeniorum, Libertinorum, & Servorum.

L. 14. N. 123.

Ostracismi lex introducta.

L. 14. N. 43.

Modus hanc exequendi.

L. 14. N. 43.

Index Rerum

*Fatalis auctori suo Theseo fuit, qui pri-
mus ea lege in exilium pulsus est.*

L. 14. N. 43.

Ovatio quid fuerit apud Romanos.

L. 14. N. 106.

P.

*Pacis templum a Vespasiano erectum: ejus
descriptio.* L. 14. N. 69.

Palæstra Gymnica apud Græcos.

L. 14. N. 71.

Pallium Noe, Joseph, Eliæ, Mardochæi.

L. 14. N. 35.

Pantheon, ejus origo & descriptio.

*Fere solum ex omnibus superest: postea
conversum in templum B. V. Rotundum.*

L. 14. N. 96.

*Papirius collegit leges regias in unum vo-
lumen, quod Jus civile Papirianum di-
citur.* L. 14. N. 85.

*Parricidii pæna culleus cum cane, simia,
gallo atque serpente.* L. 14. N. 87.

*Pascha quo tempore celebratum fuerit ab
Hebræis.* L. 14. N. 26.

*Paschatis ceremoniæ: quatuor potissimum
celebritates bujus festi.* L. 14. N. 26.

Patres conscripti unde dicti. L. 14. N. 89.

Patres, Patricii, Patres Conscripti.

L. 14. N. 80.

Patri-

& Verborum Libri XIV.

Patriarcharum potestas par Regibus.

L. 14. N. 34

Pecunia sacra seu sicles. L. 14. N. 13.

Hebræi singuli pendere debebant dimidium sicii in usum Tabernaculi.

L. 14. N. 13.

Peditatus Romani quatuor classes: Velites,
Hastati, Principes & Triarii.

L. 14. N. 100.

Socii & auxiliares copiæ.

L. 14. N. 100.

Pelta quid apud Spartanos. L. 14. N. 61.

Pentecostes festum apud Hebræos: ejus cauſſæ ac ritus. L. 14. N. 26.

Pericles summus Orator & Bellidux regi-
mini Atbeniensium ultimam manum ad-
movit. L. 14. N. 44.

Ingentia Athenis opera publica struxit
miro consilio. L. 14. N. 44.

Personarum sacrarum apud Hebræos tri-
plex classis: 1. Pontificum, Sacerdotum
& Levitarum. 2. Cantorum Janito-
rum, & Natbanæorum. 3. Prophetarum
& Nazaræorum. L. 14. N. 14.

Pbalangis apud Græcos descriptio.

L. 14. N. 60.

Pbariseorum superstitione in observantia le-
gum. L. 14. N. 5.

Pbilæteria quid fuerint. L. 14. N. 5.

Index Rerum

- Philosophi diversi generis: Prisci, Ebnici,
Dialectici.* L. 14. N. 70.
Item Socratici, Platonici, Peripatetici. L. 14. N. 70.
*Philosophis Græcis debentur adhuc hodie
multa artium opera, & scientiarum
monumenta.* L. 14. N. 70.
*Philosophiam Karolus M. in Germaniam
invexit.* L. 14. N. 139.
*Pictoriae artis apud Hebræos vix ullum ve-
stigium.* L. 14. N. 30.
Plebiscita quid apud Romanos. L. 14. N. 92.
*Pœnæ statutæ in illos, qui leges Hebræorum
violabant.* L. 14. N. 6.
*Pœnæ variæ apud Hebræos: Multa, Talio,
Flagellatio, Exilium, Combustio, Cruci-
fixio, Lapidatio.* L. 14. N. 6.
*Pœnæ variæ pro delictis statutæ apud Ro-
manos: Multa, vincula, verbera, talio,
ignominia, servitus, mors.* L. 14. N. 87.
*Varia mortis genera: suspendium ex ar-
bore infelice, dejectus e rupe Tarpeia,
furca & crux, securis, culleus.* L. 14. N. 87.
Pœnæ ignororum in bello apud Germanos. L. 14. N. 134.
Pœsis Hebraica. L. 14. N. 31.

Et Verborum Libri XIV.

- Poesin in Canticis Mosis, libro Job, Psalterio, & in Prophetis reperiri afferunt aliqui, alii negant. L. 14. N. 31.
- Poesin coluerunt Druides. L. 14. N. 138.
- Horum carmina descripsit ac memorie mandavit Karolus M. L. 14. N. 138.
- Polemarchi officium tempore pacis & belli apud Græcos. L. 14. N. 53.
- Pontificis summi apud Hebræos potestas & dignitas. L. 14. N. 14.
- Dotes corporis in summo Pontifice requifitæ. L. 14. N. 14.
- Pontificis summi apud Hebræos vestitus: femoralia, tunica linea, talaris, balteus, Epbod, Rationale, tiara seu pileolus. L. 14. N. 14.
- Potus Hebræorum. L. 14. N. 38.
- Præsides templi apud Hebræos. L. 14. N. 19.
- Præda post obtentam victoriam apud Hebræos æqua portione divisa. L. 14. N. 23.
- Prælia ratio apud Græcos. L. 14. N. 63.
- Prælia facies secundum tres aciei series apud Romanos e Livio. L. 14. N. 105.
- Prærogativa quid apud Romanos. L. 14. N. 83.
- Prætorum Romæ origo & insignia. L. 14. N. 91.

Index Rerum

- Præfecturæ Romanæ.* L. 14. N. 93.
Præmia post victoriam apud Romanos. L. 14. N. 105.
Prælati Ecclesiastici magna auctoritate polent in Germania. L. 14. N. 128.
Præliare prælia Domini quid fuerit. L. 14. N. 18.
Primitiæ tum ex hominibus, tum ex animalibus, tum e frugibus persolvenda apud Hebræos. L. 14. N. 13.
Aliæ primitiæ totius populi nomine. L. 14. N. 13.
Aliæ a singulis præstandæ. L. 14. N. 13.
Principes Tribuum, Familiarum, & Civitatum apud Hebræos, eorumque potestas & officium. L. 14. N. 8.
Principes Sacerdotum apud Hebræos. L. 14. N. 15.
Principes militiæ apud Hebræos. L. 14. N. 19.
Pritanorum Magistratus apud Athenienses. L. 14. N. 51.
Prodigia excidium Hierosolymæ antecedentia. L. 14. N. 4.

Eo.

& Verborum Libri XIV.

- Prodigia in monte Sinai, quando Decalogus
Mosi datus.* L. 14. N. 5.
- Prophetæ seu Videntes quinam fuerint.* L. 14. N. 17.
- Eorum vestitus & vitæ ratio.* L. 14. N. 17.
- Prophetandi modus duplex : per oraculum,
vel per somnia & imagines.* L. 14. N. 17.
- Proverbium Atbeniensium, de homine mul-
lius frugis : Hic neque literas scit, ne-
que natare.* L. 14. N. 71.
- Pugnæ ordo apud Hebraeos.* L. 14. N. 23.
- Exercitus in cuneos & cornua divisus.* L. 14. N. 23.
- Signum dabant Sacerdotes clangore tu-
barum : hic sancti aliquid habuit apud
Hebraeos.* L. 14. N. 23.
- Sacerdotes tubis, Duces cornibus signum
dabant.* L. 14. N. 23.
- Pugnæ exordium apud Græcos inter tibia-
rum modulos.* L. 14. N. 62.
- Pugnæ descriptio apud Germanos e Tacito.* L. 14. N. 134.
- Purgatio Canonica per juramentum apud
Germanos.* L. 14. N. 144.
- Pur-

Index Rerum

Purgatio per duellum. L. 14. N. 144.

*Purgatio per laminas & vomeres ignitos:
aquam bullientem vel frigidam: per Eu-
charistiam.* L. 14. N. 144.

Pythii seu Augures apud Lacedæmones.
L. 14. N. 53.

Q.

*Quæstores apud Romanos: origo antiquissi-
ma: eorum munus.* L. 14. N. 92.

R.

*Rationale summi Sacerdotis cum 12. Inpi-
dibus apud Hebræos.* L. 14. N. 14.

Regia potestas, vel potius ejus abusus.
L. 14. N. 4.

*Regimen Aristocraticum a Mose apud He-
bræos introductum.* L. 14. N. 3.

Stabilitur a Josue in terra Chanaan.
L. 14. N. 3.

Regimen Oeconomicum Patriarcharum.
L. 14. N. 2.

Regimen Dei seu Theocratis apud Hebræos.
L. 14. N. 2.

Regi-

Et Verborum Libri XIV.

- Regimen Hebræorum Monarchicum in quo
fensi.* L. 14. N. 4.
- Regiminis apud Romanos mutationes octo.* L. 14. N. 88.
- Regimen populare præplacuit Germanis.* L. 14. N. 122.
- Regis Germaniæ electio veteri ævo.* L. 14. N. 126.
- Ejus dignitas maxima, sed potestas limi-
tata.* L. 14. N. 126.
- Aula Regia: Vasalli Regii.* L. 14. N. 126.
- Reges Hebræorum vivebant non solum pu-
blicis, sed etiam privatis bonis.* L. 14. N. 4.
- Regibus Hebræorum præcipitur, ut conti-
nuo volvant libros legum.* L. 14. N. 5.
- Reges duo Lacedæmoniorum cum Consilio
24. Seniorum.* L. 14. N. 46.
- Reges Lacedæmoniorum duplii jure gau-
debant: sacrificii & belli.* L. 14. N. 53.
- Regum prisorum in Germania imperium
fuit precarium.* L. 14. N. 22.
- Rex sacrificiorum quid apud Romanos.* L. 14. N. 97.

Res

Index Rerum.

- Religio nulla sine sacris & aris.* L. 14. N. 11.
Religionis custodia apud Hebreos etiam in castris & itineribus L. 14. N. 22.
Respublicæ insigniores Veteris Germaniæ. L. 14. N. 122.
Reipublicæ Hebræorum interitus. L. 14. N. 4.
Rhetoricam in Germania promovit Karolus M. qui auctor fuit Alcuino, ut Rhetoricam conscriberet. L. 14. N. 138.
Ritus creandi Regem Hebræorum. L. 14. N. 4.
Ritus discumbendi in epulis Hebræorum. L. 14. N. 38.
Rogationis forma apud Romanos. L. 14. N. 83.
Romanæ gentis origo e Græcia. L. 14. N. 78.
Romuli & Remi natales. L. 14. N. 78.
Romæ urbis prima forma quadrata fuit. L. 14. N. 78.
Romam ut Deam colunt Romani, eique templa struunt. L. 14. N. 78.
Roma intra annos septingentos omnes regimini formas induit. L. 14. N. 88.
Ro-

Et Verborum Libri XIV.

Roman mire exornarunt amphitheatra, circi, thermæ, viæ publicæ, aquæ ductus, fontes, cloacæ, statuæ, columnæ, &c.

L. 14. N. 110.

Romanorum virtutes: frugalitas, magnitudo animi, justitia. L. 14. N. 112.

Romanorum vitia: avaritia, ambitio, discordia frequens. L. 14. N. 112.

Romæ Viri insignes in omni literarum genere. L. 14. N. 111.

Romani, quidquid nobile ac artificiosum, in urbem suam invexerunt. L. 14. N. 110.

Romanorum frugalitas in mensa.

L. 14. N. 114.

Romulus totam multitudinem divisit in tres Tribus, & has in triginta Curias.

L. 14. N. 79.

Curia quid fuerit. L. 14. N. 79.

Quatuor Tribus sub Servio Tullo: Urbanis additæ Rusticanæ. L. 14. N. 79.

Romuli politia adbuc rustica.

L. 14. N. 109.

Liberalior Servii Tulli, qui artes politicas optime calluit. L. 14. N. 109.

Index Rerum

Rude donari quid fuerit apud Romanos.

L. 14. N. 108.

S.

Sabbati cultus omnium antiquissimus.

L. 14. N. 27.

Sabbatum qui violarunt, morte plectebantur.

L. 14. N. 27.

Sabbati die Hebrei maluerunt occidi potius, quam pugnare contra hostem.

L. 14. N. 22.

Sabbati iter quale fuerit.

L. 14. N. 27.

Sacerdotum apud Hebraeos vestitus.

L. 14. N. 15.

Eorum officia tum quæ ad templi ministerium, tum quæ ad populi obsequia pertinebant.

L. 14. N. 15.

Sacerdotes primi fuerunt quatuor Aaronis filii, e quibus reliqui omnes descendevint.

L. 14. N. 15.

A Davide in 24. classes fuerunt divisi.

L. 14. N. 15.

Sacerdotum prærogativa in prælio apud Hebraeos.

L. 14. N. 23.

Sa-

& Verborum Libri XIV.

Sacerdotum Græcorum præparatio ad sa-
cificia. L. 14. N. 57.

Sacerdotes utriusque sexus Romæ primi
institueunt Romulus & Numa. L. 14. N. 97.

Pontificis prærogativa sella laureata. L. 14. N. 97.

Varia Sacerdotum genera apud Romanos. L. 14. N. 97.

Sacerdotes Germanorum. V. *Druideæ.* L. 14. N. 131.

Sacrificia ante Mosaicam legem quomodo
peracta. L. 14. N. 11.

Quales victimæ eo tempore. L. 14. N. 11.

Ignis de cælo lapsus incendit hostias. L. 14. N. 11.

Sacrificium Abrabami & Jephte. L. 14. N. 11.

Sacrificiorum varia genera in lege scripta. L. 14. N. 12.

Sacrificium Pacificum duplex: unum voti,
alterum laudis: ejus peragendi ritus. L. 14. N. 12.

Sacrificium pro peccatis ex ignorantia
commissis: ejus offerendi modus. L. 14. N. 12.

Index Rerum

- Sacrificium pro delictis a sciente perpetratris : ejus hostia: enumerantur delicta.
L. 14. N. 12.
- Sacrificia priscorum fuerunt sine sanguine.
L. 14. N. 58.
- Primus Athenis bovem immolavit Diomus.
L. 14. N. 58.
- Victimæ Græcorum. L. 14. N. 58.
- Sacrificium memorabile Atheniensium & Lacedæmoniorum apud Platæenses.
L. 14. N. 59.
- Quomodo parentarint Græci militibus in acie cæsis.
L. 14. N. 59.
- Sacrificii ritus ante prælium apud Spartanos.
L. 14. N. 62.
- Sacrificandi ritus apud Romanos.
L. 14. N. 99.
- Quid in sacrificio: Hoc age: item Favete linguis: item Ilicet.
L. 14. N. 99.
- Sacrificia varia apud Romanos: Anniversaria, Pandicularia, Solemnia, Stata, &c.
L. 14. N. 99.
- Sacrificia cruenta post victoriam apud Germanos.
L. 14. N. 134.
- In Sacrificiis initio solum fruges terræ fuerunt oblatæ: tum etiam animalia, vel
qua

Æ Verborum Libri XIV.

- quæ obara fuerunt cuique Deo, vel ini-
mica. L. 14. N. 99.
- Cur Nocti gallus, Palladi capra, Cereris
porcus fuerit maculatus.* L. 14. N. 99.
- Sacramentum militiae Romanæ : ejusque
formula.* L. 14. N. 102.
- Salomonis domus Libani.* L. 14. N. 4.
- Salomonis & Aulæ ipsius splendor ac opu-
lentia.* L. 14. N. 4.
- Samuelis Oratio ad Hebræos regem peten-
tes.* L. 14. N. 4.
- Saturnalium descriptio & ritus.* L. 14. N. 67.
- Saul arcum triumphalem post victos Ama-
leclitas erexit.* L. 14. N. 25.
- Scholæ publicæ Romanæ: Gymnasia, Aca-
demiæ & Pergulæ.* L. 14. N. 111.
- Scriptores de antiquitatibus Hebræorum,
Græcorum, Romanorum & Germanorum.* L. 14. Pr.
- Scriptorum de re Antiquaria characteres.* L. 14. Pr.
- Scribæ apud Hebræos non solum scribe-
bant, quæ Moses & Prophetæ docue-
runt, sed etiam interpretari & expone-
re solebant.* L. 14. N. 17.

Index Rerum

Fec faciebant singulis septimanis in synagogā, & festis solemnibus in templo.

L. 14. N. 17.

Sculteti sive Schultbaifii, Magistratus in Germania.

L. 14. N. 128.

Senatus LXX. Virorum Mosi in regendo populo additus.

L. 14. N. 3.

Senatus Hebræorum ex Sophetim & Sotirm.

L. 14. N. 3.

Senatus quid fuerit apud Hebræos.

L. 14. N. 9.

Senatus supremus apud Hebræos e viris LXX.

L. 14. N. 9.

Senatus Romani majestas: unde dictus: tres Senatorum classes.

L. 14. N. 89.

Senatus Romani potestas, officium, tempus, & locus.

L. 14. N. 89.

Senatorum dotes.

L. 14. N. 89.

Sepulcbra Hebræorum: locus, forma, & ornatus.

L. 14. N. 41.

Sepultura carere anathematis species fuit apud Hebræos.

L. 14. N. 41.

Sepulturæ jus sanctum apud omnes gentes.

L. 14. N. 75.

Sepultura quinam exclusi a Græcis.

L. 14. N. 75.

& Verborum Libri XIV.

- Sepulturæ locus, & tumulus apud Græcos:*
Exequiæ funebres. L. 14. N. 76.
- Sepultura in bello mortuorum magnifica*
apud Græcos. L. 14. N. 76.
- Sepulchra sumtuosa Regum, & illis paren-*
tandi ritus apud Græcos.
L. 14. N. 77.
- Sepulchra Romanorum: fuerunt extra civi-*
tatem, & cur? L. 14. N. 117.
- Eorum Architectura: alia communia,*
alia sepulchra priva. L. 14. N. 117.
- Sepulchrorum ornamenta.* L. 14. N. 117.
- Sepulchrum mirabile Cai Cestii Romæ.*
L. 14. N. 119.
- Sepulturæ ritus varii apud Germanos.*
L. 14. N. 145.
- Sepulturæ locus: humanae victimæ apud*
Germanos. L. 14. N. 145.
- Sepulbris multa olim pretiosa illata apud*
Germanos. L. 14. N. 145.
- Servorum apud Hebreos duplex classis:*
captorum in bello, & tribulium.
L. 14. N. 2.
- Servorum variæ classes apud Romanos.*
L. 14. N. 81.

Ser-

Index Rerum

- Servorum & mancipiorum conditio apud Romanos.* L. 14. N. 81.
- Servorum apud Germanos variæ classes : Mancipia seu Slavi : Fiscales : Ecclesiastici : Originarii : Villani : Casati, ad scriptitii glebæ.* L. 14. N. 123.
- Servorum onera & conditio apud Germanos.* L. 14. N. 123.
- Servius Tullus Cives Romanos divisi in sex classes secundum facultates pecuniarias,* L. 14. N. 82.
- Signa militaria singularum Tribuum apud Hebræos quænam fuerint.* L. 14. N. 20.
- Signa militaria apud Romanos.* L. 14. N. 102.
- Solemnitas, quæ servabatur in oblationibus apud Hebræos:* L. 14. N. 13.
- Solon repudiato regno Atheniensibus leges scripsit.* L. 14. N. 44.
- Solon leges suas ligneis tabulis inscribi curavit, & juramento ad centum usque annos firmari.* L. 14. N. 48.

Rpar.

& Verborum Libri XIV.

Spartanorum tres chori, ad virtutis studium se excitantes: Semini, adultorum, & puerorum. L. 14. N. 71.

Speculae apud Hebreos contra subitas hostium incursionses. L. 14. N. 23.

Sponsæ quasi pretio emitæ apud Hebreos. L. 14. N. 39.

Sponsæ apud Græcos vestitus & ornatus: munera nuptialia: introductio in domum sponsi: epithalamium. L. 14. N. 74.

Stipendia militaria apud Romanos.

L. 14. N. 103.

Statuarum & columnarum multitudo Romæ. L. 14. N. 110.

Supplicatio Romæ post obtentam victoriam. L. 14. N. 106.

Syssitia seu Fliditia, id est, conventus plurium ad communem mensam apud Lacedæmones. L. 14. N. 53.

T.

Tabernaculi & Reipublicæ Hebraicæ prima-

Index Rerum

- maria sedes in urbe Silo : postea Hiero-*
solymis. L. 14. N. 3.
- Talionis pæna apud Romanos.* L. 14. N. 87.
- Tanfanæ templum apud Germanos.* L. 14. N. 130.
- Templorum apud Græcos origo a sepul-*
chris virorum insignium. L. 14. N. 54.
- Templorum structura apud Græcos varia*
pro varietate Deorum & Dearum. L. 14. N. 54.
- Templorum forma plerumque quadrata :*
eorum supellex. L. 14. N. 54.
- Templum Dianæ Ephesinæ, cuius mentio*
etiam fit in Aelis Apostolorum. L. 14. N. 54.
- Templum Apollinis Delphici : illius origo.* L. 14. N. 55.
- Templum Cereris in Ecclesia : sacra Eleusina*
describuntur. L. 14. N. 55.
- Templa primus in Italia struxisse fertur*
Numa. L. 14. N. 95.
- Eorum*

Et Verborum Libri XIV.

Eorum forma, & veneratio.

L. 14. N. 95.

Templa fuerunt asyla eo confugientium.

L. 14. N. 95.

Templum Jovis Capitolini: ejus descriptio,
& divitiae. L. 14. N. 95.

Templa cur tot Romæ destructa fuerint.
L. 14. N. 96.

Tessera militaris apud Romanos.
L. 14. N. 102.

Tessera Romanorum: Fortia agere & pati.
L. 14. N. 112.

Teutifica sive Germanica lingua.
L. 14. N. 120.

Theologi Germanorum fuerunt Episcopi &
Monaci. L. 14. N. 139.

Thermarum Romanarum amplitudo & ma-
gnificentia. L. 14. N. 110.

Tentoria militaria Hebræorum e pellibus.
L. 14. N. 21.

Theseus rempublicam Athenensem in Pa-
tritios, agricolas & opifices divisit.
L. 14. N. 43.

Index Rerum

- Thymiana, ejusque compositio.* L. 14. N. 13.
- Non poterat in usus profanos converti.* L. 14. N. 13.
- Tintinnabula summi Sacerdotis.* L. 14. N. 14.
- Torneamentorum apud Germanos occasio
& Auctor.* L. 14. N. 135.
- Eorum descriptio.* L. 14. N. 136.
- Cur abrogata & proscripta fuerint.* L. 14. N. 137.
- De libro, quem bac de re conscripsit
Rüxnerus.* L. 14. N. 137.
- Tribunalium apud Hebraeos tres Ordines.* L. 14. N. 10.
- Tribunal Judicii a Ramulo inventum ter-
roris caussa : ejus descriptio.* L. 14. N. 84.
- Locus planus : de plano cognoscere.* L. 14. N. 84.
- Tribunorum plebis origo apud Romanos.* L. 14. N. 92.
- Eorum*

& Verborum Libri XIV.

Eorum potentia & vigilantia.

L. 14. N. 92.

Horum insolentiam Cicero reprobendit.

L. 14. N. 92.

Trinundinum quid fuerit apud Romanos.

L. 14. N. 86.

Tripus Delphicus : ejus descriptio.

L. 14. N. 55.

& 70.

Triumphorum modica cura apud Hebraeos.

L. 14. N. 25.

*Triumphi loco aram Domino exercituum
exstruxit Moses.* L. 14. N. 25.

*Triumphi Romani magnificentia & descri-
ptio.* L. 14. N. 106.

Triumphus Romuli. L. 14. N. 106.

*Triumphorum, qui Romæ celebrati sunt,
numerus.* L. 14. N. 106.

Trophæa victoriæ apud Græcos. L. 14. N. 64.

*Tubarum signum in castris & itinere apud
Hebraeos.* L. 14. N. 21.

Tuisco Deus Germanorum. L. 14. N. 129.

Tuni-

Index Rerum

- Tunicæ inconsutiles.* L. 14. N. 36.
Tympana sero adibbita in bello. L. 14. N. 133.
*Typographia a Germanis inventa: ejus
historia.* L. 14. N. 139.

V.

- Valballa aula & quasi cælum cæforum in
acie apud Germanos.* L. 14. N. 145.
Vassi & Vasalli apud Germanos. L. 14. N. 132.
*Vestales Virgines: earum institutum,
functiones, vestitus, &c.* L. 14. N. 97.
*Vestales lœfæ virginitatis reæ vivæ sepe-
libabantur.* L. 14. N. 97.
*Vestitus Hebraeorum: toga & pallium vi-
rorum: velamen mulierum.* L. 14. N. 35.
Materia vestimentorum & forma. L. 14. N. 35.
*An tecto vel nudo capite, item pedibus
incesserint.* L. 14. N. 35.
Co-

& Verborum Libri XIV.

Comam & barbam aluerunt.

L. 14. N. 35.

Vestium mutatoria apud Hebreos.

L. 14. N. 35.

Vestitus Prophetarum. L. 14. N. 36.

*Vestitus mulierum Hebraearum, Judithæ,
&c.* L. 14. N. 36.

*Vestimenta scindere quid indicarit apud
Hebreos.* L. 14. N. 36.

Vestitus Graecorum priscis temporibus. L. 14. N. 71.

*Initio pelles, postea lineas tunicas seu
tboraces gestarunt.* L. 14. N. 71.

Vestitus Sacerdotum apud Romanos.

L. 14. N. 99.

*Vestes Romanorum: sagum, toga prætexta,
paludamentum, chlamys, cotburnus,
foccus, petasus, &c.* L. 14. N. 113.

De Vestium luxu querelæ utriusque Senecæ. L. 14. N. 113.

*Vexillum peditatus Romani, labarum equi-
tatus: Aquila legionis, & totius exer-
citus.* L. 14. N. 102.

Ver-

Index Rerum

- Vexilla Germanorum : Banda , Standar-*
dum. L. 14. N. 133.
- Unde biceps Aquila in vexillo Imperii.*
L. 14. N. 133.
- Viæ publicæ Romæ , inter quas celeberrima Via Appia lapidibus planis & quadratis strata.* L. 14. N. 110.
- Victimarum humanarum duo exempla in SS. Literis.* L. 14. N. 11.
- Victimæ humanae graviter prohibitæ.*
L. 14. N. 11.
- Victimæ partem relictam Sacerdotes Hebrei in templo comedere debebant.*
L. 14. N. 12.
- Victorum modestia apud Græcos : eorum præmia.* L. 14. N. 64.
- Vina coronare quid sit.* L. 14. N. 72.
- Upsaliæ templum tribus Diis structum , postea SS. Trinitati dicatum.*
L. 14. N. 130.
- Urbes Refugii in Veteri testamento.*
L. 14. N. 6.
- Urim

& Verborum Libri XIV.

<i>Urim & Thummim summi Sacerdotis apud Hebreos.</i>	L. 14. N. 14.
<i>Urna sepulchralis.</i>	L. 14. N. 118.

